

ELEKTRONINĖ LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS CHRESTOMATIJA

11–12 klasei

Barokas

versija 1.0

Šia chrestomatija galima naudotis
tik mokymo ar mokymosi tikslais

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2012

SUDARYTOJA Aušra Martišiūtė-Linartienė

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA: Darius Kuolys, Mindaugas Kvietkauskas, Aušra Martišiūtė-Linartienė,
Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Brigita Speičytė, Gytis Vaškelis

PROJEKTO KOORDINATORIUS Gytis Vaškelis

KONSULTANTĖS: Vilija Dailidienė, Dainora Eigminienė, Aušra Jurgutienė

REDAKTORĖS: Irena Daugirdaitė, Laima Arnatkevičiūtė, Danutė Kalinauskaitė, Asta Vaškeliene

KNYGOS DAILININKAS IR MAKETUOTOJAS Rokas Gelažius

Išleido

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6, Vilnius LT-10308

www.lti.lt

knyga@lti.lt

© Autoriai, tekstai, 2012

© Aušra Martišiūtė-Linartienė, sudarymas, 2012

© Rokas Gelažius, 2012

© Ugdymo plėtotės centras, 2012

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012

ISBN 978-609-425-088-0

TEKSTŲ AUTORIAI:

Natalija Arlauskaitė (A. Čechovas, A. Achmatova, O. Mandelštam, B. Pasternakas), Gintarė Bernotienė (H. Hesė, J. Vaičiūnaitė), Dagnė Beržaitė (F. Dostojevskis), Vigmantas Butkus (XX a. pradžios literatūra. Realizmas. Neoromantizmas), Dalia Čiočytė (M. Valančius), Jūratė Čerškutė (R. Gavelis), Vilija Dailidienė (N. Sadūnaitė), Viktorija Daujotytė-Pakerienė (K. Būga), Kęstutis Girnius (J. Girnius), Aušra Jurgutienė (J. Baltrušaitis), Nijolė Kašelionienė (Gi de Mopasanas, O. Milašius Š. Bodleras, P. Verlenas), Laurynas Katkus („Keturi vėjai“, F. T. Marinetas, R. M. Rilke, F. Kafka, B. Sruoga (II)), B. Krivickas, A. Nyka-Nyliūnas, J. Lukša-Daumantas, V. Bložė, M. Martinaitis, T. Venclova, J. Erlickas, D. Kalinauskaitė), Rimantas Kmita (I. Meras, Modernioji XX a. antrosios pusės literatūra, E. Miežėlaitis, Just. Marcinkevičius, S. Geda, J. Strielkūnas, N. Miliauskaitė, Nepriklausomybės laikų literatūra, A. Marčėnas, A. Jonynas, D. Kajokas, S. Parulskis, G. Grajauskas), Darius Kuolys (Barokas, Apšvieta, K. Sirvydas, M. K. Sarbievijus, D. Naborovskis, S. Pšipkovskis, M. K. Pacas, K. Donelaitis, M. P. Karpavičius, T. Kosčiūška, I. Kantas, M. Gimbutienė, V. Kavolis, M. Lukšienė), Mindaugas Kvietkauskas (XX a. pradžios literatūra. Romantizmas. Neoromantizmas, M. Riomeris, M. Kulbakas, K. Kavafis, XX a. vidurio katastrofų literatūra, O. Šimaitė, A. Kamiu, P. Levis, V. Šymborska, Č. Milošas, J. Brodskis), Laura Laurušaitė (K. Skujėniekas), Aušra Martišiūtė-Linartienė (V. Šekspyras, P. Kalderonas, J. V. Gėtė, F. Šileris, Dž. Baironas, V. Krėvė, J. Tumas-Vaižgantas, Vydūnas, B. Sruoga (I)), D. Grinkevičiūtė, K. Ostrauskas, K. Saja, S. Beketas, M. Ivaškevičius), Gediminas Mikelaitis (S. Šalkauskis), Kęstutis Nastopka (A. J. Greimas), Dainora Pociūtė-Abukevičienė (Renesansas, Metraščiai, M. Husovianas, A. Kulvietis, M. Mažvydas, A. Volanas, L. Sapiega, J. Radvanas, M. Daukša, M. K. Radvilas-Našlaitėlis), Jurgita Žana Raškevičiūtė (J. Degutyte), Brigita Speičytė (XIX a. literatūra. Romantizmas. Realizmas, A. Strazdas, S. Daukantas, A. Mickevičius, A. Baranauskas, Žemaitė, Maironis, V. Vordsvortas, Šatrijos Ragana), Jūratė Sprindytė (M. Katilėškis, J. Aputis, R. Granauskas, B. Vilimaitė, Ch. L. Borchesas, Nepriklausomybės laikų literatūra, J. Kunčinas, V. Juknaitė, G. Radvilavičiūtė), Vaidas Šeferis (Jonas Basanavičius), Marijus Šidlauskas (V. Kudirka), Skirmantas Valentas (K. Būga), Inga Vidugiryte-Pakerienė (A. Puškinas), Vanda Zaborskaitė (M. Valančius), Eugenijus Žmuida (J. Tumas-Vaižgantas, I. Šėinius, XX a. vidurio modernioji literatūra, V. Mykolaitis-Putinas, J. Savickis, S. Nėris, H. Radauskas, I. Simonaitytė), Manfredas Žvirgždas (J. Billūnas, M. K. Čiurlionis, XX a. vidurio modernioji literatūra, J. Savickis, J. Aistis, Salomėja Nėris, B. Brazdžionis, A. Miškinis, A. Vaičiulaitis, I. Simonaitytė, K. Binkis, S. Nėris (II), A. Miškinis, V. Mačernis, K. Bradūnas, Modernioji XX a. antrosios pusės literatūra, A. Mackus, A. Škėma, Liūnė Sutema).

TURINYS

Barokas	224
Konstantinas Sirvydas	231
KONSTANTINAS SIRVYDAS. Punktai sakymų Dievo žodžio	234
Motiejus Kazimieras Sarbievijus	239
MOTIEJUS KAZIMIERAS SARBIEVIJUS. Poezija	242
<i>Živilė Nedzinskaitė</i> . Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poezijos barokiškumas	251
Danielius Naborovskis	258
DANIELIUS NABOROVSKIS. Poezija	259
Samuelis Pšipkovskis	261
SAMUELIS PŠIPKOVSKIS. Poezija	262
Mykolas Kazimieras Pacas	263
MYKOLAS KAZIMIERAS PACAS. Testamentas	265
<i>Vanda Zaborskaitė</i> . Teatras senajame Vilniaus universitete (XVI–XVIII a.)	267
Pedras Kalderonas de la Barka	270
PEDRAS KALDERONAS DE LA BARKA. Gyvenimas – tai sapnas	273
Terminų žodynėlis	3301
Laiko juosta	3346

Barokas

BAROKAS – viena prieštaringiausių kultūros epochų, gyvavusi Europoje ir Lotynų Amerikoje tarp Renesanso ir Apšvietos – nuo XVI a. pabaigos iki XVIII a. vidurio. Tai epocha, palikusi senojoje Lietuvos kultūroje ryškiausių ženklų. Vardą jai davė netaisyklingų formų perlas, portugališkai vadintas *barroco*. Taigi baroko vardu mėginta nusakyti tai, kas keista, nejprasta, netaisyklinga, įmantru. Ilgą laiką tie keisti kultūros reiškiniai tapatinti su Renesanso nuosmukiu. Tik XIX amžiaus pabaigoje meno tyrinėtojai atrado Baroką kaip savarankišką ir savitą kultūros epochą. XX amžiuje ši epocha imta išsamiai tyrinėti kaip šiuolaikiniam žmogui dvasiškai artima, postmodernizmui gimininga kultūra.

Jau 1584–1593 m. Nesvyžiuje Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis pastatydino pirmąją Lietuvos barokinę bažnyčią: kryžiaus formos, su didingu kupolu ir puošniu fasadu. Jos statytojai sekė ką tik Romoje iškilusios naujo stiliaus Jėzaus (it. *Il Gesu*) bažnyčios pavyzdžiu. 1604 m. greta Vilniaus rotušės Lietuvos diduomenė padėjo pamatinį akmenį antram įspūdingam Baroko statiniui – Lietuvos globėjo Šv. Kazimiero šventovei. XVI a. pabaigoje Vilniaus universiteto dėstytojų ir studentų poezija, jų vaidinamos dramos, pirmojo rektoriaus Petro Skargos sakomi pamokslai jau pasižymėjo Baroko pasaulėjauta ir stiliumi. Taigi Lietuva pirmąkart įžengė į naują kultūros epochą nevēluodama – drauge su kitais Europos kraštais.

Baroko kultūra iškilo kaip antitezė, kaip priešprieša Renesansui, jo aiškumui, racionalumui, apibrėžtumui, harmonijai. Renesanso žmogus tikėjo savo galiomis pažinti pasaulį, suvaldyti Fortūną, kurti visuomenės gyvenimą. „Stipraus kario šaunumui nieko nėra sunkaus ir nepasiekiamo“, – teigė renesansinės Lietuvos istorijos autorius Motiejus Strijkovskis. Žmogus pajėgus savarankiškai aiškintis Bibliją ir steigti naujas krikščioniškas bažnyčias, paties parašytais įstatymais tobulinti visuomenės papročius. Būdamas visatos centre, jis gali skverbtis į žvaigždes ir į tolimus žemynus. Tačiau staiga renesansinė pažinimo ir kūrybos drąsa atvėrė beribį ir baugų pasaulį. Mikalojus Kopernikas parodė, kad žemė nėra visatos centras. Kristupas Kolumbas paliudijo, kad pats žemės pasaulis yra kupinas neįmintų paslapčių. Beabimiai religiniai ieškojimai ir viltingi visuomenės tobulinimo projektai netikėtai susidūrė su Baltramiejaus nakties skerdynėmis Paryžiuje (1572 m.) ir ilgais brolių žudiškais krikščionių karais. Tikrovė pradėjo sprūsti iš žmogaus rankų, iš jo valios. Išdidus antropocentris pasaulėvaizdis ėmė byrėti. Renesansinis optimizmas išseko. Jį keitė dramatiškas supratimas, kad pasaulis yra prieštaringas ir iki galo nepažinus, kad žmogus grėsmingoje visatos begalybėje – trapus, ribotas ir silpnas. „Mūsų buvimas yra tik liūdna, iš įvairių žmogaus dejonių išsiliejanti melodija“, – tvirtino keturiolikmetis Jonušas Radvilas, būsimas didysis LDK etmonas. „Mes visi, absoliučiai visi esame neteisūs. / Nė vieno nėra tobulo. / Visi klaidžiojame ir, metams slenkant, / Vis bėgame gilyn į klaidžių pasaulio girią“, – rašė Lietuvos poetas, Radvilų dvariškis Zbignevas Morštinas. Žmogus nuolat priverstas jausti, „kaip jis pasimetęs šiame kurčiame visatos kampe“, jo „natūrali būseną“ – nežinojimas, prieš jį – „nebūties begalybė“, jis pats – „tik nendrė, silpniausias gamtos kūrinys, bet jis – mąstanti nendrė“, – taip žmogaus būklę nusakė Baroko filosofas, prancūzų matematikas ir fizikas Blezas Paskalis. Ir pridūrė: „Visa mūsų vertė slypi gebėjime mąstyti. [...] Tesutinku su tais, kurie kentėdami ieško savęs.“

Baroko ištakos siejamos su Jėzaus Draugija (lot. *Societas Jesu, SJ*), 1540 m. įsteigtu vienuolių jėzuitų ordinu, ir katalikišku kontrreformacijos judėjimu. 1545–1563 m. Italijoje,

*O mes, kurie skrajūne
mintim dangų pasiekiam,
Deja, šešėlį ir sapną po
savęs tepaliksim.*

Danielius Naborovskis

Tridento mieste, vykęs visuotinis Tridento Susirinkimas aptarė Katalikų bažnyčios atsinaujinimo ir kovos su reforma-cija programą. Grumiantis dėl žmonių sielų, ypač pradėta rūpintis katalikišku švietimu ir liaudies pamaldumu. Pasak Jėzuitų ordino įkūrėjo šv. Ignaco Lojolos, skleidžiant katalikybę, labai svarbu paveikti žmonių emocijas, sujaudinti ne tik jų protus, bet ir širdis. Sužadinti jausmus, nustebinti, priblokšti turėjo jėzuitų remiamas naujojo stiliaus menas. Kartu jėzuitų kultūra kėlė visuomenei naują – pamaldaus, nusižeminusio, atgailaujančio – herojaus idealą. Jį atitiko Dievui ištikimo „Kristaus kario“ (lot. *miles Christi*), Dievui ir tėvynei įsipareigojusio „kovojančio žmogaus“ (lot. *homo militans*) vaizdiny. Puošnų, didingą naująjį kultūros stilių netrukus perėmė Europos valdovų ir didikų rūmai, jis išplito ne tik katalikiškuose, bet ir protestantiškuose kraštuose, apėmė visus menus ir kultūros sritis: architektūrą, daile, literatūrą, muziką, teatrą, filosofiją, stipriai paveikė viešąjį gyvenimą. Baroko epocha mėgino jungti skirtingas meno sritis. Šio laikotarpio literatūroje išplitęs emblemos žanras suliejo poeziją ir vaizduojamąjį meną. Sujungus į visumą muziką, vaidybą, literatūrą, daile, šokį, atsirado opera.

Baroko menas stengėsi aprėpti ir išreikšti atsivėrusią prieštarinę ir beribę tikrovę, dramatišką žmogaus prigimtį. Tam buvo pasitelktas atitinkamas barokinis stilius – alegoriškas, simboliškas, metaforiškas, pagrįstas kontrastais, netikėtais palyginimais, paradok-sais, antitezėmis, priešybių derinimu. Ryškiausi Baroko meno bruožai – teatrališkumas, dramatismas, dinamizmas, retoriškumas, tapybiškumas, įmantrumas, didingumas. Barokas jungė aukštąjį ir žemąjį stilius, nevengė natūralizmo, vulgaraus ir drastiško kalbėjimo. Vyraujantys Baroko kūrybos motyvai – žmogaus gyvenimo trapumas, laikinumas, mirties visagalybė, atgaila, Dievo ieškojimas ir dialogas su Dievu. Renesansui būdingą nuostatą „stverk, skink šiandieną“ (lot. *carpe diem*) pakeitė raginimas – „atmink, kad mirsi“ (lot. *memento mori*). Mirties apmąstymai laikyti pagrindiniu išminties šaltiniu. Epochos kūryboje buvo dažni gyvenimo kaip teatro, gyvenimo kaip sapno vaizdiniai. Virš Viljamo Šekspyro teatro durų buvęs užrašas „*Totus mundus agit histrionem*“ („Visas pasaulis vaidina“) nusakė barokinį gyvenimo supratimą. Temų, motyvų, idėjų ir vaizdinių Baroko kūryba daugiausia sėmėsi iš Biblijos ir Antikos literatūros. Tačiau antikiniai tekstai, kitaip negu Renesanso laikais, dabar buvo suvokiami ir aiškinami alegoriškai, simboliškai. Juose stengtasi įžvelgti krikščionybės tiesas paremiančią išmintį. Populiarūs tapo stovišką gyvenimo būdą aukštinę, oriai ir ramiai žmogaus likimą ir mirtį apmąstę romėnų filosofo Senekos darbai. Baroko epochoje plėtoti įvairūs literatūros žanrai, bet labiausiai išstobulintos tragedija, komedija, smulkiosios poezijos formos – sonetas, odė, elegija, emblema.

Barokas paliko Europos kultūrai genialių kūrinių: brandžiausias anglų poeto Viljamo Šekspyro dramas bei anglų metafizinę poeziją, ispanų rašytojo Migelio de Servanteso romaną „Don Kichotas“ (I d. 1605, II d. 1615), ispanų dramaturgų Lope de Vegos ir Pedro Kalderono dramas, flamando Peterio Pauliaus Rubenso ir olando Rembranto tapybą, vokiečių mistikų poeziją, Johano Sebastiano Bacho muziką.

Lietuvą jėzuitų kultūra pasiekė anksti ir ilgam laikui nulėmė visuomenės dvasinį gyvenimą. Jau 1569 m., Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus pakviesti jėzuitai įsikūrė

Lietuvos sostinėje. Po metų jie čia atidarė kolegiją, 1579 m. – universitetą. Į Vilnių Jėzaus Draugijos vadovai žiūrėjo kaip į tolimiausią katalikybės tvirtovę, iš kurios veikdami tikėjosi Kristui ir Romai laimėti ne tik stačiatikišką Maskvą, liuteronišką Livoniją bei Švediją, bet ir Kiniją, Japoniją. Vilniaus akademija, kurioje ėmė dėstyti ispanų, anglų, vokiečių, lenkų intelektualai, kaip ir vėliau kituose šalies miestuose įsteigtos jėzuitų kolegijos, greitai įsiliejo į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvenimą, prisitaikė prie jos tradicijų ir poreikių. Universiteto dėstytojai ir studentai savo kūrybą skyrė Lietuvos Respublikai (lot. *Respublica Lituana*), jos išskilioms asmenybėms, reikšmingiausiems krašto įvykiams, tautos istorinei praeičiai. Jie vaizdavo lietuvių kovas su švedais, maskvėnais, turkais. Aukštino Lietuvos herojų pamaldumą, jų krikščioniškas dorybes, ištikimybę Dievui ir tėvynei. Taip universiteto profesorius Laurencijus Bojeris poemoje *Karolomachija*, išleistoje 1606 m., šlovino lietuvių karo vadą Joną Karolį Chodkevičių, Salaspilio mūšyje 1605 m. įveikusį daug kartų didesnę švedų kariuomenę. Pasak poemos, pamaldžiam Lietuvos karvedžiui už krikščioniškas dorybes pergalę dovanojęs Dievas. Anksti Vilniaus jėzuitų kūryboje nuskaamba žmogaus būties tragizmo, neįveikiamos mirties galios motyvai. Vilniaus universiteto studentas Kristupas Kernaviškis, mirus studijų draugui Mikalojui, 1596 m. rašė:

[...]

*Pasakyk, meldžiu, užgesęs ir jau dvokiantis
Mikalojau, kurs vos prieš dešimt dienų žydėjai,
kur grožis?
Kur kūno grožis, spalva, žvalumas, gyvumas,
kur dabar tavoji išmintis,
darbai, draugai, tėvynė?
Nepajėgi atsakyti,
vien tylą kalbi:
kiekvienas žmogus – pelai ir tuštybė.*

Baroko literatūra Lietuvoje kurta lotynų, lietuvių, lenkų, rusėnų kalbomis. Ji rašyta ne tik jėzuitų mokyklose, bet ir didikų rūmuose. Daug Baroko kūrinių nebuvo išleista – liko tik rankraščiai. Rankraštinė buvo iškilų Lietuvos poetų Danieliaus Naborovskio, Zbignevo Morštino, Samuelio Pšipkovkio, Stanislovo Samuelio Šemetos poezija. Iš rankraščių vėlesnius amžius pasiekė įspūdingi Baroko žmonių dienoraščiai ir atsiminimai. Lietuvos autorių kūryboje išryškėja prieštaringa amžiaus asmenybė: pamaldi, nusizėmusi ir kupina didybės, savo vertės pajautimo. Lietuvos didikas per religines šventes parklupęs mazgodavo elgetoms kojas, o rūmuose ginčydavosi su valdovu. Baroko žmogus sielojosi dėl žemiškos egzistencijos trapumo ir kartu mėgino patirti gyvenimą kaip nepakartojamą nuotykį. Mirties akivaizdoje jis brangino ir aukštino žmonių bičiulystę ir meilę, stengėsi būti ištikimas pats sau. XVII a. pirmojoje pusėje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje dar buvo išlikusi Renesanso laikais puoselėta tolerancijos, skirtingo tikėjimo žmonių bendradarbiavimo tradicija. Lietuvių religinė tolerancija stebino į Vilnių atvykusius užsieniečius. Vilniaus akademija priimdavo studijuoti ne vien katalikus, bet ir kitų tikybių jaunuolius. Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus rūmuose svečiuodavosi ir savo kūrybą skaitydavo

*Savęs aš pilnas. Ko man
daugiau norėt?
Savy slepiuosi ir atsiskyrusios
Stebiu savosios sielos sceną...*

Motiejus Kazimieras Sarbievijus, 1625

ne tik katalikų poetai, bet ir kalvinistas D. Naborovskis. Lietuvos didikų dvaruose prieglobstį rasdavo katalikiškoje Europoje persekiojami intelektualai, neigę Kristaus dieviškumą. Seimuose sąžinės laisvę karštai gynė kalvinistai Radvilai. LDK kancleris, katalikas, Leonas Sapiega uolius kunigus įspėjo: „Mūsų tėvynėje visiškai negalioja sentencija „priversk įžengti“, nes „pats Dievas nenori turėti prievarta suvartų vergų ir jų nepriima.“ Gana tolerantiška, atvira aplinka prisidėjo prie Baroko kultūros suklestėjimo krašte. Lietuvoje išsilavinę ir kūrę menininkai bei mokslininkai poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus, iškaltos vadovėlių autorius Žygimantas Liauksminas, karo inžinierius Kazimieras Semenavičius, istorikas Albertas Vijūkas-Kojalavičius, filosofas ir poetas Samuelis Pšipkovskis bei kiti savo darbais išgarsėjo pasaulyje, veikė Vakarų Europos kūrybinę mintį. M. K. Sarbievijaus Lietuvoje išplėtota Baroko literatūros teorija turėjo įtakos epochos meno suvokimui ir kituose kraštuose. Jo lyrika studijuota Vakarų universitetuose kaip tobula lotyniškos poezijos pavyzdys. Oksfordo universitete vietoj romėnų poeto Horacijaus buvo duodamas skaityti M. K. Sarbievijus. Lietuvos autoriaus kūrybą imitavo garsūs vokiečių, anglų, olandų poetai. Jo lyrikos knygą iliustravo P. P. Rubensas. Žemaičio Ž. Liauksmino 1648 m. išleistas iškaltos vadovėlis *Oratorinė praktika* net 14 kartų buvo perspausdintas Vakarų Europos šalyse. Lietuvio K. Semenavičiaus *Artillerijos menas*, lotyniškai paskelbtas 1650 m. Amsterdame, buvo išverstas į prancūzų, vokiečių, anglų, olandų kalbas. Lietuvos istorikas A. Vijūkas-Kojalavičius susirašinėjo su garsiausiais Vakarų istorikais ir teikė jiems žinių apie Maskvos valstybės bei Stačiatikių bažnyčios praeitį. Religinę toleranciją gynęs arijono S. Pšipkovskio traktatas *Samprotavimai apie Bažnyčios taiką ir santarvę*, išspausdintas 1628 m. Amsterdame, 1653 m. buvo išleistas Londone angliškai ir turėjo įtakos garsaus anglų Apšvietos filosofo Džono Loko idėjoms.

Barokas tęsė Lietuvoje Renesanso pradėtus darbus: pagarbiai, su visomis Leono Sapiegos pratarmėmis XVII amžiuje buvo perspausdinamas Trečiasis Lietuvos Statutas – kaip tautos laisvių ir teisių skydas. A. Vijūkas-Kojalavičius, tęsdamas Motiejaus Strijkovskio, Jono Radvano istorinį pasakojimą, lotyniškai parašė vaizdingą *Lietuvos istoriją* (I d. 1650, II d. 1669), iš kurios žinių apie tėvynės praeitį krašto jaunimas sėmėsi net du amžius. Apšvietos laikų intelektualas, LDK pakancleris Jokimas Chreptavičius A. Kojalavičiaus istoriją mokėjo atmintinai. M. Strijkovskio ir A. Kojalavičiaus veikalais rėmėsi Lietuvos jėzuitų mokyklose rašytos ir vaidintos istorinės dramos, kurių personažais buvo legendinis lietuvių ir prūsų karalius Vaidevutis, Algirdas, Vytautas bei kiti didieji kunigaikščiai. Garbindami praeitį lietuviai ėmė savo šalį vadinti Palemono karalyste arba Palemonija. Šis vardas Baroko raštijoje tapo Lietuvos sinonimu.

XVII amžiuje stengtasi įgyvendinti Mikalojaus Daukšos išdėstytą lietuvių kalbos stiprinimo viešajame gyvenime programą. Jėzuitas Konstantinas Sirvydas apie 1620 m. išleido pirmąjį lietuvių kalbos žodyną, parašė pirmąjį originalų katalikišką prozos kūrinių lietuvių kalba – *Punktus sakymų* (I d. 1629, II d. 1644). Jėzuitai taip pat rengė ir leido lietuviškus giesmynus, Evangelijas. Nuo jų stengėsi neatsilikti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštys-

tės evangelikai reformatai, vadinamieji kalvinistai, ir Prūsų Lietuvos liuteronai. Didžiojo etmono Jonušo Radvilo Kėdainiuose įsteigtoje spaustuvėje 1653 m. buvo išleista *Knyga nobažnystės krikščioniškos*, apėmusi evangelikų reformatų pamokslus, giesmes ir maldas. Dalį šios knygos įspūdingų barokinių giesmių sukūrė Kėdainių miesto burmistras Steponas Jaugelis-Telega. Baroko laikų lietuvių kultūros darbininkams buvo būdingas Kristaus karių atkaklumas. Kalvinistas Samuelis Boguslovas Chilinskis, studijuodamas teologiją Olandijos Franekerio ir Anglijos Oksfordo universitetuose, išvertė į gimtąją lietuvių kalbą visą Bibliją. Londone anglų ir lotynų kalbomis jis išleido dvi reklamines knygeles, kuriose aiškino anglams ir kitiems galimiems rėmėjams lietuviškos Biblijos išleidimo svarbą. Teigė, kad lietuvių kalba yra vartojama ne tik visose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse – iki pat Maskvos pasienio, bet ir kaimyninėje Livonijoje bei Prūsijoje. Užsitikrinęs paties Anglijos karaliaus Karolio II ir garsių anglų mokslininkų, tarp jų – šiuolaikinės chemijos pradininko Roberto Boilio, paramą, S. B. Chilinskis rinko aukas Anglijos bažnyčiose ir už jas spausdino Londone lietuvišką Bibliją. Deja, dėl nesutarimų su Lietuvos kalvinistais ir ankstyvos mirties darbo nebaigė.

Prūsų Lietuvoje lietuvių kultūrai daugiausia nuveikė Danielius Kleinas, rašęs lietuviškas giesmes ir maldas. 1653 m. jis išleido pirmąją lietuvių kalbos gramatiką, o 1666 m. – barokiško stiliaus liuteronų giesmyną. Baroko laikų Prūsijoje, kaip ir LDK, domėtasi krašto praeitimi: nemaža dėmesio skirta senųjų šalies tautų – prūsų bei lietuvių istorijai, papročiams, religijai. XVII a. pabaigoje Teodoras Lepneris vokiškai parašė knygą *Prūsų lietuvis*, Matas Pretorijus – milžinišką veikalą *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*.

Ryškus kontrastai buvo būdingi ne tik Lietuvos Baroko kūrybai, bet ir tikrovei. XVII a. pirmojoje pusėje krašto intelektualai šlovino Vilnių kaip puošnų ir klestintį Europos miestą. Prabangoje skendėjo valdovo ir didikų rūmai. Sostinė ir kraštas puošėsi didingomis bažnyčiomis. Vilniuje veikė ne tik mokyklinis jėzuitų teatras, bet ir profesionalus teatras Žemutinėje pilyje. Čia 1636 m. buvo pastatyta pirmoji Lietuvos opera – „Elenos pagrobimas“. Valdovas Vladislovas Vaza išlaikė Vilniuje orkestrą, apie 30 operos dainininkų, 20 baletų šokėjų ir 10 aktorių. Tuo metu barokinėmis iškilmėmis LDK sostinė išlydėdavo ir sutikdavo pergales kovose su švedais ir maskvėnais skynusius karo vadus. Amžiaus viduryje padėtis iš esmės pasikeitė. 1655 m. Vilnių užėmė ir nusiaubė Maskvos kariuomenė, švedai įžengė į Žemaitiją. Pirmąkart visa Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo okupuota. Per 1654–1661 m. karą, jį lydėjusias žmonių žudynes ir trėmimus, badą ir marą Lietuva prarado beveik pusę gyventojų. XVIII a. pradžioje, Šiaurės karo metu, per kraštą vėl žygiavo švedų ir rusų kariuomenės. 1708–1711 m. maras pražudė trečdalį Lietuvos gyventojų, dar daugiau – beveik pusę žmonių – tais metais išmirė lietuviškose Kunigaikštystės žemėse. Mirtys ir kančios tapo ryškiausiais Lietuvos tikrovės ženklais. Nelaimės keitė visuomenę: ji darėsi labiau uždara, mažiau pakanti kitaip tikintiems ir mąstantiems žmonėms. Dėl tėvynės nesėkmių apkaltinti Katalikų bažnyčių apleidę piliečiai. 1658 m. Abiejų Tautų Respublikos seimas įpareigojo visus arijonus arba pereiti į katalikų tikėjimą, arba pardavus turtą išvykti iš šalies. Imtos varžyti nekatalikų politinės teisės: jiems užkirstas kelias į aukštesnes valstybės pareigas. Daugėjo Lietuvoje ir raganų laužų. Savo jėgomis nusivylusi visuomenė vis karščiau kreipėsi į Dievą. Būtent karo ir maro nuniokotoje Lietuvoje kilo į dangų puošniausių barokinių bažnyčių bokštai: Vilniuje pastatyta Šv. Petro ir

Pauliaus šventovė, prie Kauno – Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir vienuolynas. XVIII a. viduryje Vilnius sukūrė savitą Baroko architektūros mokyklą. Pagrindinis jos meistras buvo vokiečių kilmės, liuteronų tikėjimo architektas Jonas Kristupas Glaubicas. Dviejų ypatingai aukštų ir grakščių bokštų bažnyčios tapo neatskiriama Lietuvos kraštovaizdžio dalimi. Barokas paveikė medinę liaudies skulptūrą – lietuvišką rūpintojėlį, kryžių, koplytstulpį, nulėmė net lyrinių liaudies dainų poetiką. Jis ilgam apibrėžė lietuviško religingumo formas. Baroko laikais parengtos giesmės, maldos, pamaldžių skaitinių knygos buvo perleidžiamos ir XIX amžiaus viduryje.

Baroko literatūra ugdė stovišką Lietuvos žmogaus laikyseną – padėjo jam nepalūžti, išverti sunkius likimo smūgius. Net į mirtį Lietuvos rašytojai kvietė žvelgti su lengva ironija. Lenkiškai rašęs poetas Juozapas Baka šmaikštavo:

*Mirtis – bobulė,
Krieno sesulė
Ašaras spaudžia,
Kai priglaudžia.*

Mykolas Olševskis 1753 m. paskelbtoje ir daugybės leidimų sulaukusioje lietuviškoje knygoje *Broma atverta ing viečnastj* (dabartine kalba būtų *Vartai atverti į amžinybę*) pasakojo:

Klausė kas kupčiaus [pirkljo]: „Kokiu smerčiu tėvas tavo numirė?“ Atsakė: „Nuskendo ant marios.“ „O tavo tėvo tėvas kur numirė?“ Atsakė: „Taipogi ant marios nuskendo.“ Klausė toliaus: „Ar ir tu kupčiausi [prekiausi], per marę drįsi važiuoti su savo tavoru [prekėmis]?“ Atsakė: „Toku kupčiamu bovijuos [užsiimu].“ Dabar vėl klausės anasai kupčius: „O tavo tėvas kur mirė?“ Atsakė: „Ant lovos, taipogi ir tėvo tėvas.“ Tarė kupčius toliaus: „O tu kaip drįsti ant smertelnos lovos gulti, ant kurios tiek numirė žmonių, ar nebijais numirti?“

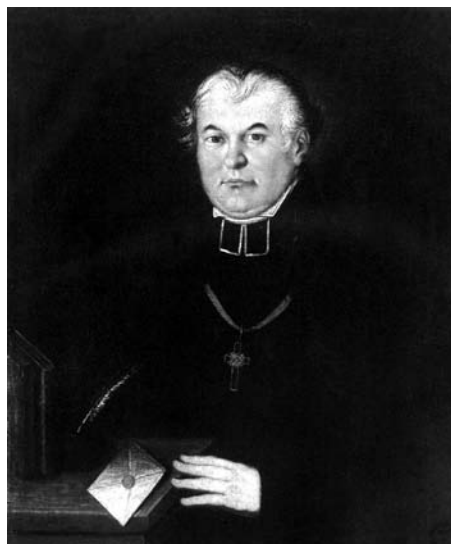
Baroko Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, nebuvo vienos žmogaus sampratos pasaulio akivaizdoje: būta įvairių, prieštaringų jos variantų. Nusivylimas žmogaus pažinimo galio mis derėjo su aistringais moksliniai ieškojimais, abejingumas žemiškiems reikalams – su kilniais įsipareigojimais draugams, visuomenei, tėvynei. Renesanso idėjos šioje keistoje epochoje taip pat gyvavo: su jomis ginčytasi, bet jų neatsisakyta. Taigi Baroką galime įsivaiduoti kaip įmantrų, sudėtingų konstrukcijų tiltą, jungusį Renesanso ir Apšvietos epochas. Barokui būdingas paradoksas: XVIII amžiaus Lietuvoje būtent jėzuitai tapo naujų Apšvietos idėjų perėmėjais ir skleidėjais.

Siūloma literatūra: *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: Feodalizmo epocha*, redagavo Kostas Korsakas ir Jurgis Lebedys, Vilnius: Vaga, 1957; *Dainos pasauliui, saulei ir sau: Lietuvos XVI–XVII amžiaus poezijos antologija*, sudarė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Vaga, 1993; *Albertas Vijūkas-Kojelavičius, Lietuvos istorija*, Vilnius: Vaga, 1988; Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos baroko literatūra*, Vilnius: Baltos lankos, 1997; Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Alfredas Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija. 1009–1795*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005; Anne-Laure Angoulvent, *Baroko dvasia*, vertė Genovaitė Dručkutė, Vilnius: Baltos lankos, 2005.

Konstantinas Sirvydas

Konstantinas Sirvydas (apie 1580–1631) – teologas, filosofas, rašytojas, kalbininkas, pamokslininkas, pirmojo lietuvių kalbos žodyno ir pirmosios Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje išleistos originalios lietuviškos knygos autorius. Gimė bajorų šeimoje Sirvydų kaime, greta Anykščių. 1598 m. Vilniuje įstojo į Jėzuitų ordiną. Studijavo Rygos, Tartu, Nesvyžiaus, Pultusko jėzuitų kolegijose ir Vilniaus universitete. Tapo šio universiteto profesoriumi, dėstė teologiją, Šventąjį Raštą. Nuo 1610 m. sakė lietuviškus pamokslus Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje, taip pat lenkiškai pamokslavo Šv. Kazimiero bažnyčioje ir katedroje. Tarp amžininkų garsėjo kaip puikus teologas: kai sekmadieniais ir per šventes viešai aiškindavęs Šventąjį Raštą, jo pasiklausyti susirinkdavusi sausakimša Šv. Kazimiero bažnyčia.

K. Sirvydas tęsė Mikalojaus Daukšos ir Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio darbus, stengėsi įgyvendinti jų skelbtą lietuvių kalbos stiprinimo ir gaivinimo viešajame gyvenime programą. Kad tėvų šneka taptų plačiai, visose gyvenimo srityse vartojama rašto kalba, ją reikėjo sisteminti, norminti, tobulinti. Būtent tai daryti ir ėmėsi K. Sirvydas. Jis parengė ir apie 1620 m. išleido pirmąjį lietuvių kalbos žodyną, kuris greičiausiai vadinosi *Lenkiškų, lotyniškų ir lietuviškų žodžių aruodu*. Greta lietuviškų žodžių „aruode“ buvo pateikti ir jų lenkiški bei lotyniški atitikmenys. Vienintelis išlikęs ir Maskvoje saugomas šio leidinio egzempliorius yra defektuotas – be pradžios ir pabaigos. Iš esmės perdirbęs ir papildęs, 1631 m. K. Sirvydas žodyną išleido antrą kartą. Dabar jo darbas vadinosi *Trijų kalbų žodynu* (lot. *Dictionarium trium linguarum*). Leidinio poreikio visuomenėje būta didelio: po autoriaus mirties šis žodynas buvo perspausdintas 1642, 1677 ir 1713 m. XVI–II amžiuje juo rėmėsi Prūsų Lietuvos lietuviškų raštų rengėjai, XIX amžiuje – Didžiosios Lietuvos švietėjai ir romantikai. Jėzuitų istorikai yra minėję K. Sirvydo 1630 m. parašytą pirmąją lietuvių kalbos gramatiką – *Lietuvių kalbos raktą* (lot. *Clavis linguae Lituanae*). Deja, nėra išlikęs nei šis veikalas, nei daugiau žinių apie jį. Taigi K. Sirvydas lietuvių kalbai siekė padėti mokslinius, akademinus pamatus, o žodžiams suteikti labiau apibrėžtas reikšmes. Jis ne tik iš gyvosios bei raštų kalbos rinko, bet ir kūrė lietuviškąjį žodyną, darė jį tinkamą įvardyti sudėtingam XVII amžiaus žmogaus pasauliui, to laiko visuomenės gyvenimui. Dalis K. Sirvydo sukurtų naujadarų vartojami ir šiandien: taisyklė, spaustuvė, pratarmė, medvilnė, pardavėjas. Kiti neprigijo: protomeilė (filosofija), vaikavedys (pedagogas), ženkladarė (fantazija), paniūrstė (melancholija). Tarp 10 000 lietuviškų žodžių

Pažink gi žmogau, kas esi savo siela – koks didis ir koks brangus.

Konstantinas Sirvydas, 1629

*Kuo didesnis esi, tuo su visais
nuolankiau elkis.*

Konstantinas Sirvydas, 1629

pateikta nemaža reikšmingų politinio, visuomeninio ir dvasinio gyvenimo sąvokų. Taigi lietuvių kalba pristatyta ne tik kaip valstiečių žemdirbių, bet ir kaip galima intelektualinio bei politinio gyvenimo kalba. Seimą K. Sirvydas siūlė vadinti sueiga, vietinį bajorų seimelį – susiejimu, pilietį – gyventoju, tėvynę – tė-

vykščia, tautą – gimine. Jis skyrė valstybės ir respublikos sąvokas: valstybė, pasak jo, vadintina „viešpatyste“, o respublika – „bendryste, visiškyste, visatine“ (bendruomene, visuomene). Politikai esą skirtingi: prastą politiką, pseudopolitiką reikėtų vadinti „piktu politiku“, o gerą politiką – „geru ažuveizdėtoju visotimu“ (geru viešų reikalų tvarkytoju). Žodyne išskirtas ir visuomeniškai aktyvus asmuo: tai – „visotimis žmogus“. Dvasinį gyvenimą K. Sirvydas nusakė lietuviškais žodžiais: gėrybė (gerumas, dorybė), palaima, laimybė, laimė, kančia, sielavartas (sielvartas), buitis (būtis), būkla (būtis), sančius (būtis), nebuitis (nebūtis), dvasia, dvasas (siela), gailė (gailėstis), gailybė (pyktis), garbingystė, gėrius (džiaugsmas), laisvė, meilė, meilėlė, meilybė, padūksis (viltis), pajauta, sąžinia, šventybė ir kt.

Kad lietuviškai įmanoma dėstyti sudėtingiausias filosofines ir teologines mintis, išsakyti prieštarinę Baroko žmogaus sielos tikrovę, K. Sirvydas stengėsi įrodyti parengdamas *Punktus sakymų Dievo žodžio* – pamokslų santraukų, „punktų“, rinkinį – postilę. Pirmoji rinkinio knyga išėjo Vilniuje 1629 m., antroji – 1644 m. Veikalas buvo dedikuotas Vilniaus vyskupui Eustachijui Valavičiui – K. Sirvydo lietuviškų darbų rėmėjui. Pratarmėse autorius nurodė, kad iš jo postilės lietuviškai prastai mokantys Vilniaus vyskupystės kunigai galėsiantys tėvų kalbos išmokti. Būtent tam greta lietuviškų pamokslų jis pridėdąs ir lenkiškus vertimus.

K. Sirvydo postilė nebuvo įprastas Evangelijas aiškinančių pamokslų rinkinys. Joje nukrypstama į gana individualius filosofinius ir religinius svarstymus. *Punktų sakymų* savitumą pabrėžė pats teologas. Pratarmėje jis aiškino, kad norėjęs pateikti medžiagos aukštesnei religinei meditacijai, „naudingiems apmąstymams“, „pamaldiems pašnekesiams“. Pastebėjo, kad jo darbe „yra tokių dalykų, kurie paprastiems klausytojams netinka, o tik mokytiems“. Iš tiesų, *Punktuose sakymų* K. Sirvydas, pasitelkęs barokinę metaforų, alegorijų, kontrastų kalbą, mėgino aptarti žmogaus egzistenciją, apibrėžti žmogaus esmę. „Tu kas esi?“ – tokiu klausimu ne kartą kreipiamasi į knygos skaitytoją. Pasak pamokslininko, žmogus – ir didinga, ir menka būtybė. Kiekvienas, pažvelgęs į savo sielą, galįs matyti, koks esąs „didis ir brangus“. Žmogus – tai „mažasis svietas“, mažasis pasaulis, į kurį Dievas sudėjęs visą didįjį pasaulį ir padaręs jį nuostabesnę nei žemė. Žmogaus siela apdovanota meile, viltimi ir kitomis dvasinėmis dovanomis, ji geba siekti pažinimo ir kurti – plėtoti „visokius mokslus ir dailes (menus)“. Žmogui Dievas davęs ir „liuosą norą“ – laisvą valią. Taigi žmogiška būtybė pati renkasi savo likimą, pati yra savo gyvenimo šeimininkė. Žmogus – tai „sutvertas Dievas“, – apibendrina K. Sirvydas. Kita vertus, būdamas laisvas, žmogus yra atsakingas už blogį pasaulyje. Mat blogis kylantis iš jo paties – jo netramdomų aistrų, puikybės, „piktų pageidimų“. Žmogus panašus į marias. Tai audringa ir bekrasė būtybė, kurios širdis neįstengia pasitenkinti jokiais matomo pasaulio dalykais. Išmintingas žmogus privalęs pažinti ir savo menkumą. Kaip kiekvienas „sutvertas

daiktas“ jis esąs laikinas, mirtingas, silpnas, pagrįstai Biblijoje vadinamas dulke, pelenais, tuštybe. Pats galingiausias, turtingiausias asmuo, savo būties trapumą pamatęs, niekada nedrįs niekinti silpnosnio ir mažesnio: mat supras, kad visi žmonės lygūs. Kadangi yra silpnos sielos ir silpno kūno, žmogiškai būtybei reikia paramos, „ramsčio“. Ar žmogus gali gyvenime patikimai pasiremti turtu, valdžia, visuomenine padėtimi? Ne, sako K. Sirvydas. Mat tie ramsčiai esą silpnesni už patį žmogų. Iš tiesų žmogus atsiremti galįs tik į Dievą. Tik dievybė, būdama beribė, pajėgi pasotinti begalinį žmogaus sielos alkį. Tačiau ir Dievo ieškojimas nėra lengvas – Viešpats apleidžiantis net šventuosius. Taigi esame pasmerkti gyventi nežinomybėje, neaiškioje, prieštaringoje tikrovėje. Tokia mūsų būtis – dramatiška ir tragiška. Kančia – neišvengiama gyvenimo dalis. Tai suvokdamas, žmogus turįs garbingai kovoti iki galo – nuolat rūpintis savo siela ir visuomene. Kiekvieno pareiga – kasdien dorai dirbuotis, „kariauti“ su asmeniniu ir pasaulio blogiu. Lietuvių teologas skatino gyvenimą suvokti kaip nuolatinę kovą ir kėlė krašto visuomenei kovojančio žmogaus idealą, būdingą Baroko epochai. Asmens didybę, pasak K. Sirvydo, lemia jo gebėjimas nugyventi gyvenimą dorai, sąžiningai, nepaklūstant primestoms aplinkybėms. Nesvarbu, kur pakliūtų žmogus, jis visur privalęs elgtis kaip bažnyčioje, visada savo buvimo vietą galįs paversti Dievo namais. Pats asmuo kuria savo gyvenimo prasmę – įprasmina jam Dievo skirtą laiką. Jei „ilgai gyvendamas nieko gera nedarė“, net šimto metų sulaukęs senis pagrįstai bus vadinamas vaiku.

Pats K. Sirvydas gyveno taip, kaip kitus mokė. Garsėjo nepaprastu darbštumu. Bičiuliams nerimaujant, kad tiek daug dirbdamas galįs pakenkti sveikatai, atsakydavęs, jog ir „gyvenąs tam, kad visomis jėgomis dirbtų Dievo garbei“. *Punktus sakymų* rašė jau sunkiai sirgdamas. Mirė greičiausiai džiovos pakirstas. Prieš mirtį artimiesiems pasakojo, jog sapno regėjime Jėzuitų ordino įkūrėjas šv. Ignacas kvietęs jį dangun į savo draugiją.

Siūloma literatūra: *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas: Konstantinas Širvydas Dictionarium trium linguarum*, parengė Kazimieras Pakalka, Vilnius: Mokslas, 1979; *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, parengė Kazimieras Pakalka, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997; Eugenija Ulčinė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

Konstantinas Sirvydas

PUNKTAI SAKYMŲ DIEVO ŽODŽIO

MARIOS ŽENKLINA MUMS ŽMONIŲ GYVENIMĄ ŽEMĖJE

1. Marios yra karčios, – toks yra ir žmonių gyvenimas: labai kartus ir pilnas vargų.
2. Nenurimsta marios, dažnai siaučia, – taip ir žmonės nerimsta, kovoja, nuolat kariauja, didelius karus sukelia.
3. Vėjai marias maišo ir blaško, – taip ir blogos aistros žmones vaidija, pykdo ir baisias kovas tarp jų sukelia.
4. Mariose viena didelė žuvis mažesnę praryja, – taip ir šio pasaulio galingieji paprastus ir vargšus žmones naikina, kramto, praryja.
5. Marių gelmėse slypi didelės uolos arba dideli akmenys, ant kurių užplaukę, laivai sudūžta, suyra, pražūna, – taip ir tarp žmonių daug yra spąstų ir žabangų, kuriuos vieni kitiems spendžia, vienas kitą apgauna ir pražudo.
6. Juokiasi ir žaidžia mariose didžiulė žuvis, banginiu vadinama, – taip šio pasaulio mariose žaidžia Vėlinas [Velnias], juokiasi iš žmonių, įvairiais būdais juos apgaudamas ir prarydamas.
7. Marios kasdien išsilieja per kraštus ir vėl sugrįžta arba parbėga į savo vietą, – taip ir visi šio pasaulio daiktai ateina ir vėl nueina, tik pasirodo ir greitai išnyksta, gimsta ir miršta, padaromi ir sugenda.
8. Visos upės įteka į marias, tačiau marios nepatvinsta arba nepakyla, – taip ir žmogaus širdis negali pasisotinti sukurtais dalykais, – nors visus nurytų, kąsnis būtų per mažas, negalėtų juo pasisotinti.
9. Rūkais arba migla užsikloja marios, – taip ir žmonių pasaulis rūkų ir miglos pilnas, dėl širdies ūkanų nemato to, ką turėtų matyti.
10. Sako Šventasis Raštas, kad Dievas suvystė marias vystyklais kaip vaiką, – visada žmonių pasaulis yra tarsi vaikas, kuris nieko nesuvokia, – reikia jį suvystyti arba surišti, kad nesiaustų.
11. Turi marios savo ribą arba žvirgždėtą krantą, prie kurio pribėgusios nutyla ir ten jų bangos sudūžta, – taip pasaulis arba žmonės turi savo pabaigą, prie kurios priartėję pameta savo puikybę, pamina savo širdies išdidumą, baigia siausti. Tas krantas yra žvirgždas, žemė, kapai, karstas, į kurį patekę nutyla ir baigia daryti viską, ką darė.

ŽMOGUS - DIEVO PAVEIKSLAS

Ką laimėtų žmogus, jei visą pasaulį įgytų, o sielą prarastų? Arba į ką žmogus gali išmai-nyti savo sielą? Pažink gi žmogau, kas esi savo siela – koks didis ir koks brangus.

Kas tu esi? Kuo žmogus Dievą, kaip jo vaizdas, žymi ir rodo?

1. Tai, kad žmogaus siela yra dvasingos prigimties, rodo, kad Dievas, kuris ją sukūrė, yra kūno neturinti Dvasia. [...]
2. Tai, kad siela yra nemirtinga, rodo, kad jos kūrėjas Dievas yra nemirtingas.
3. Turi mūsų siela savyje be galo erdvią išmonę, į kurią gali sutilpti visokios žinios ir nesuskaičiuojami mokslai. Ta sielos išmanymo erdvybė rodo, kad Dievas turi beribę išmintį ir begalinių žinių. [...]
4. Taip pat siela turi gilų ir platų, bedugnį ir bekraštį geismą, – jis gali apimti viską, kas gera, tačiau to geismo nė vienas sukurtas daiktas negali pasotinti – tiktai pats nesukurtas ir neišmatuojamas Dievo gerumas. Ta sielos geismo bedugnė giluma ir tie neprikraunami užančiai rodo Dievą turintį savyje visa, kas gera – visas linksmybes ir amžinus džiaugsmus, kurie pasotina jo švenčiausią geismą.
5. Laisva valia, kuri slypi žmonių sielose, rodo Dievą esantį laisvą ir darantį danguje ir žemėje tai, ką nori, ir kaip jam patinka. [...]
6. Iš savo prigimties mūsų siela nesustodama kruta ir ką nors nuolat veikia. Tuo rodo, kad Dievas nuo pasaulio sukūrimo pradžios veikia ir veikti nesustoja.
7. Žmogaus siela, neatverta ir į dalis nesuraikyta, yra visa ir sveika visame [žmogaus] kūne ir kiekvienoje jo dalyje. Ji pripildo savimi visus [kūno] sąnarius, o vietas neužima. Tuo rodo, kad Dievas yra neatvertas ir nedalomos prigimties, tačiau visas pasaulis ir visi kūriniai yra jo pilni. Jis visas sveikas, visur esantis, niekur neužvertas, nei uždarytas.
8. Siela yra išmintinga ir turi savyje visą išmonę, pažįsta visų būdų aukštesnius pojūčius – regėjimo, girdėjimo, uoslės, ir kartu daug numano, ko nei akis regėti, nei ausis girdėti, nei pojūčiai žinoti negali. Tuo rodo, kad Dievas yra visa išmonė ir turi savyje visų būdų, visų žmonių ir angelų išmanymą ir žinojimą. Jis tiek daug ir be galo išmano, kiek nei angelų, nei žmonių išmonė apimti negali.
9. Siela, savo kūne gyvendama, saugo jį gyvą ir sveiką, o kada iš jo išeina, tas tuoj pat ima gesti, pūti ir į dulkes subyra. [...] Tuo rodo, kad Dievas savo galia visada saugo žmonių pasaulį jo būtyje: pasaulis tuoj pat numirtų ir vėl į nebūtį sugrižtų, jei Dievas savo sergstinčią ranką nuo jo atitrauktų.
10. Siela yra neregima kūno akims. Tuo rodo ir Dievą esantį kūno akims neregimą. Jo juk nė vienas neregėjo ir regėti negali.

APIE ŽMOGAUS LAISVĘ

Ar reikėjo Dievui samdyti darbininką vynuogynui prižiūrėti? Atrodo, kad galėjo visus žmones išvaryti dirbti į savo vynuogyną, su jais nesitardamas dėl grašio arba dėl algos už darbą. [...] Vadina mus šventasis raštas Dievo sūnumis – juk poteries kalbėdami sakome: „Tėve mūsų“. Sūnūs ima savo tėvo turtą ne už kokius nors darbus, bet todėl, jog yra sūnūs. Jeigu jie sūnūs, tada yra ir paveldėtojai arba tėvainiai. Ir dėl šios priežasties atrodo, jog Dievui nereikia mūsų samdyti darbui tam, kad pelnytume grašį, tai yra tėvoniją, nes Dievas yra mūsų Tėvas. Bet šventame rašte yra ir kitų priežasčių, iš kurių matyti, kad buvo reikalinga pasamdyti darbininką ir sutarti arba suderėti darbui už grašį arba algą. [Reikėjo samdyti] todėl, jog Dievas sukūrė žmogų su laisva valia, idant šis galėtų pasirinkti tai, kas jam patinka. Tad davęs laisvę jam pasirinkti tai, ką nori, ir taip, kaip jam atrodo, neverčia žmogaus ir neprievartauja, kad pasirinktų viena, o ne kita. O tokios laisvės kiti kūriniai neturi – tiktai pats žmogus ir angelas iš prigimties turi laisvę arba laisvą valią visiems savo darbams, kuriuos daro laisvai rinkdamasis ir kaip žmogus daro. Nenori tad Dievas įžeisti jo laisvės – perduoda jam veikti laisvai: taip, kaip jam atrodo ir kaip pasirinko. Todėl ir dangaus karalystę siūlo Dievas žmogui kaip grašį – jei susitars su juo ir suderės dėl darbo, žada jam duoti karalystę kaip grašį už darbą, dėl kurio laisvai susitarė.

APIE VYRESNYBĘ ARBA VALDŽIĄ

Senas ir labai išsienėjęs yra tasai žmonių būdas rinkti kitus į kokią nors vyresnybę: nežiūrėti į tai, ko pirmiausiai ir labiausiai reikia valdžiai, kad ji galėtų kitus žmones valdyti, bet žvelgti į kitus dalykus, kurie yra ne taip labai reikalingi tam, kuris kitus valdo. Ir todėl labiausiai [žmonės] žiūri, ar tasai, kurį nori išsirinkti vyresniuoju arba valdytoju, yra aukštos giminės, ar augalotas, ar turtingas, ar senos šeimos ir iš garsių namų kilęs. Bet aukšta giminė, turtas, drabužiai nedaug padeda gerai kitus valdyti, jei nėra vyresnybei reikalingų gėrybių [dorybių] – išminties, proto, teisybės jausmo ir kitų tokių. Kas iš drabužių valdžiai: ne drabužių, bet galvos išmintingos jai reikia!

*

Visas didysis pasaulis yra stebuklingas, bet mažasis pasaulis, tai yra žmogus, į kurį Dievas sudėjo arba sukrovė didįjį pasaulį ir padarė jį didžiojo pasaulio rinkiniu – sambariomis, yra daug stebuklingesnis.

*

Kitos motinos gimdo sūnus ir dukteris tokio luomo arba padėties, kokio yra pačios. Vargšė ir ubagė – gimdo ubagą ir vargšą vaiką, baudžiauninkė – baudžiauninką, bajorė – bajoraitį, kunigaikštė – kunigaikštį, karalienė – karaliūną. Bet bažnyčia visus gimdo aukštos kilmės, gimdo Dievo sūnus, gimdo dangaus karalystės karaliūnus, kunigaikščius, gimdo šventus ir labai gražius.

*

Yra ko stebėtis – kodėl patys kilmingiausi ir aukštuose sostuose sėdintys žmonės tiesos nemyli. [...] Dvi tikrovės turi tiesa – žiba ir bara. [...] Toks dabar žmonių pasaulis – geidžia tiktai žibančios, o ne barančios tiesos.

*

Turtingas ir vargšas susitiko kelyje – abiejų kūrėjas yra Viešpats. Todėl susitiko vargšas žmogus ir daug turtų turintis, kad vargšas ir plikas žmogus padėtų daug turinčiam jo našta nunešti ir nugabenti į Dievo karalystę.

*

Reikia nukreipti akis į vargšus ir našlaičius, į kiekvieną, kuris nieko neturi, reikia pažinti jų nelaimes, neturtą, nepriteklius, skurdą, badą ir visokius kitus vargus, kaip darydavo šventieji.

*

Čia duodamas pamokymas šio pasaulio didžiūnams, kad klaustų savo valdinių, ar jiems yra prasikalte? Ar juos skriaudžia? Tegų su jais teisią teismuos, tegų leidžia jiems prieš save ir savo akivaizdoje bylas kelti. [...] Bet nėra jau pasaulyje tokių viešpačių [ponų], kurie noriai leistų savo valdiniams su jais teistis. [...] Čia, pas mus, labai dažnai ne teisybė, bet galybė viršų turi, o valdiniui ir prieigos prie viešpaties nėra.

*

Kokie yra vyresnieji, tokie būna ir jų valdiniai arba tie, kuriuos anie valdo ir kuriems viešpatauja.

*

Didžiūnai dėl savo puotų, gėrimų ir pilvo ap sunkimo, kiti – dėl brangių ir prabangių drabužių, kuriais rengiasi, dažnai apleidžia gerus darbus. [...] Net atėję į bažnyčią, arba patys savimi stebisi ir į drabužius dairiasi, rūpinasi, kad jų nesulamdytų arba nesuteptų, arba vėl, po vakarykštės puotos neišsimiegoję, žiovauja, o savo širdies Dievop pakylėti ir jam kaip pridera melstis negali.

*

Nusivilk drabužius, ir neteksi savo išdidaus mąstymo, kada išvysi, jog esi žmogus, lygus pačiam mažiausiam, kurį paniekini. Povas, regėdamas savo gražias plunksnas, pučiasi, bet, kada išvysta savo bjaurias kojas, nuleidžia savo ratą ir išleidžia verksmingą balsą. Taip ir turtingas žmogus, žiūrėdamas į tai, kas aplink jį žiba, gali pasipūsti ir labai gerai apie save manyti, bet, kai šalin visa tai nustūmęs, pagalvoja, iš kur jis atsirado ir kur eina, turi nusizeminti ir pripažinti, jog tiesa yra tai, ką Šventas Dovydas sakė: iš tiesų, tuštybė yra kiekvienas žmogus.

*

Turėk tu gražią ir švarią širdį, ir Dievui patiksi, nepaisant kuo būsi apsirengęs. Ne į tavo drabužius, bet į širdį žvelgia Dievas.

*

Kuo didesnis esi, tuo nuolankiau su visais elkis.

MARIOS ŽENKLINA MUMUS ŽMONIŲ GYVENIMĄ ANT ŽEMĖS

1. Marios yra karčios, – taip pagyvenimas žmonių labai kartus yra ir pilnas vargų.
2. Nenurimsta marios, tankiai siaučia, – taip žmonės nerimsta, mušasi, kaujasi visada, kariones didžias daro.
3. Vėjai marias maišo ir blaško, – taip žmones pikti jų pageidimai vaidija ir rūstina, ir baisius maištus tarp jų daro.
4. Mariose viena žuvis didelė mažesnę praryja, – taip žmonės didžiūnai svieto lėtus ir pavargusius išgaišina, kramto, praryja.
5. Mariose yra po vandenimis paslėptos uolos arba akmenys didi, ant kurių užpuolę eldijos susikulia, suyra, susidaužo, – taip tarp žmonių daug yra smuklių ir žabangų, kuriais vieni kitus įkliudo ir paspendžia, apgauna ir taip juos pražudo.
6. Juokiasi ir žaidžia mariose didelė žuvis, vadinasi cetus, drako, – taip žaislus sau daro velinas ant marių to svieto, juokias iš žmonių, tūlais būdais juos privildamas ir prarydamas.
7. Marios kas dieną pereit kraštus ir vėl sugrįžta, arba išsilieja ir vėl iš kraštų sugrįžta, arba atsilieja savo vieton, – taip visi daiktai to svieto ateit ir vėl pareit, pasirodo ir tuojau išgaišta, gema ir miršta, darosi ir gadinasi.
8. Visos upės įteka mariosna, o tačiau marios nepatvinsta, arba nesikelia, – taip širdis žmonių neturi soties iš sutvėrimų, – norint visus nurytų, mažas tai kąsnis, negal juo pasisotint.
9. Rūkais arba dūmais apsidengia marios, – taip svietas rūksta, dūmų pilnas, neregį, ką turėtų regėti, dėl ūkanos širdies.
10. Sako raštas, jog dievas marias vystyklais kaip vaiką suvystė, – visada svietas yra vaiku, kuris nenuvokia, – reikia jį suvystyt arba surišti, idant nesiaustų.
11. Turi marios savo rubežių, arba kraštą, iš žvirgždų, tump atėję nutyla, ir tenai susikulia jų vilnios, – taip svietas arba žmonės turi savo galą, kuriop atėję pameta savo puiką, pagriauja savo širdies aukštybę, paliauja siausti. Tasai kraštas yra žvirgždai, žemė, kapai, grabas, kurian įpuolę nutyla ir liaujas viso, ką darė.

Neadaptuotas K. Sirvydo tekstas iš *Lietuvių literatūros chrestomatijos*, 1957

Motiejus Kazimieras Sarbievijus

Motiejus Kazimieras Sarbievijus (lot. Mathias Casimirus Sarbievius, lenk. Maciej Kazimierz Sarbiewski, 1595–1640) – vienas žymiausių lotyniškai rašiusių XVII a. Europos poetų, Lietuvos jėzuitų auklėtinis, Vilniaus universiteto profesorius. Pasaulyje vadinamas „Krikščionių Horacijumi“, „Sarmatų Horacijumi“, tiesiog Kazimieru, o Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – „Lietuvos Horacijumi“. Gimė mozūrų bajorų šeimoje Sarbievo kaime, Lenkijoje. Nuo jaunystės gyvenimą susiejo su Lietuva: būdamas septyniolikos metų 1612 m. įstojo į jėzuitų naujokyną Vilniuje prie Šv. Ignato bažnyčios. Trejus metus studijavo filosofiją Braunsbergo kolegijoje Varmėje. 1617–1620 m. dėstė poetiką Kražių ir Polocko kolegijose. 1620 m. pradėjo teologijos studijas Vilniaus universitete. 1622–1625 m. jas tęsė *Collegium Romanum* – garsiojoje jėzuitų kolegijoje Romoje. Čia taip pat domėjosi Romos istorija, archeologija, literatūra, rinko medžiagą knygai apie senuosius romėnų dievus. Viešai skaitė savo poeziją ir poetikos paskaitas, kuriose dėstė Lietuvoje sukurtą literatūrinę teoriją apie aštrų ir šmaikštų stilių. Popiežius Urbonas VIII įvertino M. Sarbievijaus poeziją ir paskyrė jį į bažnytinių himnų reformatorių grupę. Pasakojama, kad Lietuvos poetas, kaip anksčiau Dantė ir Petrarka, paties popiežiaus buvo vainikuotas laurų vainiku. Grįžęs į Lietuvą M. Sarbievijus mokė poetikos ir retorikos Nesvyžiuje bei Polocke. Nuo 1627 m. dėstė Vilniaus universitete – retoriką, filosofiją, teologiją. Ėjo rektorius patarėjo pareigas, vadovavo Teologijos ir Filosofijos fakultetams. 1635 m. buvo paskirtas Šv. Jono bažnyčios pamokslininku. Tais pačiais metais tapo Respublikos valdovo Vladislavo Vazos rūmų pamokslininku ir nuodėmklausiui – kartu su karaliumi gyveno Krokuvoje, Varšuvoje, Vilniuje. Mirė Varšuvoje: sakydamas pamokslą krito ištiktas širdies smūgio.

Poeto kelią M. Sarbievijus pradėjo nuo panegirinių kūrinių, skirtų Lietuvos didikams. Gyvendamas Romoje sudarė pirmąjį poezijos rinkinį *Trys lyrinių eilėraščių knygos* (lot. *Lycorum libri tres*), išleistą 1625 m. Kelne, Vokietijoje. Papildytas rinkinys 1628 m. išėjo Vilniuje, vėliau Antverpene ir kituose Europos miestuose. 1632 metų leidimui antraštinį puslapį nupiešė garsus flamandų dailininkas Peteris Paulius Rubensas. XVII–XVIII amžiais M. Sarbievijaus poezijos rinktinė įvairiose Europos leidyklose išleista apie 60 kartų. Jo eilėraščiai buvo išversti į anglų, prancūzų, italų, vokiečių, lenkų, čekų, lietuvių kalbas. Lietuvių poetas Dionizas Poška XIX amžiuje buvo įsitikinęs, kad Kražiuose M. Sarbievijus rašęs lietuviškas eiles ir palikęs jų rankraščius.

Motiejus Kazimieras Sarbievijus, nežinomas dailininkas, XVII a.

*Tas turtingas vien, kas neturi nieko,
Kas turtus savus sutalpina saujoj...*

Motiejus Kazimieras Sarbievijus, 1625

*Tai, ką matom aplink, ar iš tiesų yra,
Ar apgaulė akių tiktai?
Ar matyto seniai sapno gražaus tąsa?*

Motiejus Kazimieras Sarbievijus, 1625

Pagrindiniai šio stiliaus bruožai – metaforiškas, mįslingas kalbėjimas ir konceptų vartojimas. Konceptai – tai kūrinio konstravimo principai, pagrįsti analogijomis ir kontrastais. Konceptą M. Sarbievijus nusakė kaip aštrų stilių ir pateikė tokį jo apibrėžimą: „Aštrus stilius yra kalba, jungianti savyje nedarną ir darną“. Kaip pavyzdį nurodė posakį: „taiki nesantaika arba netaiki santaika.“ Konceptas vienu metu užčiuopia ir atskleidžia tiek reiškinių ar įvykių visuotinumą, bendrumą, tiek ir to reiškinių ar įvykių nepakartojamumą, unikalumą, išskirtinumą. Tokiu apibrėžimu Lietuvos jėzuitų poetui pavyko tiksliai apibūdinti ne tik savo meto naujovišką poeziją, literatūrą, bet ir pačią Baroko dvasią. „Taiki nesantaika arba netaiki santaika“ (lot. *Concors discordia vel discors concordia*) tapo Baroko epochos ženklu, kuriuo buvo galima nusakyti to amžiaus kūrybą, mąstymą ir gyvenimo būdą. M. Sarbievijaus sukurtą naujojo meno stiliaus apibrėžimą perėmė ir plėtojo garsiausi XVII amžiaus Europos teoretikai. Kitoje knygoje *Apie tobulą poeziją, arba Vergilijus ir Homeras* M. Sarbievijus pateikė barokinę, alegorinę romėnų poeto Vergilijaus *Eneidos* interpretaciją: Enėjas esąs ne tik antikinis herojus, bet bendras, universalus išminties ir aukščiausio gėrio ieškančio žmogaus vaizdinys, Enėjo palikta deganti Troja – tai jaunystės malonumų ugnis, po gyvenimo kelionių pasiekta Italija – tikroji išmintis.

Metaforos, konceptai, alegorijos būdingos ir M. Sarbievijaus poezijai. Daugeliu atvejų jis rėmėsi antikinės Romos poeto Horacijaus kūryba – jos motyvus ir įvaizdžius jungė su Biblijos vaizdiniais bei Baroko epochos žmogaus išgyvenimais. Antika, Biblija ir XVII amžiaus Lietuvos bei Europos tikrovė buvo svarbiausi M. Sarbievijaus poezijos šaltiniai. Pasaulis jo kūryboje vaizduojamas kaip teatro scena, žmogaus gyvenimas – kaip aktorius vaidyba. Net sielos išgyvenimai primena spektaklį. Gyvenimo dramoje žmogui svarbu neprarasti savęs, likti „šeimininku pačiam sau“, būti „maža karalyste“. M. Sarbievijus išpažįsta stoišką filosofiją: žmogus privalo grumtis su savo aistromis ir ydomis, siekti dorybės (lot. *virtus*) ir sielos ramybės. Tik dorybė ir jos skatinami geri darbai gali išaukštinti ir pratęsti trumpą žemiškąjį gyvenimą. Tik rami siela gali patirti Dievo artumą. M. Sarbievijaus eilėraštis atveria naujas, netikėtas erdves: jame pasaulis gali būti apžvelgiamas iš paukščio skrydžio ar nuo sparnuoto žirgo Pegaso nugaros, papildomas sapno, vizijų, regėjimų tikrovėmis. Poetas jaučia turįs galių kurti savus pasaulius. Teigdama trapios būties grožį, žmogaus sielos ryšį su anapusybe, su Dievu, M. Sarbievijaus poezija tarsi įveikia mirtį. „Krikščioniškasis Horacijus“ yra parašęs stiprių mistinių, religinės meilės eilėraščių, pagrįstų asmenine žmogaus ir Dievo jungties patirtimi. Jo tekstai turėjo įtakos XVII amžiaus Europoje suklestėjusiai metafizinei ir mistinei poezijai.

M. Sarbievijus savo kūryboje iškyla ne vien kaip egzistencinę bei metafizinę dramą išgyvenantis Baroko žmogus, bet ir kaip Lietuvos, Abiejų Tautų Respublikos bei krikščioniškosios Europos pilietis. Jis tęsė ir plėtojo mitinį pasakojimą apie lietuvių kilmę iš romė-

Geriau suprasti M. Sarbievijaus kūrybą padeda jo literatūros teorijos knygos. Knygoje *Apie aštrų ir šmaikštų stilių* (lot. *De acuto et arguto*), kurią rašyti pradėjo dar Kražiuose, konsultuodamasis su garsiausiais Europos mokslininkais tęsė Romoje, o pabaigė grįžęs į Lietuvą, M. Sarbievijus aptarė naują – Baroko – poezijos stilių.

nų: lietuvius eilėraščiuose pabrėžtinai vadino „senaisiais kviritais“ (Romos gyventojais), Lietuvą – „Didžiojo Palemono karalyste“, „Palemono valdomis“, Vilniaus Gedimino pilį lygino su Romos Kapitolijumi. Pasak M. Sarbievijaus, tautų valdovė „Karalienė Laisvė“ (lot. *Regina Libertas*) labiausiai yra pamėgusi lietuvių ir lenkų žemes, lietuvis su lenku esą „šlovingo Marso giminė“. Kartu lietuviškam ir lenkiškam patriotizmui jėzuitų poetas suteikė gerokai visuotinesnį europinį, krikščioniškąjį matmenį. Didįjį kunigaikštį Vytautą jis aukštino kaip Europos civilizacijos gynėją nuo „grėsmingos Azijos“. Odėse skelbė Europos krikščioniškų tautų vienybės idėją, piktinosi broližudiškais europiečių karais, ragino Europos valdovus susijungti ir susigrąžinti turkų užimtą Graikiją bei buvusią Rytų imperiją. Taigi politiniame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teatre M. Sarbievijus vaidino nuoseklus europiečio, Dievo pasaulio likimu besirūpinančio krikščionio vaidmenį: savo gyvenimu ir kūryba liudijo, kaip išlikti garbingam ir darniam prieštarigame ir nedarniame Baroko pasaulyje.

Siūloma literatūra: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai. Poezijos rinktinė*, parengė Eugenija Ulčinaitė, vertė Ona Daukšienė, Rita Katinaitė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1995; Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs... Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

Motiejus Kazimieras Sarbievijus

LYRIKA

EPIGRAMOS

17. *Sugrižk, Sulamita* (Gg 6, 12)
Sugrižk, Mylimasis (Gg 2, 17)

Bėgu, – tu, Jėzau, vejies; sugrižki, – girdžiu tave šaukiant
 Ir pasukti atgal savąjį kelią skubu.
 Bėgi, man vejantis, pats; sugrižki, – girdi mane šaukiant
 Ir, o drauge, skubi kelią pasukt link manęs.
 Bėgu, tau sekant, o tu – sekant man: nuostabioji klajonė!
 Tas laimingas, kuris bėgdamas meilei paklus!
 Tavo klajonė padės man rasti tave, kad nedingtum;
 Mano klajonė tave, Kristau, atves prie manęs.

Revertere, Sulamitis [Cant. 6, 12]

Revertere, Dilecte [Cant. 2, 17]

Insequeris, fugio: clamasque, revertere, Iesu:
 Et reduces ad te flecto repente vias.
 Insequor, ipse fugis: clamoque, revertere, Iesu:
 Et faciles ad me flectis, Amice, vias.
 Assequeris, fugio: fugis, assequor: o bonus error!
 Obsequii felix o in amore fuga!
 Ad te, ne fugias, tua me fuga, Christe, reducet:
 Dux tibi ne fugiam, vel meus error erit.

30. MEILĖS IR JĖZAUS MEDŽIOKLĖ

Meile, pakilki, paleisk strėles, pasiruošusias skristi:
 Dieve, tu man taikiny; Dieve, aš tau taikiny.
 Kristau, tu širdį atverk strėlėms, kurios gali sukruvint,
 Kad mano ietims grobiu sužeistu taptumei tu.
 Kristau, atversiu strėlėms, kurios gali sukruvinti širdį,
 Kad tavo ietims grobiu sužeistu tapčiau ir aš.
 Kristau, patinka tau būt medžiojamam, man gi – medžioti;
 Kaip tau patinka medžiot, man – būt pagautai saldu.

VENATIO AMORIS ET IESU

Surge, volaturas, Amor, ejaculare sagittas:
 Es mihi meta, Deus; sum tibi meta, Deus.
 Corda cruentandis pateant tua, Christe, sagittis,
 Ut fias iaculis saucia praeda meis.
 Corda cruentandis pateant mea, Christe, sagittis,
 Ut fiam iaculis saucia praeda tuis.
 Quam tibi, Christe, capi, venari tam mihi dulce:
 Quam tibi venari, tam mihi dulce capi.

31. DIEVIŠKOSIOS MEILĖS STRĖLĖ

Sužeidei mano širdį (Gg 4, 9)

Aš – strėlė, ištraukta iš žvaigždėm nusagstytų strėlinių,
 Ta, kurią svaido dievams Meilės šventosios ranka.
 Savojo taikinio aš, žaizdos neturinčio, ieškau,
 Nes manoji ranka nieko nemoka sužeist.
 Kas patikės, kad strėlė galėtų kliudyti nesužeidus?
 Kristus pasakė: gali mano žaizdoj pailsėt.
 Skubinu, taikinį aš mėginu be žaizdos užkliudyti:
 Jau negalėčiau sužeist: sykį jau buvo žaizda.

SAGITTA DIVINI AMORIS

Vulnerasti Cor meum [Cant. 4, 9]

Illa ego sidereis deprompta sagitta pharetris,
 Quam pius ad Superos eiaculatur Amor,
 Quaero meam, sed quaero meo sine vulnere metam;
 Nam mea non didicit vulnera ferre manus.
 Quis credat, potuisse dari sine vulnere metam?
 Hic requiesce meo vulnere, Christus ait.
 Accelero metamque premo sine vulnere: sed iam
 Ne possem vulnus figere, vulnus erat.

34. Meilė stipri kaip mirtis (Gg 8, 6)

Meilė kartu su Mirtim dėl dvigubo kaunas triumfo:
 Valdo saidoką Mirtis, atgręžtas Meilėn įsiai.
 Sako Mirtis: taikliom strėlėm aš nugaliu kūnus;
 Meilė atsako: o aš nugaliu širdis liepsnom.
 Sako Mirtis: mane didesnė pergalė lydi.
 Meilė atsako: mane lydi didesnė šlovė.
 Ginklų gal griebtūsi, jei lygiomis nelaikytų jų Dievas:
 Nugali Dievą abi, nugali Dievas abi.

Fortis esi ut mors dilectio [Cant. 8, 6]

Mors et Amor gemini pugnans de laude triumphi:
 Mors pharetra, pharetra conspiciendus Amor.
 Mors ait: Expugno certis ego corpora telis:
 Expugno flammis pectora, dixit Amor.
 Maior, ait, mihi, Mors, victoria cedit Amore:
 At mihi maior, ait, gloria cedit, Amor.
 Tentarent et tela, pares nisi diceret esse
 Victor utroque Deus, victus utroque Deus.

IV, 12. ODĖ JANUI LIBINIJUI¹
Teisina savo vienišumą

Ko aš slepiuosi, klausi, Libinijau,
 Menkoj trobelėj, delsdamas ją palikt,
 Kai man visi, duris atvėrę,
 Kviečia užėiti į savo rūmus?

Savęs aš pilnas. Ko man daugiau norėt?
 Savy slepiuosi ir atsiskyrusios
 Stebiu savosios sielos sceną,
 Apžvelgiu tuščią būties teatrą.

Mane tik viena jaudina: kaip aš pats
 Atliksiu savo vaidmenį dramoj šioj,
 Ar bus patenkinta Dievybė,
 Ar pasitiks jį karštais plojimais.

Lemtis kiekvieną veiksmã juk vertina:
 Ji vieną giria, kitą – apkaltina.
 Tad jei mane gerai įvertins,
 Būsiu laimingas, nors nieks nemato.

Šlovės triukšmingos aš nekenčiu kelių
 Išmintų: Gandas iškelia kartais ją
 Su vėjais palankiais aukštybėn,
 Bet pasiviję pavydo strėlės

Ar pavyduolių tūžmo pilni balsai
 Sparnus netvirtus ir neužgrūdintus
 Jai pakerta, į nuogą žemę
 Krinta jinai ir skausmingai trenkias

Į kietą uolą. Tad lai paslėps mane
 Mana dorybė. Populiari šlovė,
 Iš lūpų skrisdama į lūpas,
 Te nesilanko po mano stogu.

Dorybė vengia, net jei verta yra,
 Šlovingo garso. Kuo nuo žmonių toliau,
 Tuo mus rečiau pasieks pavydas:
 Mėgsta mat jis su draugais ateiti.

¹ Parašyta 1628–1631 metais, skirta nežinomam asmeniui.

IV, 14. ODĖ KRISPUI LEVINIJUI²*Paklaustas, kodėl keliaudamas dainuoja, atsako*

Kai manų pečių ryšuliai nespaudžia,
 Kai grįžtu namo į kraštus gimtuosius
 Ir, laimingas tuo, ką turiu, dainuoju
 Linksmą dainelę, –

Tu liūdnai tyli: įkvėpimą tavo
 Blaško rūpestis, sunkiai slegia auksas
 Ir draugai, kurie nusiųs netrukus,
 Linkę išduoti.

Tas turtingas vien, kas neturi nieko,
 Kas turtus savus sutalpina saujoj:
 Su savimi tasai tai, ką turi, neša,
 Kur tik beeina.

Ko man gali trūkt, jei netrokštu nieko?
 Man patinka vien žavūs Pindo³ slėniai.
 O šventa giria! O laimingas sodžiau!
 Linksmos Kamėnos⁴!

Kur tik beeinu, kur nuklysta kelias,
 Su manim ir jūs, Delfų⁵ kalvos, einat;
 Jūs pavargusį vėsoma gaivinant,
 Teikia pavėsį.

Jeigu grandines man uždėtų gotas,
 Jei savu vergu padarytų skitas,
 Liks dvasia laisva, ir nekels man baimės
 Baisūs karaliai.

² Krispas Levinijus – Sarbievijaus draugas, lydėjęs jį grįžtantį iš Romos 1625 m. rudenį.

³ Pindas – kalnai Tesalijoje, mūzų būstinė.

⁴ Kamėnos (lot.) arba mūzos (gr.) – Jupiterio ir Mnėmosinės dukters, įvairių menų ir mokslų globėjos.

⁵ Delfai – miestas Graikijoje, Parnaso kalno papėdėje, garsėjęs Apolono orakulu ir šventykla.

II, 7. ODĖ PUBLIJUI MEMIJUI⁶

Gal žmonių našta daug lengvesnė būtų,
Jeigu kilt ir krist to paties pakaktų
Laiko, bet staiga dideli dalykai
Virsta griuvėsiais.

Niekas amžinai neturėjo laimės,
Miestų ir žmonių neramus likimas.
Valanda viena karalystes griauna,
Augustas amžius.

Per toli, deja, laiko ribą skyrė,
Kas valdoms sugriaut reiks dienos pasakė:
Mirksnio tereikės, kad tautas nušluotų
Smūgis lemtingas.

Publijau, dievams įkyrėt nereikia,
Skūstis jiems dėl to, kad namuos kaimynų
Girdis per dažnai gedulingos giesmės,
Mirčiai atėjus.

Valanda, kuri davė tau gyvybę,
Davė tau sykiu galimybę mirti.
Tik darbais žmogus atminty išlieka,
Amžius gyvena.

⁶ Parašyta 1625 metų rudenį, skirta nežinomam asmeniui.

I, 4. ODĖ KRISPUI LEVINIJUI⁷*Kad nepasitikėtų per daug jaunystė*

Krispai, nuolatos atsimink, kol gyvas:
 Greitai pasibaigs maloni jaunystė.
 Godūs ją nuneš vis nauji mėnuliai –
 Laikas nestovi.

Nors tavus rūbus brangenybės puošia,
 Diržas su sagtim iš gryniausio aukso,
 O pečius dailus iš tiriečių vilnos
 Gaubia apsiaustas.

Bet įsižiūrėk: bailiai virpa plunksnos
 Šalmo viršuje, jis lengvai nukrinta.
 Ir žibąs nūnai – tik bandyk nutraukti –
 Auksas pabąla.

Dešine dosnia valanda ką davė,
 Vėl kita pagrobs apgaulia kairiąja,
 Lyg mama, kuri nekaltom vilionėm
 Vaiką apgauna.

Kintanti sėkmė, nepastovios lemtys
 Savo valdžioje laiko vargšą žmogų,
 Prie skirtos ribos, lyg srautinga upė,
 Skuba mūs metai.

Adrijoj ramioj daug lėčiau praplaukia
 Laivas, sumerkų pastūmėtas irklų,
 Kai bures glebias nelauktai įtempia
 Vėjo dvelkimas.

Valandoms visoms šio pasaulio Viešpats
 Uždeda sparnus per visatą skristi,
 Slepias jos lizde, kol ateina laikas.
 Ateičiai bręsta.

⁷ Krispas Levinijus – Sarbievijaus draugas, lydėjęs jį grįžtantį iš Romos 1625 m. rudenį.

IV, 35. ODĖ PAULIUI KOZLOVIJUI⁸

Jau šiltu dvelkimu vėjai pavasario
 Grįžę glosto laukus ir arimus naujus,
 Vėl pražydusios gėlės
 Puošia pievas žiedais margais.

Plukdo Vilija vėl derlianešius laivus
 Pro sodybas, laukus praplaukdama tyloj,
 Nors be perstojo klega
 Pauščiai ant gretimų kalvų.

Ten piemu netoli ant pakylos žalios
 Nendrine dūdele švilpauja daineles
 Ir upeivis štai ilsis,
 Burių nešamas pakeltų.

Duok Paladės darbams, Pauliau, atokvėpį
 Ir rytoj, kai pakils saulė viršum kalnų,
 Auksiniu savo veidu
 Kai tik žemę jinai nušvies, –

Mes į kalną žalių Lukiškių kopsime,
 Kur aukšti ąžuolai ošia ir dengia jį,
 Įsiklausę, kaip gurga
 Vandenyms plaukdami prošal.

Čia, sustoję pačioj kalno viršūnėje,
 Visą Vilnių apžvelgt mudu galėsime,
 Kaip apsupus jį laiko
 Vilija savame glėby.

Čia matysim gerai spindinčius iš toli
 Kupolus, šventyklas, dvi iškilias pilis,
 Didžiojo Palemono
 Karalystę turėtąją.

Kaip atgyja lengvai tautos taikos metu!
 Dar treji po karų metai nesibaigė,
 O senieji kviritai
 Turi tris šventyklas naujas.

⁸ Parašyta apie 1631 metus. Paulius Kozlovijus – Sarbievijaus studijų draugas.

Čia galėsime stebėt, kaip ant aukštų kalvų
 Gedimino pilis lyg Kapitolijus
 Stūkso ir į padangę
 Bokštais remiasi išdidžiais.

Žmogui reik atgaivos: net ir menki darbai
 Virsta tuoj dideliais, jei pailsėt gali.
 Žvelk iš čia, kaip banguoja
 Kalvos savo žaliais gūbriais.

Topolį, neseniai buvusį po sniegu,
 Gūšiais nepastoviais glosto Etezijai
 Ir nekliudomai plaukia
 Upė, ledą pralaužusi.

Lauką, rožėm rausvom šiandien pražydusį,
 Vakar sniego danga laikė apklojus dar,
 Paukščiai garsiai sučiulbo,
 Ištylėję žiemos dienas.

Tad nedelsdamas vyk rūpesčius tuos šalin
 Ir atokvėpiui skirk dieną, kurią šviesus
 Žada Vakarais; Horos
 Ją baltaisiais žirgais atveš.

I, 7. ODĖ TELEFUI LIKUI⁹

Skundžiasi likimo ir sėkmės nepastovumu

Apgaulinga žmogaus lemtis,
 Žaidžia, Telefai, ji žaidžia mumis, deja.
 Viskas laikina žemėj šioj,
 Ką materija čia sukuria nerangi.
 Lemia įnoris. Tuoj nukris
 Tai, kas kyla, bet vėl kils ir nukris atgal.
 Šitai išleikia kamuolys,
 Sviestas rankos lengvos, pasišokėdamas:
 Čia jis siekia dangaus skliautus,
 Čia į žemę skaudžiais smūgiais atsimuša.
 Veja vakaras vakarą,
 Kartais būna blogiau, kartais ir vėl geriau.
 Lokia metai lyg debesys,
 Su Favonais eikliais tolsta dešimtmečiai.

⁹ Parašyta 1623–1625 metais, skirta nežinomam asmeniui.

Amžiai pralekia viesulu,
 Ir akimirka ši, lyg užburta dainos,
 Tuoj žaibų vežimu nuskries.
 Ak, kaip Notus greitus ragina valanda!
 Lyros muzika maloni
 Nei švilpynė gaudi nesugrąžins atgal.
 Nors vadinama nuostabia,
 Ši daina pagyrų linkusi negirdėt.
 Jai beskambant, lemties ranka
 Grobia miestus, tautas ir varganoj tėkmėj
 Nugramzdina ji karalius:
 Puošnūs skeptrai, šlovė, buvusi jų galia
 Virsta greit pelenų krūva.
 Aukso rūmus ir jų stulbinančias menes
 Su visais žmonėmis kartu
 Ji palaidos ūmai, bokštus sugriovusi.
 O virš griuvenų tų baisių,
 Virš kapų, didžiūnus žemės priglaudusių,
 Skries lemtis triumfuodama
 Ir žvaigždžių orbitas ji nusineš kartu
 Sūkury nesuvaldomam.
 Kol diena po dienos bėga gyvenimas,
 Tol mums, Telefai, lemta klyst.
 Žaidžia ratas lemties, žaidžia mumis, deja.
 Gal mes klystam, o gal tikrai
 Toks gražus atspindys supančių mus daiktų?
 Likai, jeigu žinai, sakyk:
 Tai, ką matom aplink, ar iš tiesų yra,
 Ar apgaulė akių tiktai?
 Ar matyto seniai sapno gražaus tąsa?

Iš lotynų kalbos vertė Eugenija Ulčinitė ir Ona Daukšienė

Živilė Nedzinskaitė

MOTIEJAUS KAZIMIERO SARBIEVIJAUS POEZIJOS BAROKIŠKUMAS

E del poeta il fin la meraviglia (poeto tikslas yra nustebinti) – žymiausio XVII a. italų poeto Giambattistos Marino žodžiais galėtume įvardyti tai, kas buvo Baroko epochos emocinė šerdis – nuostaba (*meraviglia*). Ji pasireiškė netikėčiausiomis formomis ir neįprasčiausiais pavidalais. Kaip tas netaisyklingos formos perlas¹, Barokas turėjo daugybę kintančių ir besimainančių atspalvių, darniai jungė kontrastingus dalykus: egoistinę aroganciją ir vergišką nusižeminimą, besaikę prabangą ir purviną skurdą, karališką rafinuotumą ir valstietišką šiurkštumą. XVII a. astronomai, matematikai ir filosofai vargo stengdamiesi žmogaus protu aprėpti ir įvardyti staiga prieš juos atsivėrusią begalybę, o menininkai fiksavo akimirkos žavesį, detalės grožį, bandė atkartoti judesio dinamiką. Gyvenimą ir tikrovę pamažu imta suvokti kaip iliuziją, regimybę, teatrą. Netikrumą ir baimę kėlė žinojimas, kad pasaulis nėra nei pastovus, nei harmoningas, kad neįmanoma perprasti jo dėsnių. Kaip tik tokios mintys kreipė žmogaus žvilgsnį aukštyn, o vieninteliu amžinu dalyku ir dvasine atrama nuolat kintančiame pasaulyje tapo pasitikėjimas Dievu. Tai Jis, visatos orkestro dirigentas ir pasaulio teatro režisierius, suteikė žmogui ir protą, leidžiantį priešintis fatališkam pasaulio blogiui bei aistroms, ir jausmus, skatinančius siekti grožio bei harmonijos.

Ypatingas dėmesys Baroko epochoje buvo skiriamas menams: literatūrai, muzikai, dailei. Tik garsui, žodžiui ar vaizdui suteikta forma galėjo suvaldyti kraštutines šios epochos priešybes, kurti iš jų nuostabą keliančią dermę. Kita vertus, nors disciplinuota proto vaizduotė iš supančių reiškinių chaoso ir dėliojo mozaikinį pasaulio paveikslą, jo giliausia esmė tebeliko paslaptį ir neatskleista.

Baroko literatūra užgimė ir susiformavo Italijoje bei Ispanijoje² (žymiausi šio laikotarpio poetai Giambattista Marino, Luis de Gongora). Naujos epochos literatūra pasižymėjo keletu specifinių bruožų: meninių išraiškos priemonių dinamiškumu ir ekspresyvumu, vidine logika, vaizdų kontrastingumu ir netikėtu jų derinimu, žodiniu puošnumu, kūrinio ir formos sudėtingumu, taip pat visiškai nauju stiliumi, vėliau pavadintu manieristiniu ar barokiniu³.

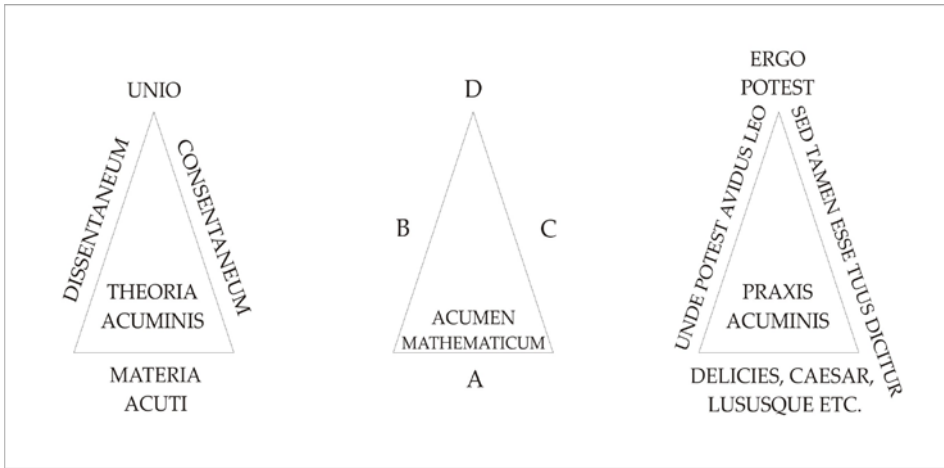
Motiejus Kazimieras Sarbievijus taip pat rašė apie naujai atsiradusį stilių ir buvo bene pirmasis Europoje pateikęs aptakią ir imlią ne tik barokinio stiliaus, bet ir pačią Baroko epochos dvasią atitinkančią formuluotę. Tuo metu neišspausdintame veikalė *Apie aštrų ir šmaikštų stilių* (*De acuto et arguto*) jis teigė, kad „aštrus stilius yra kalba, jungianti savyje nedarną ir darną, kitaip tariant, kaip yra posakyje *taiki nesantaika arba netaiki santaika*“⁴. Aštraus stiliaus teoriją Sarbievijus vaizdžiai iliustravo lygiašonio trikampio figūra:

¹ Vyrauja nuomonė, kad epochos pavadinimas kilęs iš portugališko netaisyklingos formos perlo pavadinimo perola barroca.

² René Wellek, *Concepts of Criticism*, New Haven: Yale University Press, 1963, p. 93–94.

³ Tyrinėtojų šie terminai dažnai vartojami kaip sinonimai, nors manierizmas labiau skirtas apibrėžti ankstyvojo baroko stadiją, barokinis – vidurinę, o barokizmas žymi vėlyvojo Baroko bruožus.

⁴ Mathias Casimirus Sarbievijus, *Poetica: Praecepta poetica, De perfecta poesi = Poetika: Apie tobulą poeziją, parengė, papildė, pratarė parašė ir rodykles sudarė Ona Daukšienė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 8.

Jis aiškino, kad kaip tokiame trikampyje esančios dvi priešingos kraštinės, prie pagrindo nutolusios viena nuo kitos, o viršūnėje susijungiančios, taip ir kalbos aštrumą sudaręs dviejų priešingų, bet turinčių bendrą pagrindą, minčių suliejimas viename posakyje, o abu aštraus stiliaus komponentai – darna ir nedarna – turį būti lygiaverčiai. Tad aštraus stiliaus esmę, Sarbievijaus manymu, sudaręs sugebėjimas įžvelgti tame pačiame reiškinyje ir tai, kas yra universalu, ir tai, kas neatitinka įprastų normų ir būdinga tik tam vienam reiškiniui. Lygiašonio trikampio schemą Sarbievijus iliustravo paskutinėmis žymaus Antikos poeto Marcialio epigramos eilutėmis:

Matėme mes žaidimus ir linksmus kvailiojimus liūtų,
 Cezari. Betgi stebėt štai arenoj gali,
 Kai dantimis švelniais keliskart pagautas zuikelis
 Sprunka linksmai, o po to šoka vėl liūto gerklėn.
 Argi pagaili aukos, ją pagavęs, liūtas žiaurusis
 Sako, tas liūtas yra tavo. Ir gali todėl!⁵

Epigramoje pasakojama apie alkaną liūtą, kuris išleistas į areną nesudraskė savo aukos. Taigi matematinio trikampio pagrindas A yra aštraus stiliaus medžiaga (*materia acuti*). Viena trikampio kraštinė B išreiškia nedarną (*dissentaneum*) – alkanas liūtas pasigaili aukos. Kita kraštinė C reiškia darną (*consentaneum*) – liūtas yra gailestingo imperatoriaus žvėris. Abi trikampio kraštinės B ir C susiduria taške D, kuris jungia nedarnią ir darnią mintį (*unio*) – gailestingo imperatoriaus liūtas ir pats yra gailestingas, todėl nesudrasko kiškio. Taip kūrinyje pasiekama nedarnos ir darnos vienovė.

Sarbievijaus poezijoje gausu tik Baroko literatūrai būdingų įvaizdžių ir temų. Viena iš jų – nepastovi lemtis. Šiai temai daug dėmesio skyrė Renesanso humanistai, ypač populiari ji tapo Baroko epochoje. Fortūna – tai kitimo, atsitiktinumo, permainingų aplinkybių

⁵ Dėl aiškumo pateikiamas visos Marcialio epigramos lietuviškas Aleksandros Teresės Veličkienės vertimas.

metafora. Ne vienoje Sarbievijaus odėje Fortūna apibūdinama epitetais *skraji* (*volucris*), *veržli* (*rapida*), *apgaulinga* (*mendax*). Ji yra ir didžioji Iliuzionistė⁶, nes permainingi ir netikėti likimo posūčiai verčia žmogų prarasti realybės jausmą. Fatališkumo ir gyvenimo nerealumo tema ypač ryški Sarbievijaus amžininko, gyvenusio kitoje Europos pusėje, ispanų dramaturgo Pedro Calderóno de la Barkos (Pedro Calderón de la Barca, 1600–1681), baigusio jėzuitų kolegiją, kūryboje. Jo dramose *Gyvenimas yra sapnas* (1635), *Didysis pasaulio teatras* (1635–1645) plėtojama likimo idėja, kuri pasireiškia žemiškos būties menkumo, iliuziškumo suvokimu. Dramaturgas vaizduoja aistras bei instinktus, kuriuos pažadina likimo permainingumo suvokimas, o nuslopinti ir sutramdyti juos gali tik protas, valia ir tikėjimas. Apskritai gyvenimo kaip sapno, teatro, vaidinimo apibrėžimai yra itin dažnos Baroko literatūros ir pasaulėvokos sąvokos. Fortūna – ant rato ar jo viduryje stovinti moteris – buvo dažnai vaizduojama ir Renesanso dailės kūriniuose. Taip vaizdžiai buvo įkūnijama mintis apie nuolatinę kaitą – žmogui neleista žinoti, kada jis atsiders Fortūnos rato viršuje, o kada – apačioje. Tačiau kartu jam paliekama viltis, mat Fortūnos ratas nuolatos juda, vadinasi, nė viena būseną – laimė ar skausmas – netruks amžinai.

Likimo tema skirtingais aspektais atskleista dvejose Sarbievijaus odėse. Eilėraštis Au-relijui Likui, kuris turi paantraštę „Kad per daug nesiskųstų nepalankiu likimu“ (*Lyric*. I, 2), be jokios įžangos pradedamas tiesiog nuo pagrindinės temos dėstymo, t. y. nuo stoikų filosofijos esmę atskleidžiančių ir Horacijaus „aukso vidurio“ idėją atliepiančių patarimų, kaip protingai ir ramiai gyventi:

Liaukis, Likai, tuščiai raudot,
 Vyk iš savo širdies liūdesį kuo toliau,
 Juodus rūpesčius nuo kaktos
 Brauk ir linksmas aukštyn galvą pakėlęs žvelk.
 Nors giedra ne kasdien diena,
 Ir likimas dažnai iškrečia pokštą mums,
 Bet audringa nūnai banga
 Ryt nurims ir su ja vėjai vakariai žais.
 Saulė, šiandien liūdna, blausi,
 Vėl rytoj nusijuoks, spindulius žerdama.
 Taip ir žmogų nuo pat mažens
 Lydi pakaitomis ašaros ir juokai,
 Gilų sielvartą štai, žiūrėk,
 Keičia džiaugsmas, o jį vėl liūdesys pakeis.
 Toks likimas ir jo valia.
 (Vertė Eugenija Ulčinaitė)

Poeto teigimu, nors gyvenimas yra nenusipėjamas, jame vis dėlto vyrauja pusiausvyra. Odės adresatui jis pataria neverkti ir nesisieloti, jei užklumpa nelaimės, nes rytojas diena gali atnešti ir gerų permainų. Visus likimo pokštus dera pasitikti išdidžiai iškelta galva. Po pirmose keturiose eilutėse išsakytų tiesioginių patarimų poetas nuosekliai pereina

⁶ Elwira Buszewicz, Sarmacki Horacy i jego liryka, Kraków: Księgarnia akademicka, 2006, p. 182.

prie pagrindinę mintį iliustruojančių palyginimų su gamtos reiškiniiais, kurie dar labiau ją sustiprina ir pagrindžia: saulė šviečia ne kiekvieną dieną, o audras jūroje keičia ramybė.

Kita Sarbievijaus odė likimo tema skirta Telefui Likui (*Lyric. I, 7*), kuris skundžiasi likimo ir sėkmės nepastovumu:

Apgaulinga žmogaus lemtis,
 Žaidžia, Telefai, ji žaidžia mumis, deja.
 Viskas laikina žemėj šioj,
 Ką materija čia sukuria nerangi.
 Lemia įnoris. Tuoj nukris
 Tai, kas kyla, bet vėl kils ir nukris atgal.
 Šitaip išleikia kamuolys,
 Sviestas rankos lengvos, pasišokėdamas:
 Čia jis siekia dangaus skliautus,
 Čia i žemę skaudžiais smugiais atsimuša.
 Veja vakaras vakarą,
 Kartais būna blogiau, kartais ir vėl geriau.
 (Vertė Eugenija Ulčinaitė)

Pagrindinė odės mintis – nieko nėra amžina (*aeternum nihil est*). Poetas teigia, kad visi materialūs dalykai yra laikini. Nepastebimai greitai pralekia dienos, metai, amžiai. Keičiasi tautos, griūna miestai, miršta karaliai, o žmogus tėra tik žaisliukas įnoringos Fortūnos rankose. Odės pabaigoje išsakomos dvejonės žmogų supančio pasaulio realumu:

Kol diena po dienos bėga gyvenimas,
 Tol mums, Telefai, lemta klyst.
 Žaidžia ratas lemties, žaidžia mumis, deja.
 [...]

 Likai, jeigu žinai, sakyk:
 Tai, ką matom aplink, ar iš tiesų yra,
 Ar apgaulė akių tiktai?
 Ar matyto seniai sapno gražaus tąsa?
 (Vertė Eugenija Ulčinaitė)

Įdomu, kad ir Calderóno dramoje *Gyvenimas yra sapnas* lygiai tokią pačią abejonę gyvenimo tikrumu monologe išsako karalaitis Sigizmundas:

Pasaulis šitaip sutvarkytas,
 Kad mes sapnuojam, jog gyvenam
 Valdovas susapnuoja sostą [...]

 Sapnuoja turčius, kad turtingas [...]

 Sapnuoja vargeta, kad vagsta [...]

 Aplink visur, kur pažiūrėjus,

Visi, kas gyvas, vien sapnuoja,
 Nors apie tai nė negalvoja.
 [...]
 Juk kas gyvenimas? Šešėlis
 Iliuzija, apgaulė, šmėkla.
 [...]
 Gyvenimas – sapnai spalvoti,
 Užmigus mums jie išsapnuoti.⁷

Ypač barokiškos yra Sarbievijaus epigramos, kurios XVII a. labai išpopuliarėjo, buvo imtos laikyti visų mažųjų literatūros formų pagrindu, traktuotos kaip žanras, reikalaujantis iš kūrėjo paties aukščiausio poetinio meistriskumo, talento brandos ir išmonės. vienoje iš jų plėtojama mirties, kaip nematomos, bet visur esančios žmogaus palydovės, tema:

Saltantes nuper Mors viderat atra Lupercos,
 Et se festivis miscuit ipsa choris:
 Ebria perque domos saltabat perque plateas,
 Morborum longo praeveniente choro.
 Hic uni juvenis dum forte resistere vellet,
 Ebria non meritum messuit ense caput.
 Tollite de lautis, juvenes, convivia mensis;
 Quis scit, an ex vestris non bibat illa scyphis?
 (Epigr. 119)

[Kartą matė juoda Mirtis šokancius luperkus, / ir pati įsimaišė į šventines eisenas. / Ir šoko girta, blaškydamasi po namus ir gatves, / lydima gausybės ligų. / Štai vieno jaunuolio, kai [jis] norėjo drąsiai pasipriešinti, / girta galvą nenusipelnusių dalgiu nurėžė. / Nuimkite nuo gausių stalų, jaunuoliai, vaišes, / kas žino, ar anoji negeria iš jūsų taurių?]⁸

Epigramos pasakojimas pradedamas pagoniškos Luperkalijų šventės, kuri senovės Romoje buvo skirta Fauno garbei, aprašymu. Šventės kulminacija tapdavo ritualinis luperkų kolegijos narių bėgimas aplink Palatino kalvą. Tuomet luperkai diržais, išsipjautais iš paaukoto ožio odos, mušdavo moteris, kurios tikėjo, kad tokie smūgiai laiminantys santuoką ir užtikrinantys vaisingumą. Tad pirmose kūrinio eilutėse pasitelkiant analogiją su Luperkalijomis kuriama nerūpestinga karnavalinė atmosfera ir siautulingos pagoniškos šventės, kurios metu gatvėse ir aikštėse linksminamasi, valgoma, geriama ir šokama, vaizdas. Jis ir sudaro foną toliau epigramoje vaizduojamiems įvykiams. Pagrindinė veikėja yra girta (*ebria*) ir juoda Mirtis (*atra Mors*). Epigramoje pabrėžiama, kad Mirties pasirodymą ir tolesnius jos veiksmus tarsi išprovokuoja miesto švente, kurios metu Mirtis nepastebėta kartu su savo palydovėmis ligomis (*morborum choro*) bei visais šventės

⁷ Cituojama iš: Pedro Calderón de la Barca, Gyvenimas – tai sapnas. Dramų rinkinys, vertė Aurelijus Katkevičius, Aleksys Churginas, Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 98–99.

⁸ Čia ir toliau pažodinis epigramos vertimas straipsnio autorės.

dalyviais linksminasi ir keliauja iš vieno kiemo į kitą. Sarbievijus aprašo dailėje ypač dažnai vaizduotą Mirties šoki (*dance macabre*) – skeletą su dalgiu, primenantį, jog visi neišvengiamai pasmerkti mirti. Šventes metu personifikuota girta Mirtis dalgiu nukerta galvą jaunuoliui, nesitikėjusiam tokios gyvenimo pabaigos. Autorius tarsi teigia, kad nelaimingo jaunuolio vietoje galėjo atsidurti bet kuris iš šventes dalyvių. Ypač įdomios paskutinės epigramos eilutės, kurias galima perskaityti kaip perspėjimą kiekvienam, nepaisančiam saiko. Mat jei Mirtis paragauja žmogaus maisto ar gėrimo, ji tarsi pasižymi ir išsirenka auką, kurią pasiima su savimi. Todėl autorius ragina nudengti stalus ir paslėpti šventes vaišes. Neatsitiktinai paskutinėje eilutėje minima taurė, kurią galima traktuoti kaip rūstybės taurės, įkūnijančios Dievo bausmę ir teismą, simbolį bei priešpriešą išganymo taurei. Epigramos finalas išreiškia Baroko epochos vaizduojamajame mene bei literatūroje ypač populiarių atsitiktinumo ir mirties motyvą, kuris dažnai nuskambėdavo kaip perspėjimas, kad visų laukia vienas ir tas pats likimas – atmink, kad mirsi (*memento mori*).

Kita Sarbievijaus epigrama atspindi taip mėgtą Baroko epochoje žaidimą žodžiais ir simboliais. Tai kūrinys apie Lietuvos etmono Karolio Chodkevičiaus (1560–1621) herbe esančią raidę W, kurią apvertus arba žiūrint iš viršaus ar dangaus gaunama dvyliktoji lotyniškos abėcėlės raidė M:

Magnus Alexander, Magnus Pompeius habetur:

Magnus hebebaris, Carole, Magnus Otho.

Scilicet hos magnos magni fecere triumphi:

Te major magnum, Carole, palma facit.

Perlege stemma tuum: Vincis te, vincis et hostem

Hic quae terra legi non putat, astra legunt.

Si dubitas, hoc ipse Deo da stemma legendum:

De coelo magnum Maximus ipse leget.

(*Epigr. 72*)

[Aleksandras laikomas Didžiuoju, Didžiuoju ir Pompėjus: / Didžiuoju, Karoli, buvai laikomas, Didžiuoju [ir tu], Otone. / Aišku, juos didžius padarė dideli triumfai. / Tave didesnė šlove, Karoli, padarė Didžiuoju. / Perskaityk savo herbą: Nugali save, nugali ir priešą; / čia, ko žemė nemoka perskaityti, perskaito žvaigždės. / Jei abejoji, pats Dievui duok perskaityti šį herbą: / Iš dangaus pats Didžiausias perskaitys, kad esi didis.]

Šios epigramos pasakojimas susijęs su „vaizdo apvertimu“⁹, t. y. su Chodkevičiaus herbe esančios W raidės transformacija į M. Raidė M interpretuojama kaip didybės (*Magnitudo*) simbolis, epigramoje jis pateikiamas pasitelkiant iš M raidės prasidedančių žodžių laipsniavimą: *magnus* (didelis), *major* (didesnis), *maximus* (didžiausias). Garsiausi senovės karvedžiai Aleksandras, Pompėjus, Karolis, Otonas pilnė šlove (*magni*) neeilinėmis pergalemis (*magni triumpho*). Aleksandras Makedonietis (356–323 m. pr. Kr.), dvidešimties paveldėjęs tėvo sostą, nukariavo Persiją, didžiausią tuomet buvusią šalį, ir išgarsėjo

⁹ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 172. Autorė pastebi, kad 5-oje Sarbievijaus epigramos eilutėje pasikartojantys veiksmažodžiai *vincis vincis* taip pat yra ne kas kita, o Chodkevičiaus herbe esančios raidės W, kurią sudaro dvi V, išskaidymas.

pergalėmis prie Graniko upės (334 m. pr. Kr.), prie Iso (333 m. pr. Kr.), nugalėjo Persijos karalių Darėją prie Gaugamelų (331 m. pr. Kr.). Gnėjus Pompėjus (106–48 m. pr. Kr.), vienas žymusių Romos karvedžių, 25 metų jau buvo pasiekęs ne vieną svarbią pergalę Sicilijoje, Afrikoje ir Rytuose. Otonas I (936–973 m.) 962 m. vainikuotas imperatoriumi atkūrė Šv. Romos imperiją. Jis norėjo, kad imperija apimtų visą krikščionišką pasaulį. Karolis (747–814 m.), frankų karalius, buvo Karolingų dinastijos pradininkas ir nukariavęs saksus, Bavariją, pavergęs Langobardų karalystes Italijoje, tapo Vakarų imperatoriumi. Su šiais karvedžiais lyginamas ir Jonas Karolis Chodkevičius, kuris labiausiai pasižymėjo karuose su švedais atimdamas iš jų Treidenės ir Siguldos piliis (1601 m.). Už šios nuopelnus 1605 m. jis buvo paskirtas didžiuoju Lietuvos etmonu. Tais pačiais metais rugsėjo 27 d. įvyko žymiausias jo vadovaujamas mūšis su švedais ties Kircholmu (Salaspiliu), šalia Rygos, kuriame 14 000 švedų kariuomenė per 4 valandas pralaimėjo 4000 lietuvių kariuomenei. Šis laimėjimas išgarsino Chodkevičių ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Vakarų Europoje. Svarbu prisiminti, kad būtent šis žymus karvedys 1614 m. įsteigė jėzuitų kolegiją Kražiuose.

Tad epigramoje kalbama apie tai, kad Chodkevičius, iškovojęs ne vieną pergalę, pelno dar didesnę šlovę (*major palma*), todėl taip pat yra (*magnus*). Jei šitas faktas dar nesuprantamas žemės gyventojams, siūloma iš aukštai pažvelgti į Chodkevičiaus vardą ir pamatyti jame apverstą raidę W, kuri tampa M bei simbolizuoja karvedžio šlovę (*magnus*). Epigrama pabaigiama akuminiu, kurį taip pat sudaro prasidedantys M raide žodžiai: pats *Maximus* (Didžiausias), t. y. Dievas, už vado nuopelnus, prilygstančius garsių senovės karvedžių pergalėms, paskelbs Chodkevičių *magnum* (dideliu).

Iš pateiktų pavyzdžių matome, kad Sarbievijaus poezijoje atsispindėjo svarbiausi Baroko poezijos ypatumai: ir temos bei įvaizdžiai (mirties, nepastovaus likimo), ir stilistika (žaidimas žodžiais, skirtingom jų reikšmėm, poetinė išmonė). Iš jų šiaures Horacijus kūrė poetinį pasaulį, kuriuo žavėjosi visa Europa.

Danielius Naborovskis

Danielius Naborovskis (lenk. Daniel Naborowski, 1573–1640) – poetas, medikas, teisininkas, diplomatas. Gimė lenkų bajorų kalvinistų šeimoje. Įgijo gerą išsilavinimą Vokietijos, Šveicarijos, Prancūzijos ir Italijos universitetuose. Būdamas septyniolikos, Vitenberge studijavo antikinę literatūrą ir filosofiją, vėliau Bazelje – mediciną, Orleane ir Strasbūre – teisę, Paduvoje mokėsi mechanikos pas patį Galilėją Galilėjų. Užsienyje susipažino su Mikalojaus Radvilo Rudojo vaikaičiu, Kristupo Radvilo Perkūno sūnumi Jonušu Radvilu ir tapo jo prancūzų kalbos mokytoju. 1602 m. grįžęs iš užsienio apsigyveno Lietuvoje ir ėmė tarnauti Radvilams – buvo jų sekretorius, diplomatas, siunčiamas į Angliją, Prancūziją, Veneciją ir kitus Europos kraštus, vaikų mokytojas, gydytojas, rūmų poetas. Teikdamas politinius patarimus savo mecenatams, nevengė Fransua Rablė būdingo humoro. Viename laiške siūlė nuo politinių rūpesčių pavargusiems Radvilams įkurti šalyje „girtuoklių valstybę“, kurios piliečiams rūpėtų tik vienas klausimas: „Ką šiandien gersime?“ Būdamas kalvinistas, gerai sutarė su katalikais: svečiuodavosi Verkiuose, Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus rūmuose, „mūzų buveinėje“, čia greičiausiai susitikdavo su vyskupo globotu katalikų poetu Motiejumi Kazimieru Sarbievijumi, kurio poeziją vertė į lenkų kalbą. Galėjo bendrauti ir su kitu Vilniaus vyskupo remtu rašytoju Konstantinu Sirvydu. Vedęs įgijo Kernavės dvarelį, kuriame mėgo užsisklęsti nuo viešojo gyvenimo reikalų. Tapęs teisėju, gyveno Vilniuje. Čia ir mirė. Palaidotas Kernavėje.

Buvo vienas talentingiausių lenkiškai rašiusių XVII amžiaus poetų. Žaisdamas žodžiais, alegorijomis ir metaforomis. išreiškė Baroko žmogaus pasaulėjautą. Jo kūrybą persmelkę pasaulio nepastovumo, gyvenimo laikinumo bei trapumo motyvai. Meilė, žmonių ryšiai iškeliami kaip brangintina greitai prabėgančio gyvenimo vertybė.

*Visa būtis šioj žemėj –
tik sekundės kelios...*

Danielius Naborovskis

Siūloma literatūra: Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

Danielius Naborovskis

GYVENIMO TRUMPUMAS

Minutė po minutės, šitaip eina laikas.
Tėvus turėjai, štai jau gimė tavo vaikas.
Jei šiandien dar esi čia, jau rytoj nebūsi –
Numiręs šalto kapo duobėje supūsi.
Gyvenimas žmogaus – tai vėjas, blyksnis, dūmas
Dukart nebūna saulės vis toks pat šviesumas.
Vis sukasi ir sukasi laiko greitas ratas,
Nei pagailėti nieko, nei palaukt nepratęs.
Kol tu mąstei sustojęs, baigės tavo kelias:
Visa būtis šioj žemėj – tik sekundės kelios.
Vienam galbūt lopšys jau mirčiai guolį kloja,
Kitam tik gimus kapas motiną atstoja.

APIE TĄ PATĮ

Diena vis veja dieną ir tenai palieka.
Iš kur atgal sugrįžti nebegali niekas.
Tik nuostolius vien neša valandos ir dienos
Šitam, kuris išeina su diena kiekviena.
Būtis maitina mūsų valandas greitąsias.
Ką jos pagrobia syki, to nebesurasi.
Užmigus reikia naktį amžiną miegoti.
Todėl ir tu, žmogeli, privalai žinoti:
Dukart gyvena, kas dar gyvas rengias mirti.
Ir du kartus numiršta, kas mirties negirdi.

ONAI

Pagrobta viską laikas – šimtmečius ir dieną,
Palaidoja valstybę žemėj šioj ne vieną.
Per laiką gęsta protas, išmintis aptemsta,
Žavumas, grožis vysta ir sėkmė nublanksta.
Per laiką pievų gėlės grožio bebetenka,
Lapus geltonus medžių žemė tyliai renka.
Per laiką priešiškamai liaujasi kovoje,
Gėla ir neramumas širdį graužt nustoja.
Diena pakeičia naktį, o netrukus seka
Nauja diena, jai laikas tiesia savo taką.
Tik aš tave per amžius, Ona mylimiausia,
Kaip ligi šiol mylėti niekad nepaliausiu.

MEILĖ VISKĄ SULYGINA

Visam pasauly meilei – titulai nesvarbūs,
Nerūpi jai nei turtai, nei kilmė, nei vardas,
Už nieką laiko kilmę, pinigų ir kraitį:
Karalius myli vargšę, vargšas – karalaite.

Daniel Naborowski

KRÓTKOŚĆ ŻYWOTA

Godzina za godziną niepojęcie chodzi:
 Był przodek, byłeś ty sam, potomek się rodzi.
 Krótka rozprawa: jutro – coś dziś jest, nie będziesz,
 A żeś był, nieboszczyka imienia nabędziesz;
 Dźwięk, cień, dym, wiatr, błysk, głos, punkt, żywot ludzki słynie.
 Słońce więcej nie wschodzi to, które raz minie,
 Kołem niehamowanym lotny czas uchodzi,
 Z którego spadł niejeden, co na starość godzi.
 Wtenczas, kiedy ty myślisz, jużes był, nieboże;
 Między śmiercią, rodzeniem byt nasz ledwie może
 Nazwan być czwartą częścią mgnienia; wielom była
 Kolebka grobem, wielom matka ich mogiła.

NA TOŻ

Dzień jeden drugi goni i potem zostawa
 Tam, skąd wiek wszytkokrotny odwrotu nie dawa.
 Żaden dzień i godzina bez szkody nie bywa
 Człowieku, który ze dniem zarówno upływa.
 Karmia byt nasz godziny, która leci snadnie;
 Więcej się ten nie wraca, kto z rejestru spadnie;
 Już w nocy wiekuistej sen przyjdzie spać twardy.
 Na to masz zawsze pomnieć, o człowiecze hardy:
 Dwakroć żyje, kto żyjąc umrzeć się gotuje;
 Umiera dwakroć, kto się śmiertelnym nie czuje.

DO ANNY

Z czasem wszystko przemija, z czasem bieżą lata,
 Z czasem państw koniec idzie, z czasem tego świata.
 Za czasem stawa dowcip i rozum niszczeje,
 Z czasem gładkość, uroda, udatność wiotszeje.
 Z czasem kwitnące łąki krasy ostradają,
 Z czasem drewa zielone z liścia opadają.
 Z czasem burdy ustają, z czasem krwawe boje,
 Z czasem żal i serdeczne z czasem niepokoje.
 Z czasem noc dniowi, dzień zaś nocy ustępuje,
 Czasowi zgoła wszystko na świecie hołduje.
 Szczyra miłość ku tobie, Anno, me kochanie,
 Wszytkim czasom na despekt nigdy nie ustanie.

MIŁOŚCI WSZYTKO RÓWNO

Nie dba miłość na świecie o wysokie stany,
 O wielkie majątności, o ród zawołany.
 Fraszka u niej posagi z wyprawą gotową
 I król sielankę lubi, sielanin królową.

Samuelis Pšipkovskis

Samuelis Pšipkovskis (lenk. Samuel Przytkowski, apie 1592–1670) – poetas, filosofas, religinis mąstytojas, publicistas. Kilęs iš išsilavinusios lenkų bajorų šeimos. Priklausė arijonų religinei bendruomenei, kuri neigė Jėzaus Kristaus dieviškumą ir krikščionybės išpažįstamą Švenčiausiosios Trejybės dogmą. Studijavo Vokietijoje ir Nyderlanduose – Altdorfo ir Leideno universitetuose, keliavo po Angliją ir Prancūziją. Nuo 1621 m. savo gyvenimą susiejo su Lietuva: stojo tarnauti LDK lauko etmonui Kristupui Radvilui, tapo jo sekretoriumi. Vėliau tarnavo Kristupo sūnui, LDK didžiajam etmonui Jonušui Radvilui bei šio pusbroliui, LDK žirgininkui Boguslovui Radvilui. Calvinistai Radvilai globojo katalikiškose Vakarų Europos šalyse persekiotus arijonus.

S. Pšipkovskis gyveno Biržuose ir iš Radvilų gautame Dailidžių dvarelyje greta Balstogės. LDK arijonų bendruomenės įpareigotas rašė Abiejų Tautų Respublikos arijonų istoriją. 1628 m. Amsterdame išleido knygą *Samprotavimai apie Bažnyčios taiką ir santarvę* (lot. *Dissertatio de pace et concordia Ecclesiae*). Europoje vykstant religinėms kovoms, tęsiantis Trisdešimties metų karui, S. Pšipkovskis gynė religinės tolerancijos idėją. Jis teigė, kad būtina atskirti valstybės ir Bažnyčios valdžias: Bažnyčios pareiga – rūpintis žmonių išganymu, tačiau ji neturinti teisės imtis prievartos. Negalima bausti ir persekioti kitaip tikinčių ir mąstančių žmonių, nes jų persekiojimas kenkia valstybei. Pasaulietinė valdžia turėtų tramdyti religinius fanatikus, kurie kursto visuomenėje nesantaiką. Šis S. Pšipkovskio veikalas sulaukė didelio atgarsio Nyderlanduose ir Anglijoje, prisidėjo prie tolerancijos idėjų sklaidos Europoje. 1653 m. angliškai perleistas Londone, jis turėjo įtakos žinomo anglų filosofo Džono Loko darbams. 1689 m. išleistame *Laiške apie toleranciją* D. Loka plėtojo S. Pšipkovskio ir kitų Abiejų Tautų Respublikos arijonų išsakytas mintis.

Kaip ir jo globėjas Kristupas Radvilas, S. Pšipkovskis viešajame Lietuvos ir Lenkijos gyvenime gynė tolerantiškos, piliečių minties ir tikėjimo laisvę gerbiančios valstybės idealą. 1632 m. Abiejų Tautų Respublikos seimui išrinkus karaliumi Vladislovą Vazą, arijonų poetas kreipėsi į naująjį valdovą eilėmis, iškeldamas sąžinės laisvės ir tolerancijos svarbą valstybės gerovei. 1655 m. pirmąkart Lietuvą okupavus Maskvai ir Švedijai, S. Pšipkovskis liko ištikimas savo globėjui Jonušui Radvilui, sudariusiam Lietuvos sąjungą su Švedija ir taip nutraukusiam uniją su Lenkija. Tais metais išleistoje knygoje *Jonušo Radvilo išteisinimas* (lot. *Apologia pro Janussio Radvilo*) jis aukštino LDK didžiojo etmono ištikimybę tėvynei, atmetė jam išsakytus kaltinimus dėl valstybės išdavystės.

1658 m. Respublikos seimas priėmė įstatymą, kuriuo įpareigojo šalies arijonus arba atsisakyti savo tikėjimo, arba parduoti turtą ir palikti valstybę. S. Pšipkovskis buvo tarp tų kelių tūkstančių Lietuvos ir Lenkijos arijonų, kurie liko ištikimi savo tikėjimui ir išvyko iš tėvynės. Jis gyveno Boguslovo Radvilo dvaruose Prūsijoje, ten iki mirties vadovavo Prūsijos arijonų bendruomenei. Parašė *Boguslovo Radvilo biografiją*, kurioje šlovino Radvilų

*Žvaigždės juk esam ir mes,
ir mus apgaubia šešėliai.
Kai užgęsta staiga proto
trapioji šviesa.*

Samuelis Pšipkovskis

giminės nuopelnus Lietuvos valstybei, pačius Radvilus kildino iš pagonių žynio Lizdeikos. S. Pšipkovskis buvo vienas garsiausių arijonų poetų. Lotyniškai rašė religinę, filosofinę ir politinę poeziją. Jo kūrybai būdingi žmogaus gyvenimo trapumo, nesustabdomos laiko tėkmės išgyvenimai, amžino gėrio ir grožio ilgesys.

Siūloma literatūra: Ingė Lukšaitė, *Radikalioji reformacijos kryptis Lietuvoje*, Vilnius: Mokslas, 1980; Eugenija Ulčinitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

Samuelis Pšipkovskis

RUDENS EKVINOKCIJAI

Šaukia jau, Fėbai¹, tave į šiltuosius pietus Ožiaragis.
 Takas tavasis – dangaus skliauto pačiam vidury.
 Jau dienas ir naktis lygiomis padalijo Svarstyklės.
 Nuo Ērigonės² drovios rankų nusvirusios štai.
 Ar beišvysi vėl mus tokius pat kaip palikdamas, Fėbai.
 Grįžęs atgal jau kitų metų naujuoju keliu.
 Kai pasauliui jaunystę, o žemdirbiui pjūtį atneši
 Ir pilkuosius medžius lapais papuoši kupliais.
 Bėki, skaisčius šviesuly. Juk ir mes trumpai tik tebėgam.
 Žemės vaikai ir dalis aukštojo tavo dangaus.
 Žvaigždės juk esam ir mes, ir mus apgaubia šešėliai.
 Kai užgęsta staiga proto trapioji šviesa.
 Tad išvyski dar mus sugrįžęs, kol šviečiam lyg žvaigždės.
 Būdami tik blyškus saulės skaisčios atspindys.

Iš lotynų kalbos vertė Eugenija Ulčinitė

¹ Fėbas, Foibas – graikų dievo Apolono pravardė. Apolonas buvo įsivaizduojamas kaip šviesusis dangaus dievas.

² Ērigonė – graikų mitologijoje atėniečio Ikaro duktė, Dzeuso paversta Mergelės žvaigždynu.

Mykolas Kazimieras Pacas

Mykolas Kazimieras Pacas (apie 1624–1682) – karys ir politikas, LDK didysis etmonas, Vilniaus vaivada, viena iškiliausių Lietuvos Baroko asmenybių. Pacų giminės pradininkas greičiausiai buvo lietuvių bajoras Kymantas. Žinoma, kad Pacas Daukšaitis Kymantaitis tikrai gyveno XV amžiuje, didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio laikais. XVII a. viduryje Pacai tapo galingiausia Lietuvos gimine, suėmusia į savo rankas visas svarbiausias Didžiosios Kunigaikštystės pareigybes.

Mykolas Kazimieras Pacas buvo Trakų vaivados Petro Paco ir Elžbietos Šemetaitės sūnus. Mokėsi pas jėzuitus – Vilniaus universitete ir Braunsbergo kolegijoje Varmėje. Jį globojo, jo ugdymu ir likimu rūpinosi Mikalojaus Kristupo Radvilo Našlaitėlio sūnus, LDK didysis kancleris Albrechtas Stanislovas Radvilas. Nuo jaunystės M. Pacas susiejo gyvenimą su Lietuvos kariuomene: jau 1648 m. kovojo su sukilusiais kazokais, vėliau – su kraštą okupavusiais maskvėnais ir švedais. Sunkiausia Lietuvai laikotarpiu liko ištikimas tėvynei. Per karą su Maskva, kovos draugų paliktas, rašė iš karinės stovyklos tuometiniam didžiajam etmonui Pauliui Sapiegai: „Kas bus Tėvynei, kai visi ją apleisime. Aš vienas neužversiu priešui kelio nei savo vienintele galva, nei savo lavonu, nei savo krauju, net jei tai Viešpačiui Dievui patiktų.“ Dėl narsos ir karinių gebėjimų sparčiai kilo karjeros laiptais: tapo pulkininku žemaičių divizijoje, vėliau pačių karių išsirinktu divizijos vadu, dar vėliau – Lietuvos lauko etmonu ir didžiuoju etmonu. Rūpinosi LDK kariuomene: kūrė jos artileriją, parengė ir priėmė jos teisyną. Savo lėšomis sutvirtino Vilniaus pilį. Niekada nesutiko, kad lietuvių kariuomenei mūšiuose vadovautų Lenkijos etmonai. 1673 m. kartu su Lenkijos kariais dalyvavo pergalingame Chotino mūšyje su turkais. Lietuvių kariuomenė kovėsi narsiai – pirmoji įsiveržė į turkų stovyklą. Tačiau iš karto po mūšio etmonas lietuvius išsivedė namo. Šiandien ano meto LDK kovas su turkais primena Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčioje išlikę trofėjiniai karo būgnai.

Bendruose Abiejų Tautų Respublikos seimuose M. Pacas su savo giminaičiais karštai gynė Lietuvos interesus, ne kartą grasino nutraukti Lietuvos ir Lenkijos uniją, jei šių interesų nebus paisoma. Pasiekė, kad kas trečias Respubli-

Mykolo Kazimiero Paco portretas, nežinomas dailininkas

*Ruošdamasis stoti prieš
baisųjį Dievo teismą,
kviečiuosi liudininkais
savo Tėvynę, kuri mane
savo delnuose išmaitino,
bei narsiuosius Lietuvos
Didžiosios Kunigaikštystės
Riterius.*

Mykolas Kazimieras Pacas, 1675

Napaisydamas savo silpnos sveikatos, savo krūtine ir krauju gyniau savo mieląją Tėvynę kartu su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Riteriais, ėjau į visus pavojus, negailėdamas nei savo kraujo, nei turtų.

Mykolas Kazimieras Pacas, 1675

nusižeminimas, rūpestis bendrais valstybės reikalais ir įsitikinimas, kad jie priklauso nuo Dievo valios ir malonės. Buvo nepaprastai ambicingas. Jaunystėje dėl merginos kovėsi dvikovoje su būsimu Respublikos valdovu Jonu Sobieskiu ir jį sunkiai sužeidė. Būdamas kariuomenės dalinio vadu, LDK didįjį etmoną Paulių Sapiegą priimdavo gulėdamas lovoje. Nuolat ginčijosi su karaliumi Jonu Sobieskiu ir viešumoje kandžiai iš jo šaipėsi. Nepaisant įgytų pareigybių ir galios, M. Pacas gyveno nepaprastai asketiškai ir pamaldžiai. Nuolat marino ir kankino savąjį kūną. Pasak amžininkų, visada nešiojo „aštrią geležinę grandinėlą, kuria buvo savo kūną susiveržęs“. Sekdamas šv. Kazimieru, stengėsi laikytis skaistybės įžadų. Iki mirties liko nevedęs. Testamente reikalavo, kad jo laidotuvės būtų itin kuklios, jį lydėtų tik vienuoliai ir elgetos. Paliko pastatydinę prašmatnius rūmus Vilniaus Didžiojoje gatvėje bei didingą barokinę Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčią Antakalnyje. Lietuvai išsivadavus iš maskvėnų ir švedų okupacijos, ši bažnyčia iškilo kaip padėka Dievui ir būsimos jo globos tėvynei prašymas. Vykdamas M. Paco valią, jo palaikai buvo palaidoti po visų mindomu Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios slenksčiu. LDK didžiojo etmono kapo vietą žymėjo lenta su vieninteliu įrašu: „*Hic iacet peccator*“ – „Čia guli nusidėjėlis“.

kos seimas vyktų Lietuvoje – Gardine. Vykde savarankišką Lietuvos užsienio politiką: palaikė asmeninius ryšius su Maskvos ir Vienos rūmais, be valdovo žinios tardavosi su Maskvos caru.

Stengėsi gyventi kaip Kristaus karys – *miles Christi* (lot.), pabrėždamas savo ištikimybę Dievui ir tėvynei. Jo asmenybei būdingos Baroko žmogaus priešybės: stiprus savo vertės pojūtis ir

Mykolas Kazimieras Pacas

TESTAMENTAS

Mykolo Kazimiero Paco, Vilniaus vaivados, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo etmono, testamentas, rašytas Vilniuje 1675 metų liepos 4 dieną.

Vardan Dievo, Šventoje Trejybėje vieno. Amen. Žmogaus amžius, būdamas trumpu laiku apribotas, negali būti pastovus ir daugel metų tęstis, mat kasdien gali kas nors atsitikti, nes šio pasaulio gyventojai ne tik privalo mirti, bet jiems ir ilgai gyventi neleistą; net ir tuomet, jei maloningas dangus teiktųsi mums duoti ilgesnį gyvenimą, vis tiek žmogus nėra taip lepinamas, kad jį arba šventos fortūnos kilnumas, arba valdžia, arba aukšto luomo teisės galėtų nuo mirties apsaugoti: mirčiai visi lygiai turime nusilenkti.

Būdamas žmogus krikščionis, aš visada pagalvodavau apie tą paskutinę valandą – ir kare būdavo daug atvejų, kai iš arti tekdavo matyti mirtį žvelgiant į gausybę nukautų priešų lavonų, ir tuomet visada medituodavau, kad žmogaus gyvenimas tėra tik trumpa valanda, neišvengiamai pasibaigianti mirtimi, į kurią visi vienodai greitai skubame. Todėl iš anksto, kol dar, ačiū Dievui, esu sveiko proto, valios, atminties ir minčių bei galiu veikti, išdėstau raštu (nes atminčiai visų žmogaus reikalų bei sprendimų apimti negalint, jie ilgiau išlieka popieriuje) paskutiniąją savo valią, visų pirma pareikšdamas prieš Viešpatį Dievą, kad, kaip esu gimęs ir išauklėtas tikrajame Šventajame Romos Katalikų Tikėjime, taip jame ir noriu savo gyvenimą baigti, ir jame mirštu. O turėdamas savo nuodėmingą, tačiau brangiausiu Jėzaus Krauju atpirktą sielą į Jo šventąsias rankas atiduoti, tvirtai ir neklysdamas pasitikiu begaliniu Jo gerumu ir gailėstingumu, kad, neidamas su manimi, nusidėjėliu, bylinėtis į griežtą ir baisų teismą, teiksis greitai brangiausiu savo Krauju nuplauti mano kaltes. Dėl to nusižeminęs maldauju pagalbos Švenčiausiosios Mergelės Marijos, Dievo Motinos, kurios globą daug kartų gyvendamas ir mirdamas patyriau, taip pat maldauju savo Šventųjų Globėjų Mykolo ir Petro, kad, atėjus paskutinei mano atsiskyrimo valandėlei, užtartų mane Dievo akivaizdoje.

Ruošdamasis stoti prieš baisųjį savo Dievo teismą, kuriame visos paslaptys bus viešai atvertos, kviečiuosi liudininkais savo Tėvynę, kuri mane savo delnuose išmaitino ir gausiomis malonėmis penėjo, bei narsiuosius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Riterius ir visus tuos, kuriems buvo rašyti svarbūs raštai, sakyti žodžiai bei mano sprendimai geriau žinomi – visus šaukiu paliudyti, kaip aš kilau kiekvienam Riteriui pagal profesiją privalomais laiptais ir savo Dorybe pasiekiau tą lygį, į kurį Viešpats Dievas ir mielų mano Valdovų Karalių malonė norėjo mane pakelti, kaip visus savo darbus, jėgas ir pastangas kreipiau į vieną bendrojo gėrio, valstybės gerovės tikslą, nepaisydamas savo silpnos sveikatos, savo krūtine ir krauju gyniau savo mieląją Tėvynę kartu su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Riteriais, ėjau į visus pavojus negailėdamas nei savo kraujo, nei turtų, kad tik būtų atmuštas priešas ir gražinta seniai laukiama taika. Nuo pat karo su kazokais pradžios tiek karo stovykloje, tiek Marso lauke būdamas, per visus tuos metus nepraleisdamas nė vienos progos ar reikalo gintis, niekada nepanaudojau savo veiksmų piktam, net ir tada, kai tūli žmonės iš tarėjų, paėmę mane į rankas, savo rašiniiais ir įžeidžiais laiškais užvertė visus laikraščius ir vos ne visą Europą, stengdamiesi mane pražudyti tarp savo neapykantos Scilės ir Charibdės. Tačiau gerasis Viešpats Dievas neleis tyčiotis iš nekalto ir būsimasis laikas, kaip smalsus istorijos įvykių ir permainingos Tėvynės tyrėjas, parodys nesuteptą mano Dorybę ir nepažeistą ištikimybę. O dabar tik pareiškiu būsimiems amžiams, kad dėl pavyduolių niekšybės teko man tuos

nemalonumus iškęsti. Jei Dievas leis man ilgiau pagyventi, įrodysiu jiems, kad nepalaužė nekaltos mano sielos. O dabar, laikydamas tai Dievo valia – neišvengiamu bei mums nesuvokiamu Jo leidimu atkentėti už mano nuodėmes, – iš krikščionio širdies atleidžiu visus man skirtus įžeidimus ir pats savo ruožtu, jei ką nors kaip žmogus viena ar kita proga įžeidžiau, prašau man atleisti vardan Kristaus žaizdų.

Taip pat dėkoju narsiesiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Riteriams, kurie tiek metų žygiuodami kartu man padėjo: iš pradžių – kaip žygių draugui, vėliau – kaip leitenantui, kuopų vadui, pulkininkui, dar vėliau – man vadovaujant kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko karo vadui, pagaliau – kaip visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės vyriausiajam vadui. Visus juos meiliai prie savo krūtinės glausdamas, bučiuoju sveikųjų galvas, suluošintųjų žaizdas, o už kartu nuveiktus darbus, karo vargus, už ištikimybę Valdovui ir Tėvynei, riteriškai atsiveikindamas, dėkoju šiais žodžiais: „Kovokite už aukurus ir židinius.“ Dėl tų Riterių ir dėl visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės, kuri buvo man vyriškų žygių ir riteriškos narsos atrama, kuri kartu su manimi kentė žiemos šalčius, dėl jų visų prašau savo mielojo Valdovo Jo Malonybės Karaliaus ir visos Respublikos, kad Jo Malonybė Karalius tėviškai maloningai atsižvelgtų ypač į tuos, kurie, taip seniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenėje tarnaudami, praradę sveikatą, išėikvoję turtus, po skydu pasenę, duonos trupinio užsitarnauti negali, kuriems jau sunku laukti ilgai uždelsto atlyginimo. Dėl jų visų, kaip anksčiau Jo Malonybės pirmtakų Karalių prašydavau, taip dabartinio laimingai viešpataujančio Karaliaus maldauju, kad ištikimus ir gera linkinčius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Riterius malonėtų dosni Karaliaus ranka Valdovo duonos trupiniais pasotinti.

Atsisveikinęs su mieląja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomene, einu prie savo kūno palaidojimo. Kai jau mane Viešpats Dievas greitai nuspręs iš šio pasaulio paimti, jei Vilniuje, tai vėliausiai trečią dieną, jei stovykloje ar kelyje, tai į Vilnių kuo greičiau atgabenus, neduodant žinoti niekam iš mano brolių ir draugų, kad tik iš mano paprašytų testamentą vykdytojų vienas ar du būtų, reikia mano kūną mano paties išmūrytame rūsyje, šventoriuje, prie pat bažnyčios durų, palaidoti. Visi, kurie žvelgia giliau į palaimintąją amžinybę, yra įsitikinę, kad visos išlaidos ir laidotuvių puošnumai, kuriems nemaža lėšų išmėtoma, niekuo nepadeda nuodėmingos sielos išganymui. Todėl dėl visko, kas šventa, maldauju gerbiamųjų testamentą vykdytojų [...] ir įpareigoju jų sąžines (nes juos į baisų Dievo teismą pašauks, jei kitaip vykdys šią paskutinę mano valią), tegu nei patys jokių lėšų mano laidotuvėms nenaudoja, nei aš nieko nepalieku. O jei kas iš mano brolių ar artimųjų ypatingo jausmo man vedami norėtų tai daryti, neleisti, nes visos išlaidos turi būti skirtos mano sielai gelbėti, vienuoliams ir išmaldai aukoti. Mano kūną Jų Malonybės tegu įdeda į paprastą juodą karstą su kryžiumi, jokia medžiaga, juo labiau šilkinė, neapmušus, atveža į Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčią Vilniuje, be jokios procesijos ar patarnavimų, be jokios prabangos ar iškilmių, ir paguldo ant grindinio be jokio katafalko, tik tegu uždega šešias dideles ryškiai degančias žvakes, kurios turi per visas šventas Mišias degti. [Laidoti] taip pat be jokių pamokslų, kalbų ir oracijų, nededant etmono buožės ant karsto, nešaudant ir be jokių įrašų, vėliavų ar herbų, be mane reprezentuojančių atvaizdų, nei laidotuvių metu, nei po to, ir apskritai – be jokios ištaigos, prie kurios pasaulis tokiais atvejais yra pratęs. Labai labai prašau gerbiamųjų testamentą vykdytojų, kad taip mane palaidotų be to viso puošnumo, be blizgesio dėl kurio tokiomis progomis žmonės paprastai daug stengiasi. Į šermenis tepakviečia tik kunigus, namiškius ir vargšus, juos tepavaišina. [...]

Vanda Zaborskaitė

TEATRAS SENAJAME VILNIAUS UNIVERSITETE (XVI–XVIII a.)

Vilniaus universitetas 200 metų buvo skaisčiai spinduliuojantis teatro židinys, atstovaujantis scenos meno formai, gavusiai teatro istorijoje „mokyklinio teatro“ vardą. Šis teatras – Renesanso kūdikis. XVI a. Italijoje, bet ir kituose Europos kraštuose paplito mokyklų organizuojami spektakliai, kuriuose mokiniai vaidino Senekos, Terencijaus ir Plauto, be to, nelotyniškas humanistų pjeses. Tačiau itin platų užmojų ir savitą pobūdį šie vaidinimai įgavo jėzuitų vadovaujamos kolegijose, tapo reikšmingu viso teatrinio gyvenimo komponentu. Pjesių autoriai čia dažniausiai būdavo poetikos arba retorikos profesoriai, o vaidindavo mokiniai. Šio teatro kalba – lotynų, kartais su vietinių kalbų intarpais. Šis teatras mėgo masines scenas, puošnias dekoracijas ir šiaip įvairius scenos efektus. Vaidinimų vieta dažniausiai būdavo kolegijos aula, kiemas, bet ir didikų rūmai, bažnyčios, miesto aikštės ir gatvės, o vėliau ir specialiai vaidinimams skirtos salės. Žiūrovai – pradedant karaliais ir magnatais, baigiant marga miestelėnų minia. Šis teatras savo gyvavimo rytmečiu siejosi su renesanso stilistika, saulėlydy – su klasicizmu, bet jo vidurdienis – baroko epocha su kraštutinybių poetika, žiaurumo ir šventumo įtampomis, su fantazijos žaisme ir ryškiu teatrališkumu.

Vilniuje, kaip rašyta, pirmas mokyklinis vaidinimas įvyko 1570 m. rudenį, kai buvo pralinkę vos metai nuo kolegijos įsteigimo. Spektaklis įvyko kolegijos kieme, maloniai nustebę ir nudžiugę žiūrovai pamatė italo S. Tuci'o lotynišką komediją „Heraklis“.

Ir ėmė suktilis teatrinio gyvenimo ratas. Spektakliai vykdavo mokyklos programos nustatytu laiku – mokslo metų pradžioje ir pabaigoje, taip pat – per Užgavėnes. Bet į šitas ribas beveik niekad nesutilpta. Spektakliais dar būdavo pagerbiami ir aukšti svečiai, apsilankę Akademijoje, ir žymūs valstybinio gyvenimo įvykiai – taikos sutartys, pergalingi mūšiai, svarbios sukaktys, valdovų vestuvės ir karūnacijos. O kur dar įvairiomis progomis rengiamos iškilmingos eisenos, kuriose žengdavo mitologinėmis ir alegorinėmis figūromis persirengę dalyviai, kurioms buvo statomi triumfo vartai ir į dangų kildavo fejerverkai! Akademijos studentų ir profesorių teatrinė išmonė užliedavo Vilniaus gatves ir aikštes.

Mokyklinių dramų pastatymai būdavo puošnūs ir įspūdingi: juose dalyvaudavo įvairios alegorinės figūros (Garbė, Pamaldumas, Karas, Taika...), marguliuodavo įvairių tautų ir regionų apdarai (ne tik žemaičių, lietuvių, mozūrų, bet ir kinų, japonų, afrikiečių...), stebindavo šviesos efektai (fejerverkai, laužai), skambėdavo muzika ir dainos, tratėjo būgnai ar patrankų šūviai. Sudėtinga scenos technika leido vaizduoti herojų vizijas ir sapnus, scenos erdve praskriejančias gerąsias dvasias, pragarmėn prasmengančius niekšus, banguota jūra plaukiančius laivus ar iš kruvino upės srauto išnyrančias sirenas, laikančias iškeltą brangakmeniais išdabintą kryžių. Visa tai vaizdai iš vilniškių spektaklių.

Mokyklinio teatro repertuaras buvo įvairialypis daugeliu požiūrių. Dalis jo – internacionali: kai kurių žymių mokyklinių autorių dramoms buvo statomos Romoje ir Paryžiuje, Vienoje ir Vilniuje. Buvo daug klajojančių siužetų, kuriuos kiekviena mokyklinė scena varijuodavo, prisitaikydama savo poreikiams. Bet Vilniaus mokyklinei scenai kūrė ir daug vietinės kilmės žmonių arba tokių, kurie mokymusi, darbu, mokslu ir kūrybine veikla,

pažiūromis ir emocijomis buvo įaugę į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrą arba bent su ja kaip nors susiję. Vienas iš tokių jau XVI a. buvo G. Knapijus, vėliau žymus lenkų leksikografas, bet jaunystėje mokėsis Vilniuje, čia pradėjęs ir pedagoginę veiklą. Čia buvo parašytos ir pastatytos jo dramos, kaip antai „Philopater“, viena iš nedaugelio XVI a. mokyklinių dramų, kurios visas rankraštinis tekstas yra pasiekęs mūsų dienas. Tai tipinga renesansinė pjesė: kondensuota dramatinė akcija, plėtojama penkiuose veiksmuose, tarp kurių pasirodo choras, atliekantis moralinio komentatoriaus vaidmenį, o poetinė kalba primena Senekos stilių.

Daugumą mokyklinių dramų tekstų sunaikino karai, gaisrai ir kitokios istorinės negandos, nes šių dramų būdavo tik po vieną kitą ranka rašytą egzempliorių. Jas pradėta gausiau spausdinti XVIII a. viduryje. Apie ankstesniasias sprendžiama iš teatrinų programų-konpektų, kurių Vilniaus universiteto spaustuvė yra išleidusi daug ir kurių nemažas pluoštas saugomas Universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje. Iš jų tad ir susidarome vaizdą apie būdingiausią – barokinę – mokyklinę dramą. Literatūrinio teksto vaidmuo čia, matyt, antraeilis: jo paskirtis buvo sudaryti pagrindą įspūdingam, puošniam teatriniam reginiui. Pjesė dažniausias buvo trijų veiksmų, kuriuose buvo rezgama paini fabula su persirengimais, atpažinimais, lemtingomis klaidomis ir pranašystėmis, o tarp veiksmų – chorai su alegorinėmis figūromis, šokiais, muzika ir pantomima, taip pat komiškos ir buitinio turinio intermedijos. Jei dar prodėsime puošnų ir efektingą „scenos aparatą“, galėsime įsivaizduoti, kokie spalvingi, kaleidoskopiški buvo šie mokykliniai vaidinimai. Vilniuje susidarė stiprus autorių ir statytojų branduolys, turėjęs tiesioginių ryšių su panašiais teatrais Romoje ir Vienoje. M. Sarbievijus buvo vienas žymiausių šio teatro teoretikų Europoje.

XVI a. dramoje buvo gausu biblinių motyvų, o vėliau įsigalėjo hagiografiniai ir martirologiniai. Drauge su jais į Vilniaus mokyklinę sceną ateina tolimų kraštų egzotika – kinijos, Japonijos, netgi Angolos, su atitinkamais kostiumais ir rekvizitu. Tačiau didžiausias lyginamasis svoris tenka istorinėms temoms. Graikiškoji ir romėniškoji antika, Bizantija, daugelis Vakarų Europos kraštų čia atstovaujami įmantriais siužetais. Bet mums įdomiausia su Lietuvos istorija susijusios dramos. Vaidevutis ir Vaišvilka, Algirdas ir Skirgaila, Kęstutis, Vytautas ir Jogaila, Kazimieras Jogailaitis ir Aleksandras, Steponas Batoras ir Zigmantas Vaza – štai istorinių asmenų figūros, pasirodžiusios Vilniaus universiteto scenoje. Akademija ne kartą iškilmingai pagerbė savo fundatorių Steponą Batorą, buvusį auklėtinį Joną Katkevičių, didįjį karvedį, sumušusį švedus prie Salaspilio, nugalėjęs turkus prie Chotino. Vaidinimu buvo pagerbtas ir Rusijos caras Petras I, 1705 m. apsilankęs Akademijoje. Ir istorinės dramos, ir tos pjesės, kuriomis reaguota į svarbius politinio gyvenimo įvykius, ugdė ne tik pasididžiavimą savo tėvyne ir valstybe: istoriniais siužetais dažnai buvo aukštinamas teisingumas ir teisė, mokslas ir menas, švietimas ir dora, pagarba tėvams ir dėkingumas mokytojams. Visos šios humanistinės vertybės derinosi su religiniais motyvais, kurie dominavo jėzuitų teatre.

Vilniaus senojo universiteto scena gyvavo be pertrūkio du šimtmečius. Vaidinimų ir kitų teatrinų renginių tuo metu suregistruota 263. Per tą laiką teatras išgyveno pakilimų ir nuosmukių metus, jis veikė ir palankiomis, ir labai sunkiomis sąlygomis, kai aplinkui siautėjo karai, gaisrai ir marai. Jame čia skaidriai švietė, čia temo ir blėso jaunystės polėkiai ir meno meilė.

Teatras paliovė egzistavęs 1773 m., kai buvo uždarytas jėzuitų ordinas ir švietimą į savo rankas paėmė pasaulietinė Edukacinė komisija. Ji pasuko mokslą nauja, laiko reikalavimus atitinkančia linkme. Didaktiniai, moralizuojantys ir panegiriniai vaidinimai kirtosi su modernios mokyklos dvasia, atrodė lyg juokingas anachronizmas. Be to, vis labiau skleidėsi miesto teatrinis gyvenimas, įtraukdamas ir studentiją. Mėgėjų vaidinimai tapo nebe mokyklinės programos, o privataus gyvenimo dalyku. Bet liko vietos ir specifiniam studentiškam teatriniam gyvenimui. Iš filomatų atsiminimų žinome, kad jie, pavyzdžiui, turėjo satyrinį lėlių teatrą, kuris drąsiai ir šmaikščiai reaguodavo į įvairias akademinio gyvenimo aktualijas. Komiškos profesorių figūros čia vaidino anaip tol ne paskutinį vaidmenį, o sąmojingi kupletai komentavo pajuokos vertus jų poegius ar įpročius.

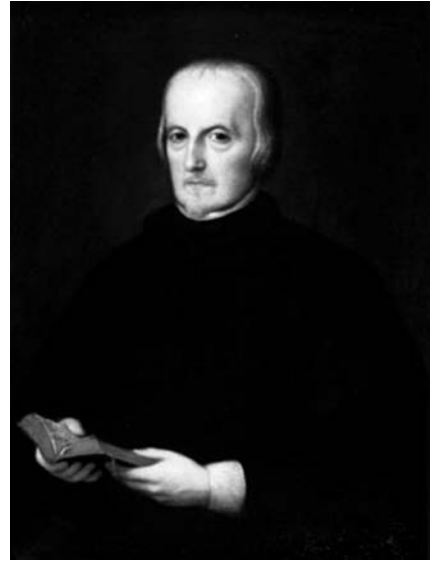
Visa pasibaigė, kai caro valdžia, nuslopinusi 1831 metų sukilimą, uždarė universitetą kaip maištingos minties židinį. Reikėjo laukti beveik šimtą metų, kol senoji Alma Mater vėl atvėrė duris. Tada atgijo ir teatro mūzos, iš kurių saugomo šaltinio dabartis gali pilnomis rieškutėmis semtis kūrybinio polėkio, teatrinės išmonės, žanrinio formų bei stilių įvairybės.

Pedras Kalderonas de la Barka

Pedras Kalderonas de la Barka (Pedro Calderón de la Barca, 1600–1681) – didysis Europos Baroko dramaturgas gimė Ispanijoje, kuri XVI–XVII a. buvo viena galingiausių Europos valstybių. Tai buvo valstybės klestėjimo laikai, vadinami Ispanijos Aukso amžiumi. Tačiau Kalderono gyvenamuoju metu Ispanijoje kilo aštrūs nacionaliniai ir socialiniai konfliktai: sukilo nuo Ispanijos norinti atsiskirti Katalonija, bruzdėjo ir nuskurdę valstiečiai.

Kalderonas, kilęs iš senos kilmingos šeimos, išsilavinimą įgijo Madrido jėzuitų kolegijoje, kurios mokymo programoje daug dėmesio buvo skiriama teatrui. Vėliau Salamankos universitete studijavo teologiją, filosofiją, scholastiką, teisę. Po garsaus pirmtako, kuris ispanų teatrui suteikė didžiulę meninę reikšmę, dramaturgo Lope de Vegos mirties, 1635 m. Kalderonas tapo karaliaus rūmų teatro direktoriumi, rašė pasaulietines bei religines pjeses. Kalderonas buvo ne tik dramaturgas, bet ir karys, dvasininkas. Jis dalyvavo kare Prancūzijoje, slopino sukilimą Katalonijoje. 1651 m. tapo pranciškonų vienuoliu, vėliau – karaliaus Pilypo IV garbės kapelionu, buvo paskirtas šv. Petro jėzuitų brolijos vyriausiuoju. Kalderono gebėjimas gyvenime sieti skirtingas veiklas atsispindi ir gausiame dramaturgijos palikime. Išliko apie 200 įvairių žanrų draminių kūrinų: apsiausto ir špagos komedijų, garbės bei keršto dramų, religinių pjesių, filosofinių dramų.

Kalderono dramose atskiriamas idėjos, alegorijų, metaforų pasaulis ir realybė. Iš šios skirties kyla svarbiausieji dramos personažų vidiniai ir išoriniai konfliktai. Gyvenimas vaizduojamas kaip iliuzija, žaidimas, vaidinimas, sapnas. Ankstyvojoje kūryboje, ypač komedijose, žaidimo sąlygas kuria sąmojingi ir išmoningi žmonės (*Dama vaiduoklė*, 1628). Filosofinėje dramoje *Gyvenimas – tai sapnas* karaliaus mėginimas pasitelkus mokslą išvengti likimo, gyvenimą kurti remiantis savo valia sulaukia dramatiškų padarinių, o religinėse alegorinėse dramose gyvenimas vaizduojamas kaip teatras, kuriame svarbiausias kūrėjas ir režisierius yra Dievas (*Didysis pasaulio teatras*, 1634). Kūrėjas savo valia paskirsto žmonėms vaidmenis (Karaliaus, Varguolio, Turtuolio, Artojo, Gražuolės, Vienuolės), tačiau vaidinant žmonėms suteikiama laisva valia pasirinkti, kaip veikti. Žmonės vaizduojami kaip svarbiausių visuomenės sluoksnių ir moralinių tipų ženklai. Ženkliškumas būdingas ir scenovaizdžiui. Pasaulis Kūrėjo valia rengia žmogaus būties vaidinimą – sukuria šviesų kupiną sceną, dekoracijas, kurios žymi žmogaus gimimą (lopšys) ir mirtį (kapas), išdalina vaidmenį atskleidžiančius drabužius ar ženklus (Karaliui – purpurinį apsiaustą ir karūną, Turtuoliui – brangenybes, Artojui – kauptuką ir pan.). Žmogaus gyvenimas suvokiamas kaip trumpas spektaklis, kelionė nuo lopšio į kapą. Pasibaigus vaidinimui, visi spektaklio

veikėjai tampa lygūs, juos pagal atliktą vaidmenį Kūrėjas apdovanoja palaima (Varguolį, Vienuolę), skiria atgailą skaistykloje (Karaliui, Artoju, Gražuolei) ar pasmerkia amžinoms kančioms pragare (Turtuolį).

Kalderono komedijos pasižymi puikia intriga, žaismingumu, sąmojingumu, išradingų moterų (damų ir jų tarnaičių) paveikslais ir griežtų ispaniškųjų šeimos papročių kritika. Garbės ir keršto dramose svarbiausias įvykių stimulus yra ispaniškasis garbės kodeksas, kuris asmens garbę iškelia kaip didžiausią žmogaus gyvenimo vertybę. „Gyvenimas be garbės nėra gyvenimas“, – sakoma dramoje *Gyvenimas – tai sapnas*, ginant garbę pateisinamos visos priemonės. Perdėta garbė pradėta vadinti kalderoniškąja garbe (isp. *El honor calderiana*). Bekompromisės ispanų kovos dėl garbės XVII a. dramaturgam tapo dramatiškų istorijų pavyzdžiu. Įkvėptas ispanų teatro šlovės, prancūzas Pjeras Kornelis pagal ispanų epą sukūrė dramą *Sidas* (1636), kuri išgarsino dramaturgą visoje Europoje.

Baroko epochos dramaturgijos esmę geriausiai išreiškia Kalderono filosofinė drama *Gyvenimas – tai sapnas* (1635). Dramoje Kalderonas atskleidžia prieštarą, paradoksalią Baroko pasaulėjautą. Dramos siužetas primena antikinį karaliaus Oidipo mitą: karalius sužino, kad gimęs sūnus atneš jam didelių nelaimių, dėl to, siekdamas išvengti likimo, uždaro tik gimusių sūnų atšiauriame kalnų kalėjime. Filosofinės dramos įvykių metaforiškumą, žmogaus sąmoningumo pabudimą, kuris suteikia galimybę nugalėti savo aistras, Kalderonas atskleidžia nukeldamas dramos veiksmą į egzotišką šalį – Lenkiją.

Baroko požiūrį į žmogaus galimybes Kalderonas parodo vaizduodamas karaliaus pasitikėjimą, o vėliau – abejones mokslo galia. Tėvas nusprendžia miegantį Sigismundą atgabenti į rūmus ir jam suteikti karaliaus galią. Tačiau šis, naudodamasis ja, pasirodo kaip itin žiaurus žmogus. Taip dramoje pradeda aiškėti žmogaus proto, intelekto galių iliuziškumas ir moralinė žmogaus didybė. Vėl pargabentas į kalėjimą, Sigismundas ima suvokti, kad žmogaus galia, šlovė, vargai yra tarsi sapnas, po kurio ištinka neišvengiamas pabudimas, kai žmogus skaudžiausiai suvokia savo padarytas klaidas ir gauna už jas pelnytą atlygį. Aforizmas „Gyvenimas – tai sapnas“, randamas Senajame Testamente, Viduramžių mistikų veikaluose, Kalderono iškeliamas kaip esminė žmogaus būties metafora. Sigismundas, suvokęs, jog ir sapnuose reikia elgtis atsargiai ir atsakingai, kad kitą kartą nubustum geresnėje vietoje nei kalnų kalėjimas, sutinka tapti Lenkijos valdovu ir vadovauti varguolių ir plėšikų kariuomenei, kuri sukilo sužinėjusi, kad karalius šaliai valdyti paskyrė Moskovijos kunigaikštį Astolfą.

*Baroko teatre su visais jo
kontrastais, jausmų egzaltacija,
sparčia dinamika išorinis
veiksmas nėra svarbus, svarbu
tai, kas vyksta žmogaus viduje.
Tai yra būsenu dramaturgija.
Ir tai vis dėlto panašu į operą,
nes operoje yra arijos, duetai,
trio, chorai, rečitatyvai – kuriais
nusakomos būsenos, jų virsmai.
Čia lygiai tas pat – monologai.
Veiksmas nutrūksta, ir staiga –
kelių puslapių monologas,
tarkim, Rosauros. Atsakas į jį –
Sigizmundo monologas, irgi kelių
puslapių. Calderónas sustabdo
veiksmą ir tarsi eksponuoja tai,
kas dedasi personažo viduje.*

Gintaras Varnas

Labai keista „Gyvenimo – tai sapno“ pabaiga. Joje yra didžioji mįslė. Hamleto mįslė ir po to stojanti tylą yra nulis, palyginus ją su Calderono mįsle, kur trečiajame veiksmo viskas lyg apvirsta aukštyn kojom. Čia Sigizmundas tampa valdovu, geru valdovu. Ir pjesė baigiasi lyg niekuo. Nors keista, iš visų pjesės herojų miršta vienintelis Klarinas – juokdarys. Taip nebūna. Šiaip jau miršta herojai. O Sigizmundas tarytum tampa geru valdovu ir kalba apie amžinybę. Čia du variantai: arba jis iš tikrųjų tampa geru valdovu, arba „geru“ valdovu karjeristu, visa tai, ką jis skelbė, tėra tušti žodžiai, žodžiai, žodžiai.

Gintaras Varnas

Gyvenimo ir sapno priešybės dramoje atskleidžia simetriška kompozicija, vaizduojanti dvi siužetines linijas (princo Sigizmundo ir Rosauros), dramatismo ir komiško gretinimas (princo Sigizmundo dramatiški monologai, Rosauros tarno juokdario Klarino komiškos replikos bei samprotavimai, Moskovijos kunigaikščio Astolfo manieringas kalbėjimas). Kalderono sukurti veikėjai yra labai žmogiški, jų dvasinės būsenos monologuose atskleidžiamos tiksliai ir įtikinamai, tačiau kartu jie yra ir tam tikrų idėjų simboliai.

Kalderono alegorinės pjesės atspindėjo XVII a. jėzuitų teatrui būdingą poetiką, kuri yra artima ir Lietuvos mokykliniam jėzuitų teatrui. Kalderono filosofines dramas ypač vertino Gėtė, vadinęs jį „didžiausiu draminiu poetu“. XX a. modernistinė drama remiasi Kalderonui būdinga barokiškąją paradokso poetika. Lietuvoje Kalderono dramaturgiją XX a. pabaigoje pristatė režisierius Gintaras Varnas, savo kūrybos pagrindą laikantis barokiškąją teatro estetiką. Jis Vilniaus universiteto observatorijoje pastatė alegorinę Kalderono dramą *Didysis pasaulio teatras* (1997), Nacionaliniame dramos teatre – filosofinę dramą *Gyvenimas – tai sapnas* (2000).

Pedras Calderonas de la Barka

GYVENIMAS – TAI SAPNAS

VEIKĖJAI

BAZILIJAS, *Lenkijos karalius*

SIGIZMUNDAS, *princas*

ASTOLFAS, *Moskovijos kunigaikštis*

KLOTALDAS, *senis*

KLARINAS, *tarnas juokdarys*

ESTRELJA, *infantė*

ROSAURA, *dama*

KAREIVIAI

SARGYBINIAI

MUZIKANTAI

PALYDA

PIRMAS VEIKSMAS

Kalno viršūnėje pasirodo apsirengusi kelioniniais vyro drabužiais Rosaura, leidžiasi žemyn, tardama pirmuosius sakinius

ROSAURA. Ištikimasai hipogrife,
 Kuris su vėjais lenktyniauji,
 Kurs tarsi spindulys išblyškęs,
 Lyg paukštis vienišas iš saujos
 Ištrūkt pakilęs, lyg lydys
 Gelmėn paniręs, lyg pašėlęs
 Ir besiblaškantis žvėris
 Tu kelio nerandi, todėli
 Krenti nuo šių uolų nuogų,
 Paslydęs krūpčioji ir ieškai,
 Kur įsispirt. Ir man baugu.
 Tad pasilik. Mane jau kviečia
 Likimas nusileist žemyn,
 Ir nėr iš ko man pasirinkti,
 Tiktai nusivylimo pinklės
 Lydės mane tolyn, tolyn,
 Klaidžiu taku, kalną pašlaitėm,
 Jau saulė merkias, takas raitos.
 Tu nesvetingai sutinki,
 O Lenkija, klajoklį vargšą –
 Vos jis atvyksta, palinki
 Jam skausmo ir kančios ne lašą,
 O visą jūrą, bet išties,
 Kur pagailos jis rast galės?

Iš tos pačios pusės leidžiasi KLARINAS

KLARINAS. Mes esam dviese, nepamirški,
 Tuomet, kai skundies, paminėk,
 Tėvynę savo juk palikti
 Abu pakilom, tad tikėk,
 Kad verta už abu užtarti,
 Jei iškentėjom šitiek vargo,
 Ne ką geriau ir aš jaučiuosi,
 Norėčiau būti suskaičiuotas.

ROSAURA. Nenoriu už tave dejuoti,
 Klarinai, nes tu pats gali
 Savo nelaimės apraudoti
 Ir pasiguost su savimi.
 O mėgsti tu, matyt, vaitoti,
 Ir net, kaip toks išminčius sakė,
 Galėtum sau vargų surasti,
 Kad tik galėtum pasiguosti.

KLARINAS. Išminčius buvo tas greičiausiai
 Tiesiog girtuoklis prasigėręs.
 Jam antausį reikėtų skelti –
 Galėtų džiaugtis jį ištvėręs.
 Bet ką dabar darysim, ponია,
 Paklydę šioj kalnų dykynėj.
 Kai saulės spindulių malonė
 Apleidžia mus, pradingsta tyliai.

ROSAURA. Aš nežinau, ar neapgauna
 Manęs pavargęs mano žvilgis,
 Bet blausioje šviesoje išdygęs
 Ten pastatas į dangų šauna.

KLARINAS. Dažnai mes matome tatai,
 Ką norime labai matyti.

ROSAURA. Bet pažiūrėk – tenai, antai
 Tarp tų uolų visai mažytis.
 Jis saulėn niekad nežiūrės,
 Ir taip prastai jis pastatytas,
 Kad uolą primena išties,
 Tarsi akmuo, bedugnėn kritęs.

KLARINAS. Prieikime arčiau, o ponია,
 Geriau juk matos iš tikrųjų,
 Koks kūrinys architektūros,
 Kai žmonės priima maloniai.

ROSAURA. Štai durys – panašiau į gerklę,
 Kuri pagimdo tamsią naktį.
 Žiūrėk, jos truputį pravertos
 Ir bando mus vidun pašaukti.

Už scenos girdisi grandinių žvangesys

KLARINAS. Ką aš girdžiu, dangau! Kas daros!

ROSAURA. Iš baimės aš degu, drebu sušalus.

KLARINAS. Atrodo, tarsi ten grandinės skamba,

Ar tik nebus žudikams skirtas kampas?

SIGIZMUNDAS. *Už scenos*

Kiek vargšas aš galiu kentėti!

ROSAURA. Kiek liūdesio balse girdėti.

Jaučiu siaubingą čia nelaimę.

KLARINAS. O man tai kelia baimę

ROSAURA. Klarinai!

KLARINAS. Ponia?

ROSAURA. Tęskime kelionę.

Toliau nuo bokšto eikime, kur eję.

KLARINAS. Aš jau negaliu

Toliau keliauti, šičia atskubėjęs.

ROSAURA. Bet kas gi tai – menka švieselė žėri,

Ji skleidžia kuklią šilumą ir šviesą,

Ji merdi, bunda, alpėja ir vėlei

Sužibusi juoda paverčia tamsią vėšą.

Aš jos atspindžiuose galiu regėti –

Nors iš toli – tamsybių kapą,

Kur lyg lavonas įmestas kalėti

Žmogus, kuris beveik lavonu tapo.

Jo visą kūną dengia kailiai,

Rankas grandinės sunkios kausto.

Tai ten giliai švieselė spingsi skurdžiai.

Pabūkime dar čia, paklausom,

Kuo šis nelaimėlis čia skundžiasi.

Pasirodo SIGIZMUNDAS, apsigobęs kailiais, sukaustytas grandinėmis, nešasi švieselę

SIGIZMUNDAS. Vien vargas ir nelaimės – mano kelias.

Dangau, aš noriu pagaliau suprast,

Kas man paskyrė tokią baisią dalią,

Kad nuo gimimo tai turiu aš kęst?

Bet jei gimiau, gerai aš suprantu –

Savaime buvo tai nusikaltimas.

Ir abejot bausme neketinu –

Vertas bausmės žmogaus gimimas.

Bet vis dėlto žinoti aš norėčiau,

Norėtusi suprast galų gale,

Kuo dar galėjau nusidėti,

Kad baudžia taip mane tavo galia?

Juk ir kiti kadaise gimę buvo,

Bet jei ir jų toksai nusikaltimas,

Kodėl malones žeria jiems likimas,

O mano visos viltys žuvo?

Štai paukštis gimsta – lyg puošni strėlė,
 Tarytum šventė, žėrinti svajonė,
 Lyg būtų jis plunksnuotoji gėlė,
 tarsi sparnuota puokštė, lyg vilionė.
 Jis perkerta begalines erdves,
 Užmiršta greitai savo lizdą šiltą.
 O aš krūtinėj gniaužiu tik galias,
 Nes laisvę man pažinti užginta?
 Štai iš tankmės žvėris laukinis žvelgia,
 Jo kūną margos dėmės dengia,
 Panašios į žvaigždes dangaus
 (Tai kūrinys tapytojo kilnaus).
 Štai jis ryžtingas ir žiaurus,
 Žmogus išmokė jį žiaurumo,
 Savuosius tikrina takus
 Ir ieško grobio, tik ne iš godumo.
 Bet aš turiu žabot instinktus,
 Nes laisvę man pažinti užginta?
 Štai nekvėpuojanti žuvis
 Iš tiršto dumblo tyliai gimsta.
 Ir va – jau niekas nepavys,
 Ji skrydy virš bangų sustingsta,
 Matuodama didybę šaltą
 Ir erdvę begalinės terpės.
 Bet man, valia nors leistų viltis,
 Pažinti laisvę vėl užginta?
 O štai upelis – lyg žaltys
 Jis tarp žiedų sau ieško kelio,
 Sidabro gijomis išpins
 Kiekvieną paupio žiedelį.
 Ir jo linksma giesmelė skamba,
 Kaip padėka už tai, kad leidžia
 Surasti gėlės erdvę kampą,
 O gėlės jam dėkoja – skleidžias.
 O man, nors gyvastis ir tvinksta,
 Pažinti laisvę bus užginta?
 Tokia ugnis krūtinėj kaista,
 Kad lyg ugnikalnis aš aistrą
 Norėčiau iš krūtinės plėšti
 Ir gabalais aplinkui tėkšti.
 Nes kas galėjo sugalvoti,
 Kur teisingumas, teisė, protas,
 Atimti iš žmogaus, kas duota
 Net akmeniui ar žuviai,
 Žvėriui, paukščiui, upei.

ROSAURA. Man gaila jo ir man kartu baisu,
Kai skundžias šitaip jis balsu.

SIGIZMUNDAS. Kas klausėsi manęs slapčia?
Ar tai Klotaldas?

KLARINAS. Į šalį
Sakyk: aš čia.

ROSAURA. O ne, tik pakeleivis liūdnas,
Kuriam skaudu girdėti tavo skundą.
Kančia man buvo jo klausyti.

SIGIZMUNDAS. Užtai dabar turėsi mirti.
Tu nežinai, kodėl aš šičia raudu,
Bet jau matai, kad silpnas aš, man skauda.
Tiktai dėl to, kad išdrįsai klausytis,
Tave turėsiu rankom sudraskyti.

KLARINAS. O aš tai kurčias visiškai ir negalėjau
Tavęs klausytis.

ROSAURA. Jei esi Kūrėjo
Tu atvaizdas, užteks man paprašyti
Prie tavo kojų, ir nuskriausti neišdrįsi.

SIGIZMUNDAS. Pritemdo tavo balsas mano aistrą,
Kai tu šalia, mane sustabdo keistas
Dvelkimas pagarbos. Kas būsi tu?
Aš šičia uždarytas ne viską suprantu.
Nes man lopšys ir kapas buvo
Lediniai skliautai šito aukšto rūmo.
Nuo pat gimimo savo tepažįstu
(Jei tai gimimas) šitą štai dykynę,
Kur bėgo mano ir vaikystė, ir jaunystė,
Kur ir dabar esu, nors gyvas, miręs.
Netenka nieko man matyti. Gal išskyrus
Tik vieną seną, tvirtą vyrą –
Jis žino manąjį likimą
Ir kantriai vargšą vis mokina,
Ką praneša ženklai dangaus ir žemės,
Mane čia sergsti šitas senis.
O tu iš karto nustembi
Mane pabaisa vadini –
Taip, aš žmogus pabaisų tarpe,
Žvėris aš, žmogumi patapęs;
Baigiu urve nusikamuoti,
O mandagumo mane mokė
Tiktai laukiniai žvėrys žiaurūs
Ir paukščiai, kur padangėj siaudžia,
Iš jų pažint save norėjau.
Tu vienas mano aistrą sugebėjai

Sutramdyti. Ir patikėjai.
 Matyt tave – paguoda man akims,
 Girdėti balsą – atgaiva ausims.
 Žvelgiu aš į tave ir džiaugias
 Širdis, mano džiaugsmas auga,
 Žiūrėti į tave norėčiau
 Lig mirties. Gal ir tada žiūrėčiau.
 Kamuoja žvilgsnį šitoks troškulys,
 Kad gerčiau sielvartą užmiršęs.
 Kaip tas, kurs geria, kiek tik tilps,
 Nors žino – gerti reiškia mirti,
 Aš noriu savo sielą nuraminti –
 Matydamas tave išnykt galėčiau.
 Tiktai aršesnis nei mirtis žiaurioji
 Yra šis sielvartas ir skausmas, ir aistra,
 Todėl sau pratariau: gana, gana,
 Ir savo įsiūtį sutramdyti valioju.
 Gyvybę dovanoti vargetai pritinka,
 O tai tas pats, kaip mirt pasmerkt mirtingą.

ROSAURA. Man nuostabu tave matyti,
 Ir keista man tave girdėti,
 Aš nežinau, ką pasakyti –
 Ar ko paklausti, ar tylėti.
 Tačiau atrodo, kad dangus
 Čionai mane bus palydėjęs –
 Paguodos trokštantis žmogus
 Neliauja niekada tikėjęs.
 Jei tik paguoda būti gali
 Vargai didesnio dar bedalio.
 Prisimenu aš sasmę vieną
 Apie išminčių, tokį skurdžių,
 Kad teko jam kiekvieną dieną
 Žolelių pievoj rinkti grūdus.
 Ar dar yra – jis sau kalbėjo –
 Toksai nuskurėlis, varguolis?
 Bet atsigręžęs pastebėjo,
 Kad kitas renka šiukšles uoliai.
 Aš visą laiką sau kartoju:
 Ar gali būti dar bent vienas,
 Kam laimė taip nusišypsojo?
 Atsakymą matau šiandieną.
 Štai šičia aš regiu, kad pančiai,
 Kuriuos velku, nėra sunkiausi.
 Tu pasiimki mano kančią,
 Gal mano skausmas – tavo džiaugsmas?

Esu...

KLOTALDAS. *Už scenos*

Turėjot saugoti takus.
Bet jūs užmigot, gal pabūgot.
Kaip čia prasmuko šitie du,
Į slaptąjį kalnų kalėjimą?..

ROSAURA. Štai dar viena bėda užklupo.

SIGIZMUNDAS. Tai mano sargas, tai Klotaldas.

Nelaimės mano nesibaigia.

KLOTALDAS. *Už scenos*

Pakluskite, skubėkite mikliai,
Užpulkit, jie negali gintis.
Suimkit, o jei priešinsis – žudykit.

VISI. *Už scenos*

Tai išdavystė.

KLARINAS. Gerbiamieji!

Jei kartą leidot čia prasmukti,
Tai leiskite dabar patarti:
Suimti mus kur kas lengviau.

Įeina KLOTALDAS su pistoletu, jį lydi kareiviai, jų veidai uždengti

KLOTALDAS. Skubiai visi paslėpkit veidus,

Slaptumas čia labai svarbus,
Labai svarbu, kad svetimieji
Nepamatytų, kas mes esam.

KLARINAS. Gal kaukių šventė prasidėjo?

KLOTALDAS. O jūs, kurie nejučiomis

Prasiskverbėt į slaptą vietą
Ir šitaip pažeidėt dekretą
Karaliaus, skelbiantį, kad čia
Negali nė dvasia įžengti,
Ką jau kalbėti apie kūnus.
Ginklus skubiai man atiduokit,
Kitaip iššaus šis pistoletas,
Ir jo sunkus švininis nuodas
Į jūsų kūnus prasiskverbs
Ir jus pasiųs mirties glėbin.

SIGIZMUNDAS. Prieš puldamas svečius, tirone,

Prieš trypdamas ateivių garbę,
Stebėk, kaip aš nusižudysiu,
Šiom pasismaugdamas grandinėm.
Jomis į gabalus draskysiu
Aš savo kūną, mato Dievas,
Aš persiplėšiu rankom gerklę,
Ir uolos virs krauju anksčiau,
Nei tu prieš juos pakelsi ranką,

Nei tu nuskriausti juos suspėsi.

KLOTALDAS. Žinai puikiausiai, Sigizmundai,

Kad tavo kaltės tokios baisios,
Jog dar prieš gimdamas mirei.
Juk tu žinai, kad nėra būdų
Kitaip sutramdyt tavo pyktį,
Ir įsiūtį bent apmarinti
Kaip tik įmetus į šį urvą.
Tad kam tas teatras?

Kareiviams

Jūs duris
Šio ankšto urvo uždarykit,
Kad liktų amžiams jis jame.

Uždaro duris

SIGIZMUNDAS. *Už scenos*

Dangau didingas, kaip gerai,
Kad atėmei kadais man laisvę.
Dabar pakilčiau kaip gigantas,
Sutraiškyčiau uolas ir kalnus,
Sulydyčiau į stiklą saulėj,
Ant pamato didingo, kieto,
Aš pastatyčiau jaspio bokštą.

KLOTALDAS. Gal kad tu to nepadarytum,

Kenti šiandien čia uždarytas.

ROSAURA. Mačiau, kad paikas išdidumas

Tave suerzina, todėl ašai
Krentu prie tavo kojų menkas
Ir nuolankiai prašau: atleisk.
Surask užuojautos bent lašą,
Tu būtum iš tikrųjų griežtas,
Jei neatleistum nuolankiajam,
Kaip neatleidai išdidžiam.

KLARINAS. Beje, tiesa, jei tau netinka

Nei nuolankus, nei išdidus –
Tie personažai, kur jau amžius
Daugybėj dramų vis sukiojas.
Gal aš – toks tikras aukso vidurys,
Neišdidus, bet ir kuklumo nekankintas.
Gal jeigu aš gražiai prašyčiau,
Tu imtum ir paleistum mus?

KLOTALDAS. Ei!

KAREIVIAI. Pone?

KLOTALDAS. Šiedviem.

Ginklus atimkite, akis

Užriškite ir palydėkit,
Kad kelio nematytų.

ROSAURA. Aš savo špagą tau vienam
Galiu tiktai įteikti,
Nes pats vyriausias čia esi,
O man tikrai negalima
Prastam kareiviui perduot ją.

KLARINAS. Maniškė ne tokia puiki,
Aš ją galiu kareiviui duoti.

ROSAURA. Ir jei jau mirti lemta man,
Tuomet turiu aš pasakyti,
Tikėdama tavuoju kilnumu,
Kad slypi šičia paslaptis.
Dėl to žmogaus, kurs kitados
Segėjo ją, prašau išsaugot
Šį taurų ginklą – juk ir aš
Net nežinau, ką ginklas slepia,
Tačiau žinau, kad žerinti špaga
Yra kartu didžiulė paslaptis.
Aš pasiklioviau vien tik šiuo ginklu,
Kai atvykau į Lenkiją atkeršyt
Už skriaudą.

KLOTALDAS. *Į šalį*
O dangau,
Kas tai? Koks sielvartas
Užgriuvo, kaip baugu,
Kaip neramu, koks siaubas –
Iš ko tu ją gavai?

ROSAURA. Iš moters.

KLOTALDAS. Kuo buvo ji vardu?

ROSAURA. Tylėsiu.

Lai lieka vardas paslaptis.

KLOTALDAS. Kaip tu atspėjai, gal žinai,
Kad ši špaga – tai paslaptis?

ROSAURA. Ją duodama man tarė ji: keliauk
Į Lenkiją ir pasistenk,
Kaip nors gudriai taip sutvarkyti,
Kad šitą špagą pamatyti
Didikai ir bajorai tos šalies.
Žinau, kad bus tarp jų tasai,
Kuris tave globos ir gins.
Bet vardo jo tau neišduosiu,
Nes miręs gali būti jis.

KLOTALDAS. *Į šalį*

Apsaugok, o dangau, ką išgirdau.

Man net nelengva susivokti,
 Ar tai, ką aš dabar matau,
 Yra akių apgaulė ar tiesa.
 Juk tai tikrai špaga, kurią aš pats
 Anuomet palikau gražuolei Violantei,
 Kaip ženklą tam, kuris vėliau ateis –
 Nors metų daug prabėgtų –
 Ir kad galėčiau jį priimti
 Kaip mylintis ir supratingas tėvas.
 Bet ką dabar daryt turiu,
 Kai viskas tapo taip painu?
 Tikėjos jis, kad tai – gyvybės laidas,
 O tapo ginklas priešastim mirties,
 Nes suimtas jisai ir privalės
 Vis viena mirti. Tai baisu,
 Likimas lyg žiaurus žudikas,
 Prisėlino, alsuodamas mirtim.
 Sūnus manasis prieš mane.
 Aš tai matau, ir dar daugiau –
 Man apie tai širdis byloja.
 Kai jį matau, man suplazda širdis,
 Ji veržiasi ištrūkti iš krūtinės,
 Ji stengias užtvaras sugriaut,
 Kaip tas pavargėlis, kuris
 Palėpėj uždarytas vos užgirdęs,
 Kad triukšmas gatvėj kilo,
 Prie lango puola, taip ir ji
 Nesusivokdama, kas daros
 Ir kas nutiko, tiktai garsą girdi –
 Ji žvelgia ilgesingai pro akis,
 Nes akys juk langai širdies,
 Ir ašaros juose dažnai suspindi.
 Ką man daryti? Dieve, pagailėk.
 Ką man daryt? Nuvesti pas karalių –
 Vadinasi, iš karto jį pasmerkt.
 Tačiau paslėpt aš na niekaip negaliu,
 Juk ištikimas likti privalau.
 Tad, viena vertus, meilė mane kviečia,
 O kita vertus – paklūstu karaliui.
 Bet ko aš abejonėms atsiduodu?
 Ištikimybė Viešpačiui svarbiau
 Negu gyvybė, net negu garbė.
 Ištikimybė turi nugalėt,
 O šis jaunuolis mirti privalės.
 Kiek supratau iš to, ką sakė man,

Atvykėlis atkako čia atkeršyt,
 Nes nuplėšta kadaisė jo garbė.
 Jei jis garbės neturi, tai, vadinas,
 Negali mano būti jis sūnus,
 Ir kraujo mano gyslose neturi.
 Bet jeigu jis pakliuvo į nelaimę,
 Kuri kiekvieną gali greit užklupti?
 Garbė yra toksai trapus dalykas,
 Ji skeldėja, padarius neatsargų žingsnį,
 Nuo vėjo dvelksmo trupa ji.
 Tai ką tuomet daryti gali tas,
 Kuris už skriaudą negalėdamas atleisti
 Pavojų kupinu keliu žygiuoja,
 Kad rastų savo įžeidėją?
 Jis mano vaikas, kraujas mano jis,
 Nes ryžto iš tikrųjų jam užtenka,
 Aš, abejonių nukamuotas, pagaliau
 Nuspręsiu, rodos, šitaip pasielgti –
 Aš eisiu pas karalių, pasakysiu,
 Kad mano tai sūnus, kad nusikalto.
 Gal jei paliudysiu aš taip ištikimybę,
 Tada jis pasijus įpareigotas.
 Ir jeigu liktų mano vaikas gyvas,
 Aš jam tikrai atkeršyti padėsiu
 Už įžeidimą. Jei karalius
 Būtų nepalenkiamas ir jį
 Nubaustų mirtimi, tuomet lai miršta
 Net nežinodamas, kad aš esu jo tėvas.
 Žygiuokime kartu, jūs svetimšaliai,
 Ir nebijokite, užklupo ir mane
 Nelaimė, aš taip pat kenčiu,
 Aš lygiai nežinau, kas būt geriau –
 Gyvent ar mirtį pasirinkti.

Visi išeina

[...]

Skamba muzika, įeina senasis karalius BAZILIJAS ir palyda

ESTRELJA. Išminčius Talis...

ASTOLFAS. Dieviškasis Euklidas...

ESTRELJA. Va tarp žvaigždžių...

ASTOLFAS. Ženkla! palydi...

ESTRELJA. Todėl valdai...

ASTOLFAS. Tu viešpatauji...

ESTRELJA. Savais keliais...
 ASTOLFAS. Eini iš naujo...
 ESTRELJA. Tu pakartoji...
 ASTOLFAS. Įvertini, žymi...
 ESTRELJA. Leisk, kad kukliai...
 ASTOLFAS. Karštam glėby...
 ESTRELJA. Aš apsisvysiu kaip gebenė...
 ASTOLFAS. O aš prie tavo kojų – žemėj.
 BAZILIJAS. Man duokite rankas, vaikaičiai,
 Ir likimu vėl pasikliaukit.
 Jums teko šičia atkeliauti.
 Kvietimas mano buvo aiškus,
 Į jį atsiliepėt su meile
 Ir pasiliksit man mieli.
 Turiu kai ką jums išpažinti,
 Numesti kraupų, sunkų svorį,
 Tik vieno aš todėl prašau –
 Tylos, išgirsite tuojau
 Nuostabią, negirdėtą sakmę.
 Bajorai Lenkijos, žiūrėkit,
 Pažįstat mylimus vaikaičius,
 Jiems pagarbos aš reikalauju.
 Vasalai mano ir draugai,
 Jau žinote, kad aš pasauly
 Garsėju kaip žmogus mokslingas,
 Gyvenimą paskyriau mokslui,
 Nes laiką žiaurųjį įveikia,
 Pašlovintas menų didingų,
 Tasai, kurs tobulina protą.
 Todėl didžiuoju mane šaukia.
 Jūs puikiai žinote, kad mokslas,
 Kurį labiausiai aš gerbiu –
 Tai matematika kilnioji.
 Jai visą laiką skyriau aš,
 Dėl jos garbės atsisakiau
 Ir daugel pareigų apleidau –
 Kad tik galėčiau dar išmokti.
 Kai aš žvelgiu į lenteles,
 Jose matau, kas mums nutiks,
 Ką žada būsimieji amžiai.
 Ir laiką įveikiu tuomet,
 Todėl galiu jums tai sakyti.
 Regėjau sferoje skaidrioje,
 Stiklinio šilko patale,
 Kurį rausvai nudažo saulė,

Kur blausią šviesą mėnuo žeria,
Orbitoj deimanto skaidrumo
Ir kristoliniame gaubly,
Taškais žvaigždelių nužymėtam,
Kur klaidžioja žvaigždynų žvėrys,
Aš didį meną, kilnų mokslą.
Ten – mano metai, mano knygos,
Ten deimantiniam audiny,
Safyro lakštuose žydruose
Auksinės linijos dėliojas
Į pranašingąsias raides,
Kurios likimą mūsų skelbia –
Gal laimę, o gal ir kančias:
Aš greitai jas skaityt išmokau,
Galiu nekliudomas stebėt
Menkiausią slinkti, greitą bėgsimą,
Kelius ir kryptis aš regiu.
Žinau, kad taip dangus man liepė –
Rašyti pastabas jo darbo,
Likimo painų komentarą,
Skaičiuoti ateities lapus.
O kadgi būtų dangaus pykčio
Būtis mana auka pirmoji,
Norėčiau, kad mane nubauštų.
Paguoda nelaimingo – durklas,
Nes jei jau leista tau žinoti,
Tai tarsi miręs tu esi.
Kalbu aš jums, tačiau žinau,
Kad daugiau saktė sakytų,
Aš tuoj pratęsiu ir todėl
Ir vėl tylos labai prašau.
Žmona manoji, Klorilenė,
Pagimdė nelaimingą vaiką.
Jam gimstant danguje ir žemėj
Stebuklą rodėsi be skaičiaus.
Dar kol baikštusis spindulys
Iš nebūties jo neviliojo,
Iš iščių nešaukė – juk mirt
Yra visai tas pats kaip gimti, –
Jo motina daugybę kartų
Nakties sapnuose ir vaizdiniuose
Regėjo, kaip jos iščias drasko
Ir žiauriai vidurius suplėšo
Įgijęs žmogaus kūną monstras,
Paplūdus guli ji krauju.

Jis ją nužudo, ir tuomet
 Angis-žmogus išvysta šviesą.
 Diena atėjo jo gimimo,
 Ir išsipildė pranašystės,
 Nes, patikėkit, niekuomet
 Nepameluoja žiaurios žvaigždės.
 Jo buvo šitoks horoskopas,
 Kad Saulė, trykšdama krauju,
 Į kovą stojo prieš Mėnulį.
 Jų įniršis užtemdė dangų,
 O mūsų laukas buvo žemė.
 Danguis du šviesuliai galingi
 Sukibo rankomis ir žėrė
 Vienas į kitą spinduliais.
 Baisus, didžiulis užtemimas
 Po to tamsoj skandino žemę,
 Baisiau gal buvo tik tuomet,
 Kai saulė verkė mirus Kristui.
 Taip buvo, tamsoje nakties
 Gaisrai aršiausi visa siaubė,
 Pasaulis degdamas pamanė,
 Kad jau atėjo pabaiga:
 Dangus pradingo, griuvo rūmai,
 Ir debesys uolom pravirko,
 O upės plukdė kraują jūron.
 Atrodė saulė lyg pamišus,
 Atrodė, klieđi ji ir rauda –
 Tuomet ir gimė Sigizmundas,
 Pranešdamas, ko reikia laukti.
 Gimdyvę gimdamas nužudė
 Ir tuo žiauriu būdu pasakė:
 Esu žmogus, nes štai dėkoju
 Už visą gėrį vien krauju.
 Buvau paniręs savo moksluos,
 Ir jie padėjo man suprasti,
 Kad Sigizmundas, matyt, būtų
 Smarkaus charakterio žmogus,
 Žiaurus, negailestingas princas,
 Nedoras ir aršus valdovas.
 Tad aišku, jeigu jis valdytų,
 Tiktai sukiršintų, supjautų,
 Ir išdavystė suklestėtų,
 Ir ydos būtų pagarboj.
 Jo įniršis turėjo vesti
 Nuo beprotybės į nusikaltimą,

Kad pagaliau mane išvystų
 Bejėgį, varganą ir menką
 Parkritusį prie jojo kojų
 (Man gėda apie tai galvoti).
 Turėjo sostą jo papuošti
 Žilų plaukų manųjų sruogos.
 Sunku nelaime netikėti,
 Ir dar tokia, kurią regėjai
 Slapčiausiuos raštuos įrašytą,
 Kurią atskleidžia tavo mokslas.
 Aš patikėjau savo likimu,
 Tuo likimu, kuris išpranašavo
 Man neišvengiamą žlugimą,
 Pavojų skelbė visos pranašystės.
 Todėl nusprendžiau uždaryti
 Aš saugiai žvėrį, kuris gimė,
 Norėdamas taip išsiaiškint,
 Ar gali pergudraut išminčius
 Žvaigždžių žadėtąjį likimą.
 Tad paskelbiau, kad mano vaikas
 Negyvas gimė, įsakiau
 Aš bokštą slaptą pastatyti
 Kalnuos tarp skardžių ir uolų,
 Toli tenai, kur vos ne vos
 Šviesa sau taką susiranda.
 Apsaugoti turėjo kelią
 Aukšti ir rūsūs obeliskai.
 Aš paskelbiau, kad lauks mirtis
 Kiekvieno, kurs tenai įžengtų,
 Iš baimės krūpčioti turėjo
 Kiekvienas, matęs tą ediktą.
 Įstatymai griežti taip skelbė
 Dėl priežasties, kurią minėjau.
 Ten Sigizmundas uždarytas,
 Nelaimėlis, nykus belaisvis,
 Ir tik Klotaldas ten jį lanko,
 Su juo jis kalbasi, prižiūri.
 Klotaldas jį tenai ir mokė,
 Žmonių įstatymus parodė,
 Išmokė Dievui atsiduoti,
 Jis vienas visa tai žinojo.
 Svarbu tris dalykus paaiškint:
 Pirmiausia - Lenkiją gerbiu
 Ir noriu ją aš išvaduoti
 Nuo prievolės kančias kentėti,

Tarnauti viešpačiui tironui.
Nebūtų geras tas valdovas,
Kuris galėtų karalystę
Tokiam pavojuje palikti.
Dalykas antras, daug ką lėmęs –
Jei savo vaikui aš atimsiu
Tą teisę, kurią gimdams gavo,
Kuri jam Dievo dovanota,
Tai būsiu pats aš ne krikščionis.
Nėra įstatymo pasauly,
Kad privalai tironu tapti,
Jei nori tu išvengt tirono.
Juk jeigu mano vaikas taptų
Tironu, kad nenusikalstų,
Turėčiau nusikalst aš pats.
Ir pagaliau, dalykas trečias.
O jeigu tai tiktai klaida –
Lengvai ir greitai patikėti
Viskuo, ką pasakojau šičia.
Net jeigu polinkiai bjauriausi
Jam lieptų nuodėmėm maitintis,
Gal neįstengtų jo įveikti
Likimo pikto žiaurios pinklės
Ir polinkio aistra karščiausia.
Planetų žaismas apgaulingas
Ir laisvą valią tiktai lenkia,
Bet jos nesugeba palaužti.
Blaškydamasis tarp mįslių,
Svarstydamas kelius ir būdus,
Tariuos sprendimą aš suradęs,
Jis jus visus rytoj nustebins.
Rytoj aš jį čionai pakviesiu.
Jis nežinos esąs valdovas,
Kad jis sūnus man – nesakysiu.
Įžengti leisiu Sigizmundui
Į mano menę, mano sostą,
Užims jis savo tikrą vietą,
Valdys jus, jums įsakinės,
O jūs visi paklusit princui
Ir vykdysit paliepinus.
Taip aš atlikti pamėginsiu
Dalykus tris, kurie padės
Įmint mįsles, kurias minėjau.
Jei pasirodytų, kad princas
Teisingas, doras, išmintingas,

O man žvaigždynai pamelavo,
 Nors tiek ženklų pažėrę buvo,
 Tuomet iškart valdovu taptų,
 Nors jis užaugęs tarp uolų,
 O žvėrys buvo jo kaimynai.
 Tačiau jei kartais pamatyčiau,
 Kad jis žiaurus, aršus, išpuikęs,
 Ir savo būdo nesutramdęs
 Bjauriausioms ydoms atsiduoda
 Tada aš pareigą įvykdęs,
 Karaliumi galėčiau likti
 Ir pasielgt su juo turėčiau
 Taip, kaip ir pridera karaliui –
 Gražint atgal į tamsų urvą,
 Kad teisingumas nugalėtų.
 Ir pagaliau, jei pasirodys,
 Kad princas toks, kaip lėmė žvaigždės,
 Mylėdamas jus, mano ponai,
 Karalių rasiu jums vertesnę
 Laikyti karalystės skeptrą.
 Štai regit mano du vaikaičius:
 Aš ketinu juos čia sujungti,
 Ir ryšiais santuokos susieti
 Bei šiai jaunai žavingai šeimai
 Savąją šalį atiduoti.
 Taip įsakau aš kaip karalius.
 Kaip tėvas aš prašau pagalbos,
 Ir kaip išminčius aš skelbiu
 Senolių išmintį prakilnią.
 Yra Seneka kartą taręs:
 Valstybės savo tikrai vergas
 Privalo būt karalius tikras.
 Todėl kaip vergas aš maldauju.

ASTOLFAS. Man dera šičia žodį tarti,

Nes, man atrodo, iš tikrųjų
 Esu aš suinteresuotas.
 Visų vardu todėl sakau –
 Lai pasirodo Sigizmundas,
 Jis turi sostą paveldėti.

VISI. Mums pristatyki mūsų prinčą –
 Tegul karalium mūsų būna.

BAZILIJAS. Už tai, kad jūs mane supratot,
 Aš jums dėkoju nuoširdžiai.

VISI. Prašau dabar jus palydėti
 Į skirtus kambarius vaikaičius.

Rytoj jums prinčą pristatysiu.
Tegul Bazilijas gyvuoja.

*Išeina visi, palydėdami ESTRELJĄ ir ASTOLFĄ. Karalius lieka vienas. Įeina KLOTALDAS su ROSAURA ir
KLARINU*

KLOTALDAS. Galiu kalbėti?

BAZILIJAS. Ak, Klotaldai,
Man malonu tave matyti.

KLOTALDAS. Prie tavo kojų kukliai kritęs
Įgaudavau jėgų kadaise.
Tačiau dabar, o mielas pone,
Likimas nepasigailėjo,
Ir kristi prie karaliaus kojų
Kančia tikra, o ne palaima.

BAZILIJAS. Kas nutiko?

KLOTALDAS. Mano pone,
Mane bėda baisi užklupo,
Nors tai tikrai galėjo būti
Didžiausia laimė iš visų.

BAZILIJAS. Tęski.

KLOTALDAS. Šis gražus jaunuolis,
Dėl įžūlumo ar neapdairumo
Į bokštą įžengė, o pone.
Ten jis pamatė prinčą uždarytą,
Taigi...

BAZILIJAS. Klotaldai, tu nesisieloki.

Jei būtų tai anksčiau nutikę,
Prisipažįstu, kad įnirščiau.
Bet paslaptis jau atskleista,
Ir nesvarbu, kad jis ją žino.
Tad susitikime vėliau, nes aš
Dar daug ką tau turiu išaiškinti,
O tu turi daug ką nuveikti,
Nes tu turėsi būt, skelbiu,
Didžiausių įvykių veikėjas,
Tokių pasaulis dar nematė.
O šiuodu, kad nepamanytum,
Jog bausiu tavo aplaidumą –
Šiuos kalinius liepiu paleisti.

Išeina

KLOTALDAS. Gyvenk per amžius, o valdove,
Dangus vėl laimę dovanojo.

Į šalį

Galiu paleisti šiuos keleivius,
Kad mano jis sūnus, tylėsiu.

O svetimšaliai piligrimai,
Nuo šiol jūs esate laisvi.

ROSAURA. Aš nuolankiausiai tau dėkoju,

Tūkstantį kartų tau lenkiusi.

KLARINAS. Aš nematau, už ką dėkoti,

Juk mus per klaidą greitai čiupo,

Per klaidą gal dabar paleidžia.

ROSAURA. Tu man gyvenimą davei,

Aš gyvas iš tavos malonės,

Todėl nuo šiolei amžinai

Aš tavo vergas.

KLOTALDAS. Tai nėra

Gyvenimas, kurį dabar gavai.

Nes jeigu tu kilnios gimties,

Kol įžeistas – negyveni.

Tu atvykai į šiuos kraštus

Atkeršyti už įžeidimą,

Juk šitaip man sakei, ar ne?

Todėl tu negali sakyti: esu,

Nes gyvas be garbės – negyvas.

Į šalį

Gal šitaip aš jį pastūmėsiu.

ROSAURA. Prisipažįstu, aš lyg miręs,

Nors gražinai tu man gyvybę.

Bet aš pakilsiu ir kerštu

Vėl nuvalysiu savo garbę,

Pavojų begales įveikęs,

Ir man gyvenimas atrodys

Tikroji tavo dovana.

KLOTALDAS. Paimk šią žėrinčią geležtę,

Kurią prie juostos tu segėjai,

Žinau, kad kraujy panardinsi

Ją savo priešo – štai tuomet

Bus atpirkta garbė tavoji.

Juk plienas, kuris buvo mano

(Dabar aš pratariau tai garsiai,

Dabar aš tau prisipažįstu),

Mokės atkeršyti už tave.

ROSAURA. Tavo palaimintas skubu

Iš naujo špagą prisijuosti.

Aš ja prisiekiu baisiai keršyti,

Nors mano prakeiktasis priešas

Labai galingas.

KLOTALDAS. Ar tikrai?

ROSAURA. Taip, netgi tau aš nesakysiu,

Kas jis, nors kad kilnus esi, tikiu.
Bet aš bijau, kad gali virsti
Pykčiu tavasis palankumas.
Man neramu.

KLOTALDAS. Daugiau galėtum
Sau padėti man pasakęs.
Žinodamas aš negalėčiau
Net ir netyčia jam pagelbėt.

Į šalį

O kad žinočiau, kas jis toks.

ROSAURA. Kad negalvotum, jog menkai
Aš tavo kilnų žodį vertinu,
Žinok, kad mano priešas bus
Patsai Astolfas, kunigaikštis
Moskovijos.

KLOTALDAS. *Į šalį*

Sunku pakelti
Man žinią šią. Nes tai blogiau,
Nei vaizdavausi ir tikėjau.
Tačiau mes išsiaiškinsim dabar –
Jei gimęs tu Moskovijoje esi,
Tai tavo tikras Viešpatis ir ponas
Tavęs įžeisti niekaip negalėjo.
Todėl greičiau sugrįžki į tėvynę,
Pamiršk tą kvailą mintį apie kerštą,
Tave vis genančią.

ROSAURA. Žinau,
Kad jis valdovas mano. Vis dėlto
Jis įžeidė mane.

KLOTALDAS. Tai netiesa.
Net jeigu būtų smogęs tau,
Įžeist vis vien valdovas negalėjo.

ROSAURA. Mana skriauda didesnė negu ši.

KLOTALDAS. Tai pasakyk, nes man sunku
Skriaudos didumą šios įsivaizduoti.

ROSAURA. Aš pasakyčiau, bet nesugebėsiu.

Taip pagarbiai aš į tave žvelgiu,
Krūtinėj mano dega pagarba tau,
Jausmai man surakina burną,
Ir niekaip neįstengiu pasakyti,
Kad šitas štai drabužis – paslaptis,
Kad aš esu ne tas, kas aš atrodau.
Štai pasakiau, dabar jau pats tu spręsk –
Jei aš ne tas, kaip išorėj atrodau,
Ir jeigu čia Astolfas atkeliavo

Estreljai pirštis, kaip galėjo
Ižleist mane. Per daug jau pasakiau.

ROSAURA ir KLARINAS išeina

KLOTALDAS. Klausyk – sustok, palauk.
Koksai užkeiktas labirintas
Čia skleidžiasi. Aš negaliu
Surasti niekur proto siūlo.
Garbė manoji nuplėšta,
Skriaudikas tas didžiai galingas,
Aš – tarnas tik, ji – moteriškė.
Tegul dangus parodo kelią,
Aš nežinau, ar menkas protas
Galės šioj painiavos bedugnėj
Surasti tikrą tiesų kelią.
Prašykime dangaus pagalbos.

ANTRAS VEIKSMAS

[...]

Dainuodami įeina muzikantai. Tarnai padeda SIGIZMUNDUI rengtis, jis žingsniuoja tarsi sapnuodamas

SIGIZMUNDAS. Ką aš matau? Dangau, pasigailėk.
Ką aš regiu? Dangau, pasigailėk.
Baisu man čia dairytis ir žavėtis,
Aš negaliu tuo, ką matau, tikėti.
Štai rūmuose didinguose esu,
Šilkai, brokantai mano kelią kloja,
Tarnų aplink mane dabar gausu,
Jie išpuošti, drabužiai žemę šluoja.
Aš pabudau iš miego ir matau –
Ilsiuosi tarp šilkų ploniausių,
Aplink mane žmonių tiek daug,
Jie pasilenkę mano kojas prausia.
Sakydamas – sapnuoju, aš meluočiau,
Esu pabudęs, galvą atiduočiau.
Gal aš nesu jau Sigizmundas?
Dangau, padėk suprasti viską,
Nulemk likimą mano liūdną,
Kas man bemiegančiam nutiko?
Kas darosi manai vaizduotei?
Kas visa tai man čia atskleidžia?
Tegul bus taip likimo duota,
Tegul tiesa mane sužeidžia,

Tegul tie žmonės man tarnauja,
Aš pasitiksiu būti naują.

I TARNAS. *Į šalį kitiems dviem*

Koks susikaupęs jis, koks rimtas.

II TARNAS. O jeigu taip kitam nutiktų,

Ar liūdesys neaplankytų?

KLARINAS. Manęs tai ne.

II TARNAS. Užkalbinkite prinčą.

I TARNAS. *Sigismundui*

Ar įsakysite jau muzikuoti?

SIGISMUNDAS. Ne, nenoriu, kad dainuotų.

II TARNAS. Esi toks liūdnas, susikaupęs,

Norėtume, kad atsigautum.

SIGISMUNDAS. Netinka netikra linksmybė,

Nereikia dainomis lydėti.

Karo garsus, karių eitynes

Patinka man labiau girdėti.

KLOTALDAS. Jūsų aukštybe, didis pone,

Prie kojų leiskite suklupti,

Pirmasis iš visų aš noriu

Tarnauti tau ir tau paklusti.

SIGISMUNDAS. *Į šalį*

Juk tai Klotaldas, tas žmogus,

Kuris mane ilgai kamavo.

Dabar toksai man pagarbus.

Kas vyksta čia, kas daros?

KLOTALDAS. Aš suprantu, kad tu sumišęs,

Tau keista visa tai matyti,

Svarstai, gal būsi tu pamišęs,

Gal protas tavo pasiklydo?

Iš abejonių išvaduoti

Tave tikriausiai pravartu,

Atėjo metas sužinoti,

Kad princas Lenkijos – tai tu.

Buvai įkalintas už grotų,

Nes paskelbė žiaurus dangus,

Kad tik įžengus tau į sostą

Nelaimės šalį šią užplūs,

Šimtus nelaimių pažadėjo,

Planetos žemei, jeigu tu

Į sostą tėvo būtum ejęs.

Todėl laikytas tu atstu.

Tačiau karalius vis tikėjos,

Kad nugalėt žvaigždes galėsi,

Nes jas ne kartą nugalėjo

Tasai, kurs žino savo tiesą.
 Į rūmus atnešė tave
 Iš bokšto, kuriame kalėjai,
 Kol giliame juodam sapne
 Be sąmonės buvai, kliedėjai.
 Tuoį čia karalius pasirodys.
 Jis tau praneš dar daug dalykų,
 Ištaręs savo svarų žodį.

SIGIZMUNDAS. Bet, negarbingas išdavike,
 Ką dar turiu aš sužinoti?
 Juk jau žinau, kas aš esu,
 Dabar mokėsiu jau parodyt
 Aš savo galią iš tiesų.
 Bet tu – kaip tu galėjai būti
 Toks menkas, kad nuslėpt tikėjais
 Nuo kalinio jo tikrą būklę.
 Tu protui, teisei nusidėjai.

KLOTALDAS. Ak, aš bedalis.

SIGIZMUNDAS. Tu išdavikas.
 Pataikavai piktam karaliui,
 Su manimi buvai netikęs.
 Dabar esi tu mano valioj,
 Todėl atėjo laikas skelbti,
 Kad pagaliau nuo mano rankos
 Tu mirsi.

II TARNAS. Pone...

SIGIZMUNDAS. Patylėk.
 Užteks kalbų, jau baigta viskas
 Regiu, kad Dievas man padės,
 Jei man bandysite trukdyti,
 Pro langą jus išmest reikės.

II TARNAS. Klotaldai, bėk.

KLOTALDAS. Nenusidėk.
 Tave užvaldė tik puikybė,
 Sapne lig šiol tu pasilieki.

II TARNAS. Žinokite...

SIGIZMUNDAS. Visi išeikit.

II TARNAS. Jis vien karaliaus valią vykdė.

SIGIZMUNDAS. Jeigu karalius teisę mindo,
 Paklusti jam – menka dorybė.
 Juk aš buvau jo princas tikras.

II TARNAS. Kur gėris slypi, kur blogybė,
 Nereikia aiškintis tarnams.

SIGIZMUNDAS. Drįsti tu prieštarauti man,
 Gal tau jau bloga pasidarė.

KLARINAS. Tikrai netikusiai jūs darot,
Ir princas čia visai teisuus.

II TARNAS. Kas leido pastabas man duoti?

KLARINAS. Aš pats leidėjas sau esu.

SIGIZMUNDAS. O kas gi tu toksai, šmaikštuoli?

KLARINAS. Esu smalsiausias iš smalsiausių,
Ir dar – aš tikras lengvabūdis,
Visam pasaulyje didžiausias.

SIGIZMUNDAS. Kol kas tu mano naują būtį
Nuskaidrinti tesugebėjai.

KLARINAS. Esu aš didis patikėjas
Visiems pasaulio sigizmundams.

Įeina ASTOLFAS

ASTOLFAS. Tebus pašlovinta diena,
Kai mums, o prince, pasirodai.
Štai teka saulė dar viena
Ir džiaugsmą žemei atiduoda.
Užliejo kalnus, miestus, klonius
Varsos karališkos raudonis,
Kai pasirodei tarsi saulė
Iš už paties aukščiausio kalno.
Dabar tiktai kilnūs lauras
Tau kaktą vainikavo taurią,
Tegul jis ir nuvys vėlai.

SIGIZMUNDAS. Tesaugoja tave dievai.

ASTOLFAS. Aš suprantu, tu nepažįsti
Manęs, todėl gali ir klysti,
Kai negerbi manęs, o pone,
Astolfas aš, Moskovijos valdovas.
Aš tavo pusbrolis tikrasis.
Mes lygūs. Lygesnių nerasi.

SIGIZMUNDAS. Aš palinkėjau Viešpaties globos,
Vadinas, pagarbos lyg ir užteks.
Bet tu daugiau norėtum pagarbos,
Tu skundiesi ir aiškini, kas toks esąs.
Kai kitą kartą vėl tave matysiu,
Kad neglobotų Dievas, pasakysiu.

II TARNAS. *Astolfui*

Kilnybe, aš maldauju, prisiminkit,
Kad jis išaugo tarp uolų siaubingų
Ir jau kitaip bendrauti negalėtų.
Pone, Astolfas tik norėtų...

SIGIZMUNDAS. Jis atsibodo, vos pradėjo
Kalbėti šitaip pasinešęs.
Ir skrybėlę dar užsidėjo.

II TARNAS. Juk jis didikas.

SIGIZMUNDAS. Aš didesnis.

II TARNAS. Tačiau juk tarp dviejų didikų

Didesnė pagarba pritiktų.

SIGIZMUNDAS. Kas bando man kažką įteigti?

Įeina ESTRELJA

ESTRELJA. Jūsų aukštybe, leisk pasveikint

Tave šitoj didingoj menėj,

Kuri jus priima nuolankiai.

Tegul tau ilgą amžių lemia

Tiesos ir teisingumo rankos.

Gyvenk ilgai, lai tavo laikas

Per daugel amžių nesibaigia.

SIGIZMUNDAS. *Klarinui*

Sakyk man, kas šita gražuolė,

Kas šita moteris lyg deivė,

Kuriai po kojom dangūs puola,

Kuriai po kojų žaros mainos?

Sakyk man, koks tatai stebuklas,

Maniau, kad to negali būti.

KLARINAS. Estrelja – pusseserė tai tavoji.

SIGIZMUNDAS. Niekingsasai, tu man meluoji,

Geriau sakytum, kad tai saulė.

Estreljai

Jei tai nėra kokia apgaulė,

Tuomet džiaugiuos tave pamatęs.

Štai pagaliau matau aš grožį,

Kuris patsai švytėti gali,

Ir jo šiandieną neužgožia

Net šviesuliai plačios padangės.

Aš sveikinimą dovanuju

Skaisčiausiai žvaigždei, kuri kyla

Spindėdama pro ryto tylą

Ir pačią saulę ji užstoja.

Leisk pabučiuoti tavo ranką,

Kurioj aušra vėsos suranda.

ESTRELJA. Jūs, pone, toks galantiškas.

ASTOLFAS. *Į šalį*

Jei jis paims jos ranką, aš

Būsi žuvęs.

II TARNAS. *Į šalį*

Man atrodo,

Kad neramiai Astolfas jaučias.

Sigizmundui

Jūsų Aukštybe, reiktų liautis,
Astolfas šičia, mato viską.

SIGIZMUNDAS. Ar nesakiau, kad nesikištum.

II TARNAS. Aš tik sakau, kaip elgtis dera.

SIGIZMUNDAS. O man nuo šito bloga daros.

Aš noriu elgtis taip kaip noriu.

II TARNAS. Bet aš prisimenu dar, pone,

Kaip sakėte, kad reik klausytis

Tiktai įstatymo galybės.

SIGIZMUNDAS. Ir dar – esu ne kartą sakęs,

Kad aš pro langą tą išmesiu,

Kurs sugebės man taip įgristi.

II TARNAS. Taip man negalit padaryti,

Nes prievartą naudot užginta.

SIGIZMUNDAS. Nejaugi. Reikia pamėginti.

Stveria jį ir išsineša, visi išeina paskui. Greitai grįžta

ESTRELJA. Skubėkite jam sutrukdyti.

SIGIZMUNDAS. Į jūrą krito iš balkono.

Jei kristi moka – menkas ponas.

ASTOLFAS. Turėtumei save valdyti,

Aistras reikėtų nuraminti,

Nes ne žvėris yra žmogus,

O rūmai skirias nuo kalnų.

SIGIZMUNDAS. Kiek įžūlios paikos kalbos.

Ar auklėti mane pradėsi?

Gali netekti taip galvos –

Kur skrybėlę tuomet padėsi?

ASTOLFAS išeina. Įeina karalius

BAZILIJAS. Kas čia nutiko?

SIGIZMUNDAS. Nieko, pone.

Tik vieną, kurs man atsibodo,

Aš švystelėjau pro balkoną.

KLARINAS. *Sigizmundui*

Turėk galvoj – jisai valdovas.

BAZILIJAS. Įstengei žmogų nužudyti,

Vos pasirodyt rūmuos spėjai.

SIGIZMUNDAS. Jis bandė aiškint, kad nedrįsiu.

Aš pabandžiau – ir nugalėjau.

BAZILIJAS. Skaudu šiandieną man regėti,

Kad toks tavasis sugrįžimas.

Maniau, kad būsi tu įveikęs

Siaubingą prakeiksmą žvaigždynų.

Tačiau matau, kad vien tik siuto

Aistra tave visur telydi.

Vos atvykai iškart kaip liūtas
 Tu sudraskei žmogaus gyvybę.
 Norėčiau aš tave apglėbti,
 Ištiesti tau rankas savąsias,
 Bet nežinau, kaip patikėti,
 Ir ar mirties taip nesurasiu.
 Ar kas galėtų nebijoti,
 Pamatęs kruviną geležtę?
 Nejau ranka lengva numotų
 Į kraujo dėmę miesto aikštėj?
 Argi širdis nesuvirpėtų
 Išvydus žmogžudystės vietą?
 Aš ketinau tave priglausti
 Prie savo mylinčios širdies,
 Bet negaliu dabar išties,
 Nes tavo rankos moka bausti.

SIGIZMUNDAS. Apsieisiu ir be tavo glėbio,

Juk ligi šiol aš taip ir augau.
 Ar tu esi tas mano tėvas,
 Kuris nuo pat gimimo baudė?
 Ar tu buvai žiaurus likimas,
 Kuris man vien tik skausmą lėmė?
 Mane kaip žvėrį užauginęs
 Dabar kalbi man apie gėrį?
 Vos gimus man mirties linkėjai,
 Tad nenustebk dabar, senoli,
 Kad aš tavęs išsižadėjau.
 Į glėbį tavo pult nenoriu.

BAZILIJAS. Dangaus, matyt, prašyt turėjau,

Kad tau nebūtų leides gimti.
 Tuomet nebūčiau aš girdėjęs
 To, ką dabar turiu išgirsti.

SIGIZMUNDAS. Jei man nebūtų buvę lemta gimti,

Dabar tikrai aš nedejuočiau.
 Bet jei teikeis gyvybę duoti,
 Kaip išdrįsai vėl ją atimti?
 Kilnu suteikti, aš manau,
 Gyvybę, sielą dovanoti.
 Bet menkas žygis yra duoti,
 Kad vėl atimtum pagaliau.

BAZILIJAS. Gera, matau, tu man dėkoji,

Kad iš varguolio princu stojai.

SIGIZMUNDAS. Ar aš už tai turiu dėkoti,

Tirone, vergvaldy, skriaudėjau?
 Esi jau senas ir bejėgis.

Ką mirdamas gali man duoti?
 Ar tai, ką skyrė man lemtis?
 Esi man tėvas ir karalius,
 Tad viską aš esu jau gavęs –
 Taip liepė mano prigimtis.
 Dabar esi susenęs, vienas,
 Ir noriu paprašyt, kad tu
 Prabiltum apie tuos laikus,
 Kai sūnui tu buvai atėmęs
 Gyvybę, laisvę negarbingai.
 Man kažkodėl dabar atrodo,
 Kad aš tau nieko neskolingas.
 Tai tu skolingas man, valdove.

BAZILIJAS. Esi tu įžūlus laukinis –
 Tai pildos pažadas žvaigždžių.
 Dabar aš veltui jas šaukiu,
 Toli pradingusių žydrynėj.
 Žinai dabar, kas tu toksai,
 Ir vis dėlto grūmoji dangui,
 Tau vien tik galios neužtenka,
 Pakilsi veikiai per aukštai.
 Klausyk gerai, ką tau skelbiu –
 Turėtum tu romesnis būt,
 Nes gal tu tik regi sapnus,
 Nors ir tiki esąs budrus.

Išaina

SIGIZMUNDAS. Aš, sako jis, regiu sapnus.
 Bet aš pabudęs, juk matau,
 Liečiu ir suvokiu, žinau,
 Kas aš buvau ir kas esu.
 Dabar jis gailisi, tačiau
 Jau negaliu aš jo užjaust.
 Aš sužinojau savo kilmę,
 Jis negalės, nors kaip norėtų,
 Atimti teisę prigimtinę
 Karūną, sostą paveldėti.
 Anksčiau mane jisai regėjo
 Kalėjimo ankštoj vienutėj.
 Bet visa tai dabar praėjo,
 Žinau, turiu valdovu būti.
 Ir dar žinau, kad aš esu
 Pusiau žvėris, pusiau žmogus.

Išaina moters drabužius vilkinti ROSAURA

ROSAURA. Į šalį

Estrelją čia aš palydėjau,
 Astolfą tik bijau sutikti.
 Klotaldas juk patsai norėjo,
 Kad mano paslaptis išliktų.
 Jis sako – taip atgausiu garbę,
 O aš tikiu žodžiu Klotaldo,
 Tik jam aš privalau dėkoti,
 Kad ėmėsi mane globoti.

KLARINAS. *Sigismundui*

Iš to, ką šičia tu regėjai,
 Kas tavo žvilgsnį pakerėjo?

SIGISMUNDAS. Aš viską jau sapnuos regėjau,

Ir nieks manęs nesužavėjo.
 Bet jei žavėtis kuo turėčiau,
 Tai grožį moters paminėčiau.
 Esu aš skaitęs, kad Kūrėjas
 Sutvėrė vyrą kaip pasaulį.
 Paskui tikrai jį turėjo
 Sukurti moterį kaip saulę.
 Tik su žvaigždėm gali palyginti
 Tu moters žavesį, žmogau,
 Kai jos dangaus skliautu pakyla.
 O ypač šios, kurią matau.

ROSAURA. *I šali*

Tai princas. Metas pasitraukti.

SIGISMUNDAS. Sustoki, moterie, palauki.

Pakilus saulė skuba dingti?
 Prašvitus nusileidžia vėlei?
 Ar vakaru paversi rytą?
 Ar taps šviesa tamsiu šešėliu?
 Tu lyg daina dienos šviesi.
 Bet ką matau? Kas tu esi?

ROSAURA. Matau, tačiau kankina abejonės.

SIGISMUNDAS. Aš šitą veidą jau regėjau, ponia.

ROSAURA. Aš šią prakilnią, taurią sielą

Andai mačiau belongėj celėj.

SIGISMUNDAS. Aš atradau, dėl ko gyventi,

O moterie, gal šitaip lemta,
 Kad būtum ir viltis, ir tikslas.
 Tavęs dar nebuvo sutikęs,
 Bet dievinau. Ir atiduoda
 Likimas man tave, o protas
 Šnabžda – jau tave mačiau.
 Kas tu esi, sakyk greičiau?

ROSAURA. *I šali*

Kas aš esu – neišsiduosiu.
Dama Estreljos aš kilniosios.

SIGIZMUNDAS. Ką tu sakai? Sakyk, kad saulė,
Kuri žvaigždėms švytėti leidžia,
Kur šilumą ir šviesą sklendžia
Ir mūsų džiugint nepaliauja.
Aš aromatų karalijoje,
Tenai, kur rožės ir lelijos,
Regėjau rožę karalieneį,
Ji valdė visą platą slėnį.
Tarp akmenų mačiau brangiausių,
Šaltoj tamsos ir ledo menėį,
Aš deimantą visų skaisčiausią –
Kitų jisai likimą lemia.
Dangaus erdviam žydrajam rūme,
Tenai, kur šviesios žvaigždės sklendžia
Regėjau žėrintį skaistumą
Ir kaip liepsnos vainikas sklendžia.
Tai saulė – spindulių valdovė,
Planetoms ji gyvybę duoda.
Bet jeigu saulė, jeigu rožė,
Ir deimantas, kurs skaisčiai spindi,
Kitur pasauly viešpatauja,
Ko tavo dangiškasis grožis,
Kuriam sunku taip atsispirti,
Kitai, daug menkesnei, tarnauja?

Įeina KLOTALDAS, lieka pasislėpęs už užuolaidos

KLOTALDAS. *Į šalį*

Aš noriu Sigizmundą sustabdyt.

Aš jį sukūriau. Ką tenka man matyt?

ROSAURA. Gerbiu aš tavo palankumą,
Todėl tylu tau, pone, atsakysiu.
Kai protas renkas nebylumą,
Geriausiai kalba tas, kurs tyli.

SIGIZMUNDAS. Tu neišeik, pabūk, palauki.
Kodėl skubi mane apleisti
Paniekindama karštą jausmą.

ROSAURA. Prašau jus, pone, man atleisti.

SIGIZMUNDAS. Jei tu dabar štai taip išeisi,
Vadinas, ne prašai, o reikalauji.

ROSAURA. Išeisiu, nors man ir neleisi.

SIGIZMUNDAS. Kodėl dabar man priešgyniauji,
Žiūrėk, kantrybę aš prarasiu
Ir iš žmogaus žvėrim vėl tapsiu.

ROSAURA. Tačiau net jeigu juo ir tapsi,

Jei įniršio banga užplūdus
Pakeis tau širdį, tavo būdą –
Aš ir tuomet tave vis gerbsiu.

SIGIZMUNDAS. Bet aš geidžiu tave regėti,

Tavim grožėtis šiandien noriu.

Aš mėgstu kliūtis nugalėti,

Štai išmečiau iš šio balkono

Įžulų ir įkyrų žmogų –

Jis sakė, taip daryt nedora.

Turiu įveikti aš šį kartą

Tą menką kliūtį – tavo garbę.

KLOTALDAS. Į šalį

Kaip bjauriai įvykiai pakrypo,

Ką man daryt, kai princo geismas,

Laukinės nežabotos aistros

Grasina garbę man sutrypti.

ROSAURA. O juk teisybė pasakyta,

Kad tu esi žiaurus tironas,

Kad tavo kelias – išdavystės,

Mirtis ir kraujas, ir lavonai.

Bet ar gali kitoks tu būti,

Tu – ne žmogus, tiktai bjaurus,

Žiaurus, išpuikęs, pasipūtęs,

Žvėris, išaugęs tarp žvėrių.

SIGIZMUNDAS. Kol man tu šitaip nekalbėjai,

Galėjau aš tavim žavėtis,

Ir nuolankus tau būt galėjau.

Bet jei pradėjai taip čiulbėti –

Užteks, duris greit uždarykit

Ir vienus mus čionai palikit.

KLARINAS išeina

ROSAURA. Aš žuvusi. Prašau...

SIGIZMUNDAS. O aš tironas.

Ir man nesvarbūs tavo norai.

KLOTALDAS. Į šalį

O koks baisus likimo smūgis –

Aš sustabdysiu jį. Lai žudo.

Įeina

Pone, paklausk, sustoki!

SIGIZMUNDAS. Tu antrąkart jau išsišoki.

Sukriošęs pusgalvi, kvaily,

Tu rūstį užsitraukt gali.

Sakyk, kaip čia atsiradai?

KLOTALDAS. Čia kvietė jūdvių balsai.

Leisk man tau šit ką pasakyti:
Valdykis, jei esi valdovas,
Ir jei tikrai ruošies valdyti,
Nes gal dabar tiktai sapnuoji.

SIGIZMUNDAS. Tu mano pyktį provokuoji,
Kai giesmę šią ir vėl kartoji.
Tave nužudęs sužinosiu –
Tai sapnas buvo ar tikrovė.

Sigizmundas traukia špagą, Klotaldas puldamas ant kelių jį sulaiko

KLOTALDAS. Galbūt aš dar apgint galėsiu

Gyvybę savąją nuo priešo.

SIGIZMUNDAS. Paleiski greitai mano ranką.

KLOTALDAS. Tegul greičiau čionai atkanka

Tie, kur įstengs tave įveikti.

Tavęs tikrai aš nepaleisiu.

ROSAURA. O dangau!

SIGIZMUNDAS. Paleisk, sakau,

Kvaily, paleisk, beproti, priešė.

Kovoja su Klotaldu

Paleisk, sakau, kitaip tave nudėsiu.

ROSAURA. Klotaldą žudo – gelbėkit, padėkit!

Išbėga

Įeina ASTOLFAS, KLOTALDAS krenta prie jo kojų. ASTOLFAS atsiduria tarp besigrumiančių

ASTOLFAS. Bet kas gi čia, garbusis pone?

Ar dera kraujyje senolio

Mirkyti šitą kilnų ginklą?

Jūs špagą į makštis gražinkit.

SIGIZMUNDAS. Tiktai tuomet, kai ją nuspalvins

Šio seno sukto niekšo kraujas.

ASTOLFAS. Aš stosis jo gyvybę ginti,

Ir tavo įniršį raminti.

SIGIZMUNDAS. Ir tau aš bausmę skirsiu – mirti,

tau įžūlumą taip priminsiu.

ASTOLFAS. Ginu aš savąją gyvybę –

Tai neįžeis jo didenybės.

ASTOLFAS išsitraukia špagą, jie kaunasi. Įeina karalius BAZILIJAS ir ESTRELJA

KLOTALDAS. Valdove, jo prašau nebausti.

BAZILIJAS. Kodėl švytruoja šičia ginklas?

ESTRELJA. Astolfas kaunasi, o siaube.

BAZILIJAS. Bet kas, sakykit, atsitiko?

ASTOLFAS. Jei atėjai, valdove, nieko.

Abu slepia špagas į makštis

SIGIZMUNDAS. Daug, pone, nors ir atėjai.

Aš senį šį bandžiau nudėti.

BAZILIJAS. Nejau tu niekad nejutai

Žilai senatvei pagarbos?

KLOTALDAS. Neteikite tam tiek svarbos.

SIGIZMUNDAS. Be reikalo tu, tėve, trokšti,

Kad gerbčiau aš senatvę žilą,

Dar gali mano sostą puošti

Tavoji sruoga sidabrinė –

Juk aš dar neatsiteisėjau

Už tai, kad taip ilgai kalėjau.

Išėina

BAZILIJAS. Nespėsi net apsidairyti,

O grįši tu globon Morfėjo.

Tuomet ir vėlei tu manysi,

Kad sapnavai tai, ką regėjai.

Karalius ir KLOTALDAS išėina, pasilieka ESTRELJA ir ASTOLFAS

ASTOLFAS. Ak, kaip retai likimas sumeluoja,

Kai mums nelaimės pranašauja.

Neklysta žvaigždės, skelbdamos nelaimę,

Bet neskuba jos džiaugsmo pranašauti.

Taip, lengva būt geru astrologu –

Tereikia tik nelaimės pranašauti

Ir niekada netektų abejoti,

Kad visos pranašystės išsipildys.

Likimo skirto niekaip neišvengsi.

Ir aš, ir Sigizmundas – pavyzdžiai,

Tačiau, Estrelja, mudviejų keliai

Įkūnija visai skirtingą lemtį.

Jam lemta būt žvėrim,

Visur nelaimės, mirtį sėti,

Mes matome, kad skirta taip,

Kad viskas vyksta, kaip turėtų vykti.

Lemtis manoji visiškai kitokia,

Man kelią kloja saulės spinduliai,

Tamsioj kertėj pasislepia šešėliai,

Dangus, atrodo, saujoj man sutilps.

Skirti man nuotyčiai ir pergalės,

Šlovė, gerovė, dėmesys visų.

Štai lemtys dvi – geroji ir bloga,

O iš tikrųjų tai viena dalia,

Ji kartais pavilioja nejučia

Ir nubaudžia iškart negailestingai.

ESTRELJA. Esu tikra, kad tavo komplimentai –

Gryna tiesa, jų malonu klausyti.

Bet jie skirti tikriausiai kitai damai,
 Kurios portretą ant krūtinės tau mačiau
 Tuomet, kai susitikom pirmą kartą.
 Ji tik viena tų komplimentų nusipelno,
 Tegul jai tenka tavo palankumas,
 Ir pasirūpink, kad jį tau grąžintų.
 Netinka meilės reikaluos tuščiai plepėti,
 Kilniai netinka damai pažadėti
 Jausmus, kurie skirti ne jai.

Įeina Rosaura, lieka pasislėpusi

ROSAURA. *Į šalį*

Atrodo, dėkui Dievui, pagaliau
 Nelaimių mano pabaiga artėja.
 Kada žmogus likimą savo mato,
 Daugiau dėl nieko gali nesibaimint.

ASTOLFAS. Aš pažadu, kad nuo krūtinės dings

Portretas, kad širdy valdytų
 Tik tavo grožio nuostabus paveikslas.
 Kur šviečia žvaigždės, slepiasi šešėliai,
 Kur spindi saulė, nematyt žvaigždžių.
 Tuoju atnešiu.

Į šalį

Atleiski man, Rosaura.
 Jei mes ko nors nematome, tuomet
 Nejaučiame, kada įžeidžiam.

Jis išeina. Įeina ROSAURA

ROSAURA. *Į šalį*

Aš nieko negirdėjau, nes slėpiaus.

ESTRELJA. Astrėja!

ROSAURA. Mano ponija!

ESTRELJA. Man malonu, kad šičia atėjai.

Aš paslaptį tik tau vienai atskleisiu.

ROSAURA. Man garbė paklusti, ponija, tau.

ESTRELJA. Nedaug dar laiko aš tave pažįstu,

Tačiau tavim pasitikiu tikrai.
 Žinau, galiu Astrėja pasikliauti,
 Todėl dabar drįstu tau patikėti
 Tai, ką pati net nuo savęs slėpiau.

ROSAURA. Esu aš tavo vergė nuolanki.

ESTRELJA. Klausykis tad manosios paslapties.

Žinai turbūt, kad pusbrolis Astolfas
 Atvyko pirštis man, jei to likimas nori.
 Piršlybomis galėtume iškart
 Be galo daug nelaimių atitolint.

Tačiau nuliūdau pusbrolių išvydus,
 Nes ant krūtinės jo aš pastebėjau
 Portretą damos, jį slėpė uoliai.
 Aš mandagiai paklausiau jo, kas tai.
 Ir jis kaip tikras riteris išėjo
 Atnešti man nešiotąjį portretą.
 Bet man atrodo kiek nepatogu,
 Jei atiduoti jį Astolfas man turėtų.
 Tad liki čia, Astrėja, jis sugrįš,
 Tuomet jam pasakysi, kad portretą
 Tau atiduotų. Aš dabar išeisiu.
 Esi graži, kukli ir santūri,
 Suprast turi, ką reiškia meilė.

Išeina

ROSAURA. Ak, jeigu būčiau aš žinojusi anksčiau.

Padėk, dangau! Kur gauti patarimą?
 Kas sugebėtų man paaiškinti, ką daryt
 Dabar, kai šitaip pakliuvau į pinkles?
 Nejau įmanoma surasti būtų
 Pasaulį žmogų šitaip nukamuotą,
 Kuriam dangus žiaurus nepagailejo
 Baisių nelaimių ir sunkių vargų,
 O ką dabar galėčiau aš daryti,
 Kai neįmanoma išsaugoti atrodo
 Krislą proto, kai nėra sprendimų,
 Negali niekas nei padėti, nei paguosti?
 Seniai nelaimės mano prasidėjo,
 Seniai žengiu vargų baisių keliu,
 Kuriam likimas liūdesio nešykšti –
 Nelaimės nuolat veja viena kitą,
 Viena bemat sudygsta iš kitos,
 Lyg feniksai ugningi jos atgimsta,
 Jos tęsiasi virtinėm begalinėm,
 Iš to, kad miršta, ima sau gyvybės,
 Ir amžinai atvertas vargo kapas,
 Vis pelenais karštais apibarstytas.
 Nelaimės bailios, sakė kitados
 Išminčius vienas, anuomet pamatęs,
 Kad jos po vieną niekad nekeliauja.
 O man atrodo, jos yra narsuolės,
 Nes visą laik tiktai pirmyn žygiuoja,
 Nesigręžioja niekad atgalios.
 Jei ką nelaimės baisios nuolat lydi,
 Tas gali drąsiai žvelgti ateitin –
 Ramus jis gali būti, nes tikrai

Nelaimės jo jau niekad nepaliks.
 Štai, tarkim, aš su jom nuo kūdikystės,
 Lydėjo jos jaunystėje mane,
 Aš moterim tapau – jos vėlei šičia,
 Ir taip, matyt, bus ligi pat mirties –
 Jos nepavargdamos žygiuos su manimi.
 O varge. Ką dabar daryt,
 Kaip elgtis sumaišty šitoj?
 Jei išsiduočiau, kas esu, Klotaldas,
 Kuriam turiu dėkoti už gyvybę,
 Už rūpestį ir globą, šitą garbę,
 Bus įžeistas kartu su manimi.
 O kaip galiu nuslėpti, kas esu,
 Kai tik Astolfas pamatys mane,
 Apgauti jo tikrai nesugebėsiu.
 Net jei meluoti pamėgintų mano
 Kalba ir balsas, akys ir liežuvis –
 Iškart išduos jam viską mano siela.
 Tad ką daryt? Bet ko čia aš spėlioju,
 Ką daryt? Vis vien juk suprantu,
 Kad nors ir kiek aš būčiau išvalgi,
 Svarstyčiau ir mąstyčiau, ką daryti,
 Vis vien aš pasielgsiu taip, kaip lieps
 Man mano skausmas. Jo valdyti
 Nė vienas dar žmogus nesugebėjo.
 Todėl vis abejoja mano protas,
 Ir blaškosi, nerimsta mano siela.
 Tačiau žinau, išaiškins viską skausmas
 Ir neviltis tikrai suras sprendimą
 Ir išsisklaidys miglos abejonių,
 Tačiau kol taip nutiks – padėk, dangau.

Įeina ASTOLFAS, jo rankose portretas

ASTOLFAS. Štai čia portretas, ponija. Dieve, ką matau!

ROSAURA. Kas atsitiko, ko nusistebejojot?

ASTOLFAS. Tave matau, Rosaura, ir girdžiu.

ROSAURA. Rosaura? Jūs apsirikote turbūt,

Mane palaikėte kita, nes aš

Esu Astrėja ir nenusipelno

Mano kuklus asmuo tiek dėmesio,

Kiek skirti jūs man teikėtės kilniai.

ASTOLFAS. Užteks, Rosaura, mudviem veidmainiauti,

Širdies apmulkint niekam nepavyko.

Gal akys patikėtų – tu Astrėja,

Bet sako man širdis – matau Rosaurą.

ROSAURA. Nesuprantu, ką kalbate jūs, pone,

Todėl nesugebėsiu atsakyti.
 Galiu tik pasakyti, kad Estrelja,
 Veneros vardas jai labiau pritiktų,
 Įsakė šičia jūsų man sulaukti,
 Pridurdama, kad aš turiu paimti
 Portretą, kurį atnešate jūs.
 Pasitiki Estrelja manimi,
 Ji tikisi, kad visa tai atliksiu.
 Jos valiai negaliu aš nepaklusti,
 Nes jai turiu tarnaut ištikimai
 Ir vykdyt tai, ką man jinai paliepia.

ASTOLFAS. Tu stengiesi, Rosaura, apsimest,
 Bet menas veidmainiaut tau nepaklūsta,
 Savęs pačios apmulkint negali.
 Tu įsakyk akims, kad jų byla
 Labiau su balso muzika derėtų.
 Nes režia akį ir užgauna klausą,
 Kai nedera orkestro instrumentai –
 Neverta stengtis derinti ir jungti
 Tos netiesos, kurią bandai sakyti,
 Ir tos teisybės, slypinčios širdy.

ROSAURA. Aš jau sakiau, kad laukiu tik portreto.

ASTOLFAS. Tu nori tęst apgaulę iki galo.
 Tuomet aš pasistengsiu tau padėti.
 Tu perduoki infantei, o Astrėja,
 Kad noriai pageidavimą jos vykdau –
 Ji prašė atiduoti jai portretą,
 Neverta man atrodo jai nusiųsti
 Tik menką kopiją. Siunčiu originalą.
 Jį nesunku Estreljai bus nunešti,
 Juk visuomet turi jį su savim,
 Kadangi ir pati save turi.

ROSAURA. Jei imasi žmogus atlikti darbą,
 Jis nori padaryt jį kuo geriau,
 Kad skūstis juo nedrįstų niekas.
 Ir jeigu kartais ką ne taip nuveiktų,
 Kitaip darytų, negu buvo lieptas,
 Tuomet daugiau juo niekas netikėtų.
 Estrelja pasiuntė mane portreto,
 Ir nors, sakai, turiu originalą,
 Kurs vertas daug daugiau, aš negaliu
 Savo valdovės valios neįvykdyt.
 Tad duokite greičiau man tą portretą,
 Be jo aš niekur eiti negaliu.

ASTOLFAS. O jeigu aš tau jo neatiduosiu,

Kaip ketini Estreljai jį nunešti?

ROSAURA. Aš jį atimsiu. Atiduok greičiau.

ASTOLFAS. Ir nesistenki.

ROSAURA. Jo nepamatys

Jau niekada jokia kita dama.

ASTOLFAS. Esi baisi.

ROSAURA. O tu, Astolfai – niekšas.

ASTOLFAS. Pakaks, Rosaura mano.

ROSAURA. Aš tavo? Tu bjaurus melagi.

Abu įsikibę laiko portretą. Įeina ESTRELJA

ESTRELJA. Astrėja? Kas gi čia? Astolfai?

ASTOLFAS. Štai ir Estrelja.

ROSAURA. Į šalį

Duok jį man.

Turiu pačiupti šį portretą. Greitai.

Estreljai

Aš jums tuojau paaiškinsiu, o ponია,

Kas vyksta čia, kas čia nutiko.

ASTOLFAS. *Rosaurai*

Ką tu darai? Tuoju pat liaukis.

ROSAURA. Jūs man įsakėte, kad čia palaukčiau

Astolfo, ir kai jis ateis, iš jo paimčiau

Portretą, kurį jums atnešt žadėjo.

Aš čia likau viena, įsisvajojau,

Ir mintys lengvos vijos viena kitą,

Galvojau apie daugelį dalykų.

Kadangi jūs minėjote portretą,

Staiga prisiminiau, kad savąjį turiu,

Aš jį nešiojau ši čia, rankovėj.

Tuomet panorau darkart pažiūrėti

Į jį. Juk žinote gerai, kad vienumoj

Žmogus palikęs pramogauja įvairiai.

Iš mano rankų ant grindų nukrito

Portretas šis. Astolfas čia atėjo,

Kaip buvo jums žadėjęs, ir tuomet

Pakėlęs nuo grindų portretą laikė

Įsikibęs. Jam šitaip nesinori

Jums atiduot, kas buvo pažadėta,

Tad mano jis portretą nori pasiimti.

Aš niekaip negaliu jį išprašyti,

Nors maldavau, reikalavau, verkiau.

Tuomet aš, ponია, praradau kantrybę

Ir iš jo rankų jį atimt norėjau.

Jis rankoj laiko manąjį portretą,

Tik pažiūrėkite, Estrelja, atidžiai,
Sakykite, ar aš čia pavaizduota.

ESTRELJA. *Ima portretą iš ASTOLFO rankos*

Astolfai, duokite portretą!

ASTOLFAS. Ponia...

ESTRELJA. Dėl panašumo niekas nesiginčys.

ROSAURA. Argi jis ne mano?

ESTRELJA. Kas suabejotų?

ROSAURA. Dabar tegul jums atiduoda kitą.

ESTRELJA. O tu paimki savąjį ir eiki.

ROSAURA. *Į šalį*

Aš atgavau portretą savo pagaliau,
Tebūna tai dabar, kas turi būti.

Išeina

ESTRELJA. Dabar man atiduokite portretą,

Kurio prašiau; nors ir nenoriu
Matyti jūsų, nekalbėsiu su jumis,
Tačiau taip pat nenoriu, kad jis liktų
Jūsų valioj vien todėl, kad negalvojus
Prašiau jį atiduoti.

ASTOLFAS. *Į šalį*

Ar pavyks
Man išsisukt iš šių klastingų spąstų?

Estreljai

Aš noriu nuoširdžiai, gražioji ponia,
Tarnauti jums, paklusti nuolankiai,
Tačiau aš negaliu portreto atiduoti,
Kurio paprašėte, kadangi...

ESTRELJA. Jūs,

Pone, esate niekingas ir šiurkštus,
Iš jūsų nieko aš nenoriu imti,
Nes jeigu ką paimčiau, jūs tuomet
Vis prisimintumėt, kad paprašiau.

Išeina

ASTOLFAS. Sustokite, palaukit, paklauskite...

Tegul tave, Rosaura, saugo Dievas.
Kodėl, iš kur, kokiais klaidžiais keliais
Į Lenkiją tave likimas atviliojo,
Kad čia tu pražudytum mus abu.

Išeina

*Ant grindų miega SIGIZMUNDAS, kaip ir pradžioje sukaustytas grandinėmis, kailiais apsigobęs. Įeina
KLOTALDAS, du tarnai ir KLARINAS*

KLOTALDAS. Šitam ankštam urve jį vėl palikit,
Čia baigtis turi jo puikybė -

Kur prasidėjo.

TARNAS. Kaip anksčiau

Jį vėl turiu grandinėm surakinti.

KLARINAS. Vos atsibusi, Sigizmundai, o regėsi,

Kad viską praradai ir viskas dingio,

Garbė tavoji buvo apgaulinga,

Gyvenimo šešėlis ir mirties pavėsis.

KLOTALDAS. O tam, kurs mėgsta pakalbėti,

Surast turėsime patogią vietą.

Lai vienas uždarytas jis klejoja,

Su savimi ramiai sau diskutuoja.

Tarnams

Skubiai Klariną sulaikykit

Ir šioje celėj uždarykit.

KLARINAS. Kodėl mane?

KLOTALDAS. Nes saugot reikia

Gerai uždarius tą, kurs žino

Ir gali paslaptis atskleisti.

Mes uždarysime Klariną.

KLARINAS. Nejau rengiausi tėvą nužudyti?

Tikrai tu taip nepasakysi.

Nejau tai aš išmokiau skristi

Pro langą bambantį vyriškį?

Aš gal sapnuoju? Kuriam galui,

Sakykite, mane uždaro?

KLOTALDAS. Šauki tu garsiai lyg trimitas.

KLARINAS. Tikėkit – aš ne tas, aš kitas.

Galiu tylėti aš išmokti

Ir tarsi senos dumplės švokšti.

Jį išveda. Pasilieka vienas KLOTALDAS. Įeina karalius BAZILIJAS, apsigobęs apsiaustu

BAZILIJAS. Klotaldai?

KLOTALDAS. Mano pone?

Jūs pats atvykote į bokštą?

BAZILIJAS. Smalsumas vijo į kelionę.

Aš pats žinoti viską trokštu,

Kas atsitiko Sigizmundui

Suprast smalsumas mane gundo.

KLOTALDAS. Pažvelkite – štai ten jis guli,

Kentėt ir vėl vargšelis turi.

BAZILIJAS. Ak, mano vaike, mano varge,

Žvaigždžių prakeiksmo palydėtas,

Pažadinkite jį atsargiai,

Jis opijaus jau nugalėtas.

KLOTALDAS. Jis neramus, sapne klejoja.

BAZILIJAS. Ką mes išgirsim? Eikime prie jojo.

Sigismundas kalba pro miegus

SIGISMUNDAS. Tas princas būna tiktai doras,

Kuris sukyla prieš tironą.

Klotaldas greit negyvas kris,

Ir tėvui bus skirta mirtis.

KLOTALDAS. Mane jis nori nužudyti.

BAZILIJAS. Ir man jis žada žiaurią mirtį.

KLOTALDAS. Jis graso man atimt gyvybę.

BAZILIJAS. Jis rengiasi mane sutrypti.

Sigismundas ir toliau kalba pro miegus

SIGISMUNDAS. Tegul pasaulio aikštės mato,

Kad skirta man valdyti šalį.

Pats pasiimsiu savo dalį,

Pakilęs keršysiu iš karto,

Ranka manoji nedrebės,

Ir savo tėvą nugalės

Įniršęs princas iš tiesų...

Pabunda

Bet vargas man. Kur aš esu?

BAZILIJAS. *Klotaldui*

Nereikia, kad mane matytų.

Žinai, ką dera tau daryti,

O aš klausysiuosi čionai.

Pasišalina

SIGISMUNDAS. Kas atsitiko? O dievai.

Esu sukaustytas vienutėj

Ar vėl grįžau į seną būtį?

Aš savo bokšte – kaip kape.

Ar buvo viskas tik sapne?

KLOTALDAS. *Į šalį*

Dabar turėčiau aš įeiti

Ir šydą paslapties praskleisti.

Sigismundui

Jau busti, mano drauge, metas.

SIGISMUNDAS. Taip, iš tikrųjų, reikia keltis.

KLOTALDAS. O juk dabar tu išmiegojai

Veik visą dieną – ar žinai?

Aš apie arą tau bylojau,

Didingą jo padangių skrydį,

Paskui užsnūdai kaip negyvas.

Ar tu nėkart nepabudai?

SIGISMUNDAS. Aš ir dabar nepabudau,

Tikrai, Klotaldai, suprantu,
 Kad sapną vis tebematau,
 Nors man kitaip sakytum tu.
 Ir buvo tikra, tau sakau,
 Tai, ką sapnuodamas regėjau.
 Vadinas, tai, ką čia matau,
 Yra tik sapnas, tiktai vėjai.
 Matyt, aš gyvas, kai sapnuoju,
 Pabudęs aš gyvent nustoju.

KLOTALDAS. Man apsakyk, ką sapnavai.

SIGIZMUNDAS. Gal iš tikrųjų sapnas tai.

Tačiau manau, kad iš tikrųjų
 Nutiko tai, ką aš regėjau.
 Aš pabudau – tuomet gulėjau
 Pataluose šilkų brangiųjų,
 Kuris atrodė toks spalvingas –
 Lyg iš gyvų gėlių nupintas
 Pavasario lengvųjų rankų.
 O man į kojas žmonės lenkės.
 Princu mane visi vadino,
 Man patarnavo ir vaišino,
 Didžiūnai uoliai pataikavo,
 Aplinkui šoko ir dainavo.
 O tu, Klotaldai, pasakei,
 Koksai likimas man bus skirtas
 Ir kad atėjo tie laikai,
 Kad jau esu šalies šios princas.

KLOTALDAS. Turėjai tad apdovanoti?

SIGIZMUNDAS. Na, ne. Tave kaip išdaviką

Norėjau aš labai supykęs
 Bent porą kart tikrai nudobti.

KLOTALDAS. Ar man buvai toksai žiaurus?

SIGIZMUNDAS. Buvau valdovas aš visų

Ir keršyti visiems norėjau,
 Tik vieną moterį mylėjau.
 Manau, kad buvo tai tikrovė –
 Širdis mylėti nesiliovė.

Karalius išeina

KLOTALDAS. Į šalį

Karalius neramus išėjo,
 Išklausęs princo šiuos žodžius.

Sigizmundui

Tu pameni, juk mes kalbėjom
 Apie erelio išdidžius

Padangių žygius. Tau užmigus
 Sapnai aplankė apie galią.
 Bet ir sapnuojantis juk gali
 Pagerbti tą, kurs jį augino.
 Juk atlygis vis vien suranda
 Net už sapnuotą gerą darbą.

Išeina

SIGIZMUNDAS. Tikra tiesa, tad nuraminkim

Pabaisą tą laukinę plėšrią.
 Juk gal mes esame užmigę
 Ir gal sapne tik matom tiesą.
 Pasaulis šitaip sutvarkytas,
 Kad mes sapnuojam, jog gyvenam,
 Kol vienąkart ateina rytas,
 Kuris mums pabudimą lemia.
 Valdovas susapnuoja sostą
 Ir pats save apgaudinėja,
 Kai valdiniais nurodinėja
 Didingais ir valdingais mostais.
 Visa garbė, kuri jam tenka,
 Pavirsta plėnim vėjo rankoj,
 Štai prislenka niūri lemtis,
 Ir jį pažadina mirtis.
 Ar kas norėtų būt karalium,
 Jeigu mirties atmintų galią?
 Sapnuoja turčius, kad turtingas,
 Turtai jį verčia būt baimingu.
 Sapnuoja vargeta, kad vargsta,
 Kad šąla, skursta, rauda, alksta.
 Sapnuoja tas, kuriam jau sekas,
 Ir tas, kuris to dar tik siekia.
 Sapnuoja ir auka, ir įžeidėjas.
 Aplink visur, kur pažiūrėjus,
 Visi, kas gyvas, vien sapnuoja,
 Nors apie tai nė negalvoja.
 Ir aš sapnuoju, kad mane
 Uždarę laiko šiam urve.
 Prieš tai aš kitką sapnavau –
 Valdovu Lenkijos buvau.
 Juk kas – gyvenimas? Šešėlis,
 Iliuzija, apgaulė, šmėkla.
 Sapne net iš didžiausio gėrio
 Tik trupiniai menki palieka.
 Gyvenimas – sapnai spalvoti,
 Užmigus mums jie išsapnuoti.

TREČIAS VEIKSMAS

[...]

I KAREIVIS. Didysis prince Sigizmundai,
 Nulinksta vėliavos prie tavo kojų,
 Mes tikime tavim ir šiandien skelbiam –
 Mes norime, kad būtum mums valdovas.
 Bazilijas, karalius, tavo tėvas,
 Bijoję kitados, kad žvaigždės lėmė
 Jam būti tavo, prince, nugalėtam.
 Todėl įkalino tave, kalėjime uždarė –
 Ir sostą, tau priklausantį, jis nori
 Astolfui atiduoti, Moskovijos
 Valdovui. Štai dėl to karalius
 Dvariškius sukvietė visus, o liaudis,
 Pažinusi karalių tikrąjį, nenori,
 Kad svetimšalis ją dabar valdytų,
 Kad įsikurtų tavo soste svetimasis.
 Paniekinę likimo pirštą žmonės,
 Ištroškę laisvės lyg gaivaus šaltinio,
 Tavęs įkalinto visur ieškojo,
 Tave iš urvo troško išvaduoti,
 Kad tu paliktum savo niūrią celą,
 Kad atsiimtum skeptrą ir karūną
 Iš per ilgai mus valdžiusio tirono.
 Išeiiki, prince, už šio bokšto sienų
 Tavęs gausi kariuomenė jau laukia,
 Joje yra plėšikų ir varguolių,
 Jie šaukia: „Laisvės mes visi ištroškom“,
 Tavęs jie laukia, tu girdi tą šauksmą.

Už scenos girdisi balsai: „Tegyvuoja Sigizmundas, tegyvuoja!“

SIGIZMUNDAS. Dangau, kas vyksta čia, kas man nutiko,
 Tu nori vėl, kad aš sapnuočiau šlovę,
 Kurią užmuš negailestingas laikas?
 Tu, Dieve, nori, kad ir vėl matyčiau
 Šešėlių apgobtą ir šmėklų užžavėtą
 Didybės spindesį, garbės vilionę,
 Kurią ryt išblaškys laukinis vėjas?
 Nejau tu nori, kad ir vėl aš liesčiau
 Šešėlių šydą, eičiau į pavojų,
 Kurio žmogaus galia įveikti neįstengia,
 Nors nuolat stengiasi pakilti ir įveikti?
 Bet taip negali būti, taip nebus,
 Aš nepaklusu vėl savam likimui.
 Juk spėjau per tą laiką sužinoti,

Kad šis gyvenimas yra tik sapnas.
 Tad dinkite, šešėliai, pasitraukit,
 Tiktai jausmai apmirę jus bemato
 Kaip kūnus ir balsus, o juk iš tikro
 Neturite nei kūnų, nei balsų.
 Nereikia man didybės apgaulingos,
 Nenoriu ir šlovės, kurios nevertas,
 Nereikia man iliuzijų, apgaulės,
 Kuri net nuo švelniausio vėjo dvelksmo
 Ištirpsta, tarsi rūkas išsisklaido –
 Taip, kaip migdolas, žydintis vėlai,
 Pažadina rausvuosius savo žiedus,
 Nelyg nerūpestingas paauglys,
 Štai vėjui vos padvelkus jie užgęsta,
 Nudžiūsta, byra žemėn, krinta
 Rausvi jų vaiskūs drabužėliai,
 Pradingsta jų skaistumas ir spalva.
 Aš jus pažįstu, jus gerai pažįstu,
 Žinau gerai, kad visa tai, kas vyksta,
 Yra lyg sapnas, mano jau regėtas.
 Apgaut manęs jau nebegali niekas,
 Žinau gerai, gyvenimas – tai sapnas.

II KAREIVIS. Jei tu manai, kad mes tiktai apgaulė,
 Pakilk greičiau į šitą aukštą kalną,
 Atmerk akis, dairykis ir matyki –
 Štai žmonės, jie tavęs išeinant laukia,
 Jie nori tau vienam tiktai paklusti.

SIGIZMUNDAS. Aš vienąkart jau visa tai regėjau.
 Taip aiškiai kaip dabar kad tai regiu,
 Ir nors mačiau tuomet aš viską skaidriai,
 Žinau, tai buvo sapno vien žaismė.

II KAREIVIS. Dangus mus perspėja, kad laukia žygiai
 Didingi, pone, štai todėl, matyt,
 Jūs ateitį tuomet sapne regėjot
 Ir buvot perspėtas, kad šitaip bus.

SIGIZMUNDAS. Neklysti tu, tai buvo pranašystė,
 Sakykim, jog tikiu, kad tai tiesa.
 Gyvenimas atrodo šitoks trumpas,
 Sapnuokime tad, siela, susapnuokim
 Iš naujo viską. Betgi turime sapnuot
 Be galo atsargiai ir išmoningai,
 Kad kitąkart mums tektų atsibusti
 Kitu, daug kartų geresniu metu.
 Mes pasistenkim būti išmintingi,
 Ir niekada neteks mums nusivilti,
 Juk gali iš nelaimės juoktis tas,

Kuris išklausė gero patarimo.
 Apdairūs būkim, numatykim viską,
 Žinokime, kad valdžią gaunam
 Tik laikinai, tik skolinamės ją,
 Tad drąsiai galim ją susigrąžinti.
 Kariai, už viską jums dabar dėkoju,
 Jūs buvot man ištikimi ir tikit,
 Kad išvaduoti jus visus galėsiu
 Iš priespaudos, iš svetimų vergijos.
 Tad griebkite ginklus, tuojau regėsit,
 Kaip jus, kariai, j nuožmią kovą vesiu.
 Aš ketinu sukilt prieš savo tėvą,
 Ginklu susigrąžint, kas man priklauso,
 Dangus padės man šitai padaryti –
 Prie savo kojų tėvą aš regėsiu.

Į šalį

Jei tik anksčiau neteks man atsibusti.
 Bet išmintingas nekalba žmogus
 Apie kol kas nepadarytus darbus.
 VISI. Tegul gyvuoja Sigizmundas, tegyvuoja.

Įeina KLOTALDAS

KLOTALDAS. Kas daros čia, koks triukšmas, o dangau?
 SIGIZMUNDAS. Klotaldai?
 KLOTALDAS. Pone?

Į šalį

Rodos, man
 Teks šiuokart princo įniršį pakelti.
 KLARINAS. *Į šalį*
 Ko gero, nulėks Klotaldas nuo uolos.
 KLOTALDAS. Krentu, valdove, aš prie tavo kojų,
 Žinau, kad teks numirti man dabar.
 SIGIZMUNDAS. Pakilk, pakilk, senoli, nuo grindų,
 Nes tu esi žvaigždė, mane tu veski,
 Kad aš tikrai žinočiau, kur einu.
 Juk suprantu – mane tu auginai,
 Tad tau esu skolingas amžinai,
 Klotaldai, ranką duok.
 KLOTALDAS. Ką tu sakai?
 SIGIZMUNDAS. Juk aš sapnuoju, ir todėl aš noriu
 Sapne daryti gera, nes pritinka
 Daryti gera, netgi sapnuose.
 KLOTALDAS. Bet jei dabar tu ketini daryti gera,
 Jei ryžtas tavo tikras, tai tikiu,
 Kad tu neįsižeisi, jeigu aš
 Tą patį ką ir tu šiandien darysiu.

Prieš savo tėvą tu ruošies kariauti?
Šiam žygy negaliu aš tau padėti,
Aš negaliu sukilti prieš valdovą.
Regi dabar mane prie savo kojų,
Tad paskubėk mane užmušti.

SIGIZMUNDAS. Niekše.

Tu nedėkingas išdavike. Bet, dangau,

Į šalį

Padėk man nuraminti savo aistrą,
Juk aš net nežinau, ar nesapnuoju –
Klotaldai, tavo kilnumu
Galiu tiktai žavėtis, pavydėti.
Keliauk, senoli, tu tarnaut karaliui.
Gal teks mums susitikt kovos lauke –
O jūs, kareiviai, čiupkite ginklus.

KLOTALDAS. Tau nusilenkdamas žemai dėkoju.

Išeina

SIGIZMUNDAS. Fortūna šaukia: „Prince, eik valdyti.“

Nežadinkit manęs, jei aš sapnuoju.
O jei tikrovė tai, neužmigdykit,
Bet nesvarbu – tiesa tai bus ar sapnas,
Žinau tik viena: aš darysiu gera.
Jei tai tikrovė – kad taip pasiliktų,
Jei sapnas, kad neliktume vieni,
Kada lemtis pažadins, lieps mums keltis.

Išeina. Skamba ginklai

Ieina karalius BAZILIJAS ir ASTOLFAS

BAZILIJAS. Astolfai, ar pajėgs kas sulaikyti

Laukinį žirgą, lekiantį pirmyn?
Ir upės srovę aukštupin varyti,
Kada į jūrą skuba ji srauni?
Kas gali sunkų luitą sustabdyti,
Kada jis į bedugnę lekia gilia?
Bet visa tai dar lengva padaryti,
Atrodo, matant liaudį kylant.
Kad minios telkias, skelbia gandas toliuos,
O aidas kalnuose jį pakartoja.
Vieni Astolfo, o kiti tik princo nori,
Ir teisingumas būt svarbus nustoja.
Ir tampa siaubas grynas čia svarbesnis –
Teatre tame kartojas vienas veiksmas.

ASTOLFAS. Valdove, nevalia mums džiaugtis,

Plojimai aidūs turi greit nutilti.
Iš tavo rankų Lenkiją aš gausiu
Ir karalystę šią tikiuos valdyti.

Kol kas ji atsisako man paklusti,
Turiu nusipelnyti šios garbės.
Man metas jau į nuožmią kovą pulti.
Atveskit žirgą, reikia man skubėt.

Išėina

BAZILIJAS. Nuo neišvengiamo pabėgti nepavyksta,
Ir pildosi blogiausios pranašystės,
Jei tai lemtis, nuo jos jau nepabėgsi,
Ir jeigu vengsi, tik arčiau pakviesi.
Tokia tvarka. Taip reikia. Tai baisu.
Kai bėgi nuo lemties, baisus finalas,
Aš saugojaus, tačiau dabar man galas.
Aš viską pats sugrioviau iš tiesų.

Įeina Estrelja

ESTRELJA. Tik tu gali, valdove, sustabdyti
Minias, kurios visur į gatvę plūsta,
Tu privalai dabar tai padaryti,
Kol dar yra viltis, kad jos paklus tau.
Kitaip regėsi – viskas kraujy skęsta,
Ir tvinsta iš visur raudonos bangos,
Nelaimėse nugrimzdęs tavo kraštas,
Jau Lenkijoj košmarai baisūs tvenkias.
Taip, žvelk, pražūna tavo karalystė,
Taip viską siaubia įniršis nuožmusis.
Matyti tai sunku man pasiryžti –
Štai saulė merdi, alpsta vėjo gūsis.
Akmuo kiekvienas antkapiu pavirsta,
Ir kiekviena gėlė – nelyg paminklas,
Kiekvienas namas kapas man atrodo,
Karys kiekvienas jau seniai lavonas.

Įeina KLOTALDAS

KLOTALDAS. Aš pas karalių. Taip džiaugiuos atvykęs.

BAZILIJAS. Sakyk, kas Sigizmundui atsitiko?

KLOTALDAS. Sukilo žmonės – monstras šimtarankis

Iš bokšto princą savąjį ištraukė,
O jis tuomet matydamas, kad sostas
Jam vėl teisėtai gali atitekti,
Į kovą minią paskubėjo telkti
Karališkai didingais savo mostais.

BAZILIJAS. Man žirgą duokite, nes privalau

Aš nugalėti sūnų nedėkingą.
Jei mokslas klydo, teprabyla ginklas.
Karūną reiks apginti pagaliau.

Išėina

ESTRELJA. O aš su tavimi į kovą stosiu
 Ir būsiu lyg Belona, karo deivė.
 Jai mūšyje prilygti aš tikiuosi –
 Matysi, kad galiu aš būt kareivis.

Išaina, skamba ginklai. Įeina ROSAURA, sulaiko KLOTALDĄ

ROSAURA. Tave į kovą tavo ryžtas šaukia,
 Nerimsta tau karšta širdis krūtinėj,
 Ir išsilgęs mūsų laukas laukia
 Tavęs – tai mūsų paskutinis.
 Tu juk žinai, kad šičia atvykau
 Varge, paklydusi, nuliūdus.
 Tik tavyje paguodos aš radau,
 Apsaugojo mane tavo kilnumas.
 Tuomet man įsakei, kad apsirengčiau
 Aš moterim ir rūmuose gyvenčiau,
 Tenai turėjau skausmą slėpdama
 Astolfo saugotis ir būti tik dama.
 Bet jis pamatė vis dėlto mane,
 Man tąkart dar pavyko išsisukti,
 Tačiau aš negaliu toliau taip būti –
 Estrelją šiandakt jis matys sode.
 Nuo jo turiu paslėpusi aš raktą
 Ir to turėtų mums visai pakakti –
 Maldauju, tamsoje tenai nueiki,
 Ir tai, ką reikia baigti, šiandakt baiki.
 Tenai atkeršysi, ir tau padės dangus,
 Už mano garbę, mano baisią skriaudą –
 Bajorui nedera pamiršti, kad jam skauda,
 Tad paskubėk, šis metas palankus.

KLOTALDAS. Taip, tai tiesa, aš su tavim, Rosaura,
 Vos pamačiau, ėmiau tave globoti,
 Matydamas, kaip nuskriausta tu raudi,
 Norėjau tau aš viską atiduoti.
 Norėjau, kad tu moterim atvirstum,
 Nes jei Astolfas kartais pamatytu,
 Kad jam mintis nekiltų, jog tuomet
 Bausmės už savo poelgius jisai išvengs.
 Tuomet gerai aš apgalvojau,
 Kaip reiks Astolfui spąstus spęsti,
 Kad būtų nubaustas nusikaltimas jojo,
 Kilnus negali įžeidimų kęsti.
 Kad teks jį nužudyti, aš žinojau,
 Tai kas – ne mano jis valdovas.
 Aš šitaip sau vienatvėje klejojau,
 Tikėdamas pakviesti jį į kovą.
 Jau ketinau Astolfą nužudyti,

Bet pasirodė tuosyk Sigizmundas,
 Ir būtų buvęs mano galas liūdnas,
 Jeigu ne tavo įžeidėjo ryžtas –
 Mane jisai iš nebūties vadavo,
 Sutikdamas žiauresnio pono rūstį.
 Aš jam dėkingas už gyvybę savo,
 Tad kaip galiu kerštingas būti.
 Taip aš blaškausi, kelio nesuradęs –
 Tau gyvastį, sakai, ašai daviau,
 Iš jo aš pats esu gyvybę gavęs,
 Tad keršyt jam nebegaliu daugiau.
 Aš nežinau, ką man dabar galvoti,
 Ką gelbėti ir kam padėti reikia,
 Tave apsaugojęs, dabar turiu globoti,
 O jis gyvybę man suteikia.
 Aš negaliu nuspręsti, ką daryti,
 Mano širdis nesugeba matyti.
 Nes aš veikiu, tačiau galiu ir jausti,
 O kai jaučiu, ranka nekyla bausti.

ROSAURA. Dabar jau aš paaiškint privalau,
 Kaip tau, bajore, elgtis dera –
 Juk menka mums atrodo gaut,
 O duoti mums atrodo gera.
 Jei tu tikrai šią tiesą supranti,
 Jam neturėtum būt dėkingas,
 Tu būtumei išties niekingas,
 Jei imtum tai, ką duoda tau kiti.
 Jis sugebėjo viską taip pakeisti,
 Kad tau dabar derėtų įsižeisti,
 Gal man davei tik tai, ką jis tau davė,
 Tačiau esu globotinė aš tavo,
 Todėl tu privalai mane apginti –
 Suteikti garbingiau nei pasiimti.

KLOTALDAS. Kilnus yra tasai, kurs atiduoda,
 Bet imantis privalo būt dėkingas –
 Mokėjau tau suteikti aš paguodą,
 Bet už gyvybę tebesu skolingas.
 Aš noriu ir dosnus būt, ir dėkoti,
 Garbinga gauti juk tiek pat kiek duoti.

ROSAURA. Iš tavo rankų aš gavau gyvybę,
 Ir tu patsai tuomet man pasakei,
 Kad ne gyvenimas yra tatai,
 Jeigu jame skriauda vis slypi.
 Matai, iš tavo rankų negavau
 Aš nieko. Taigi negaliu
 Dabar dėkinga būti tau –

Nors ir atrodo, kad dėkot turiu.
 Tu nori būt dosnus, sakei,
 Tad man gyvybę pagaliau suteik.
 Tu privalai atkeršyt už mane,
 Tuomet tik būsiu vėlei aš gyva.

KLOTALDAS. Įtikinai mane, aš viską padarysiu –
 Tave aš vienuolyne išlaikysiu.
 Juk tai galbūt geriausia išeitis,
 Atpirks skriaudas šventa nauja viltis.
 Tiek daug nelaimių aš aplink matau,
 Netrokštu, kad jų būtų dar daugiau.
 Priimtinas sprendimas šis atrodo,
 Tave apsaugau, skolą atiduodu.
 Tu pasirink šį kelią, mato Dievas,
 Daugiau nepadarytų tavo tėvas.

ROSAURA. Jei tėvas būtum, dar galbūt kentėčiau.
 Bet tu nesi.

KLOTALDAS. Ką tu daryt ruošiesi?

ROSAURA. Astolfą nužudysiu.

KLOTALDAS. Esi bedalė – neišdrįsi.

ROSAURA. Drįsiu.

KLOTALDAS. Kas įkvepia tave?

ROSAURA. Garbė.

KLOTALDAS. Astolfas tau yra...

ROSAURA. Garbė svarbiau vis tiek.

KLOTALDAS. Karalius tavo ir Estreljos vyras.

ROSAURA. Jis juo nebus, kol mano kerštas gyvas.

KLOTALDAS. Tai beprotybė.

ROSAURA. Aš pati žinau.

KLOTALDAS. Įveiki ją.

ROSAURA. Ne kartą mėginau.

KLOTALDAS. Bet tu prarasi...

ROSAURA. Tai žinau taip pat.

KLOTALDAS. Gyvenimą ir garbę.

ROSAURA. Na tai kas?

KLOTALDAS. Ko nori tu?

ROSAURA. Mirties.

KLOTALDAS. Tai beprotybė...

ROSAURA. Man vis tiek.

KLOTALDAS. Tai pamišimas.

ROSAURA. Man jau nesvarbu.

KLOTALDAS. Tai kliedenisys.

ROSAURA. Atkeršyti turiu.

KLOTALDAS. Tu aistrą savo nuramink išties,

Užgniaužki pyktį.

ROSAURA. Ne.

KLOTALDAS. Kas tau padės?

ROSAURA. Viena aš visa tai nuveiksiu.

KLOTALDAS. Nėra kitokio vaisto?

ROSAURA. Nėra vaistų.

KLOTALDAS. Tu pagalvok, dar pasistenk nurimti.

ROSAURA. Nedaug yra kelių, jei nori mirti.

Išeina

KLOTALDAS. Palauki, dukra, jei rengiesi mirti,
Mane kartu turėsi pasiimti.

Išeina

Skamba būgnai, įžygiuoja kareiviai, KLARINAS ir SIGIZMUNDAS, apsigobęs žvėrių kailiais

SIGIZMUNDAS. Triumfas Romos žygdarbiams prilygsta,

Ji džiaugtūsi, regėdama, kas vyksta –

Žvėris kariuomenę didžiulę štai rikiuoja,

Pasaulį visą jis sumindo kojom.

Bet skrydį sulaikykite, sustokim,

Ir spindesiui šlovės nepasiduokim.

Kas bus po to, kai nugalejęs būsiu,

Ar kristi vėl turėsiu, kai pabusiu?

Aš lig žvaigždžių siekiu, skaudu bus kristi,

Mažiau jei trokščiau, gal iškęčiau viską.

Gaudžia trimitas

KLARINAS. Toli matau aš žirgą, o jisai

(Atleiski man, kad pasakoju tai)

Taip primena žemėlapį spalvingą,

Jo kūnas – žemė, siela jo ugninga,

Jį putos tarsi jūros bangą puošia

Ir šnervės pučia orą, ošia.

Taip kūnas, putos, siela, kvapas

Savy sujungia keturis elementus.

Obuolmušis štai skrieja linkui mūs –

Juo moteris čionai dabar atkako.

SIGIZMUNDAS. Nuo jos šviesos man akys jau apako.

KLARINAS. Matau, Rosaura atkeliavo čia.

Išeina

SIGIZMUNDAS. Dangus ją man ir vėl gražina.

Ieina ROSAURA, apsigobusi apsiaustu, su špaga ir durklu

ROSAURA. Kilnūs Sigizmundai, tu matai,

Kaip sklaidosi aplink šešėliai,

Ir pasirodo švytinti gėlėm antai –

ta planeta įrieda į aušrinės glėbį.

Aukštai pakyla virš kalnų ir jūrų

Ir karūnuota kelia savo galvą.

Ji žeria šviesą. Spindulingom burėm

Šviesieji spinduliai apšviečia kalvą.

Tu šitaip štai pasauliui pasirodai,
 Skaisčioji saule Lenkijos visos.
 Tikiu aš, moters nelaimingos,
 Parpuolusios prie tavo kojų, pagailėsi.
 Negali vyras juk kilnus atstumti
 Pakliuvusios nelaimėn moteriškės.
 Tau tris kartus mane matyti teko,
 Ir tris kartus manęs nepažinai,
 Nes vis kitaip kas kartą aš atrodžiau.
 Pirmiausia tu manei, kad aš esu
 Jaunuolis, kai ankštam urve
 Mes susitikome ir vienas kitą guodėm.
 Tu antrąkart kaip moterį matei mane,
 Kada šlovė tau kelią nušvietė,
 Kai sapnavai, klejojai, šėlai.
 Dabar tu trečiąkart mane regi –
 Aš moteris, ginkluota tarsi vyras.
 Prašyti noriu tavo užtarimo,
 Todėl apie save tau viską pasakysiu.
 Mane pagimdė moteris kilni
 Moskovijos dvare kadais.
 Ji buvo iš tikrųjų nelaiminga,
 Tačiau turėjo būt labai graži.
 Ji vieną kartą krito į akis
 Išdidėliui, kurio aš nepažįstu.
 Bet apie kilmę aukštą jo byloja
 Man mano kraujas. Juo tikėjo
 Manoji motina, lyg būtų dievas,
 Lietus auksinis, gulbinas ar jautis,
 Danąją suviliojęs, Ledą ir Europą.
 Kol kas nedaug dar tau tepasakiau,
 Istorijas senąsias prisiminiu –
 Kaip reta buvo motina graži
 Ir nelaiminga buvo kaip ir visos.
 Ji patikėjo išdaviko pažadais
 Ir šiandien dar viena vargus apverkia.
 O jis nelyg Enejas, lyg herojus,
 Prieš dingdamas paliko savo špagą,
 Jos ašmenis apnuoginsiu vėliau.
 Jis suviliojo ją ir iškeliavo –
 O santuoka, esi nusikaltimas.
 Į ją gimiau aš panaši visai,
 Tiesiog portretas motinos savos,
 Gal grožiu ne, bet likimu tikrai.
 Paveldėjau aš savo motinos nelaimes,
 Ėjau tokiu pačiu keliu kaip ji.
 Galiu išduoti vardą to žmogaus,

Kuris man garbę nuplėšė –
 Astolfas tai, bet tariant vardą,
 Širdis krauju man apsilieja.
 Astolfas buvo nedėkingas tiek –
 Kai meilė baigias, dingsta atminimai, –
 Kad štai dabar į Lenkiją atvyko,
 Tikėdamasis vest Estrelją.
 Galėjo būti ji sutaikanti žvaigždė,
 Bet lemta buvo jai kitus išskirti.
 Likau aš įžeista ir išjuokta,
 Pamišusi, liūdna, sutrikus,
 Paklydusi skausmų Babilone.
 Lyg nebylė slėpiaiu aš savo skausmą,
 Kol vieną kartą motina mane
 Prakalbino vienumoje, iškart
 Tuomet aš jai visus jausmus išliejau.
 Nesidrovėjau nieko jai sakyt –
 Taip nusidėjėlis, suradęs pašnekovą
 Padaro savo bendrininku jį,
 Iškart lengviau kentėti pasidarą.
 Ir motina, išgirdus mano skundą,
 Paguost norėjo sielvartu savu –
 Teisėjas, kuris buvo nusikaltęs,
 Kaltes kitiems dažnai lengviau atleidžia –
 O mano motinai tuomet atrodė,
 Kad bus geriausia, jei aš sekčiau jį,
 Priversčiau garbės skolą apmokėti.
 Bet patogiau keliauti tapus vyru –
 Aš persirengus, špagą prisijuosus
 Kelionėn leidaus. Jau dabar galiu
 Atskleist šio ginklo paslaptį.
 Man motina lydėdama pasakė:
 Pasitikėk šių ašmenų ženklais,
 Į Lenkiją keliauk ir pasistenki,
 Kad pamatyti ją kilniausi žmonės,
 Tarp jų tikrai tas vienas atsiras,
 Kuris tave paguos, tave globos.
 Į Lenkiją atkeliavau galiausiai,
 Ir žirgas pasibaidė kalnuose,
 Tuomet prie tavo urvo nusileidau,
 Ir ten mane išvydęs nustebai.
 Turėjau mirti, bet išgelbėjo Klotaldas,
 Karalius man gyvybę dovenojo.
 Klotaldas, sužinojęs, kas esu,
 Mane įtikino, kad apsirengčiau
 Pritinkantį drabužį ir tarnaučiau
 Estreljai, o kartu kad pasistengčiau

Jos ryšį su Astolfu suardyti.
 Tuomet ir vėl tu sutikai mane
 Sumišusią, atrodžiau tau matyta.
 Klotaldas, įsitikinęs, kad dera
 Astolfui ir Estreljai susituokti,
 Pamišęs garbę, pataria jis man,
 Kad keršto aš visai atsisakyčiau.
 Matydama, kad tu, narsusis prince,
 Į kovą nuožmią šiandien pakilai
 Išgriauti šio kalėjimo sienas,
 Matydama, kad, Sigizmundai,
 Esi nelyg žvėris ir kaip uola,
 Prieš tėvą pakilai ir prieš tėvynę.
 Padėti tau, o prince, atskubėjau,
 Suderinusi puošmenas ir šarvą,
 Sujungdama su šaltu plienu šilką.
 Pirmyn į kovą, turime abu
 Šią santuoką skubiausiai suardyti,
 Negali vesti tas, kurs buvo mano vyru,
 O tau taip pat du sostai svetimi,
 Jei bus kartu, galės rimtai pakenkti.
 Kaip moteris prašau apginti garbę,
 O kaip karys padėti noriu tau.
 Ir jei manim kaip moterim žavėtums,
 Apginti garbę savąją mokėsiu,
 Kovodama viena dėl savo meilės
 Aš sugebėsiu būt tvirta, kartu švelni.

SIGIZMUNDAS. *Į šalį*

Dangau, nejau aš vis sapnuoju?
 Kas daros atminčiai manai?
 Negali būti, kad sapne sutilptų
 Tiek daug dalykų įvairiausių.
 Padėk man, Dieve, visa tai suprasti,
 Pagelbėk negalvoti apie nieką.
 Už ką nusipelniau tokios baismės?
 Jei sapnavau anksčiau, kad aš valdovas,
 Iš kur ji žino, ką aš sapnavau?
 Vadinasi, tikrovė buvo tai, ne sapnas.
 O jeigu tai tiesa, tai vėl nesuprantu,
 Kuo nuo tikrovės skirias mano sapnas.
 Šlovė karalių panaši išties
 Į sapną, tiesą laikome melu
 Ir patikim klaidinančia apgaule.
 Ir melo, ir tiesos atskirt neįmanu,
 Ir nežinai, ar tikra, ką lieti,
 Ir kopija tokia begal tiksli,

Kad nežinai – gal tai originalas?
 Didybė dingsta tarp pilkų šešėlių,
 Mokėkim tad akimirkos laikytis,
 Galbūt jinai – vienintelė tikrovė,
 Kuri skirta mums, kai nebesapnuojam.
 Rosaura mano valioj atsidūrė,
 Jos grožis lyg pagundos apžavai,
 Tad gal naudotis dera tokia proga.
 Sugriauna meilė užtvaras, kurias
 Garbė pastato – štai jinai prie kojų.
 Tai sapnas, tad sapnuokime, ką norim,
 Vis vien pabudus viskas subyrės.
 Bet jeigu sapnas tai, tuomet – tuštybė.
 O dėl tuštybės nederą prarast garbės.
 O jeigu buvo tai visai ne sapnas?
 Didingus žygius piešia atmintis,
 Bet viską greit sugriaus nusivylimas,
 Ir vėjo dvelksmas plėnis išblaškys.
 Galvokim apie tai, kas nesibaigia,
 Nes amžinybėje šlovė tikroji laukia.
 Rosaura įžeista atėjo pas mane,
 Tad garbę jai turiu aš sugražinti,
 O sau turiu gražinti aš karūną.

Kariams

Tad prie ginklų, į mūšį stosim šiandien,
 Nespės šviesa auksinė dingti bangose.
 ROSAURA. Jau, Sigizmundai, išėini? Nerūpi
 Tau mano skausmas nė trupučio.
 Nejau manęs tu taip ir neužstosi,
 Nejau net nepažvelgsi į mane?
 SIGIZMUNDAS. Rosaura, būna gailestis žiaurus,
 Todėl su tavimi aš nekalbėsiu,
 Tegul nutyla žodžiai, o darbai
 Tegul dabar prabyla iškalbingi.
 Aš stengsiuos nežiūrėti į tave,
 Nes grožis užgožia įsakymą garbės.
 ROSAURA. Ką tu sakai? Kaip man suprasti tai?
 Tiek paslapčių painioj tavo kalboj.

Įeina KLARINAS

KLARINAS. Ar, ponია, aš galiu tave matyti?
 ROSAURA. Klarinai, kurgi tu buvai?
 KLARINAS. Buvau tamsiam aš bokšte uždarytas,
 Aplošti mirtį vis bandžiau tenai.
 Ir jos eilė kortas buvo dalyti.
 Ji išmetė figūrą ir maniau,

Kad pralošiau aš savąją gyvybę,
Bet švietalą tuomet staiga radau.

ROSAURA. Kodėl?

KLARINAS. Aš paslaptį žinau,
Kas tu esi. Klotaldas pagaliau...

Dunda būgnai

Iš kur tas garsas? Kas gi tai?

ROSAURA. Aš nežinau. Klarinai, ką matai?

KLARINAS. Štai iš karališkos įtvirtintos pilies
Kariai žygiuoja Sigizmundą nugalėt.

ROSAURA. Manęs nėra greta, aš čia esu.

Koksai žiaurus pasaulis ir baisus.

Išeina. Už scenos girdėti šūksniai

VIENI. Karalius amžinai tegul gyvuoja!

KITI. Už savo laisvę mūsųje kovojam!

KLARINAS. Tegul gyvuoja laisvė ir karalius,

Lai jie abu gyvena amžinai.

O man jau metas paėjēt į šalį,

Man nepatinka kruvini karai.

Aš tyliai gal geriau pradingsiu,

Ir nuošaliam kamputy atsisėdęs

Nerono vaidmenį vaidinsiu –

Jam niekas iš tikrųjų nerūpėjo.

Kodėl gi aš turiu kažko kankintis,

Ten pasislėpsiu, kur gerai matyti.

Saugu čia, nieks manęs neras.

Ir mirčiai aš atkišiu dvi špygas.

Slepiasi

Dunda būgnai, girdisi ginklų, žvangesys, įeina karalius BAZILIJAS, KLOTALDAS IR ASTOLFAS. Jie bėga

BAZILIJAS. Karalius žlugęs, nugalėtas tėvas.

KLOTALDAS. Kariuomenė pakrikusi, ji bėga.

ASTOLFAS. Taip, išdavikai, rodos, nugalėjo.

BAZILIJAS. Tokiam kare teisus yra laimėjęs,

O išdavikais tampa nugalėti.

Žiaurus sūnus, klastingasis tironas,

Dabar bus šios šalies valdovas.

Tad bėkime, Klotaldai, bėkim.

Už scenos girdisi šūvis, KLARINAS krenta sužeistas

KLARINAS. Padėk man, Dieve.

ASTOLFAS. Kas nutiko?

Žiūrėkit – nelaimingas štai karys,

Prie mūsų kojų lyg negyvas krito,

Krauju pasruvęs visas jis.

KLARINAS. Aš vargšas nelaimingas tenorėjau,

Pabėgti nuo mirties, bet ją radau.

Mirtis visas slaptavietes apėjus
 Surado tą, kurioj slėpiaus.
 Nuo jos pabėgti niekam nepavyksta,
 O tas, kurs bėga, pirmas ją sutinka.
 Skubėkit tad atgal į mūsų lauką,
 Tenai, kur kraujas liejas, ginklai žvanga,
 Matyt, saugiau nei slėptis kalnuose.
 Likimo neišvengsi – tai tiesa.
 Mirties išvengti stengtis – jūsų valioj,
 Bet valandą mirties tik Viešpats lemia.

Dingsta už scenos

BAZILIJAS. Žinokime, kad mirsim. Tai – iš Dievo.

Kokie akli mes buvome anksčiau.
 Štai šis lavonas moko ir byloja,
 Jo žaizdos šaukia kruvina kalba,
 Kad viliasi tuščiai žmogus apgauti lemtį.
 Aš stengiausi apsaugoti tėvynę
 Ir pats nuskandinau ją kraujo jūroj.

KLOTALDAS. Likimas, pone, žino, tai tiesa,

Kiekvieną taką tarp aukštų uolų,
 Tačiau krikščionims nedera sakyti,
 Kad nuosprendis likimo galutinis.
 Likimą sugebės įveikti išmintingas,
 Kentėti teks, bet jį įveikti stenkis.

ASTOLFAS. Klotaldas, pone, kalba kaip išminčius,

O manyje prabyla karštas kraujas,
 Štai žirgas, greitas tarsi vėjo dvelksmas,
 Skubėk, o aš juos šičia sulaikysiu.

BAZILIJAS. Jei Dievas lėmė mirtį pasitikti,

Ją pasitiksiu atvirom akim.

Skamba ginklai. Įeina SIGIZMUNDAS ir jo KARIAI

KARIAI. Karalius slapstos čia kažkur, kalnuos.

SIGIZMUNDAS. Suraskit jį. Kiekvieną apžiūrėkit

Medį, patikrinkit kiekvieną krūmą.

KLOTALDAS. Skubėkit, pone.

BAZILIJAS. Kur dabar skubėt?

ASTOLFAS. Ko tikitės?

BAZILIJAS. Astolfai, pasitrauki.

KLOTALDAS. Ką darote?

BAZILIJAS. Klotaldai, trokštu

Baigti.

Sigizmundui

Jei tu manęs ieškojai,

Klaupiasi

Esu prie tavo kojų, Sigizmundai,
 Lai sidabrinės garbanos papuošia
 Papėdę tavo sosto, prince.
 Sumindyki mane ir sunaikink,
 Sutryпки mano garbę, nužudyk,
 Atkeršyk man, įkalink, uždaryki.
 Aš šitaip stengiaus bėgti nuo likimo,
 Bet metas jam atėjo pasiduot.

SIGIZMUNDAS. Jūs matėt daugel, Lenkijos didikai,

Dabar klausykite, kalba jūsų princas.
 Dangaus lemtis žydrajame skliaute
 Raidėm auksinėm esti paskelbta –
 Dangus mums nemeluoja, neapgauna,
 Meluoja tas, kurs jį apgauti bando,
 Žvaigždynų raštą blogiui panaudoja.
 Apgauti bandė lemtį mano tėvas
 Ir pavertė mane tikru žvėrim.
 Jei aš – kilmingas – būčiau gimęs silpnas,
 Užtekę būt vien auklėjimo tokio,
 Kad tapčiau žvėrimi, pamiršęs kilmę.
 Jei žmogui pasakytų – šis žvėris
 Atėjus metui nužudys tave,
 Neįau tuomet skubėtų jį pažadint?
 Jei tartų kas – šita špaga,
 Kurią dabar turi tu prie juosmens,
 Mirties tavosios taps priežastimi,
 Tu ją vargu ar iš makštų ištrauktum.
 Jei pranašautų – mirsi vandeny
 Ir tavo kapas bus banga sidabro,
 Kažin ar plauktų tas žmogus į jūrą,
 Kur vėjas griauna kristolo uolas.
 O mano tėvui būtent taip nutiko –
 Kaip tam, kuris pažadina pabaisą,
 Ir išsitraukia mirtinąją špagą,
 Ir jūron plaukia, nors ir mirs joje.
 Miegojo mano įniršio žvėris,
 Ir šėlsmo plienas makštyje ilsėjos,
 Nešėlo ir aistrų gūsingi vėjai.
 Likimo neapgausi netiesa,
 Jinai tik dar labiau pakursto liepsną.
 Ir jeigu kas sukyla prieš likimą,
 Turėtų būti ypač apdairus,
 Jis saugosi nelaimei neatėjus,
 Iš anksto bėdą stengias numatyt.
 Bet tik tuomet gali įveikti lemtį,
 Kai Dievas leidžia žmogui ją įveikti.

Tegul pamokys mus šis pavyzdys,
 Ši siaubą visada mes prisiminkim.
 Likimas šitaip lėmė, kad matyčiau
 Prie savo kojų kritusį karalių,
 Toks buvo skelbtas nuosprendis dangaus,
 Ir mano tėvas jo įveikti negalėjo.
 Ar aš, kurio nepuošia žilas plaukas,
 Galėsiu jį įveikt?

Karaliui

Pakilk, karaliau,
 Ištieski savo ranką, nes dangus
 Jau tau parodė, kad siaubingai klydai,
 Kai nuosprendį tikėjaisi pakeist.
 Aš savo galvą prieš tave lenkiu,
 Sprendimo laukiu aš prie tavo kojų.

BAZILIJAS. Sūnau, elgiesi tu kilniai išties,
 Aš antrąkart tampa tavuoju tėvu,
 Tu tikras princas, tau visa šlovė
 Priklauso. Sigizmundai, nugalėjai.
 Telydi visuomet šlovė tave.

VISI. Tegul gyvuoja princas, tegyvuoja!
 SIGIZMUNDAS. Tikiuos, kad laukia pergalės manęs,
 Pati iš jų didžiausia – nugalėt save.
 Tegul Astolfas ranką duos Rosaurai.
 Jis žino, kad pridera skolas gražint.

ASTOLFAS. Tiesa, aš jai esu skolingas,
 Bet ji kilmės nežino savo.
 Man būtų negarbinga iš tiesų
 Su moterim bekilme susituokti.

KLOTALDAS. Sustok, Astolfai, nebetark nė žodžio.
 Kilme Rosaura tau nenusileidžia,
 Aš ginsiu garbę jos špaga –
 Dukra ji mano, turi to pakakti.

ATOLFAS. Ką tu?

KLOTALDAS. Atskleisti nenorėjau,
 Aš paslapties, kol jos nepamatysiu
 Garbingai ištekėjusios už vyro.
 Istorija ilga, bet mano ji dukra.

ASTOLFAS. Jei taip, aš išlaikysiu žodį.

SIGIZMUNDAS. Estreljos nepalikime liūdėti.
 Prarado ji garbingą, garsų prinčą.
 Bet aš patsai už vyro ją išleisiu,
 Jaunikis neturėtų būt prastesnis –
 Aš prie visų prašau Estreljos rankos.

ESTRELJA. Ir man galiausiai laimė šypsos.

SIGIZMUNDAS. Klotaldas mano tėvui visada

Ištikimai tarnavo. Jam dėkoju.

Gali prašyt, Klotaldai, ko tik nori.

I KAREIVIS. Apdovanoji tuos, kurie ne tau tarnavo,

Už tai, kad aš tave iš bokšto vadavau,

Tu man turėtum dosniai atsilygint.

SIGIZMUNDAS. Taip ir bus. Keliauk į bokštą.

Iš jo nebeįsėsi niekada,

Sargai tave ten užrakintą saugos,

Nereikia karalystei išdavikų.

BAZILIJAS. Sprendimai tavo stebina visus.

ASTOLFAS. Visai kitoks atrodo šiandien princas.

ROSAURA. Valdovas išmintingas ir teisingas.

SIGIZMUNDAS. Kam stebitės? Kodėl jūs nerimaujat?

Mane gyventi mokė sapnas,

Ir aš dar ir dabar bijau pabusti,

Ir vėl save urve ankštam regėti.

Kad taip nebūtų – aš ramiai sapnuosiu

Nes sužinojau tiesą pagaliau –

Žmogaus visi darbai tėra tik sapnas,

Ir taip kaip sapnas jie pradingsta,

Todėl aš noriu visą išnaudot

Tą laiką, kurs sapne man skirtas.

Atleisti meldžiam, jeigu kur suklydom,

Kilnus žmogus tikrai atleisti moka.

Iš ispanų kalbos vertė Aurelijus Katkevičius

TERMINŲ ŽODYNĖLIS*

Absurdo drama (lot. *absurdum* – beprasmis, neskambus, nemalonus), viena svarbiausių XX a. dramų krypčių, susiformavusi po II pasaulinio karo Europoje. Ją kūrė Paryžiuje susitikę prancūziškai rašę airis S. Beketas (Beckett), rumūnas E. Jonesko (Ionesco), prancūzas Ž. Ženė (Genet), armėnas A. Adamovas. Δ pirmtakais laikomi A. Žary (Jarry) (*Karalius Ūbas*, 1888, past. 1896), G. Apolineras (Apolinaire). Δ pasaulėvaizdžiui artimos egzistencializmo nuostatos, būties beprasmiškumo dramatiškumas, ryškiausiai išreikštas A. Kamiu (Camus) esė *Sizifo mitas* (1942). Δ kalbama apie žmogaus bejėgiškumą keisti nusistovėjusią tvarką, individo vienatvę ir žmonių nekomunikabilumą. Δ autoriai pasitelkė komizmo priemonę, iš siurrealizmo, dadaizmo, ekspresionizmo dramų perimtą alogiškumo principą, ironiją, groteską, parodiją, sąmoningai atmetę pagrindinius klasikinės dramos požymius: nuoseklų veiksmą, konfliktą, charakterius. Δ sąvoką įtvirtino kritiko M. Esslino studija *Absurdo teatras* (1961). Lietuvių literatūroje pirmąją Δ laikoma K. Ostrausko *Gyveno kartą senelis ir senelė* (1963, past. 1969). Jo dramai būdingas žaidimo principas, charakterių alegoriškumas, minties, o ne draminio veiksmo akcentavimas, dialogo virsmas antialogu, veiksmo vietos ir laiko neapibrėžtumas, intertekstualumas, paradoksas, ironija, sarkazmas, groteskas.

Alegorija (gr. *allegorein* – vaizdingai kalbėti), perkeltinės reikšmės (arba reikšmių) sukūrimo būdas, metaforos atmaina, už kurios tiesioginės pažodinės prasmės slypi kita, pasižyminti konkretumu ir viena reikšmiškumu (pvz., Baroko epochoje populiaru labirinto Δ vaizduoja pasaulį, žemiškąjį gyvenimą). Δ reikšmę gali turėti žodis, posakis ar net visas kūrinys. Situacijas, įvykius, abstrakčias idėjas alegorijos žymi kokiais nors konkrečiais objektais, asmenimis arba veiksmais. Kaip literatūros išraiškos priemonė Δ buvo žinoma Antikoje, tačiau labiausiai ji išpopuliarėjo Viduramžiais; ypač išplito alegorinė personifikacija, t. y. tokia Δ, kuomet kūrinio herojus sykiu reprezentuoja kokią nors idėją arba koncepciją (pvz., *Rožės romane* (*Roman de la Rose*) – viduramžių prancūzų alegorinėje meilės poemoje). XVI–XVIII a. lit-roje daugybė abstrakčių sąvokų (pvz., gėris, blogis, išganymas, mirtis), žmogaus charakterio savybių (pvz., godumas, puikybė, kuklumas, pamaldumas) buvo išreiškiamos Δ.

Δ buvo išplitusi XVI–XVIII a. Lietuvos lotyniškoje ir lenkiškoje literatūroje, ypač poezijoje, tačiau alegorinių figūrų yra ir M. Daukšos, K. Sirvydo bei kituose senesniuose lietuviškuose raštuose. Alegoriniai personažai veikia daugelyje pasakėčių (pvz., pirmoji lietuviška verstinė grožinės lit-ros knyga – J. Šulco antikinių pasakėčių vertimas *Ezopo pasakėčios*, 1706

(*Die Fabeln Aesopi*) arba K. Donelaičio pasakėčios (paskelbtos 1824), kuriose vilkas („Vilks provininks“) yra amtmonas, šuo įkūnija vokiečių teisumą („Šuo Didgalvis“), ažuolas („Aužuols gypelnys“) – dvarininką ir t. t. Romantizmo epochoje dėl savo vienareikšmiškumo ir konvencionalumo Δ buvo vertinama kritiškai. XX a. lit-roje Δ sutinkama, tačiau palyginti retai. Alegorinių įvaizdžių yra XX a. pirmosios p. lietuvių lit-roje (M. Gustaičio poema *Aureolė*, 1914, Vaižganto proza). Vienas ryškiausių šiuolaikinės Δ pavyzdžių pasaulinėje lit-roje – Dž. Orvelo (G. Orwell) romanas *Gyvulių ūkis*, 1945, kuriame, pasitelkus naminių gyvulių įvaizdžius, vaizduojama tironiška bolševikinė Rusijos valdžios sistema. Nuodugnus Δ ypatybių pažiūrimas iš esmės yra susijęs su senųjų epochų meno istorijos studijomis.

Aliuzija (lot. *allusio* – užuomina), literatūros kūrinyje esanti užuomina, nuoroda į kitą literatūros kūrinį, kultūrinį kontekstą, konkretų asmenį ar įvykį, pvz., į B. Brazdžionio „Šaukiu aš tautą“ H. Radausko eilėraštyje „Dainos gimimas“; dviguba Δ T. Venclovos cikle „1956 metų eilėraščiai“ – į Maironio poemą *Tarp skausmų į garbę* ir 1956 m. Vengrijos įvykius. Δ – vienas mėgstamiausių Europos ir Lietuvos Renesanso bei Baroko lit-ros stilistinės ir minties raiškos būdų. Itin gausi pasaulinės kultūros ir literatūros Δ A. Nykos-Niliūno poezija. Δ gali sudaryti ir į kūrinį įjungta kito kūrinio citata, pvz., A. Baranausko *Anykščių šilelyje*: „Čia kazlėkai pakrūmėm ant piemenų tako, / Tartum kupkeliai kniūpšti, kaip Mickevičius sako“. *Imitacinė* Δ dažniausiai yra parodijos pagrindas (pvz., K. Binkio „Penki pavasariai“). Dž. Džoiso (Joyce) romanas *Ulisas* 1922 yra struktūrinis Δ pavyzdys, atkartojantis Homero *Odisėjos* struktūrą. Per Δ rašytojas tiesiogiai ar netiesiogiai išsako savo santykį su literatūros tradicija, kviečia skaitytoją dialogui – t. y. aptažinti ir interpretuoti pateiktą užuominą.

Almanachas (lot. *almanachus* – pranašysčių rinkinys < arab. *al-manah* – kalendorius), istorine reikšme – kalendorius-žinydas, kuriame pateikiami įvairių astronominių reiškiniių aprašymai, meteorologinės prognozės, patarimai žemdirbiams ir pan. Tokie Δ atsirado drauge su astronomijos pradžia, jų būta įvairiose senovės kultūrose (sen. Rytų, graikų, romėnų). Pirmieji spausdinti Δ pasirodė XV a. 1533 prancūzų rašytojas F. Rablė (Rabelais) išleido Δ – prognozių parodiją *Pantagruelio pranašavimai*. Ilgainiui Δ atsiranda istorijos, ekonomikos žinių, vėliau – pasakojimų, anekdotų, eilėraščių. XVIII a. Δ tampa modernaus žurnalo prototipu.

Δ moderniąja reikšme – tai neperidininis literatūros rinkinys, kuriame medžiaga pateikiama remiantis koku nors principu (teminiu, teritoriniu, žanriniu); juo-

* Žodynelis pateikiamas iš knygos: *Literatūros enciklopedija mokyklai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

se publikuojama grožinė kūryba, literatūros kritika, publicistika, vertimai. Lietuviškų Δ pradžia – L. Ivinskio leisti *Metskaitliai*. Tai kalendorius-žinynas, kuriame, be ūkinių patarimų, skelbimų, buvo publikuojami ir tautosakos, grožinės literatūros tekstai. Pirmieji literatūriniai Δ – Gabija (1907), Švyturys (1911–1912), Pirmasai baras (1915). Iš dabartinių Δ žinomiausias *Poezijos pavasaris*. Kiti naujaisi Δ – *Atodangos* (vertimų), *Veidai* (jaunųjų kūrybos), *Baltija*, *Varpai* (atskirų regionų – Klaipėdos, Šiaulių krašto).

Anotacija: 1. trumpas knygos ar lit-os kūrinio pristatymas spaudoje. 2. paaiškinamasis komentaras šalia teksto, parašytas paties autoriaus arba redaktoriaus.

Antologija (gr. *anthologia* – gėlių rinkinys), įvairių autorių rinktinių kūrinių arba jų ištraukų knyga. Δ buvo sudarinėjamos jau Antikoje. Pirmoji graikų poezijos Δ sudaryta Meleagro (II a. pr. Kr.). Pirmoji Δ lietuvių k. – L. Jucevičiaus parengtas vertimų rink. *Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų* (1837). Lietuvių lit-ros Δ pradėtos sudarinėti XX a.: L. Girus sudaryta gamtinės poezijos Δ *Lietuva pavasarį, vasarą ir rudenį* (1911, 2 leid. 1920), K. Binkio *Vainikai* (1921), *Antrieji vainikai* (1936), J. Tysliavos *Sūduva* (1924). Δ sudaromos norint pateikti vienos ar kitos lit-ros rūšies ar žanro iškiliausius pavyzdžius ir sykiu atspindėti jos visumą. Tokios yra V. Vanago ir V. Galinio sudaryta *Lietuvių poezija* (2 t., 1967, 1969), A. Zalatoriaus parengtos *Lietuvių tarybinė novelė* (1969), *Už saulę gražesnis* (1978), *Žalios laiko vingis* (1981), išėvijoje parengtos J. Aiščio ir A. Vaičiuliaičio *Lietuvių poezijos antologija* (1951), K. Bradūno sudarytos naujosios lietuvių poezijos Δ *Žemė* (1951) bei *Lietuvių poezija* (1971, t. 3), L. Mockūno sudaryta išėvijos literatūros kritikos Δ *Egzodo literatūros atšvaitai* (1989) ir kt. Δ gali būti sudarinėjamos ir grynai žanrinio principu: V. Vanago parengtos *Lietuvių pasakėčia* (1978), *Lietuvių didaktinė proza* (1982), H. Bakano *Lietuvių sonetas* (1985), A. Žalio *Lietuvių baladė* (1979), D. Pociūtės-Abukevičienės ir M. Vaicekausko *Giesmės dangaus miestui: XVI–XVIII a. lietuvių bažnytinių giesmių antologija* (1998). Sudaromos ir specializuotos Δ: vaikų lit-ai skirtos V. Aurylos *Lietuvių vaikų proza* (1977), *Lietuvių vaikų poezija* (1980), *Lietuvių vaikų dramaturgija* (1984).

Apysaka, prozos žanras, pagal apimtį, siužeto struktūrą, kompozicinius principus užimantis tarpinę padėtį tarp apsakymo ir romano. Δ žanras apibrėžiamas gana sąlygiškai, o terminas daugelyje literatūrų neturi adekvataus atitiktens ir nėra populiarus (anglai vartoja terminus *tale*, *nolette*, vokiečiai – *Erzählung*, *Geschichte*). Tie patys kūriniai sinonimiškai vadinami Δ ir apsakymais, dažniau – mažaisiais romanais, tiesiog romanais. Δ terminas populiariausias rusų literatūroje (*povest'*), Δ žanras čia turi seną tradiciją. Pirmine reikšme Δ – metrašti-

nio pobūdžio pasakojimas (pirmasis rusų metraščių sąvadas vadinamas Δ – *Povest' vremennykh let*, 1113). Δ žanro užuomazgų galima įžiūrėti viduramžiniuose senųjų graikų romanų (Longo *Dafnis ir Chlojė*, Charitono *Chairėjas ir Kaliojė* ir kt.) vertimuose į Europos kalbas. Kartais Δ vadinami Viduramžių riterių romanai, jai priskiriami romantikų prozos kūriniai – F. R. de Šatobriano (Chateaubriand) *Renė*, Ž. de Nervalio (de Nerval) *Ugnies dukros* ir kt. Klasikiniai Δ pavyzdžiai – A. Puškino *Kapitono duktė*, L. Tolstojaus *Sevastopolio apysakos*, E. A. Po (Poe) *Auksinis vabalas*, E. Hemingvėjaus (Hemingway) *Senis ir jūra*.

Lietuvių literatūroje Δ gana populiarai. Δ tipo kūriniams pavadinti XIX a. vartotos įvairios sąvokos – vaizdelis, paveikslas, apysakaitė, istorija, apysaka ir kt. Pirmosios lietuviškos Δ – didaktinės, dažnai verstos ar perdirbtos (J. Chodzkos *Jonas iš Svisločės*, J. Dovydaičio *Šiaulėniškis senelis*). Ryškiausias ankstyvojo laikotarpio Δ pavyzdys – M. Valančiaus *Palangos Juzė*. Svarbi Δ žanro raidai I. Šeinius (*Vasaros vaisės*), Šatrijos Raganos (*Sename dvare*), Vaižganto (*Dėdės ir dėdienės*), P. Andriūšio (*Anoj pusėj ežero*) ir kt. autorių kūryba. XX a. II pusėje Δ išlieka populiarai. Ryškesni pavyzdžiai – K. Borutos *Jurgio Paketurio klajonės*, E. Mikulėnaitės *Ona*, R. Granausko *Gyvenimas po klevu*, S. Šaltenio *Duokliškis*.

Apsakymas, mažoji epinė forma, glausto pasakojimo laiko ir nedidelės erdvės prozos kūrinys, koncentruojantis dėmesį į vieną įvykį, turintis nedaug veikėjų, bet sukuriantis gyvenimo visumos ir apibendrinimo įspūdį. Modernaus Δ pradininku laikomas E. A. Po (Poe), žanro meistrais vadinami A. Čechovas, G. de Mopasanas (Maupassant), Dž. Londonas (London), F. Kafka ir kt. Lietuvių Δ pradžia – XIX a. didaktinėje prozoje (A. Tatarė, M. Valančius), L. Ivinskio kalendoriuose. Žanrinės kategorijos prasme Δ ėmė įgyti paskelbus A. Kriščiukaičio-Aišbės, V. Pietario, Žemaitės, G. Petkevičaitės-Bitės ir kt. kūrinius. Personazo išgyvenimu pagrįsto Δ tradiciją pradėjo J. Biliūnas, Šatrijos Ragana, I. Šeinius. Dinamiškumo stoka, silpnai išvystyta fabula ir aprašomojo informacinio elemento perteklius skiria Δ nuo novelės, kuri yra kompaktiškesnė. Tikroviškumo iliuzija, natūralūs daiktų ir reiškinių pavidalai – realistinės prigimties apsakymo bruožai, būdingiausi lietuvių mažajai epikai (M. Katiliškis, A. Pocius, R. Kašauskas ir kt.). Lietuvių prozai modernėjant, mažėja pasakojimo anarchijos; konstruktyvumas, psichologizmas arba sąlygiški, fantastiniai vaizdai artina Δ prie novelės formos.

Autobiografija, autoriaus pasakojimas apie save. Δ yra įvairių formų, nebūtinai skirtų publikuoti (šiam žanrui gali priklausyti ir intymūs pasakojimai, laiškai, dienoraščiai, memuarai, kelionių atsiminimai, taip pat formalios Δ). Atsirado Antikoje ir ankstyvaisiais Viduramžiais, tačiau Δ pavyzdžių iš šio laikotarpio liko labai mažai. Pagrindinė Δ tema – vidinis žmogaus gyvenimas, jo „dvasios istorija“, todėl klasikinės Δ

dažnai yra tarsi nuoseklios ir plačios išpažintys. Viena žymiausių ankstyvųjų Δ – šv. Augustino *Išpažinimai* (IV a.). V. Europos lit-roje Δ ypač išplito nuo XVI a. Dažnai Δ rašė žymūs menininkai ir rašytojai (pvz., B. Čelino (Cellini) *Benvenuto Čelino gyvenimas*, 1568, liet. 1961; Ž. Ž. Ruso (Rousseau) *Išpažintis*, 1770, išl. 1782, liet. 1967). Δ populiarė ir XX a. lit-roje, įgauna vis savitesnes (poetiškas, eseistines) formas. XX a. susiformuoja intelektualinė Δ, fiksuojanti autoriaus filosofinių, mokslinių pažiūrų evoliuciją.

Daug autobiografinių elementų turi dienoraščiai ir atsiminimai, Lietuvoje pradėti rašyti XVI a. pab. – XVII a. pr. žymių Lietuvos visuomenės, politikos veikėjų (pvz., A. S. Radvilos Δ lenkų k. *Atsiminimai*, 1632–1653, 2 d. išsp. 1839), taip pat smulkesnių bajorų ar miestiečių (pvz., T. Jevlaškausio (1546–1619) XVI a. pab. – XVII a. pr. rašyti *Atsiminimai* sen. gudų kalba, vert. į liet. k. 1998). Juose autorių vidinis gyvenimas, autobiografiniai faktai siejami su fiksuojamais istoriniais įvykiais. XIX–XX a. parašytos pirmosios Δ lietuvių k. (J. Basanavičiaus, 1922, išsp. 1936; V. Pietačio, 1905; Žemaitės, 1921; J. Šliūpo, 1927). Iš šiuolaikinių Δ išsiskiria semiotiko A. J. Greimo Δ (1994) – intelektualinės Δ pavyzdys.

• **Autobiografinė proza**, grožinės lit-ros kūriniai, dažniausiai romanai arba apsakos, turintys daug autobiografinių elementų. Autorius juose nėra pagrindinis herojus, tik aplinkos fiksuotojas, laikmečio liudytojas. Tokia yra I. Simonaitytės trilogija (...o buvo taip, Ne ta pastogė, *Nebaigta knyga*, 1960–1965), J. Baltušio dilogija (*Su kuo valgyta druska*, 1973, 1976). |

Avangardizmas (pranc. *avant-garde*, karinis terminas, reiškias priekyje einantį būrį, karinę saugą) apima įvairias novatoriškas, antitradicines kryptis, gyvavusias Europos mene XX a. I ketvirtyje (lit-roje, dailėje, muzikoje, teatre, kine). Δ formavosi veikiamas politinių, socialinių įvykių (I pasaulinio karo, revoliucijų Rusijoje ir Vokietijoje, Austrijos-Vengrijos imperijos žlugimo), kurie jaunąją menininkų kartą vietoje prarastų vertė ieškoti naujų idealų. Plačiai suprantamam Δ priklauso futurizmo, ekspresionizmo, imazinizmo, kubizmo (dailėje), dadaizmo srovės. Jas sieja radikalus antitradiciškumas, nusigrėžimas nuo realizmo ir natūralizmo, naujų išraiškos priemonių paieškos. Δ būdinga stipri meninė savimonė – į kūrybą žiūrima kaip į laboratoriją, kurioje menininkas eksperimentuodamas išbando įvairias technikas. Kartais terminas *avangardas*, kaip stiliaus charakteristika, vartojamas apibūdinti bet kuriam menui, kuris priešinas tradicijai.

Į Lietuvą Δ atėjo pavėlavęs dešimtmečių. Pradininkai – Keturių vėjų (pagal to paties pavadinimo žurnalą) sąjūdis, gyvavęs 1922–1928, nuo *Keturių vėjų pranašo* pasirodymo iki paskutinio *Keturių vėjų* numerio. Sąjūdžiui vadovavo K. Binkis ir J. Petrėnas (slap. P. Tarulis), svarbūs buvo Binkio namuose vykę

pirmadieniniai keturvėjininkų susibūrimai – *paldie-ninkai*. Keturvėjininkai užėmė tipišką Δ maištininkų poziciją – protestavo prieš romantinę lietuvių lyrikos tradiciją (jos simbolis buvo Maironis), propagavo techninį progresą, miesto kultūrą (vis dėlto kūryboje teberyškus valstietiškas paveldas), aktyvų, vitališką santykį su pasauliu, garbino masines komunikacijos priemones (atsirado naujas žanras – radijo poema – J. Tysliavos *Tysliava Paryžiuje*). Niekino provincialų uždaramą, orientavosi į pasaulinę kultūrą (J. Tysliava Paryžiuje įsitraukė į tarptautinius avangardistinius sambūrius, publikavo eil. rink. prancūzų k., leido žurnalą *Muba*). Iš lietuvių literatūros keturvėjininkai autoritetu renkasė Donelaitį ir jo sodrią kalbą. Pabrėžia amatininkiskąją kūrybos pusę, deklaruoja laisvą santykį su žodžiu. Jų kūrybai būdingas manieringumas, mėgo kalambūrą, ironiją, parodiją, groteską. Vietoje lyrinei tradicijai būdingo epiteto, gamtinės metaforos ima dominuoti ekspresyvus veiksmažodis, subjekto būsenos išsakymą keičia agitacija veikti, imperatyvios programos. Avangardistinė stilistika būdinga keturvėjininkų J. Žlabio-Žengės, J. Tysliavos, S. Šemerio poezijai, P. Tarulio prozai. Ekspresionizmo poetika ryški su joku sąjūdžiu nesusijusio J. Savickio kūryboje. Dadaizmo, imazinizmo bruožų esama P. Morkūno rinkinyje *Dainuoja degeneratas* (1933). Δ poziciją užima žurnalo Trečias frontas (1930–1931) autoriai: K. Boruta, A. Venclova, K. Korsakas, J. Šimkus, B. Raila (debiutavęs paskutiniajame *Keturių vėjų* numeryje). Δ įtaka pastebima ankstyvojoje B. Brazdžionio, V. Sirijos Giros poezijoje. Δ atšaka galima laikyti poetų, gyvenusių ir kūrusių Vilniuje prieš II pasaulinį karą, kūrybą (A. Žukauskas, vėliau žemininku tapęs J. Kėkštas). Avangardistinės priešimosi tradicijai stilistikos esama ir vėlesnių rašytojų kūryboje – A. Mackaus, J. Meko, S. Gedos, V. Bložės, G. Patacko poezijoje, K. Ostrausko, A. Landsbergio dramaturgijoje. Panašią į keturvėjininkų poziciją tradicijos atžvilgiu užima almanacho *Svetimi* (1993) autoriai V. Gedgaudas, D. Dirgėla ir kt., deklaratyviai nuvainikuodami autoritetus, visų pirma vėl Maironį, teigdami savo išskirtinumą.

Baladė, poezijos žanras, atsiradęs Viduramžiais. Kanoninė Δ susideda iš 28 eilučių (3 strofos po 8 eilutes ir baigiamasis kreipinio ketureilis) ir turi gana sudėtingą rimą. Tokių Δ daug F. Vijono (Villon) kūryboje. Mažiau kanonizuotos rusų, anglų Δ. Šį žanrą ypač išplėtojo romantikai (anglų – V. Vordsvortas (Wordsworth), S. T. Kolridžas (Coleridge), vokiečių – F. Šileris (Schiller), H. Heinė, prancūzų – V. Hugo). Δ turi epinių, draminių elementų, neretai išplėtotų iki siužeto, kuris dažniausiai baigiamas pagrindinio veikėjo mirtimi. Nerimo, baimės nuotaika auga nuo baladės pradžios iki pabaigos.

Lietuvių literatūroje Δ atsirado XIX a. pr. Klasikinės Δ pavyzdys – Maironio „Jūratė ir Kastytis“. Šiuolaikinėje poezijoje baladiniai eilėraščiai gana dažnai yra nutolę nuo klasikinės baladės ir išlaiko tik kai kuriuos

jos bruožus („baisaus“ siužeto elementai, kraupumo, baimės pojūtis), pvz., Just. Marcinkevičiaus baladžių poema *Devyni broliai*, kai kurie J. Strielkūno, P. Širvio eilėraščiai.

Bibliografija (gr. *biblion* – knyga + *graphō* – rašau), knygų ar straipsnių konkrečia tema sąrašas, kuriame tiksliai nurodoma knygos autoriaus vardas ir pavardė, knygos pavadinimas, jos išleidimo vieta, leidykla ir data, puslapių skaičius. Δ vadinamas ir periodinių leidinių skyrius, kuriame pristatomos naujai išėjusios knygos. Sudarinėjamos bibliografinės rodyklės, katalogai, skirti konkrečiam autoriui, temai ar periodui, pvz. V. Žukas, *Julius Janonis. (Bibliografinė rodyklė)*, 1965; V. Vilnonytė, A. Lukošūnas, *Petras Cvirka. Bibliografija (1924–1970)*, 1974; M. Ivanovič, *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos: kontrolinis sąrašas*, 1998 ir pan.

Δ yra ir mokslas, apimantis Δ teoriją, istoriją, metodiką, vadybą.

Cenzūra (lot. *censeo* – vertinu), institucinė kontrolės forma, taikoma meno, lit-ros, publicistikos, mokslo darbų viešam paskelbimui, demonstravimui. Pagal kontrolės būdą skiriama išankstinė (prevencinė), taikoma dar nepaskelbtiems kūriniams, ir paskesnioji (represinė) Δ – bausmės už paskelbtus kūrinius arba jų naudojimą bei laikymą. Δ gali būti reguliuojama Bažnyčios, valstybės, partijos ir pan. Valstybinės Δ užuomazgos pastebimos jau Antikoje. Pradedant ankstyvaisiais Viduramžiais, galingiausia Δ institucija darėsi Bažnyčia, jau IV a. draudus skaityti kai kuriuos veikalus, laikomus eretiškais (pvz., I Nikėjos Susirinkimas, įvykęs 325 metais, uždraudė skaityti Arijaus veikalus, kuriuose buvo pasisakoma prieš Švč. Trejybę). Bažnytinė Δ vadovavosi kanonų teisės normomis bei popiežiaus instrukcijomis. Viduramžiais bažnytinė Δ įgavo platesnį mastą, kontroliavo ne tik religinę, bet ir pasaulietinę lit-rą. Popiežius Inocentas VIII 1487 oficialiai įvedė visuotinę Δ. XVI a. Europoje kilus reformaciniam judėjimui, imtos leisti knygos, kritikuojančios Katalikų bažnyčią arba skelbiančios nesuderinamas su jos ideologija pažiūras, Katalikų bažnyčia ėmė skelbti *Draudžiamųjų knygų sąrašus (Index librorum prohibitorum)*. Pirmą tokį sąrašą 1559 paskelbė popiežius Paulius IV. Katalikų bažnyčios Tridento susirinkimas, sušauktas kovai su Reformacija sustiprinti (1545–1563), patvirtino aukščiausią Δ instanciją, kuri sudarydavo šiuos nuolat atnaujinamus ir papildomus sąrašus. Į „Draudžiamųjų knygų sąrašus“ 1586 įtrauktas Mikalojus Radvila Juodasis, vienas pirmųjų lietuvių, kurio viešas laiškas, nukreiptas prieš katalikybę, buvo išspausdintas 1556. 1603 išleistas pirmasis Lenkijai ir Lietuvai skirtas *Draudžiamųjų knygų sąrašas*, į kurį buvo įtraukti Lietuvos kalvinistų (A. Volano) bei antitrinitorių (S. Budno, M. Čechovico, Petro Gonenziečio ir kt.) veikalai. Į tokius sąrašus yra patekę daug XVI–XX a. Europos žymių rašytojų, mokslininkų, filosofų (Dž. Brunas (Bruno), R. Dekartas (Descartes),

B. Paskalis (Pascal), D. Didro (Diderot), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), Volteras (Voltaire), I. Kantas, E. Zola, A. Mickevičius ir kt.). „Draudžiamųjų knygų sąrašas“ nebesudaromas nuo 1966, kartu panaikinus su juo susijusią represyvinę Bažnyčios Δ. Nuo to laiko Bažnyčia gali tik pasmerkti kai kuriuos veikalus ir jų skaitytojus, bet ne bausti. Δ egzistavo ne tik Katalikų, bet ir Protestantų bažnyčiose. Protestantų kūrinius vertindavo, tikrindavo ir cenzūrodavo jų sinoduose sudarytos komisijos. Nemažai lietuviškų knygų nebuvo spausdinamos dėl to, jog šios komisijos nesuteikdavo tam leidimo. Tokio liuteronų komisijos leidimo negavo pirmoji lietuviška Biblija, 1590 išversta J. Bretkūno, taip pat ir vėlesnė evangelikų reformatų Biblija, 1660 į lietuvių k. išversta B. Chilinskio. Protestantų Δ ypatingą dėmesį skirdavo kalbinei religinių veikalų raiškai.

1795 carinei Rusijai okupavus Lietuvą, pradėjo veikti okupacinės valdžios Δ, kurios vykdymas 1802 buvo pavestas VU. Ji uždraudė A. Strazdo knygos *Giesmės švietiškos ir šventos (1824)* leidimą. 1829 buvo įsteigtas Švietimo ministerijai pavaldus Δ komitetas, kontroliavęs Katalikų bažnyčios aprobuotų religinių knygų leidybą, draudęs specifinius, būdingus katalikybei šių leidinių akcentus. Carinė Δ draudė minėti daugybę istorinių Lietuvos realiųjų, kritikuoti valdžią, socialinę nelygybę. 1864–1904 Lietuvoje caro valdžia įvedė ypatingai griežtą Δ, draudė spausdinti, įvežti iš užsienio ir platinti Lietuvoje bei Rusijos europinės dalies gubernijose lietuvišką spaudą lotyniškomis raidėmis.

Nepriklausomoje Lietuvoje 1919 buvo įvesta vad. Karo Δ, ypač intensyviai veikusi nuo 1926 valdant tautininkams, uždariusiems 15 įvairių periodinių leidinių. Nuo 1933 spaudos ir knygų leidybos priežiūra pavesta apskričių viršininkams. Draudžiami buvo komunistinio pobūdžio veikalai (1936 uždarytos komunistų partijos finansuotas žurnalas *Literatūra*).

1940 sovietams okupavus Lietuvą įvesta sisteminga visuotinė Δ, kuri absoliučiai kontroliavo ne tik visus naujai leidžiamus leidinius, bet ir didžiąją Lietuvos Respublikos kultūrinio palikimo dalį sunaikino ar uždarė į laisvai neprieinamus specialiuosius bibliotekų fondus. Buvo griežtai kontroliuojami įvežami užsienio leidiniai, egzistavo draudžiamų užsienio autorių sąrašai. Buvo sukurta Δ įstaiga *Vyriausioji valstybinių paslapčių saugojimo valdyba* (pagal rusų k. – abreviatūra *Glavlit*) su centru Maskvoje, turinčiu padalinius didžiosios Lietuvos miestuose. *Glavlit* buvo pavaldus Lietuvos komunistų partijos Centro komitetui ir valstybės saugumo komitetui (pagal rusų k. – abreviatūra KGB). Spaudos ir leidyklų redaktoriai turėjo vykdyti griežtą prevencinę Δ, už ideologines ar net korektūros klaidas būdavo baudžiami. Įvairūs knygų tiražai dėl vienos ar kitos pastebėtos „klaidos“ ar paminėtos draudžiamos pavardės būdavo naikinami. Ypatingai uoliai sovietinė Δ naikino tautinės ar religinės minties pasireiškimus, nepraleido net menkiausių užuominų apie sovieti-

nės ar carinės Rusijos Lietuvos okupavimo faktus, įsakmiai skatino neigiamą nepriklausomos Lietuvos vertinimą, kartais draudė net minėti Lietuvos vardą. Dėl sovietinės Δ kai kurie autoriai buvo priversti emigruoti (I. Mėras, T. Venclova). Δ Lietuvoje panaikinta 1990 atkūrus nepriklausomybę.

Dialogas (gr. *diálogos* – dviejų žmonių pokalbis):

1. lit-ros žanras – eiliuotas ar prozos kūrinys, parašytas pokalbio forma. Susiformavo Antikoje (Platonas, Lukianas, Seneka), atgijo Renesanso laikais Erazmo Roterdamiečio, U. fon Hutteno (von Hutten) ir kt. satyrinėje kritikoje, išpopuliarėjo XVIII a. J. G. Herderio, G. E. Lesingo (Lessing), D. Didro (Diderot), F. Fenelono (F. de Salignac de la Mothe-Fenelon), B. Paskalio (Pascal), Dž. Berklio (Berkeley) ir D. Hjumo (Hume) kūryboje. Lietuvos raštijoje pirmasis reikšmingas Δ – A. Rotundo politinės publicistikos kūrinys *Pasikalbėjimas lenko su lietuviu* (1564, lenkų k.). Eiliuotą Δ parašė A. Baranauskas „Pasikalbėjimas giesminyko su Lietuva“. Poleminėse brošiūrose Δ vartojo A. Maliauskis, kai kuriuose filosofiniuose veikaluose – A. Jakštas. Sovietiniais laikais Δ formos eilėraščių parašė V. Mykolaitis-Putinas („Pasikalbėjimas giedrią dieną... ir tamsią naktį“, „Rytų motyvai“), E. Miežlaitis („Apokalipsinis dialogas“).

2. Δ – pagrindinė ir svarbiausia dramatinės kalbos forma, kuri yra gyvenimiškos kalbos meninis atitikmuo. Δ atlieka trejopas funkcijas: informacinę (perteikia žinias, be kurių dramos veiksmo nebūtų galima suprasti), charakterizuojančią (per Δ išryškėja personažų pozicijos, jų charakteris) ir svarbiausia – dramatiškąją (kuria susidūrimo situacijas). Draminis Δ iš esmės yra konfliktiškas. Dialogiškas savo esme yra net dramos kūrinio monologas – ginčas su pačiu savimi. Antikinėje dramoje ir Viduramžių misterijose bei moralitė daugiau vietos buvo skiriama monologams, o ne Δ. Renesanso, klasicistinėje ir romantinėje dramoje Δ buvo toks pat dažnas, kaip ir monologai. Komedijsijoje Δ visuomet yra dominuojantys; realistinėje dramaturgijoje Δ taip pat vyrauja. Čia Δ priartėja prie kasdieninio pokalbio, kuria natūralios kalbos iliuziją, pasižymi impulsyvumu, fragmentiškumu, inversijomis ir pakartojimais, nutolimu nuo gramatinių normų, eliptiškumu, nukrypimais nuo draminio pokalbio eigos. Moderniojoje dramaturgijoje, kurioje poetektė tampa vienu pagrindinių dramos teksto kontravim principų, būdingas Δ daugiaplaniškumas (J. Grušas). Dauguma lietuvių dramų (V. Mykolaičio-Putino, B. Sruogos, Just. Marcinkevičiaus) yra eiliuotos, parašytos penkiapėdžiu jambu, pradedant M. Šikšnio „Pilėnų Kunigaikščiu“, iki šių dienų. Δ daugiaprasmiškumo pagrindas yra ne metafora, o žodžio prasminis emocinis kontekstas. Semantinė teorija skiria tris Δ tipus: 1. dialogas – dvikova, kuriam būdinga tai, kad Δ subjektai turi dalį bendrų kontekstų; 2. „kurčiųjų dialogas“, kai išlaikoma tik išorinė Δ forma, o subjektų kontekstai vienas kitam visiškai svetimi (K. Ostrauskas); 3. kontekstai iš esmės identiški; dialogo dalyvių

replikos ne kovoja tarp savęs, o tarsi išplaukia viena iš kitos (kai kurie Vydūno, Sruogos „Pavasario giesmės“ dialogai).

Dienoraštis, daugiau ar mažiau sistemiškas, datuotas autobiografinis pasakojimas, išsiskiriantis informatyvumu, refleksija, kuriame autorius fiksuoja savo paties kasdienybę, istoriją. Senojoje kultūroje Δ ir memuarų žanrai persipynę. Daug Δ elementų turi senąja gudų k. parašyti T. Jevlašauskio (1546–1619) *Atsiminimai* (liet. 1998). LDK bajoras juose aprašė ne tik išorinę socialinę XVI–XVII a. sandūrų LDK tikrovę, bet ir savo asmeninę, intymią aplinką, ypatingus, netikėtus gyvenimo momentus (pvz., neaiškią ligą), kurie tarsi nepažinios, anonimiškos jėgos reguliuoja jo gyvenimą, vidinę būseną. Šie memuarai – autentiška žmogaus gyvenimo istorija, kupina lūkesčių, žemiškų džiaugsmų, netekčių, melancholijos ir nevilties. Δ dažniausiai rašomas sau pačiam, tačiau svarbių asmenų Δ dažnai publikuojami kaip kultūros istorijos paminklai.

Δ pobūdžio įrašų, detalizuojančių paties autoriaus santykį su pasauliu, vokiškai yra palikęs K. Donelaitis Tolminkiemio bažnyčios krikšto metrikų knygoje (1743–1779), M. Valančius *Namų užrašuose*. Pirmas ryškus romantinis Δ, formuojantis maksimalistinius idealus, pasižymintis kritiška savianalize – lenkiškas A. Baranauskio (1853–1855) Δ. Lietuviški Δ žinomi iš XX a. pr. (I. Šeiniaus Δ – 1909, išsp. *Metuose*, 1998, Nr. 12; G. Petkevičaitės-Bitės *Karo metų dienoraštis*, t. 1–2, 1925, 1935). Intymumu išsiskiria sau pačiam rašytas S. Nėries Δ (Raštai, 1957, 1984), intelektualine ir menine branda – A. Nykos-Niliūno Δ tritomis (*Dienoraščio fragmentai 1938–1970*, 1998; *Dienoraščio fragmentai 1971–1998*, 1999; *Dienoraščio fragmentai, 2001–2009 ir papildymai, 1940–2000*, 2009), perleistas Vilniuje 2002, 2003. Sovietmečio refleksija pasižymi V. Kubiliaus Δ (*Dienoraščiai, 1945–1977*, 2006; *Dienoraščiai, 1978–2004*, 2007).

Drama (gr. *drao* – veikti): 1. literatūros rūšis, greta lyrikos ir epo. Δ būdinga išskirtinė įvykių koncentracija (įvykiai vaizduojami „čia“ ir „dabar“), intensyvus išorinis ir vidinis veiksmas, nukreiptas į dramos veikėjo (-ų) valingai siekiamą tikslą. Δ kūriniai yra skirti vaidinti scenoje arba skaityti (Lėzedrama). Δ išsivystė iš religinio ritualo, kuriame pynėsi žodis, muzika, šokis. Ilgainiui Δ vis didesnę reikšmę įgijo žodis. Šiuolaikinės Δ ištakos siekia senovės Graikiją, kur drama buvo suvokiama kaip kūrinys, kuriame vaizduojami aktyviai veikiantys žmonės. Δ teatriškumas – jos paskyrimas teatrui – lemia įvykių, laiko, vietos koncentraciją dramos kūrinyje. Klasifikuoti Δ galima pagal žanrus (tragedija, komedija, tragikomedija, farsas ir kt.), laikotarpis (Antikinė, Viduramžių, Renesanso ir kt.), tipus bei meninių principų modelius: aristoteliškasis, arba klasikinis, kanoniškas modelis; netradicinis, nekanoniškas (Naujoji drama); antidrama, arba absurdo dramos modelis (Antidrama). Aristoteliškasis Δ modelis ap-

ima įvairių epochų, tautų, autorių, žanrų dramos kūrinis, parašytas pagal tuos pačius universalius meninius principus: Δ fabula paprastai sukoncentruota ties viena dėstoma, rodoma istorija, personažų santykių kaita grindžiama priežasties ir pasekmės ryšiais, kurie dramos veiksmui suteikia tikslingo kryptingumo.

2. dramaturgijos žanras, susiformavęs XVIII a. pab. Δ žanro savybės tiksliai neapibrėžtos, vadinama įvairiais vardais: buržuazine, miestelėnų (XVIII a.), romantine, poetine (XIX a.) drama, XX a. – pjesė.

• **Veiksmas:** 1. dramos kūrinio tikrovės vaizdavimo pagrindas, personažų poelgių ir santykių raida, kurią skatina skirtingi interesai bei tikslai. Draminiam Δ būdinga kryptinga įvykių koncentracija (išorinis veiksmas) ir intensyvus vidinis personažų gyvenimas (vidinis veiksmas). Įvykiai siejami priežasties ir pasekmės ryšiu. Išorinis ir vidinis veiksmas atskleidžia giluminę fabulos motyvaciją, vidinę personažų dramą. Įvykių ir išgyvenimų įtampa atsiranda dėl veikėjų tarpusavio susidūrimu, priešingų nuomonių, skirtingų siekių, vidinių konfliktų. Draminio Δ dinamiką lemia intensyvėjanti personažų veikla, peripetijos, intrigos. Draminį Δ pradeda herojus, siekiantis konkretaus tikslo, tačiau atsiranda jam trukdanti jėga: susidaro kolizija, išauganti į konfliktą. Išskiriamieji šie dramatinio Δ etapai: 1) ekspozicija (išsidėsto priešingos jėgos), 2) užuomazga (pirminis postūmis, kolizija), 3) veiksmo vystymasis (raidą, eigą), 4) kulminacija (aukščiausias įtamos taškas), 5) atomazga (katastrofą lydintis konflikto sprendimas). Absurdo dramaturgija, vadinama antidrama arba statiškąja drama, atmėta veiksmą kaip pjesės pamatą – atsisako intensyvios ir dinamiškos įvykių kaitos; jos pagrindas – pasikartojančių, statiškų situacijų vaizdavimas (S. Beketo (Beckett) *Belaukiant Godo*, 1952 ir kt.).

2. dramos kūrinio struktūrinis vienetas. Drama skaidoma į lygiavertės reikšmės ir laiko trukmės dalis – veiksmus ir mažesnius struktūrinius vienetus – scenas.

• **Draminė situacija,** skiriamasis dramos žanro bruožas. Δ sąlygoja dinamišką veiksmą, atskleidžia konflikto motyvus, parodo personažo charakterį. Δ atsidūręs personažas turi veikti, ieškoti išeities iš beviltiškos padėties čia ir dabar, nes delsiant veikti bus dar blogiau. Δ personažas susiduria su antagonistu, prasideda konfliktas. Δ personažą veikti skatina išoriniai ir vidiniai veiksniai, jis turi įveikti kliūtis, kad pasiektų savo tikslą. Δ sudaro trys dalys, kurios atspindi viso dramos kūrinio struktūrą (Δ yra struktūra struktūroje). I dalyje numatomas konfliktas, pristatomi veikėjai, pabaigoje atsitinka netikėtas įvykis, kuris veiksmą pasuka nenumatyta kryptimi, komplikuoja pagrindinio veikėjo situaciją (veiksmas – netikėtas įvykis). II dalyje personažas tampa vis aktyvesnis, stiprėja konfliktas, personažai pavyksta įveikti kliūtis, tačiau dalies pabaigoje atsitinka antras netikėtas įvykis, kuris dar labiau sukomplikuoja herojaus situaciją (veiksmas-netikėtas įvykis). III dalyje herojui gresia visiška katastrofa, auga įtampa, kulminacijoje hero-

jus randa išeitį arba žūsta. Konfliktas išsprendžiamas aukščiausiam įtamos taške. Dramą sudaro Δ grandinė, nes personažas, suradęs išeitį iš vienos Δ, įveikęs kliūtį, susiduria su kita, dar sudėtingesne kliūtimi.

• **Intriga** (lot. *intricare*, it. *intrigo* – painioti), klasingi, slapti, gudrūs ir išradingi veiksmai, kuriais siekiama pakenkti savo priešininkams. Δ komplikuoja personažų santykius, sukelia peripetijas ir tuo būdu sustiprina veiksmo įtampą, žadina skaitytojo ar žiūrovo susidomėjimą.

• **Kolizija,** priešingų jėgų, siekimų ar interesų susidūrimas, pradedantis draminiį veiksmą. Iš dramos veikėjų priešingų interesų kyla konfliktas, kuris dramoje turi būti išspręstas.

• **Konfliktas,** atsiranda dramos herojui pasirinkus vienokį ar kitokį veiklos kelią ir būdą. Dramos pradžioje atsiradusi kolizija perauga į Δ. Δ priežastys dažnai būna atsiradusios seniau (dramos priešistorėje), tačiau tik dabartyje perauga į atvirus personažų (išorinis Δ) arba dramos herojaus minčių susidūrimus (vidinis Δ). Δ iš esmės išsprendžiamas dramos kūrinyje.

• **Peripetija** (gr. *peripeteia* – netikėtas posūkis), staigus draminio veiksmo pasikeitimas, nelaukta įvykių komplikacija. Δ keičia personažų sprendimus ar poelgius, lemia veiksmo dinamiką, judėjimą į priekį.

• **Scena:** 1. vaidinimo aikštelė.

2. struktūrinis dramos kūrinio vienetas, dramos veiksmo dalis, kuriai būdinga nesikeičianti personažų sudėtis. Δ ribas apibrėžia personažo atėjimas ir išėjimas iš scenos.

Dramos kalba, jos pagrindas – pačių veikėjų kalba. Ji charakterizuoja veikėjus ir stumia į priekį draminiį veiksmą. Δ struktūrą sudaro personažų dialogai, monologai, replikos (aparte) bei teatrinio veiksmo nuorodos – remarkos.

• **Dialogas,** dramos kalbos struktūros vienetas greta monologo ir remarkų. Δ – personažų pokalbis, keičiantis trumpomis replikomis arba ilgesniais samprotavimais – tiradomis. Δ iš esmės yra konfliktiškas – tai ginčas, kuriame susiduria priešingos nuomonės. Δ metu keičiasi veikėjų santykiai ir situacijos. Dialogiškas yra ir dramos monologas – čia veikėjas ginčijasi pats su savimi, svarsto, abejoja.

• **Monologas,** dramos kalbos struktūros vienetas greta dialogo ir remarkų. Δ stabdo dramos veiksmą, bet kartu jį paaiškina, pagilina, išreiškia herojaus mintis, jausmus, požiūrį į pasaulį. Δ veikėjai prabyla lemtingais savo gyvenimo momentais, kada ima svarstyti visuotinesnes, universalesnes problemas. Δ būdinga poetinė kalba.

• **Remarka,** dramos teksto dalis, pateikianti glaustą informaciją apie veikėjus (jų amžių, išvaizdą, tarpusavio santykius ir pan.), scenovaizdą, rekvizitą. Δ laikomos pasakotojo kalbos rudimentu dramos tekste.

• **Replika**, sudėtinė dialogo dalis, žodis ar sakiny, kurį kalbantysis ištaria savo partneriui laukdamas jo atsakymo.

• **Apartė**, dialogą pertraukianti trumpa replika, tariama į šalį. Δ skiriama žiūrovams, jos negirdi dialogo partneris. Δ suteikia informacijos apie slaptus personažo sumanymus, vertinimus. Dažniausiai sutinkama komedijos žanro kūrinuose.

• **Tirada**, ilgesnė herojaus replika viena ar kita tema, pasižyminti ypatingu ekspresyvumu, susidedanti iš klausimų ir argumentų grandinės, kur herojus Δ atsako į kito herojaus Δ.

Pagrindiniai dramos žanrai

Tragedija (gr. *tragōdia* – ožių giesmė), vienas pagrindinių dramaturgijos žanrų. Vaizduoja aštrius, nesutaikomus, visuomeniškai reikšmingus prieštaravimus. Δ veikėjai – iškilios, herojiškos, valingos asmenybės. Herojaus apsisprendimas ir vidinė kova lemia dramatinį Δ veiksmą. Δ susiformavo senovės Graikijoje iš dievo Dioniso kulto, tobuliausią išraišką įgijo V a. pr. Kr. Aischilo, Sofoklio, Euripido kūryboje. Δ žanras atgimė Renesanso epochoje (V. Šekspyro (Shakespeare) tragedijos). Klasicizmo epochoje N. Bualo (Boileau-Despreaux) eiliuotame traktate *Poezijos menas* (1674) pagal Aristotelio *Poetiką* sukūrė normatyvinę Δ poetiką, kuri reglamentavo populiariausius dramos žanrus tragediją ir komediją, reikalavo laikytis trijų vienūmų taisyklės: vietos, laiko ir veiksmo, t. y., veiksmas turi vykti vienoje vietoje (nekeičiant dekoracijų), trukti ne ilgiau kaip 24 valandas, išlaikyti vieną siužetinę liniją („vienas įvykis“). Dramos kūriniai turėjo būti eiliuoti. Δ neleistinos komiškos scenos bei personažai, o komedijoje – tragiškos. Todėl klasicistai nevertino Šekspyro, kurio kūryboje susipina tragiški ir komiški motyvai. Δ išryškinamas vienas herojaus bruožas, veikia įkūnija moralinę idėją, aistrą ar ydą, personažai nesikeičia. Δ privalėjo sudaryti 5 veiksmai, siužetas rėmėsi istorija ir mitais, buvo reikalaujama, kad pasakojimai atspindėtų XVII a. aktualijas, Prancūzijos istoriją. Klasicistinei komedijai nekelti tokie griežti reikalavimai, kartais jos rašytos ir proza, bet pramoga būtinai turėjo būti susieta su didaktika, padedančia taisyti visuomenės papročius.

Δ iki šiol išlaikė pagrindinius tipologinius bruožus, suformuluotus IV a. pr. Kr. Aristotelio *Poetikoje*. Δ sandaroje svarbiausia – fabula ir monologas. Fabulų šaltiniai – mitai, istorija. Δ esmė – herojaus pasaulėjautos ir filosofijos atskleidimas (dėl to daugelis Δ pavadintos protagonisto, t. y. pagrindinio veikėjo, vardu). Δ herojus išgyvena *vidinį* konfliktą ir atsiskleidžia *tragiškoje situacijoje*, kurios negali nei išvengti, nei pakeisti. Tragiškąją situaciją leidžia sukurti stiprus herojaus priešininkas – antagonistas. Juo gali būti ir likimas, Dievas, valdovas, visuomenė, valstybė ir pan. Antagonistas taip pat turi savo tikslą ir jo besąlygiškai siekia. Δ protagonisto ir an-

tagonisto siekiai turi objektyvios tiesos, jų maksimalizmas sukuria nesutaikomą konfliktą. Δ įvyksta, nes padaroma *tragiškoji klaida*: herojus, nežinodamas kokių nors svarbių aplinkybių, pasielgia taip, kad tas poelgis tampa neišvengiamas jo žūtis ar kančios priežastimi. Lemtingą klaidą paprastai padaro ir antagonistas, jis sulaukia ne tų rezultatų, kurių tikėjosi. *Tragiškoji klaida* dažnai siejama su *tragiškąja kalte*, dvilype sąvoka, apimančia ir herojaus nekaltumą, ir atsakomybę už savo poelgius („kaltas be kaltės“). Δ poveikis žiūrovui įvardijamas katarsio sąvoka, kurią įvedė Aristotelis, „Poetikoje“ kalbėjęs apie Δ gebėjimą sužadinti gailėsčio ir baimės emocijas. Lietuvių lit-roje pirmą kartą tragedijos žanrą pasirinko M. Šikšnys-Šiaulėniškis *Pilėnų kunigaikštyje* (1905), tačiau pirmąją visavertę Δ laikoma V. Krėvės-Mickėvičiaus *Skirgaila* (rusų k. 1916, liet. 1924).

Komedija (gr. *kōmōdia* – linksmos, triukšmingos minios daina), dramos žanras, situacijomis ir personažų charakteriais siekiantis sukelti juoką. Δ žanras susiformavo Antikos laikais Aristofano, Plauto, Terencijaus kūryboje. Komizmo raiškos priemonių pasirinkimas lemia *aukštosios* (aukštojo stiliaus) ir *žemosios* (žemojo stiliaus) Δ skirtį. Žemojoje Δ pasitelkiami farso, bufonados elementai, sukeliantys atvirą, grubesnę juoką, aukštojoje Δ dominuoja subtili kalba, aliuizijos, žodžių žaismas, šmaikščios situacijos, ji sukelia šypseną, apeliuoja į rimtus ir reikšmingus dalykus. Δ objektas dažniausiai – visuomenei reikšmingos problemos (Aristofanas), „amžiaus ydos“, pašaipos strėlės nukreiptos prieš turinčius galios kitiems Ž. B. Moljero (Molière) *Tartuifas*, 1664, P. O. de Bomaršio (de Beaumarchais) *Figaro vedybos*, 1784, N. Gogolio *Revizorius*, 1836). Nors išjuokiami personažai pralaimi, tačiau jie yra ne tiek juokingi, kiek grėsmingi savo niekšiškumu.

Δ būdingos pastovios, nuolat modifikuojamos komiškųjų fabulų teminės grupės: moterų kova už savo laimę (Žemaitės *Trys mylimos*, 1897), turtingo gimnainičio mirties ir testamentą laukimas (S. Čiurlionienės-Kymantaitės *Pinigėliai*, 1919), įvairaus rango valdininkų savivaliavimas (P. Vaičiūno *Patriotai*, 1926), apsimėtinė liga siekiant naudoti (Moljero *Tiriamas lignonis*, 1673), meilės ir draugystės išbandymas (Menandro *Bambeklis*, IV a. pr. Kr.), jaunųjų pastangos apginti savo teises (V. Šekspyro (Shakespeare) *Vasarvidžio nakties sapnas*, 1594–1596) ir kt. Δ fabulos dažnai atskleidžia konkretaus laikotarpio aktualijas (iš Aristofano komedijų galime daug ką sužinoti apie gyvenimą Atėnuose V a. pr. Kr., iš P. Vaičiūno dramų – apie tarpukario Lietuvos tikrovę, ir pan.). Δ visada turi laimingą pabaigą, nes jose ne tik išjuokiamos blygybės, bet ir teigiama gėrio pergalė.

Komišką situaciją paprastai sudaro įvairūs klaidinimai, provokacijos, apgavystės, apsimėtinėjimai, slapti pasiklausymai, svetimų laiškų skaitymas, persirenginėjimai, netikėtas atvykimas, keičiantis personažų planus ir t. t. Intrigą dažniausiai inicijuoja Δ personažai, vadinami *rezonieriais*: tai aktyvūs ko-

miškų situacijų kūrėjai, įtraukiantys į jas neigiamus personažus, kurie tokiu būdu sumenkinami, netenka įsivaizduoto reikšmingumo (siuvėjas Vincas pirmoje lietuviškoje A. Vilkutaičio-Keturakio *Δ Amerika pirtyje*, 1895). Per keliolika amžių išsikristalizavo tradicinis *Δ* personažas, kuris dažnai yra vienpusiškas, primenantis komišką kaukę, bei komiškų tipų opozicijos (Moljero personažų pora – gudrusis Tartiufas ir nai- vusis Orgonas). Komiškojo personažo vardas – savotiška jo charakteristika (Aristofano Strepsiadas – išsi- sukinėtojas, Šekspyro Malvolijus – piktavalis). *Δ* ypač mėgstami „kolektyviniai portretai“ (biurokratai P. Vaičiūno *Δ Patriotai*, M. Gogolio *Δ Revizorius*). Pagal komizmo priemones ir juoko pobūdį skiriami *Δ* tipai: satyrinė, intrigos, charakterių, saloninė, gro- teskinė, juodoji komedija ir kt.

Tragikomedija daugelį amžių buvo vadinami griežtų žanro kanonų nesilaikę kūriniai, kuriuose pynėsi aukš- tasis ir žemasis stilius arba tragiški įvykiai nesibaigda- vo herojaus mirtimi. *Δ* žanras apibrėžiamas trimis tragikomiškumo kriterijais, nusakančiais personažų, draminio veiksmo, stiliaus savitumą: personažai pri- klauso ir aukštiesiems, ir žemesiems visuomenės sluoksniams; veiksmas – rimtas, dramatiškas, tačiau nesibaigia katastrofa (gr. *katastrophē* – perversmas), herojus nežūva; derinama aukštoji ir žemoji kalbėjimo intonacija, patetiška tragedijos ir kasdieniška, vulgari komedijos kalba.

Pirmą kartą *Δ* terminą (*tragico-comoedia*) pavartojo romėnų autorius Plautas *Amfitriono* prologe (III a. pr. Kr.), nurodydamas kūrinio žanro negrynumą: kartu su dievais ir karo vadu čia veikė tarnaitė, ver- gas, pagal Antikos estetiką priklausantys komedijos sferai. Manoma, kad *Δ* – seniausia draminio meno forma, iš kurios išsivystė tragedija ir komedija. *Δ* iš- populiarėjo Renesanso epochoje, tapo klasicistinės tragedijos pirmtake, o vėliau ir varžove (klasicizmo laikotarpiu buvo vadinamos tragedijos su laiminga pabaiga, pvz., P. Kornelis (Corneille) *Sidq* (1637) iš pradžių buvo pavadinęs *Δ*).

XX a. *Δ* susiformavo kaip savarankiška, sudėtinga ir labai paslanki meninė struktūra. Žanrinį pavidalą įgavo L. Pirandelo (Pirandello) kūryboje (str. „Hu- morizmas“, 1908). Pagrindinės meninės raiškos priemonės – groteskas, paradoksas. Fabulose jungia fantastiką, metaforas, natūralistines detales, žmo- gaus – gyvulio – daikto paralelę, kalba gretina primi- tyvų komizmą ir patetiką, dažnas bėprotybės moty- vas (F. Diurenmato (Dürrenmatt) *Fizikai*, 1961, *Senos damos vizitas*, 1955; J. Grušo *Pijus nebuvo protingas*, past. 1974, išsp. 1976). *Δ* erdvė beveik visada uždara: lageris, psichiatrinė ligoninė ir pan. Personažai veikia specialiai sukurtose eksperimentinėse situacijose. *Δ* pabaigos visada atviros, jose suskoncentruojamas tragikomiškumo efektas – atskleidžiama nelaukta reiškinių ar žmogaus prigimties pusė, dvilypumas, „juokingumo tragizmas“. *Δ* juokas pagilina ir susti- prina tragizmą. Terminas *Δ* kartais keičiamas termi- nu *tragifarsas*.

Pirmąja lietuviška *Δ* laikoma B. Sruogos *Pajūrio ku- rortas* (1957); *Δ* žanro bruožų turi J. Gliniskio *Grasos namai* (1971, past. 1970), *Cikuta – Sokratui* (1981), S. Šaltenio vienaveiksmis groteskas *Giljotina* (1968), K. Sajos parabolinė pjesė *Mamutų medžioklė* (past. 1968, išsp. 1969) ir kt.

Smulkieji dramos žanrai

Farsas (pranc. *farce* < lot. *farciō* – įdarau; prieskoniais pagardintas įdaras): 1. viduramžių teatro vaidinimas, atsiradęs iš komiškų misterijų intarpų. *Δ* fabulos buvo anekdotiškos, imamos iš realios to meto bui- ties, veikėjai – visų socialinių sluoksnių atstovai: didi- kai, dvasininkai, miestelėnai. *Δ* pikantiškai pajvairin- davo „aukštąją“ misteriją.

2. žanras, vaizduojantis kasdieninio gyvenimo si- tuacijas, ypač – kontrastus tarp rimto ir juokingo, išorės ir vidaus. *Δ* herojai demaskuoja išorinį pa- dorumą ar tvarką. *Δ* būdingas groteskas, juok- dariškumas, grubus juokas, išorinis komizmas – muštynės, plūdimasis ir pan. *Δ*, kaip ir tragedija, perteikia kraštutinumų kvintesenciją: linksma be- tvarkė, viešpataujanti *Δ*, atlieka tragedijos fatumo, likimo, vaidmenį, tačiau įkūnija ne teisingumo triumfą, o nebaudžiamą, nepakaltinamą agresiją. *Δ* perso- nažai stokoja intelekto, yra pertekę fizinės jėgos ir nevengia ją pasinaudoti. *Δ* veiksmė slypinti agresija nereikalauja jokio moralinio pateisinimo. *Δ* teikia galimybę sugrįžti į nerūpestingą vaikystę, priešin- gai nei komedija, kurioje susiduriame su kasdieniais rūpesčiais ir atsakomybe, privaloma suaugusiam žmogui. Žiūrovo gailestis vaizduojamoms aukoms *Δ* neskatinamas, aukos persekiojimu mėgaujamasi. *Δ* fabula nesudėtinga, veikėjai schematiški, tarpusavio santykiai aiškinamiesi daugiau agresyviais fiziniais veiksmais nei kalba. Pasitelkiama improvizacija, su žiūrovais užmezgamas juokingas, nelabai padorus dialogas.

Δ turėjo įtakos V. Šekspyro (Shakespeare), Ž. B. Molje- ro (Molière) komedijoms; itališkoji *Δ* tradicija tapo improvizacinės kaukių komedijos – *commedia dell'arte* – žanro pagrindu. XIX–XX a. farsinė bufonada pa- sitelkiama daugelyje aštrių satyrinių kūrinių: A. Žari (Jarry) *Karaliuje Ūbe* (1896), B. Brechto komedijoje *Šveikas Antrajame pasauliniame kare* (1943), *Ponas Puntila ir jo tarnas Matis* (1948) ir kt. XX a. 1912–1927 metų laikotarpis laikomas didžiąja *Δ* epocha kine (Č. Čaplino (Chaplin), brolių Marksų farsai). *Δ* įgau- na naują kokybę žanrinėje savo atmainoje – *tragifar- se*, supinančiame tragedijos ir farsio elementus (tra- gikomedija).

Lietuvių dramaturgijos istorijoje žanrinę *Δ* paantraš- tę pirmą kartą panaudojo P. Pundzevičius-Petliukas *Neatmezgamame mazge* (1901). Moderniai šio ža- no atmainai priskiriamas K. Binkio tragiškas farsas *Generalinė repeticija* (1940). *Δ* kūrė A. Landsbergis (*Barzda*, 1966), K. Ostrauskas (*Gundymai*, 1963), *Δ* elementų yra S. Šaltenio groteske *Giljotina* (1968), K. Sajos, H. Kunčiaus pjesėse.

Melodrama (gr. *melōdia* – daina), XVIII a. atsiradęs žanras, orientuotas į masinio žiūrovo emocijas ir etines nuostatas. Δ būdinga paprastos ir suprantamos situacijos, personažų konfrontacija, teigiamų personažų idealizavimas ir neigiamų juodinimas, vyrauja moralinė problematika, dinamiška intriga, laiminga pabaiga. Publikos dėmesį Δ palaikydavo kvapą gniaužiantys scenos efektai: gaisrai, potvyniai, žemės drebėjimai ir pan. Δ perteikia svarbius žmogaus prigimties bruožus, tačiau jai trūksta brandumo, turtinga vaizduotė čia stokoja intelekto; melodrama lyginama su tuo vaiko brendimo etapu, kai vaizduotėje kuriami pasakiški pasauliai, mintis atrodo visagalė, kai nejuočiama skirtumo tarp *aš noriu* ir *aš galiu*.

Ketvirtajame XX a. deš. Δ, patį populiariausią bulvarinių teatrų žanrą, Ž. Kokto (Cocteau) poetizavo savo pjesėse naudodamasis Δ būdingais persekiojimo, herojų priešiškos aplinkos motyvais (*Orfėjas*, 1925, *Žmogaus balsas*, 1930, *Sunkūs tėvai*, 1938, *Rašomoji mašinėlė*, 1940). Lietuvoje pirmąja Δ laikoma A. Fromo-Gužučio *Ponas ir muzikai* (išsp. 1893), Δ bruožų yra istorinėse dramose (M. Šikšnio-Šiaulėniskio *Pilėnų kunigaikštis*), P. Vaičiūno dramaturgijoje. Vaičiūno pjesių situacijos, sceninės intrigos ir emocinio išraiškumo priemonės daugiausia yra komedijinės ir melodramatinės, jo kūriniais labiausiai tinka komiškos Δ vardas.

Misterija (gr. *mysterion* – paslaptis, slapta tiesa): 1. apeigos, siejamos su senovės dievų kultu, kuriose galėjo dalyvauti tik įšventintieji (sen. Graikijoje minios Eleusino Δ).

2. viduramžių religinės dramos žanras (XIV–XVI a.). Δ buvo vaidinamos religinių bei miesto švenčių metu, vaidinimą organizuodavo miesto valdžia (municipalitetai) kartu su amatininkų cechais, vaidindavo aktoriai mėgėjai, pasirodydavo imimai, žonglieriai.

Δ paprastai sudarydavo serija epizodų, sukurtų pagal Senojo bei Naujojo Testamento siužetus ar šventųjų gyvenimo temomis. Religinio turinio scenas keisdavo komiškos, buitinės intermedijos, farsai. „Vaidinimo vadovai“ rūpindavosi tik atskirų scenų (o ne Δ visumos) pastatymu. Δ buvo vaidinamos keletą dienų. Δ vaidinimai ėmė įgyti *burleskos* bruožų, todėl sunerimusį Bažnyčia apie XVI a. vidurį Δ uždraudė. Δ žanrą atgaivino romantikai (Dž. Bairono (Byron) *Kainas*, 1821, A. Mickevičiaus *Vėlinės* 1823–1832); epizodinė, atvira Δ kompozicija imponavo simbolistams, ekspresionistams, neoromantikams, siurrealistams. Lietuvoje XX a. pr. Δ buvo vadinami dramos kūriniai, alegoriniais vaidais atskleidžiantys tautos istorijos kelį: trečioji Vydūno *Probočių šešėlių* dalis „Šventa ugnis“ (1900), *Jūrų varpai* (1914), V. Mykolaičio-Putino *Nuvainikuota Vaidilutė* (1927), L. Giros *Beauštanti aušrelė* (1913), *Paparčio žiedas* (1928), V. Krėvės-Mickevičiaus *Likimo keliais* (t. 1–2, 1926, 1929). Lietuvoje nuo 1923 m. daugiausiai ateitininkų draugijos iniciatyva įvairių švenčių proga pradėti rengti masiniai Δ vaidinimai po atviru dangumi – Kaune ant Ažuolyno

kalno, Palangoje ant Birutės kalno, ant Rambyno kalno.

Miraklis (iš lot. *miraculum* – stebuklas), viduramžių religinės dramos žanras, kurio siužeto šaltinis – stebuklas, padaromas šventojo arba mergelės Marijos, gelbstint atgailaujantį nusidėjėlį. Δ paprastai susidėdavo iš dviejų dalių: pirmoji vaidavo nusidėjėlio nuodėmingą gyvenimą, o antroji – stebuklus, atgailą ir dorybės kelio suradimą. Pirmasis žinomas Δ žanro kūrinys – prancūzų truvero Žano Bodelio (Bodel) *Vaidinimas apie šv. Mikolajų* (1200), siužetas susijęs su XII–XIII a. kryžiaus žygiais. Dažnai Δ buvo kuriami pagal lotyniškų avantiūrinų apysakų, miestiečių fablio ir epinių poemų siužetus. Buitinių scenų gausėjimas Δ priartino prie buitinės dramos, kurioje išliko krikščioniškas moralas.

Δ išliko ir Renesanso epochoje: XV–XVII a. Ispanijoje buvo ypač populiarios „pjesės apie šventuosius“ (Lope de Vegas, T. de Molinos, P. Calderon (Calderon) kūriniai). XVII–XVIII a. jėzuitų mokyklinių teatrų repertuaruose išsaugotos kanoniškosios Δ savybės. Simbolizmui atgaivinus susidomėjimą religine tematika, darsyk buvo prisimintas ir viduramžių Δ. Kai kuriuose kūkiniuose „stebuklas“ įgavo satyrišką interpretaciją (M. Meterlanko (Maeterlinck) *Švento Antano stebuklas*, 1904). Lietuvių dramaturgijoje Δ bruožų yra A. Kairio dramoje apie karalaitį Kazimierą *Šventasis princas* (1984), A. Lansbergio diptiche apie šv. Kazimierą *Vėjas gluosniuose* (1956) ir *Gluosniai vėjuje* (1973), K. Ostrausko paradoksaliajoje biblinėje saktmėje apie prikėlimo iš mirusiųjų stebuklą *Lozorius* (1971).

Moralitė (lot. *moralis* – dorovingas), viduramžių didaktinės dramos žanras. Δ situacijos ir konfliktai vaidavo realų gyvenimą, temos perteikdavo amžiną konfliktą tarp gėrio ir blogio, kūno ir dvasios. Δ veikėjai – alegorinės abstrakcijos, kurios išreiškė ydas ir dorybes, kovojančias dėl žmogaus sielos. Personažai neindividualizuoti, jų alegorinę prasmę žiūrovai suvokdavo iš akivaizdžių detalių (Savimeilė prieš save rankose laikydavo veidroį, Pasitenkinimas neišjosi apelsiną ir t. t.). Intriga nežymi, perteikta patetiškai, jaudinanti. Žmogaus gyvenimas Δ paprastai būdavo lyginamas su kelione, kurioje neišvengiamai susiduriama su nenutruškančia kova tarp gėrio ir blogio. Δ moralas dažniausiai būdavo tas pats: protingi žmonės eina gėrio keliu, o neprotingi tampa ydų aukomis. Populiarus visoje Europoje tapo Δ siužetas apie žmogų, kurį aplanko Mirtis. Nesulaukęs pagalbos iš Draugystės, Giminytės ir Turtingumo, žmogus kreipiasi į savo Gerus darbus, ir šie jį atveda prie dangaus vartų (ši Δ, pavadinta *Visi žmonės*, buvo pastatyta ir Lietuvoje Tautos teatre 1919 ir 1924, inscenizacijos autorius ir rež. A. Sutkus). XV–XVI a. vaidintos Δ laikomos grandimi, jungusia viduramžių dramą su naujųjų laikų dramaturgija. Alegoriniai Δ personažai išliko Renesanso epochos dramaturgijoje (V. Šekspyro (Shakespeare) *Žiemos pasaka* (1610–1611) ir kt.), jėzu-

itų mokyklinėje dramoje. XIX–XX a. bandyta Δ žanrą atgaivinti poetinėje dramoje H. von Hofmanstalo (Hofmanstahl) *Kiekvienas žmogus* (1911), T. S. Elioto poetinėse dramose), epiniame B. Brechto teatre.

Vodevilis (pranc. *vaudeville* < *voix de ville* – miesto balsas), lengvos komedijos žanras, kuriame dialogai ir dramatis veiksmas grindžiamas intriga, anekdotiniu siužetu, papildomi muzikiniai intarpai, dainomis – kupletais, šokiai. Iš pradžių Δ buvo vadinamos dainelės – kupletai XV–XVI a. nedidelėse komiškose pjesėse, vaidinamose Paryžiaus mugių teatrų. Δ žanras suklestėjo XVIII a. antroje pusėje, Prancūzijos revoliucijos metais, kai kandūs kupletai, lydimi jiems pritaikytos lengvai įsimenamos melodijos, plačiai pasklido po Paryžių ir jo apylinkes (1792 Paryžiuje *commedia dell'arte* tradicijas saugojusio „Comédie – Italienne“ aktoriai įkūrė teatrą „Vaudeville“). XIX a. Δ tapo neilga, intriguojančios fabulos pramogine pjesė, kurioje veiksmas ir dialogas keisdavosi su muzika, šokiais ir dainomis (E. Skribo (Scribe), E. Labišo (Labiche) dramos). Prancūzų Δ tradicija veikė XIX a. komediją, Δ pradėjo kurti įvairių šalių autoriai (Δ žanrai artimos vienaveiksmės A. Čechovo pjesės *Meška*, *Jubiliejus*, *Piršlybos* ir kt.). Δ tradicijas tęsia pramoginis bulvarinis teatras ir jam kuriantys dramaturgai. Lietuvoje Δ žanro pjesių sukūrė S. Čiurlionienė-Kymantaitė (*Kuprotas oželis*, 1919), J. Grušas (*Nenuorama žmona*, 1956). | AUŠRA MARTIŠIŪTĖ

Dramos tipai

Lėzedrama (vok. *Lesedrama*, *lesen* – skaityti), dramos tekstas, skirtas skaityti, o ne vaidinti scenoje. Dar vad. „literatūrinė“ dramaturgija, „teatru krėsle“. Δ ypač išpopuliarėjo XIX a. Šiuolaikiniame teatre laikomasi požiūrio, jog scenoje gali būti pastatytas bet koks tekstas, todėl Δ terminas nebetenka aktualumo, lėzedrama vadinama poetine drama.

Pirmuoju Δ autoriumi laikomas Seneka. Romoje buvo populiarūs vieši rašytojų kūrybos skaitymai (recitacijos), pradėti Azinijaus Poliono (76–5 m. pr. Kr.); tikėtina, kad Senekos tragedijos buvo rašomos klausytojams. 1499 Ispanijoje pasirodė F. de Rojas dramatinės formos prozos kūrinys *Selestina*, pašiepiantis riterinę bei romantinę tradiciją. Kūrinys nebuvo skirtas vaidinti scenoje (sudarytas iš 21 veiksmo), tikriausiai skaitytas balsu kaip ir Terencijaus bei Senekos dramos. XIX a. lėzedramas kūrė A. de Miusė (*Spektaklis krėsle*, 1832), P. B. Šelis (Sheley) (*Čenči šeima*, 1819, *Išlaisvintasis Prometėjas*, 1820); Dž. Baironas (Byron) (*Manfredas*, 1817). Dauguma sudėtingų romantinių dramų buvo laikomos nepritaikomomis scenoje (L. Tyko (Tieck), V. Hugo, A. de Miusė (Musset), K. D. Grabės (Grabbe), A. Mickevičiaus ir kt. kūriniai). Lietuviškoji lėzedrama – V. Krėvės *Šarūnas* (1911), epopėjinis kūrinys, sujungęs dramaturgijos, epo ir lyrikos bruožus. Lietuvoje vad. „lėzedramos“ teisėmis į viešumą išėjo pagrindiniai Vydūno, V. Krėvės, V. Mykolaičio-Putino, kai kurie K. Puidos, P. Vaičiūno, S. Santvaro ir kt. kūriniai. Jų pasirodymas mėgėjų

teatro saulėlydžio ir profesionaliojo teatro saulėtekio metu žymi lietuviškos dramaturgijos atotrūkio nuo vaidybos ir dramos teatro momentą. Į teatrą šie kūriniai gali būti grąžinami arba naujai pritaikyti scenai, arba siekiant kitokių, nebe grynai vaidybinio, dramatinio meno tikslų (S. Čiurlionienės- Kymantaitės *Mūsų jauja* (1910), K. Jurgelio dramatinė baladė *Uždraustas geismas* (1917) ir kt.).

Monodrama, drama, kurioje vieno asmens kalbėjimas, monologas, tampa užbaigtu kūriniumi. Δ išryškėja dramos monologo dialogiškumas: nors čia kalba vienas veikėjas, bet jo kalbėjimas skirtas kitam žmogui norint jį prakalbinti, paveikti, išjudinti. Δ pradininkas – prancūzų rašytojas ir kino režisierius Ž. Kokto (Cocteau) (*Žmogaus balsas*, 1930, *Abejingas gražuolis*, 1946). Δ populiarūs ir absurdo teatro kūrinuose (S. Beketo (Beckett) *Laimingos dienos*, 1961, *Paskutinė Krepo juosta*, 1958 ir kt.).

Lietuvių Δ turi savitą istoriją. XX a. pradžios lietuviškųjų vakarų monologai gali būti laikomi lietuviškosios Δ užuomazga (Žemaitės *Monologas caro tarno*, *Klebono gospadinė*, *Vaižganto Negryna sąžinė*, *Paskutinį kartą*, *Rašėjas*, L. Giros *Dekoracijos ir teatras*, *Ir mazgelis nepadėjo*). Po keleto dešimtmečių pasirodė gerokai pakitusios Δ: V. Juknaitės *Vainuto raštininkas* (1996) – poeto A. Baranausko jaunystės metų mintys ir svajonės; K. Ostrausko koliažas *Vaižgantas* (1994), sudarytas iš Vaižganto raštų, išradingai pasinaudojant jo beletristiniais kūriniais, publicistiniais rašiniais, atsiminimais, laiškais, autobiografinių dokumentų tekstais, kitų autorių užrašytais rašytojo pasisakymais.

Naujoji drama (nekanoniškasis dramos modelis): 1. aristoteliškojo dramos modelio taisyklių nesilaikanti Viduramžių, Renesanso (V. Šekspyro (Shakespeare) ir kt.), Romantizmo dramaturgija, pagrįsta laisva kompozicija, tragizmo ir komizmo, prozinės ir eiliuotos kalbos, fantastikos ir tikroviškumo jungtimis.

2. XX a. susiformavęs modernios dramos modelis (H. Ibseno, A. Strindbergo, A. Čechovo, M. Meterlinko (Maeterlinck) ir kt. dramaturgija).

Δ pakito požiūris į dramatinio veiksmo (konflikto) turinį ir šaltinius, fabulos reikšmę dramos struktūroje. Dramos veiksmą gali sudaryti kelios fabulos, vietoj „tikrovės imitavimo“ (mimezės) kuriama „tikrovės vizija“. Δ personažus sunku skirstyti į protagonistus ir antagonistus: čia nėra įprasto konflikto ir aiškiai susiskaldžiusių priešiškių jėgų, personažų santykiai – daug gilesnių ir sudėtingesnių dalykų išraiška. Δ konflikto ribas išplėtė A. Čechovas, savo pjesėse vaizdavęs žmogaus siekimų susidūrimus su neįvardintomis jam priešiškomis jėgomis. Δ būdinga atvira struktūra. Laikas, kitaip nei įprastoje dramoje, iš veiksmo fono čia tampa svarbiu kūrinio sandaros ir prasmės komponentu: laiko kaista vyksta suvokėjo akivaizdoje, laikas sustabdomas, komentuojamas (M. Frišo (Frisch) *Biografija: vaidinimas*, 1968; J. Grušo *Adomo Brunzos*

paslaptis, 1967). Δ atgaivintas ir išplėtotas „pjesės pjesėje“ principas (L. Pirandello *Šeši personažai ieško autoriaus*, 1921, K. Binkio *Generalinė repeticija* (1940); J. Grušo *Pijus nebuvo protingas* (past. 1974, išsp. 1976).

Δ atsiskleidžia naujas psichologizmo pobūdis: gilnamasi į žmogaus sąmonės sferą, prigimties dvilypumą bei sąmonės reiškinius, vidinių konfliktų raidą (A. Strindbergo *Sapnas*, 1902, *Į Damaską*, 1904; J. O'Nilo (E. O'Neill) *Imperatorius Džonas*, 1921, Vydūno *Probočių šešėliai*, 1908, *Jūrų varpai*, 1914; J. Glinskio *Grasos namai*, 1970). Δ personažas „suskaidomas“ (Adomas ir Brunza J. Grušo pjesėje *Adomo Brunzos paslaptis*, 1967, A. Vienažindys – kunigas ir poetas – R. Granausko Rožės pražydyjimas *tamsoj*, 1978); naudojamos kaukės (B. Brechto *Gerasis žmogus iš Sezuano*, 1943, M. Frišo *Kinų siena*, 1946, Vydūno *Jūrų varpai*). Kartais personažas tampa apibendrinta socialine, moraline ar idėjine kategorija, vadinamas bendrinium vardu (Šviesveidis Moksleivis, Kareivis, Pranašas Vydūno *Pasulvio gaisre*, 1928, Auktorius, Senelis, Senelė K. Ostrausko pjesėje *Gyveno senelis ir senelė*, 1963). Kalbėjimas dažniausiai liudija ne personažo valią ir siekimus, o jo būseną, nuotakas (Vydūno *Jūrų varpai*, A. Škėmos *Ataraxia*, 1961, K. Ostrausko *Eloiza ir Abelardas*, 1985).

Simbolistinė drama, XIX a. pab. – XX a. pr. drama, siekusi atskleisti intuityvų suvokimą ir jutimą, iracionalų gyvenimo pradą. Simbolistai į dramaturgiją įvedė daugiaprasmią monologą, simbolines figūras, potekstę. Δ ir teatras ieškojo muzikos, dailės, poezijos, choreografijos sintezės. Δ kūrė M. Meterlinkas (Materlinck) – *Nekviestoji viešnia*, 1890, *Žydroji paukštė*, 1908, H. fon Hofmanstalis (von Hofmannstahl), O. Vaildas (Wilde), G. D'Anuncijus (D'Annunzio), A. Blokas, L. Andrejevas, V. Briusovas, S. Vyspianski (Wyspiański) ir kt.

Lietuvių dramaturgiją simbolizmo linkme orientavo S. Čiurlionienė-Kymantaitė knygoje *Lietuvoje: kritiškas žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją* (1910), režisierius A. Sutkus, kūręs simbolistinės dramaturgijos spektaklius Tautos teatre. Prie lyrinio simbolinės dramos modelio priartėjo tik V. Mykolaitis-Putinas dramose *Valdovo sūnus* (1920), *Žiedas ir moteris* (1925), misterijoje „Nuvainikuota Vaidilutė“ (1927). Δ bruožų yra Vydūno misterijose, M. Šikšnio-Šiaulėniškio (*Sparnai*, 1907, *Likimo bausmė*, 1911), K. Puidos (*Undinė*, 1911), *Rudens gaisrai*, 1924), ankstyvosiose P. Vaičiūno pjesėse (*Milda meilės deivė*, 1920, trilogija *Mano taurė*, 1920), kitų XX a. pr. dramaturgų kūrinuose.

Ekspressionistinė drama, lit-ros ir teatro istorijos reiškinys, klestėjęs tris pirmuosius XX a. deš. Δ formavosi kaip reakcija į XIX a. pab. – XX a. pr. meno tendencijas – neoklasicizmą, neoromantizmą, natūralizmą bei impresionizmą.

Δ objektas – krizinis visuomenės bei pasaulio būvis. Pabrėžiama būtinybė atsinaujinti žmonijai, rodomas

pražūtingas techninės civilizacijos poveikis žmogui. Žmogaus esmę dažniausiai perteikia depersonalizuoti veikėjai (Bankininkas, Tėvas, Sūnus ir pan.). Δ reiškia tikėjimą, jog sukurti naują pasaulį galima tik keičiant ir tobulinant patį žmogų. Pagrindinė problema – žmogaus kitėjimas (iškeliamas protagonisto – Naujojo Žmogaus samprata). Pagrindinė Δ herojų saviraiškos priemonė – monologas.

Ekspressionistai pasisakė prieš meno ir realybės sutapatinimą, dramoje ir scenoje daug dėmesio skyrė ekspresyviai išraiškai (lot. *expressio* – išraiška): naudojo įvairius sceninius efektus (kaukės, pantomima, abstraktus scenovaizdis), retorines kalbos priemones (scena – sakykla ar kalbėtojo tribūna). Δ primena misteriją (teminė ir struktūrinė paralelė: Δ vadinama „išganymo“ drama, joje kuriama protagonisto paralelė su Kristumi, rodomas herojaus kančių kelias – „stotys“), jai būdinga atvira dramatinė kompozicija.

Ekspressionizmo pirmtaku laikomas A. Strindbergas (*Sapnas*, 1902, *Į Damaską*, 1893–1903). Δ rašė F. Vedekindas (Wedekind) (*Pavasario pabudimas*, 1891, dilogija *Lulu (Žemės dvasia*, 1895 ir *Pandoros skrynia*, 1902), R. J. Zorgė (Sorge) (*Elgeta*, 1912), E. Toleris (Toller) (*Pasikeitimas*, 1919, *Masė – žmogus*, 1921), G. Kaizeris (Kaiser) (*Kalė miesto piliečiai*, 1914; trilogija *Koralas. Dujos I. Dujos II*, 1917–1920; *Pragaras. Kelias. Žemė*, 1919) ir kt. Lietuvių dramaturgijoje ekspresionizmo bruožų yra V. Bičiūno pjesėje *Brolio Vitolio naktys*, 1928, P. Gintalo *Dinamo 1000 H. P.*, 1930, S. Šemerio *Mirties mirtis*, 1924, Vydūno dramaturgijoje (misterija *Jūrų varpai*, 1914, tragedija *Pasulvio gaisras*, 1928 ir kt.).

Poetinė drama, XIX a. pab. susiformavęs dramos tipas, perteikiantis poetinę pasaulio sampratą. Δ perėmė romantizmo, simbolizmo patirtį, atsirado kaip priešprieša natūralistinei pasaulio raiškai. Δ priklauso iškart dviems literatūros rūšims – poezijai ir dramai. Tai XX a. literatūrai ir teatrui būdingas formų integracijos reiškinys.

Δ esmę ir giluminį struktūros pagrindą sudaro *vidinis veiksmas* – poetinė kalba išsakytas žmogaus dvasinio pasaulio dramatismas. Laikas ir erdvė gali tapti personažo būsenų ar nuotaikų metafora. Pagrindinė personažų kūrimo priemonė – monologai, lyriškesni ir mažiau susiję su išoriniu veiksmu negu tragedijoje, jiems atsirasti kartais reikia labai nežymaus išorinio postūmio. Δ reikšminga vieta skiriama muzikai – dainoms, giesmėms, chorams, kurie paspartina dramatinio veiksmo eigą, metaforiškai įvertina ar apibendrina vaizduojamus įvykius, tampa idėjiniais ir emocijiniais akcentais.

Nėra vientisos ir išbaigtos Δ teorijos. T. S. Eliotas, Δ teoretikas ir kūrėjas, teigė, kad teatras yra idealus poezijos mediumas, o Δ, kaip ir muzika, gali išreikšti ypatingą, paprastai neįvardijamą jausmų sferą, tačiau XX a. Δ dar tebėra eksperimentas („Dialogas apie dramatinę poeziją“ 1928, „Poetinės dramos poreikis“, 1936 ir kt.). Δ kūrė T. S. Eliotas (*Žmogžudystė katedroje*, 1935), O. Milašius (*Migelis Manjara*, 1913)

ir kt. Lietuvių dramaturgijoje Δ pradininku laikomas B. Sruoga (*Milžino paunksmė*, 1932 ir kt.). Klasikinį Δ modelį sukūrė Just. Marcinkevičius (trilogija *Mindaugas. Mažvydas. Katedra*, 1968–76). Lietuvoje Δ kūrėjai ieškojo naujų raiškos priemonių: J. Marcinkevičiaus *Čičinske* (1975) panaudojama bufonados ir parodijos stilistika; V. Palčinskaitės *Kristiano Anderseno rožė* (1978) – pasakos elementai, J. Vaičiūnaitės pjesėse (*Kasandra, Apsiaustis, Dialogai su Emilija*, 1980) modernizuojamas blokiškasis Δ tipas. Δ bruožų esama ir šiuolaikinėje dramaturgijoje (S. Parulskio, L. S. Černiauskaitės, M. Ivaškevičiaus, G. Grajausko pjesės).

Epinė drama, 1. B. Brechto epinio teatro koncepcija ir dramaturgija. Δ padarė didžiulę įtaką pasaulinei dramai ir teatro raidai. Δ susijusi su specifiniu požiūriu į autoriaus, vaizduojamojo pasaulio ir adresato santykius. Įprastas dramatinės raiškos priemonės, veiksmą ir dialogą, Δ keičia *pasakojimas*. Vietoje tradicinės dramos kompozicijos, kurioje kiekvienas veiksmas yra išbaigtas ir logiškai paruošia toliau einantį, atsiranda savarankiški epizodai, scenos. Δ parodo skirtingas socialinės tikrovės puses, fabula organizuojama pagal kronikinę kompoziciją. Atsisakoma klasikinėje dramai būdingos atomazgos, kurioje herojus praregi ir pripažįsta savo klaidas. Δ palieka pačiam žiūrovui / skaitytojui kritiškai vertinti herojų (B. Brechto *Motušė Kuraž*, 1939).

Epinės dramos elementų yra antikiniame, viduramžių, Rytų Azijos teatre (kaukės, choras, muzikiniai efektai, pantomima). Į Δ įvedami komentarai, „zongai“ – dainos, baladės, pasakotojo samprotavimai. Atsiribojimo efektą padeda sukurti žinomos fabulos: parabolės, mitai, Rytų legendos, žinomų literatūros kūrinių siužetai. Δ bruožų turi XIX a. sukurtas G. Büchnerio (Büchner) *Voicėkas* (drama sudaryta iš epizodų, demonstruojančių, kaip žmogus stumiamas į nusikaltimą), H. Ibseno *Peras Giuntas* (1867), T. Vailderio (Wilder) *Ilgą Kalėdų vakarienę* (1931).

2. misterijų, romanų, apysakų, novelių dramatinizacija (inscenizacija), pritaikymas vaidinimui. Inszenizuojant (dramatizuojant) kito žanro kūrinių, paprastai išsaugoma autoriaus mąstymo bei epinio kūrinio stiliaus savitumas (R. Samulevičius, dramatizuodamas Vaižganto *Nebylį*, pasirinko „epiškai lyrinės dramaturgijos formą“; A. Sluckaitė J. Bobrovskio romano *Lietuviški fortepijonai* motyvais sukūrė „poetišką teatrinę polifoniją“ „Smėlio klavyrai“). Romanas ar apysaka gali būti pritaikomi scenai neperrašant teksto, o skaitant jį publikai ir suvaidinant atskiras ištraukas. Scenai gali būti pritaikomi ir dokumentai bei publicistika (istorinės dramos atmaina): prancūzų rež. Ž. Vilaras (Vilard) spektaklyje panaudojo atominės bombos išradėjo R. Openhaimerio (Oppenheimer) bylos dokumentus, vokiečių „Berlyno ansamblis“ inscenizavo B. Brechto teorinius straipsnius, P. Brukas (Brook) sukūrė „US“ – spektaklį apie Vietnamo karą.

Antidrama (absurdo, paradokso drama), moderniosios dramos tipas, paneigęs tradicinės dramos modelį. Δ atsirado kaip priešprieša XX a. 5–6 deš. prancūzų teatre vyravusiai bulvarinei ir intelektualinei dramai. Absurdo koncepcija perimta iš egzistencializmo filosofijos (A. Kamiu (Camus) *Sizifo mitas*, 1942). Δ parodo žmogaus egzistencijos beprasmiškumą, siekia įkūnyti absurda scenos vaizdiniais, sukurti scenoje absurdo pojūtį: visaverčiam Δ egzistavimui būtina specifinė teatrinė raiška. Pirmoji Δ – 1950 Paryžiuje suvaidinta E. Jonesko (Ionesco) *Plikagalvė dainininkė*, autoriaus pavadinata antipjese.

Δ ištakų randama antikos mimų, viduramžių farso, italų *commedia dell'arte*, XX a. dadaizmo, siurrealizmo bei ekspresionizmo tradicijose, A. Arto (Artaud) „žiaurumo teatro“ koncepcijoje. Δ pasitelkia paradoksa, groteską, gretina didybę ir profaniškumą (M. Frišo (Frisch) *Bydermanas ir padegėjai*, 1957–1958). Δ vaizduoja atsitiktines, nemalonias situacijas, kuriose personažai neslepia susvetimėjimo sau, išgyvena tapatybės krizę (Ž. Ženė (Genet) *Kambarinės*, 1947; M. Frišo *Grafas Ederlandas*, 1951). Δ kuriamas personažas – marionetė, niveliuojama atskiro žmogaus asmenybė, vardą atstoja bendrinis žodis, raidė, skaičius (Bobi Vatson vadinami visi šeimos nariai E. Jonesko *Plikagalvėje dainininkėje* ir pan.). Individualumo nykimą perteikia nykstantis ar deformuotas kūniškumas (S. Beketo (Beckett) *Laimingos dienos*, 1960, *Žaidimo pabaiga*, 1957, *Vaidinimas*, 1963). Personažų santykiai pakeičiami personažo ir daikto santykių problematika, pabrėžiamas nuolat kylantis daiktų invazijos pavojus (E. Jonesko *Kėdės*, 1952, *Naujasis nuomininkas*, 1953). Viena pagrindinių Δ temų – kalba (Δ kalba praranda infomacijos perdavimo funkciją, išryškina kalbos muzikalumas, dramaturgai užsimena apie totalios tylos grėsmę). Rytų Europos Δ dominuoja politinės temos (Čeko V. Havelo *Vakarėlis sode*, 1963; *Memorandumas*, 1965, lenko S. Mrožeko *Policija*, 1958, *Stripitizas*, 1961, *Atviroje jūroje*, 1961, parodija, parafrazė *Hamleto* tema – *Tango*, 1965, T. Roževičius (Różewicz) *Kartoteka*, 1960, *Laokoono grupė*, 1962, *Juokingas senis*, 1964, *Nutrauktas veiksmas: nesceniška komedija*, 1965). Rytų Europos Δ artima E. Jonesko pjesė *Raganosiai*, 1958, kurią savitai parafrazavo K. Saja *Mamutų medžioklėje*, 1968.

Δ kūrė E. Jonesko (*Pamoka*, 1951, *Kėdės*, 1952, *Raganosiai*, 1959), S. Beketas (*Belaukiant Godo*, 1953, *Laimingos dienos*, 1961, *Paskutinė Krepo juosta*, 1958, *Žaidimo pabaiga*, 1957), Ž. Ženė (*Kambarinės*, 1947, *Balkonas*, 1956), A. Adamovas (*Parodija, Invazija* (abi 1950), *Ping – pong*, 1955), anglų „naujosios bangos“ dramaturgai H. Pinteris (*Sargas*, 1960) ir kt., šveicaras M. Frišas (*Bydermanas ir padegėjai*, 1957–1958), amerikietis E. Olbis (Albee) (*Atsitikimas Zooparke*, 1959, *Smėlio dėžė*, 1960, *Amerikietiška svajonė*, 1961). Lietuvių dramaturgijoje Δ priskirtinos A. Ambraso ir R. Midvikio (*Duobė, Maratonas, Pirmadienio popietė*, 1968–1970),

S. Šaltenio (*Giljotina*, 1968), K. Sajos (*Klaustrofobija, arba pasivažinėjimas liftu*, 1989), K. Ostrausko (*Gyveno kartą senelis ir senelė*, 1963, *Lozorius*, 1971 ir kt.) dramoms.

Groteskas (< pranc. *grotesque* – keistas, įmantrus, juokingas): 1. meninio vaizdavimo tipas (vaizdas, stilius, žanras), grįstas fantastika, komizmu, hiperbole, netikėtais gražais ir bjaurais, juokingo ir baisaus, tikroviško ir neįtikėtino deriniais. 2. grotesko drama – XX a. dramoms tipas, susijęs su absurdo teatru (žr. *Antidrama*).

Lietuvių teatrologijoje Δ esmę pirmasis apibrėžė rež. A. Sutkus, rašydamas apie Vilkolakio teatro spektaklius. Δ esmė glūdi priešybų, kraštutinumų gretinime bei jų derinime. Δ būdingas netikėtas posūkis nuo rimto į juokingą, groteskinius vaizdus neišvengiamai lydi kandus juokas. Δ, priešingai nei alegorijai, būdinga perkeltinė prasmė, nevienareikšmiškumas. Su Δ susijęs liaudiškas, gyvenimą teigiantis, karnavalinis juokas. Δ populiarus viduramžių misterijų intermedijose, farsuose, Renesanso (E. Roterdamietis, F. Rablé (Rabelais), Apšvietos (Dž. Sviftas (Swift), romantizmo (V. Hugo, E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), T. Gotjė (Gautier) *Groteskai*, 1844) lit-roje. XIX a. realizme Δ įgijo socialinio konkretumo (N. Gogolis). XX a. modernistai (ekspresionistai, siurrealistai ir kiti) Δ reiškė pasaulio absurdiškumo, priešiško žmogui idėjas (F. Kafka, E. Jonesko (Ionesco), S. Beketas (Beckett), J. Hašekas, B. Brechtas, V. Majakovskis ir kt.). Δ – viena pagrindinių tragikomedijos meninės raiškos priemonių.

Lietuvių literatūroje Δ stilistikos elementų yra K. Binkio dramoje *Generalinė repeticija* (1940), kai kuriuose J. Grušo (*Pijus nebuvo protingas*, past. 1974, išsp. 1976; *Cirkas*, 1976), K. Sajos (parabolių triptikas *Oratorius, Maniakas, Pranašas Jona*, 1967, *Mamutų medžioklė*, 1968, groteskinis vienaveiksmių pjesių diptichas *Poliglotos ir Abstinentas*, 1970; liaudiška parabolė *Devynbėdžiai*, 1974 ir kt.), K. Ostrausko (*Gundymai*, 1970; *Čičinskas*, 1974, *Jūratė ir Kastytis*, 1977, *Ars amoris*, 1991), A. Landsbergio (*Meilės mokykla*, 1965, *Barzda*, 1966, *Komedijantai*, 1994) kūrinuose.

Egzistencializmas, literatūros sąjūdis, glaudžiai susijęs su egzistencinės filosofijos kryptimi. Filosofijoje Δ pirmtaku laikomas XIX a. I pusės danų filosofas S. Kirkegoras (Kierkegaard), nors kaip atskira kryptis Δ susiformavo XX a. 3–6 deš. Žymiausi Δ filosofai – vokiečiai M. Haidegeris (Heidegger), K. Jaspersas, prancūzai G. Marselis (Marcel), M. Merlo-Pontis (Merleau-Ponty), Ž. P. Sartras (Sartre), A. Kamiu (Camus), rusai L. Šestovas, N. Berdiajevas. Paprastai skiriamos dvi filosofinio Δ atšakos – religinis, krikščioniškas Δ, teigiantis, kad žmogus gali tapti laisvas per Dievą (svarbiausias atstovas – G. Marselis), ir ateistinis Δ. Pagrindiniai šio Δ atstovai – Sartras ir Kamiu. Jų filosofiniai veikalai (visų pirma Sartro) ir literatūrinė kūryba darė didžiulį poveikį 5–6 deš. intelektualinei atmosferai ne tik Prancūzijoje, bet ir visoje Vakarų

Europoje. Δ filosofijai rūpi ne loginė būties analizė, o žmogaus situacija pasaulyje. Žmogaus būtis yra sąlygota jo egzistencijos. Tai reiškia, kad žmogaus esmė ir vertybės nėra iš anksto duotos; žmogus priverstas pats surasti tas vertybes, surasti prasmę pasaulyje, kuris iš esmės yra neprasmingas. Žmogus Δ filosofijoje yra ne tiek žinantis, kiek jaučiantis, geidžiantis, besirūpinantis, o visų pirma – besirenkantis. Žmogaus egzistencija suvokiama kaip tapsmas, laisvėjimo kelias ir kelias autentiškumo (viena svarbiausių Δ sąvokų) link. Anot Sartro, žmogus paradoksaliai yra „pasmerkta laisvei“, o drauge ir nerimui bei neviltčiai, kuriuos kelia būtinybė rinktis vertybes, susiduriant su pasaulio absurdiškumu. Sartras šią laisvės ir rinkimosi koncepciją išdėstė filosofiniame veikalė *Būtis ir niekas*, 1943. Ir filosofiniuose veikaluose, ir lit-ros kūriniuose Δ evolucionavo nuo individualaus, nihilistinio maišto (Kamiu romanas *Svetimas*, 1942, Sartro romanas *Šleikštulys*, 1938 ir drama *Musės*, 1943) į žmogiškojo solidarumo paieškas (Kamiu romanas *Maras*, 1947) ir socialinio angažuotumo idėją (Sartro *Egzistencializmas yra humanizmas*, 1946). Šią raidą paliudija ir egzistencialistų visuomeninė laikysena – II pasaulinio karo metais jie dalyvavo pasipriešinimo judėjime, pokariu – kairiųjų partijų (taip pat ir komunistų) veikloje.

Lit-ros kūriniuose egzistencialistai derina realistinį vaizdavimo būdą ir filosofinę refleksiją (Kamiu *Svetimas, Krytis*, 1956), naudoja parabolę (Kamiu *Maras*, Sartro pjesės). Egzistencialistų literatūrinei kūrybai neabejotiną reikšmę turėjo anksčiau rašiusio F. Kafkos kūryba. Su Δ susijusi prancūzo A. Malro (Malraux), lenko V. Gombrovičiaus (Gombrowicz) ir kt. rašytojų kūryba. Δ idėjų atgarsių pastebima ir vėliau rašiusių autorių darbuose – pvz., anglų romanisto Dž. Faulzo (Fowles) kūriniuose. Religinio Δ bruožų esama vėlyvojoje A. Maceinos studijoje *Jobo drama*, 1950. Δ įtaką galima pastebėti V. Mačernio, ankstyvojoje Alf. Nykos-Niliūno, A. Mackaus poezijoje, A. Škėmos prozoje ir dramose.

Eilėdara, eiliuotos kalbos garsinė sandara ir ją tyrinėjanti poetikos šaka. Eilėdaroje išskiriami ir akcentuojami tie kalbos organizavimo elementai, kurie skiria eiliuotą kalbą nuo prozinės kalbos ir kitų kalbos vartojimo sričių.

• **Ritmas**, reiškinio, proceso (eilėdaroje – kalbos garso) netolydumas, kintamumas ir kartu tęstinumas. Ritmiškas procesas kartojasi – nutrūksta ir vėl atsinaujina, pvz., laikrodžio tikėjimas ar radijo pypsėjimas. Ritmo priešingybė – tolydumas (pvz., sirenos kauksmas). Δ gali būti nemetriškas – kai ritmo vienetai kartojasi be aiškios tvarkos (toks yra prozinės kalbos ritmas). Eiliuotai kalbai būdingas *metriškas* Δ – ritmo vienetai joje kartojasi dėsningai.

• **Metras**, bendras dėsnis, pagal kurį vienai ar kitaip išsidėsto ritmo vienetai. Δ yra eiliavimo principas, o ritmas – konkreti jo realizacija tekste. Metriško ritmo vienetai (žodžių junginiai, eilutės) būna garsiniu atžvil-

giu kuo nors panašūs – juose sistemingai kaitaliojasi ilgį ir trumpį, kirčiuoti ir nekirčiuoti skiemenys ir pan.

• **Eilutė**, pagrindinis metro vienetas. Eilutėje išryškėja ritmo metriškumas; ji pasižymi intonaciniu vieningumu ir dažniausiai grafiškai fiksuojama kaip savarakiška kalbos atkarpa (tačiau metrinė eilutė gali ir nesutapti su grafine). Δ pradžia iki pirmo kirčiuoto (arba ilgo) skiemens vadinama *anakrūze*, o Δ pabaigoje esantis paskutinis kirčiuotas skiemuos ir po jo einantys nekirčiuoti skiemenys vadinami *klauzule*, arba *kadencija*. Vieną Δ nuo kitos skiria *kadencinė pauzė*. Pastovi Δ viduryje esanti pauzė vadinama *cezūra*.

• **Strofa**, pasikartojantis eilučių derinys, pasižymintis metro, intonacijos bei sintaksės vienove. Paprastai viena Δ nuo kitos atskiriamos grafiškai (tarpu). Δ rūšys skiriamos pagal ją sudarančių eilučių skaičių, pvz., *distichas* (dvielis), *tercetas* (trielis), *katrenas* (ketureilis), *kvintilė* (penkiaeilis), *sestetas* (šešiaeilis) ir t. t. Δ variantai skiriami pagal rimavimo būdus.

• **Rimas, rimavimas**, pastovią poziciją, dažniausiai eilutės gale, turintis garsų sąskambis (eilučių pradžioje ar viduryje esantys rimai būdingi Rytų – arabų, persų – poezijai). Pagal kirčio vietą eilutės gale skiriami vyriški (kirčiuojamas paskutinis skiemuos, pvz., *basa / rasa*), moteriški (kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuos, pvz., *skyla / kyla*), *daktiliniai* (kirčiuojamas trečias nuo galo skiemuos, pvz., *šviėsdamas / kvieėsdamas*), *hiperdaktiliniai* (kirčiuojamas ketvirtas nuo galo skiemuos) rimai. Pagal garsų sutapimą skiriami *tikslūs ir netikslūs* rimai. Rimas, kurių sutampa ne tik klauzulės, bet ir prieš jas einantys garsai, vadinamas *gilioju* (pašlaičių / našlaičių). Jei rimuojamoje žodžio dalyje sutampa balsiai, bet nesutampa priebalsiai, rimas yra *asonansinis* (gėlė / gėrė). Jei sutampa priebalsiai ir nesutampa balsiai, rimas yra *konsonansinis* (rankom / renkam). *Instrumentiniu* laikomas rimas, apimantis daugiau nei klauzulę (pvz., visą žodį) ir pagrįstas garsų sekos panašumais, kontrastais ir pan. (pvz., raudót / ruduo). Rimų pasiskirstymas strofoje vadinamas *rimavimu*. Pvz., populiariausioje strofoje, katrene, eilutės gali būti kryžminio (ABAB), gretutinio (AABB) arba gubiamojo (ABBA) rimavimo. Rimas yra svarbus ne tik garsiniu požiūriu – rimuoti žodžiai būna susiję ir semantiškai.

• **Intonacija**, ritminė, dinaminė ir melodinė kalbos srauto slinktis; konkretus kalbos skambėjimas. Eiluotos kalbos Δ sukuria ritmas, metras, rimas, strofos ir sintaksės pobūdis, instrumentavimo priemonės, eilėdaros sistema. Δ glaudžiai susijusi su teksto reikšme, pvz., B. Brazdžionio eilėraščiuose apokaliptinio pranašavimo situaciją patvirtina ir monotoniškai pakili intonacija.

Eilėdaros sistemos

Antikinė eilėdara, pagrįsta ilgų ir trumpų skiemenų tvarkinga kaita eilutėje. Trumpo skiemens ištarimo trukmė yra laiko matas, vadinamas *mora*. Smulčiau-

sias metro vienetas – *pėda*. Tai eilutėje pasikartojantis trumpųjų (Ė) ir ilgųjų (–, dvi moros) skiemenų derinys. Pagrindinės pėdos yra šios:

pirichis V V

chorėjas, arba trochėjas – V

jambas V –

spondėjas – –

daktilis – V V

amfibrachis V – V

anapestas V V –

Šiuos pėdų pavadinimus vėliau perėmė silabotoninė eilėdara, kurioje trumpų ir ilgų skiemenų derinius pakeitė kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų deriniai.

Manoma, kad Δ kiekviena pėda turėjo kirtį (iktą). Eiluotos kalbos kirčiavimas nepaisė natūralių kalbos kirčių. Δ rimas nebūdingas. Eilutę paprastai sudaro vienos ar kelių rūšių pėdos, kurių kombinacijos vadinamos metrais. Δ pasižymi metrų gausa. Iš jų žinomiausi

– hegzametras

– V V / – V V / – // V V / – V V / – V V / – V

ir pentametras

– V V / – V V / – // – V V / – V V / –

Hegzametru dažniausiai buvo rašomas epas. Vienas pentametras buvo vartojamas retai. Vartojamas drauge su hegzametru eilute jis sudarė eleginį distichą. Juo dažniausiai buvo rašomos elegijos ir epigramos.

Verčiant į modernias kalbas, taip pat ir į lietuvių, antikinę eilėdarą būdingi ilgų / trumpų skiemenų deriniai keičiami kirčiuotų / nekirčiuotų skiemenų deriniais. Taip transformuotas hegzametras vadinamas toniniu. Toniniu hegzametru parašyti K. Donelaičio *Metai*. Antikinės eilėdaros transformacijų pasitaiko ir moderniojoje poezijoje (pvz., K. Platelis yra parašęs eilių eleginiu distichu).

Sintaksinė-intonacinė eilėdara pagrįsta panašia eilučių sintaksine struktūra. Panaši sintaksinė struktūra sukuria panašią intonaciją. Tokia eilėdara būdinga lietuvių tautosakai. Ja parašytas ir pirmasis lietuviškas eilėraštis – M. Mažvydo *Katekizmo* prakalba. Nors sintaksine-intonacine eilėdara parašyti kūriniai nėra rimuoti, panašios gramatinės formos eilučių pabaigoje sudarė prielaidas formuotis rimui.

Silabinė eilėdaros pagrindas – apytikris (silabizmas, senesnis variantas) arba tikslus skiemenų skaičius eilutėse (izosilabizmas, vėlesnis variantas) ir pastovus kirtis eilutės pabaigoje (paskutiniame ar priešpaskutiniame skiemenyje). Metrai nusakomi skiemenų skaičiumi – aštuoniaskiemenis, vienuolikaskiemenis. Vienas populiariausių metrų – trylikaskiemenis su cezūra po septintojo skiemens. Juo parašytas A. Baranausko *Anykščių šilėlis* (tik pirmosios 18 eilučių vienuolikaskiemenės). Silabinė eilėdara būdinga daugeliui liaudies dainų. Lietuvių rašytinėje literatūroje ši eilėdara pradėjo formuotis XVI a., daugiausia verstinėse giesmėse. Ji buvo populiari maždaug iki XIX a. vid., kada buvo sukurti ryškiausi

jos pavyzdžiai (A. Strazdo, A. Baranausko, S. Stanevičiaus kūryboje).

Silabotoninė eilėdara grindžiama dėsningu kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kaitaliojimu eilutėje. Pagal antikinės eilėdaros modelį, skiriami dviskiemeniai (jambas ir chorėjas) ir triskiemeniai (daktilis, amfibrachis, anapestas) metrai, tačiau juose kaitaliojasi ne ilgi ir trumpi, bet kirčiuoti ir nekirčiuoti skiemenys. Silabotoninė eilėdara pagrįsta natūraliu kalbos kirčiu, ir tiksliai šie metrai retai kada realizuojami. Dažnos šioje eilėdaroje mišrios strofos – jose kaitaliojasi skirtingo metro eilutės. Lagaedu vadinama mišrių metrų atmaina, kai skirtingi – dviskiemeniai ir triskiemeniai – metrai kaitaliojasi ne vien strofos, bet ir eilutės viduje. Silabotoninei eilėdarai būdingas rimas, tačiau gali būti ir nerimuotų ja parašytų eilių (vadinamosios baltosios eilės, verlibras).

Sinkopis, kaip ir silabotoninė eilėdara, remiasi dėsningu kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų išsidėstymu, tačiau sinkopio atveju daug laisvesni tarpkirtiniai intervalai. Bendro sinkopio schema galėtų būti tokia

$X / - X - X - / X$; – kirčiuotas skienuo, X – nekirčiuotų skiemenų skaičius nuo nulio iki penkių (ir daugiau, jei leidžia kalbos galimybės). Populiariausias metras – vienskiemenio ir dviskiemenio intervalo laisva kaita. Rimuoti sinkopio variantai artimi silabotonikai, nerimuoti – verlibrai.

Verlibras (pranc. *vers libre* – laisva eilutė), tarpinė grandis tarp eiliuotos (metrinės) ir prozinės (nemetrinės) kalbos. Verlibras neturi aiškaus metro ir drauge turi intonacinių ypatybių, skiriančių jį nuo prozinės kalbos. Verlibras remiasi kitų eilėdarų principais, bet juos laisvai traktuoja. Būdingas moderniajai poezijai.

Ekspresionizmas, terminas, vartojamas apibūdinti pasaulio supratimą ir raiškos būdą teatre, dailėje, kine, lit-roje. Δ susiformavo vokiškai kalbančiose šalyse 1910–1924, nors kai kurie teoretikai ištakas žiūri XIX a. I pusės vokiečių rašytojo G. Briuchnerio (Brüchner) pjesėse, olandų tapytoju V. van Gogo (van Gogh), norvegų dailininko E. Munko (Munch) kūryboje, švedų rašytojo A. Strindbergo dramose. Ekspresionistai protestavo prieš realistinį, natūralistinį vaizdavimo būdą. Pasaulis ekspresionistinėje vaizduotėje matomas nuotaiki, asmeninės patirties, nesąmoningų būsenų (transo, sapno) suintensyvinu pavidalu. Jis išreiškiamas deformuotomis formomis, sukeistomis proporcijomis, grotesku, skirtingų stilistikų (tragizmo-komizmo, patoso-banalumo) deriniais. Svarbiausi ekspresionistai – vokiečių dramaturgai E. Toleris (Toller), G. Kaizeris (Kaiser), V. Hazenklėveris (Hasenclever); Δ įtaka ryški B. Brechto dramaturgijoje. Kino klasika tapo ekspresionistiniai filmai – F. W. Murnau *Nosferatu* (1922), R. Vynės (Wiene) *Daktaro Kaligario kabintetas* (1920) ir kt. Dailėje Δ transformavosi į kubizmą, siurrealizmą. Prozoje, poezijoje ekspresionistinis

vaizdavimo būdas tapo pagrindu avangardistiniams judėjimams (dadaizmui, futurizmui), Δ poetikos įtaka pastebima F. Kafkos prozoje, G. Traklio, G. Benno, T. S. Elioto, V. H. Odeno (Auden) ir kt. poezijoje. Lietuvių lit-oje Δ bruožai ryškiausiai keturvėjininkų bei trečiafrontininkų kūryboje. Ekspresionistinės dailės, teatro įtaka ir organiška ekspresionistinė pasaulio vizija bene savičiausia J. Savickio prozoje. Δ stilistikos esama B. Sruogos poezijoje.

Esė (pranc. *essai* – bandymas), mokslo, lit-ros kritikos, publicistikos kūrinys, kuriam būdingas kompozicinis ir stilistinis laisvumas, subjektyvumas, nedidelė apimtis. Δ žanro pradžia laikomas M. de Montenio (Montaigne) veikalas *Esė* (3 kn., 1580–1588). Lietuvių kritikoje Δ terminą pirmą kartą pavartojo B. Sruoga 1923. Lietuvių lit-ros istorijoje minėtini Δ rinkiniai: J. A. Herbačiausko *Dievo šypsenos* (1929), J. Kossu-Aleksandravičiaus (*Aisčio*) *Dievai ir smūtkeliai* (1935) ir kt. Šiuolaikinė eseistika įsitvirtino XX a. 7–8 deš. (E. Mieželaičio *Lyriniai etiudai*, 1964, *Antakalnio barokas*, 1971; Just. Marcinkevičiaus *Dienoraštis be datų*, 1981). Δ žanras tapo ypač populiarus Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę (M. Martinaičio *Papirusai iš mirusiųjų namų*, 1992; T. Venclovos *Vilties formos*, 1992; S. Parulskio *Nuogi drabužiai*, 2002; G. Radvilavičiūtės *Suplanuotos akimirkos*, 2004; *Šignakt aš miegosiu prie sienos*, 2010; A. Andriuškevičiaus *Rašymas dūmais*, 2004; K. Navako *Du lagaminai sniego*, 2008; G. Beresnevičiaus, S. Gedos, D. Kajoko ir kt. knygos).

Estetinė distancija, tarp skaitytojo (ar kito meno suvokėjo, pvz., žiūrovo) ir meno kūrinio esantis santykis, nepriklausantis nuo suvokėjo asmeninės patirties, interesų ar skonio. Pvz., skaitytojas gali nemėgti eilėraščio, bet objektyviai pripažinti jo meninę vertę. Kita vertus, Δ yra esminis dalykas, padedantis suvokti kūrinį kaip estetinį faktą ir nepainioti jo su realybe. Šiame santykiyje tarp skaitytojo ir kūrinio dalyvauja ir rašytojas, kuris naudoja įvairias priemones, literatūrinės „strategijas“ Δ sukurti. Tokių priemonių pavyzdžiu galėtų būti vadinamoji defamiliarizacija (sukeistinimas) ar H. Radausko eilėraščiams būdingas realybės transformacijos principas, lyrinio subjekto nebuvimas. Δ konceptas suformuotas XX a., nors jo užuomazgų esama jau I. Kanto meno nesuinteresuotumo teorijoje. Δ sąvoką įtvirtino E. Bulou (Bullough) 1912 publikuotame str. „Psichinė distancija“ kaip meno faktorius ir kaip estetinis principas“.

Ezopinė kalba, graikų pasakėtininko Ezopo (*Aisōpos*) vardu vadinamas ypatingas kalbėjimas potekstėmis ir užuominomis, kurio dažniausiai griebiasi nedemokratiškų kraštų, kur egzistuoja griežta cenzūra, rašytojai. Δ būdinga alegorija, perifrazė, ironija, metonimija, naudojamos įvairios aliuizijos ir simboliai. Giliausias tradicijas jį turi Rytų Europos šalyse ir Rusijoje (A. Puškinas, M. Saltykovas-Ščedrinas, M. Bulgakovas, K. Čapekas ir kt.). Ją naudojo ir

kiti Europos autoriai, pvz., A. Fransas (France). Lietuvoje Δ buvo plačiai naudojama sovietinių metų lit-roje. Jos ženklų esama J. Grušo, K. Sajos, R. Lan-kausko, M. Martinaičio, S. Gedos ir kt. kūrinuose.

Groteskas (pranc. *grotesque* < it. *grottesco* – keistas, jmantrus, fantastiškas), komiškų, absurdiškų, tragiškų ir fantastiškų pradų jungtimis grindžiamas vaizdavimo būdas, kuriuo sukuriama deformuoti, iškreiptų dydžių ir pavidalų meniniai vaizdai, dažniausiai – tapyboje ir literatūroje.

Jau Antikos mene sutinkami fantastiški dekoratyviniai ornamentai ir piešiniai, su keisčiausiai susipynusiomis gyvūnų, augalų ir žmonių figūromis, tapo populiarūs Renesanso ir Klasicizmo dailėje ir architektūroje. Labai dažnai grotesko priemonės naudoja modernųjų laikų dailininkai (pvz., P. Pikasas (Picasso), lietuviai R. Sližys, Š. Sauka ir kt.).

Literatūroje Δ reiškiasi kaip prieštarų stilių (pvz., aukštojo ir žemojo, pakilaus ir pašaipaus, jausmingo lyrinio ir tragiškai liūdno, sentimentalaus ir pabrėžtinai šiurpau), taip pat – kaip skirtingų dydžių, konvencijų (pvz., tikroviškos ir fantastinės), sąmoningų hiperbolių ir deformacijų, iracionalių veiksmų, absurdiškų situacijų sanklodos ir jungtys. Δ įprasminamas įvairiais žanrais ir žanrinėmis formomis, įvairios tematikos veikaluose bei kone visuose meninės struktūros lygmenyse: plėtojant diskursą (pasakojimą, dialogus), vaizduojant herojus, modeliuojant scenas ir situacijas. Vieni žymiausių kūrinių – F. Rable (*Rabalais*) *Gargantua ir Pantagruelis*, Dž. Svifto (*J. Swift*) *Guliverio kelionės*. Δ išplito Baroko ir Romantizmo laikais, tapo labai populiarus XX a. autorių kūryboje. Tarp žinomiausių Δ priemonės naudojančių rašytojų – E. A. Po (Poe), E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), N. Gogolis, M. Saltykovas-Ščedrinas, F. Kafka, B. Brechtas, Dž. Orvelas (G. Orwell), K. Vonegutis (Vonnegut), absurdo teatro atstovai – S. Beketas (Beckett), E. Jonesko (Ionesco).

Lietuvių lit-je Δ kūrė V. Kudirka (satyrinės apysakos), I. Šeinius (romanas *Siegfried Imerselbe atsijaunina*), K. Binkis (pjesė *Generalinė repeticija*); itin įtaigus, šiurpulinga ironija permelktas B. Sruogos pasakojimas *Dievų miške*; absurdiškomis scenomis, paraboliskais sugretinimais pasižymi A. Landsbergio, K. Ostausko, J. Grušo, K. Sajos, J. Glinško groteskinės pjesės; tokio pobūdžio meninės priemonės naudoja satyrikai V. Žilinskaitė, J. Erlickas, J. Gimberis ir kt.

Hagiografija (gr. *hagios* – šventas + *grapho* – rašau), šventųjų gyvenimas, religinės krikščionių lit-ros rūšis, šventųjų gyvenimų aprašymai, fiksuojantys jų šventumo pasireiškimo, dažnai ir kankinystės istoriją. Pirmuoju Δ kūriniu laikomas šv. Atanazo (IV a.) parašytas šv. *Antano gyvenimas*. Iš V a. yra išlikusios Egipto ir Sirijos dykumų vienuolių asketų biografijos. Viduramžiais hagiografinės medžiagos rašytojai rėmėsi iš vad. *acta martyrum* (kankinių darbų) – teisminių protokolų apie pirmųjų krikščionių teismų

nuosprendžius, mirties bausmes; pranešimai dažnai būdavo užrašyti romėnų teismo raštininkų, o vėliau, patekę į krikščionių rankas, papildomi ir perdurbami. Δ kūriniai Viduramžiais turėjo *legendų* (lot. *legenda* skaitytini dalykai) pavadinimą, o iš jų sudarytos rankraštinės knygos vadinosi *legendų* (*Liber legendarius*) ir *kančių* (*Liber passionarius*) knygomis. Vienas žymiausių Viduramžių Δ paminklų – *Aukso legenda, arba Šventųjų skaitiniai* (*Legenda aurea*, liet. 2008) – 1263–1273 dominikono Jokūbo Voraginiečio parašytas legendų rinkinys lotynų k., kurio pasakojimai išdėstyti pagal liturginį kalendorių. Nuo 1643 jėzuitai leidžia visuotinius *Šventųjų darbus* (*Acta Sanctorum*), į kuriuos įtraukti ir Lietuvos šventieji. Lietuvos Δ pasakojimų tradicija yra susijusi su pirmųjų į Lietuvą vykusių misijonierių vardais ir veikla, užfiksuota užsienio kronikinių. Hagiografinio pobūdžio pasakojime apie šv. Brunoną 1009 pirmą kartą paminėtas ir Lietuvos vardas. XIV a. gimė Vilniaus pranciškonų kankinių (Ulricho ir Martyno), nukankintų kunigaikščio Gedimino įsakymu tarp 1338–1342, legendos, kurių ankstyviausias variantas užrašytas vienoje XIV a. Prancūzijos pranciškonų kronikoje.

XIV a. atsirado legenda apie tris Lietuvos stačiatikių kankinius (Joną, Antaną ir Eustachijų), tarp 1354–1377 paskelbtus Stačiatikių bažnyčios šventaisiais. Pirmasis teksto variantas, bylojantis apie šiuos tris kankinius, priėmusius krikščionybę ir dėl to kunigaikščio Algirdo nukankintus, buvo sukurtas graikų k. Konstantinopolyje. Iš XVI a. apie tai yra išlikęs LDK stačiatikių Supraslio vienuolyno Δ pasakojimas bažnytine slavų k. XVI a. Lietuvos metraščiuose (Bychoveco kronikoje), vėliau M. Strijkovskio, A. Vijūko-Kojalavičiaus darbuose užrašyta legenda apie 14 Vilniaus pranciškonų, kurie taip pat buvę nužudyti kunig. Algirdo įsakymu, septyniems nukirtus galvas, o kitus, prikaltus prie kryžių, numetus nuo Plikojo kalno į Nerį. Jų garbei tarp 1613–1636 ant kalno buvo pastatyti trys kryžiai, o kalnas įgijo Trijų kryžių kalno vardą. Visi Δ kankinių pasakojimai pasižymi detaliu žiaurių kankinimo metodu aprašymu, turi daug „bendrųjų vietų“ (pvz., baudėjų reikalavimas išsižadėti krikščionybės ir kankinių pasiryžimas laikytis tikėjimo bet kokia kaina).

Prasidėjus Lenkijos ir Lietuvos karaliai šv. Kazimiero (1458–1484) kanonizacijos procesui XVI–XVII a. išplito hagiografiniai pasakojimai, liudijantys karaliai šventumą.

Pirmas stambus Lietuvos Δ paminklas lenkų k. – jėzuito Petro Skargos *Šventųjų gyvenimai* (1579), kuriame pateikta beveik 400 pasakojimų. A. Vijūkas-Kojalavičius *Įvairenybėse apie Bažnyčios padėtį ir būklę Lietuvoje* (1650) hagiografiniu stiliumi aprašė žymiausių Lietuvos jėzuitų biografijas ir nuopelnus, minėjo kitų konfesijų tikėjimo kankinius. Pirmi reikšmingi Δ kūriniai lietuvių k. yra M. Valančiaus veikalai *Žyvatai šventųjų* (1858) ir *Gyvenimai šventųjų Dievo* (1868).

Idioma, nemotyvuotas frazeologizmas, sustabdrėjęs desemantizuotas žodžių junginys. Nuo frazeologizmo skiriasi tuo, kad Δ , kaip vientiso žodžių junginio, prasmė yra nutolusi nuo jį sudarančių žodžių reikšmių, pvz., *griežti dantį* – pykti, *lupti ožius* – vėmti. Δ – vaizdingas, subjektyvų kalbančiojo santykį su tikrove, emocinį vertinimą rodantis žodžių junginys, kalbos gyvumo, stilistinės įvairovės šaltinis.

Imitacija (lot. *imitatio* – sekimas, mėgdžiojimas), ko nors pakartojimas, pasirinkto pavyzdžio kopijavimas; nuo Antikos iki XVIII a. pab. mimizė – įprastas meno kūrimo principas. Δ ypač būdinga Klasicizmo epochai, iš Antikos perėmusiai daugelį kanonų ir taisyklių. Romantizmui iškėlus originalumo reikalavimą Δ , kaip kūrybos principas, tapo nepopuliari. Modernizmas Δ vertina taip pat griežtai neigiamai. Šiuolaikiniame mene ir lit-roje Δ virsta sąmoninga stilistine laikysena – kitų stiliaus imitavimas turi tikslą pasišaipyti (parodija) ar tiesiog kurti stilistinę kaukę (pastišas).

XIX a. pr. lietuvių lit-roje esama sekimų Antikos, vokiečių, lenkų autorių kūriniais (K. Donelaičio *Metų hegzametras*, pasakėčios).

Šiuolaikinėje lietuvių lit-roje imitacijos ir pastišo pavyzdys – M. Ivaškevičiaus pjesė *Madagaskaras*, 2004, kurioje imituojama tarpukario Lietuvos kalbinė stilistika.

Impresionizmas, dailės, muzikos, iš dalies lit-ros kryptis, atsiradusi XIX a. 8 deš. Prancūzijoje. Pavadinimą šiai krypčiai davė K. Monė (C. Monet) paveikslas „Impresija: Saulėtekis“ (1872). Pirmoji dailininkų impresionistų paroda surengta 1874. Δ protestavo prieš akademinę tapybai būdingą požiūrį į dailę kaip į tikrovės kopijavimą, iškėlė siekinį perteikti akimirkos įspūdį, nuotaiką, spalvų, šviesos ir šešėlių žaisimą. Δ suabejojo vieningos tikrovės buvimu ir į dėmesio centrą iškėlė kuriančiojo poziciją, požiūrio tašką, iš kurio vienaip ar kitaip matomas pasaulis. Žymiausi dailininkai-impresionistai: K. Monė, O. Renuaras (Renoir), E. Mane (Manet), K. Pizaro (Pissaro), E. Dega (Degas).

Iš dailės Δ terminą perėmė lit-ros kritika, tačiau literatūrinio Δ sąvoka nėra aiškiai apibrėžta. Impresionistais vadinami atskiri poetai (prancūzų – P. Verlenas (Verlaine), rusų – K. Balmontas), belgų rašytojas M. Meterlinkas (Maeterlink). Tačiau impresionistais neretai laikomi ir prancūzų simbolistai ar, pvz., anglų rašytojas O. Vaildas (Wilde). Δ dažniau siejamas su lyrika – jai, kaip ir dailei, būdingas įspūdžių fiksavimas, subjektyvaus santykio su gamta reiškimas; taip pat asociatyvus garsinių, regimųjų, kvapų ir kt. pojūčių jungimas, fragmentiška kompozicija, melodinga kalba. Vyraujanti impresionistinės poezijos nuotaika – liūdesys, melancholija. Δ terminas taip pat vartojamas apibūdinti prozai, kurioje vaizduojamas vidinis žmogaus gyvenimas, išorinis pasaulis ne aprašo-

mas, o parodomas per veikėjo ar pasakotojo psichikos prizmę. Šiuo atžvilgiu Δ bruožų esama M. Prusto (Proust), Dž. Džoiso (Joyce), Dž. Konrado (Conrad), V. Vulf (Woolf), K. Hamsuno ir kt. prozininkų kūryboje.

Lit-roje Δ terminas vartojamas ne krypčiai, o vaizdavimo būdai, pasaulėjautai nusakyti.

Lietuvių lit-roje Δ apraiškos susijusios su romantinėmis, simbolistinėmis tendencijomis. Ryškiausi Δ bruožai I. Šeinaus kūryboje (romane *Kuprelis*, apysakoje *Vasaros vaisės*), B. Sruogos poezijoje (ypač rink. *Dievų takais*, kur jausmo istorija išskaidoma į atskiras akimirkas). Δ stilistikos esama Šatrijos Raganos (apysaka *Viktutė*), A. Vaičiuliaičio, J. Jankaus ir kai kurių kt. autorių kūryboje.

Instrumentuotė (orkestruotė), nekanonizuoti kalbos, dažniausiai eiliuotos, sąskambiai (kanonizuotas sąskambis yra, pvz., rimas), padedantys sukurti stilistinį, estetinį, semantinį literatūrinio teksto savi-tumą.

- **Aliteracija**, raiškus, tikslingas priebalsių pakartojimas nedidelėse teksto atkarpose, pvz., „mėnuolio žalias obuolys“ (A. Marčėnas).

- **Asonansas**, vienodų ar to paties tipo balsių tikslingas pakartojimas, pvz., „Supasi, supasi lapai nubudinti“ (B. Sruoga).

Aliteracija ir asonansas dažnai vartojami kartu, pvz., „Mėlynų melodijų melai“ (H. Radauskas).

- **Eufonija**, kalbos skambesio darna, kurią sukurti padeda ir instrumentavimo (fonizavimo) priemonės.

- **Onomatopėja**, aliteracijos ar asonanso atmaina – tikrovės garsų pamėgdžiojimas kalbos garsais, pvz., J. Baltrušaičio eilėraštyje imituojamas varpo skambėjimas: *Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda / Ir didina, daugina dovaną duotą.*

Interpretacija (lot. *interpretatio* – aiškinimas), teksto prasmės aiškinimas, komentavimas. Kiekviena Δ yra paremta perspektyvos perkėlimo principu (kai tekstas rašomas iš autoriaus perspektyvos, o suprantamas iš skaitytojo perspektyvos), bet tai nėra visiška subjektyvi veikla. Lit-ros kūrinio prasmė randasi kaip teksto ir skaitytojo sąmonės sąveikos rezultatas. Interpretatoriaus subjektyvumą riboja teksto duomenys. Kita vertus, Δ svarbus ir socialinis, istorinis, biografinis kontekstas, padedantis suvokti kūrinio visumos prasmę.

Intertekstualumas, ryšys, kurį vienas ar kitas tekstas turi su kitais tekstais, pvz., Dž. Džoiso (Joyce) *Ulisas* su Homero *Odisėja* ar A. Mackaus eilėraštis „Triumfališkoji“ su D. Tomo (Thomas) eilėraščiu „Ir nebus mirties karalijos“. Δ gali reikštis kaip citata, anagrama, aliuizija, parodija, imitacija, pastišas ir pan. Struktūralizmo ir poststruktūralizmo

teorijos, įvedusios Δ terminą, pabrėžia, kad Δ nėra visai tas pats, kas vieno kūrinio įtaka kitam ar kūrinio šaltiniai. Δ susijęs su esminiu šių teorijų teiginiu, kad tekstas veikiau yra ne nuoroda į išorinį pasaulį, o į vidinius savo paties ryšius ir į kitus tekstus.

Ironija (gr. *eirōneia* – apsimetimas), perkeltinis reikšmės vartojimas, kai žodis ar žodžių junginys įgyja priešingą reikšmę. Kaip literatūrinis tropas Δ yra metaforos ir metonimijos paribio zonoje, nors labiau linkstama Δ priskirti metonimijos tropams. Δ reiškiasi įvairiausiomis formomis: nuo subtilaus pasišaipymo iki sarkazmo; satyrinėje literatūroje Δ tampa dominuojančia išraiškos priemone. Visas Δ spektras priklauso jau ne vien stilistikos, bet ir pasaulėvaizdžio sferai. Vokiečių Jenos mokyklos atstovai (A. Šlegelis (Schlegel) buvo sukūrę romantinės Δ teoriją, pagrindžiančią visapusiškai ironišką požiūrį į būtį. Egzistencinė arba kosminė Δ itin būdinga moderniai lit-rai, kur Δ yra vienintelė įmanoma racionali santykio su nežmoniška tikrove forma (pvz., B. Sruogos *Dievų miškas*, kai kurie A. Škėmos *Baltos drobulės* fragmentai). Δ gali būti nukreipta ir į pačią lit-ros istoriją, kai neva rimtai naudojamos literatūrinės klišės, nusidėvėję poetizmai ir pan. (H. Radausko poezija, J. Savickio novelės).

Be žodinės Δ dar išskiriamos dramatinė ir situacijos Δ. Dramatinė Δ atsiranda tuomet, kai žiūrovai žino tai, ko pagrindinis pjesės personažas žinoti negali. Situacijos Δ sukuria neatitikimas tarp personažo veiksmų ir jo lūkesčių. Pvz., Sofoklio tragedijoje *Karalius Oidipas* herojus, norėdamas išvengti orakulo pranašystės, jog jam lemta nužudyti savo tėvą ir vesti motiną, bėga, palikdamas namus, bet galop taip ir atsitinka.

Katekizmas (gr. *katēchēsis* – pamokymas), glaudtas krikščionių tikybos išdėstymo vadovėlis, vienas iš bažnytinės lit-ros žanrų. Išpopuliarėjo XVI a., kai reformacijos, o vėliau ir Katalikų bažnyčios reformos atstovai ėmė stengtis kuo plačiau tautinėmis kalbomis skleisti savas tikėjimo tiesas. Pirmas žymus protestantų (liuteronų) Δ buvo parašytas M. Liuterio (1529), juo vėliau naudojosi daugelio šalių protestantų Δ sudarytojai. Pavyzdinis XVI a. katalikų Δ, parengtas Tridento susirinkimo nutarimu, buvo išleistas 1566. Senojoje lietuvių lit-roje Δ – vertingi kalbos ir religinės minties istorijos paminklai. Pirmąjį lietuvišką Δ sykiu su kitais tekstais, sudėtai į pirmąją lietuvišką knygą, paruošė M. Mažvydas (*Katekizmo prasti žodžiai*, 1547). Jis buvo skirtas pasauliečiams, sudarytas remiantis dviem lenkiškais Karaliaučiuje išleistais liuteronų Δ – 1545 J. Seklucjano ir 1546 J. Maleckio, bei lotynišku J. Vilicho (Willich) Δ. Jį sudarė 5 dalys: Dešimt Dievo įsakymų, Credo (apaštališkasis krikščionių tikėjimo išpažinimas), „Tėve mūsų“, Sakramentų aiškinimas, krikščioniškos doros įstatymai Bažnyčios atstovams ir pasauliečiams. Manoma, kad pirmasis lietuviškas katalikų Δ, sudarytas pagal vo-

kiečių jėzuito P. Kanizijaus (Canisius) Δ, buvo išleistas 1585, tačiau nė vienas šios knygos egz. nežinomas. 1595 M. Daukša išleido antrą lietuvišką katalikų Δ (*Katekizmas, arba mokslas kiekvienam krikščioniui privalus*, Vilnius), verstą iš lenk k., kuris yra pirmoji žinoma LDK lietuviška knyga. Krokuvėje išleisto ispanų jėzuito J. Ledesmos dialoginio Δ vertimas gana laisvas, su originaliais intarpais. Pirmą lietuvišką kalvinistų Δ 1598 parengė M. Petkevičius *Poliskí z litewskim katechizm* (*Lenkiškas ir lietuviškas katekizmas*, Vilnius). Jis buvo pažodžiui verstas iš 1594 Vilniuje išleisto lenkiško LDK kalvinistų Δ, kurio parengėju laikomas Vilniaus kalvinistų kunigas J. Sudrovijus. Petkevičiaus Δ tekstas buvo išspausdintas dviem – lenkų ir lietuvių k., sudarytas kalvinistų Δ būdinga klausimų ir atsakymų forma. Lenkų k. kalvinistai jau nuo 1554 įvairiuose LDK miestuose spausdino savo Δ Vėlesnius lietuviškus Δ yra rengę B. Vilentas, S. Minvydas ir J. Božimovskis, J. Želzavičius, M. Valančius ir kt. XIX–XX a., įsigalint įvairiems pasaulietinės lit-ros žanrams, Δ praranda savo, kaip lit-ros objekto, reikšmę.

Kelionių literatūra, lit-os kūriniai, kuriuose aprašomos kelionės. Neturi griežtesnių žanrinių rėmų nei turinio, nei formos atžvilgiu. Tai gali būti kelionės ir jos nuotykių arba egzotiškų, nežinomų kraštų, žmonių, papročių, religijų ar kultūros paminklų aprašymas atsiminimų, dienoraščio, laiškų, reportažo ar kt. formomis. Nėra griežtos ribos tarp publicistinės bei grožinės Δ. Grožiniame kūrinyje labiau išryškinama vidinė, dvasinė kelionės prasmė ir patiriami herojaus išgyvenimai. Jau antikinėje Graikijoje žinytų pobūdžio Δ buvo vienas iš grožinės prozos šaltinių, pateikiančių daug informacijos apie pasaulį (graikų geografo ir keliautojo Pausanijaus *Vadovas po Heladę*, II a. pr. Kr.). Δ Antikoje turėjo itinarijų (lot. *iter* – kelias, kelionė) pavadinimą, prigijusį ir Viduramžių krikščionių piligrimų į šventąsias vietas aprašymams. Vienas pirmųjų tokių kūrinių – *Burdigalos, arba Jeruzalės žinytas* (IV a.), pateikiantis išsamius duomenis apie Jeruzalę, bei *Žinios apie 14 miesto regionų* (IV a.), aprašantis šventąsias Romos vietas. Viduramžiais egzistavo ir kelionių į egzotiškų, nežinomų šalių aprašymai. Populiariausias tokio žanro pavyzdys – M. Polo, 1271 išvykusio į Kiniją ir ten praleidusio 17 metų, *Pasaulio aprašymas* (1298). Itin populiarūs Δ buvo Renesanso ir Baroko epochose, kuomet sukurti ir pirmieji šios rūšies lit-os kūriniai Lietuvoje, daugiausia lotynų ir lenkų k. Ankstyvajai Lietuvos Δ būdinga dienoraščio forma: J. Radvilos (1556–1600) *Kelionės į Italiją 1575 m. aprašymas* (išl. tik XX a.), jo brolio M. K. Radvilos Našlaitėlio (1549–1616) *Kelionė į Jeruzalę* (lot. 1601, liet. 1990) ir kt. Pastarasis kūrinys išleistas daugelį kartų įvairiomis k. (lotynų, lenkų, vokiečių, rusų) tapo XVII a. Europos bestselleriu. M. K. Radvila Našlaitėlis jame aprašė savo piligriminę kelionę į šventąją žemę ir Egiptą 1582–1584, didžiausią dėmesį skirdamas detaliam įvairių šalių etnografinių,

religinių papročių išryškiniui, geografijos, istorijos, socialinės aplinkos faktams.

XVIII a. Δ ryškėjo vis daugiau publicistinio traktato bruožų (pvz., rusų rašytojo A. Radiščevo *Kelionė iš Peterburgo į Maskvą*, 1790, liet. 1950), XIX a. išpopuliarėjo meno ir kultūros paminklų sukeltų įspūdžių fiksavimas (pvz., J. V. Gėtės (Goethe) *Kelionė į Italiją*, t. 1–3, 1816–1829), istorijos ir esamojo meto santykio apmąstymas. Dienoraštinės Δ pavyzdys, parašytas išraiškingu beletristiniu stiliumi – Prūsų Lietuvos mokslininko ir rašytojo, kunigo L. Rėzos vokiečių k. parašyta *Žinios ir pastabos apie 1813 ir 1814 metų karo žygius* (1814, liet. 1999), kurioje aprašomi paties L. Rėzos, Prūsijos armijos pamokslininko, Napoleono karų metu atsidūrusio įvairiose šalyse (Lenkijoje, Čekijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje), patirti įspūdžiai. L. Rėzos dienoraštyje vertinami politiniai įvykiai, smerkiama Napoleono tironija, iškeliamos patriotinės Prūsijos idėjos, tačiau svarbiausias dėmesys skiriamas tautų ir kultūrų lyginimui, jų privalumų ir trūkumų, kultūrinių vertybių charakteristikai.

Naujieji kelionių aprašymai dažniausiai susiję su siekiu pažinti egzotiškus kraštus, įvairių kultūrų prigimtį ir savitumą, todėl įgauna populiarių kulturologinių pasakojimų pobūdį. Autentiškais patyrimais išsiskiria J. Ivanauskaitės knygos *Ištrėmtas Tibetas* (1996) ir *Kelionė į Šambalą* (1997), kuriose kibetas pateikiama kaip svarbus herojės vidinės istorijos momentas ir bandymas atrasti tikruosius dvasios namus.

Klasicizmas (lot. *classicus* – pavyzdinis):

1. antikinės Graikijos ir Romos estetikos, retorikos principų laikymasis lit-roje ir mene.
2. meno stilius, reiškęsis XVII–XVIII a. lit-roje, XVII–XIX a. vaizduojamajame mene, XVIII–XIX a. pr. muzikoje. Δ gimtine laikoma XVI a. pab. Italija, tačiau labiausiai jis išplito XVII a. Prancūzijoje. Δ pabaiga susijusi su Romantizmo estetinių kriterijų įsigalėjimu. Δ lit-ros teorija rėmėsi antikinė retorika (Aristotelis) ir savo meto racionalistine filosofija, suformulavusia protu pažinios gamtos ir pasaulio principus, teigusia loginio mąstymo prioritetą (R. Dekartas (Descartes)). Δ meno principas buvo dviejų svarbiausių ir amžinųjų vertybių – grožio ir tiesos – dermė. Kadangi pasaulis buvo suvokiamas kaip valdomas pusiausvyros ir harmonijos dėsniais, tai ir menas turėjo būti šios sąveikos pažinimo priemonė, pagrįsta ne fantazija ir išmone, bet tikrovės atspindėjimu. Tikrovės vaizdavimas turėjo būti ne detalus, „veidrodinis“ jos pakartojimas, bet tam tikrų jos dėsnų, lemiančių grožį, išryškiniams; meno išraiškos priemonės – pavaldžios protui. Δ menininkai savo meno sampratos idealą matė antikiniuose meno kūriniuose, todėl propagavo sekimą jų estetinėmis normomis, remiantis jomis formulavo savo lit-ros kūrinio turinio ir formos taisykles. Viena pagrindinių taisyklių reikalavo laikytis stiliaus tinkamumo teorijos: aukštasis stilius naudojamas odėje, epe, tragedijoje, vidurinis – elegijoje, poemoje, dialoge; žemasis – satyroje ir komedijoje. Δ stiliaus

teorija reikalavo laikytis saiko, harmonijos, padomumo, įprastumo, įtikinamumo normų. Neigiamai vertintas stilių ir žanrų maišymasis. Egzistavo žanrų hierarchija: lyrikoje aukščiausia vietą užėmė odė ir himnas, epikoje – epas ir aprašomoji poema, dramaturgijoje – tragedija. Pastarojoje reikalauta laikytis trijų vienūmų – veiksmo, laiko ir vietos – principo. Žymiausias Δ teorinių principų apibendrintojas – N. Bualo (Boileau, *Poezijos menas*, 1674, liet. 1981).

Tipiškiausi Δ atstovai Prancūzijoje – dramaturgai: tragedijų autorius P. Kornelis (Corneille) (*Sidas*, 1636) ir Ž. Rasinas (Racine) (*Fedra*, 1677), komedijų autorius Ž. B. Moljeras (Molière) (*Šykštuolis*, 1668), pasakėtininkas Ž. de La Fontenas (de La Fontaine), XVIII a. – filosofas ir rašytojas Volteras (Voltaire). Kitose šalyse Δ stilius reiškęsi žymiai silpniau. Vokietijoje jis siejamas su vėlyvąja J. V. Gėtės (Goethe) (*Hermanas ir Dorotheja*, 1798) ir F. Šilerio (Schiller) (*Mesinos nuotaka*, 1804) kūryba.

Lietuvoje (ir Prūsų Lietuvoje) Δ reiškęsi Apšvietos epochos (XVIII a. vid. – XIX a. pr.) lit-roje, kurioje gyvavo Δ būdingi žanrai (aprašomoji ir didaktinė poema, odė, pasakėčia, eiliuota satyra, idilė, literatūrinis laiškas ir kt.). Δ stilius dominavo lotyniškoje, lenkiškoje ir vokiškoje (pvz., A. Strazdo, L. Rėzos) poezijoje, ryškių šio stiliaus apraiškų yra lietuviškoje K. Donelaičio, A. Klemento, D. Poškos, S. Stanevičiaus, S. Valiūno kūryboje.

Kompozicija, literatūros kūrinio elementų, jo dalių išdėstymas. Δ yra sąlygota lit-ros rūšies (drama skirstoma veiksmiais, epizodais, prozos kūrinys – dalimis, skyriais, poetinis tekstas – strofomis), žanro, krypties (klasicizmas kelė griežtas Δ taisykles, romantizmas įtvirtino fragmentišką Δ), taip pat priklauso nuo konkrečios kūrinio medžiagos ir individualaus autoriaus pasirinkimo. Nuo Antikos buvo įsigalėjęs Δ kaip kūrinio dalių sutvarkymas pagal harmonijos ir simetrijos principus, supratimas. Svarbiausi Δ atskaitos taškai yra *pradžia* ir *pabaiga*. Jie gali būti akcentuoti, atitikti tam tikras taisykles. Tokie pradžios ir pabaigos akcentai yra, pvz., *prologas*, įžanga, tiesiogiai nesusijusi su kūrinio veiksmu, bet nurodanti jo priežastis, *epilogas* – papasakotos istorijos apibendrinimas, autoriaus kreipimasis į skaitytoją ir pan. Be prologo ir epilogo, kūrinys gali turėti atskiras dalis – pratarinę ir *pabaigos žodį*, kurie dažnai taip pat būna parašyti kreipimosi į skaitytoją forma, išsako autoriaus tikslus ar apibendrina kūrybinį rezultatą. Atskiras pabaigos variantas yra vadinamasis *happy end*, „laiminga pabaiga“, būdinga pasakai, komedijai, melodramai. Priklausomai nuo atskirų kūrinio elementų jungimo griežtumo, skiriama griežta, arba uždara, Δ (pvz., soneto) ir laisva, arba atvira, Δ (modernaus, pvz., M. Prusto (Proust), romano).

• **Architektūra**: 1. kompozicijos sinonimas, 2. kompozicijos aspektas, kai žiūrima teksto elementų sugrupavimo, pvz., pagal simetriškumo ir asimetriškumo, statiškumo ir dinamiškumo ir pan. principus.

• **Ciklas**, keletas lit-ros kūrinų (eilėraščių, apsakymų, romanų), sujungtų į vieną bendrą kūrinį. Δ paprastai turi bendrą pavadinimą, o atskiri jo kūriniai – savus pavadinimus arba vietą Δ nurodantį skaičių. Atskirus Δ kūrinus dažnai sieja panašūs kompoziciniai principai, o atskirų Δ dalių išsidėstymas gali sudaryti savitą kompoziciją (pvz., V. Mykolaičio-Putino „Viršūnės ir gelmės“). Jungiamuoju principu gali būti tas pats herojus (K. Majaus romanų Δ apie indėnus), atmosfera ir pasakotojo pozicija (J. Apučio „Trys novelės su šunimi“) ar būtinybė per atskirus fragmentus išreikšti visumą (B. Sruogos eil. Δ *Dievų takais*, kur vienas jausmas tarsi išskaidomas į atskirus fragmentus). Televizinis Δ atitikmuo yra *serialas*.

• **Dilogija**, dviejų draminių ar stambiosios prozos kūrinų grupė, kurių kiekviena dalis turi atskirą pavadinimą, o kartais – ir abi dalis jungiantį pavadinimą. Δ galėtume laikyti B. Pūkelevičiūtės romanus *Aštuoni lapai* ir *Devintas lapas*.

• **Trilogija**, pagal tuos pačius principus kaip ir dilogija sudarytas ciklas ar grupė, susidedanti iš trijų kūrinų, pvz., J. Paukštelio romanų Δ *Netekėk saulele, Čia mūsų namai, Kaimynai*.

• **Tetralogija**, pagal tuos pačius principus kaip dilogija ar trilogija sudarytas ciklas ar grupė, susidedanti iš keturių kūrinų (pvz., T. Mano (Mann) tetralogija Senojo Testamento motyvais *Juozapas ir jo broliai*, par. 1925–1943, liet. 1996–2003. Buvo populiarī anti-kiniame teatre – vienos dienos repertuarą sudarydavo trys tragedijos ir satyrinė drama.

Kontekstas, teksto dalys, esančios konkrečios jo atkarpos kaimynystėje (prieš ar po tos atkarpos); visa, kas nėra vieno ar kito teksto dalis, t. y. biografines, socialines, kultūrinės teksto sukūrimo aplinkybės, kūrinio leidybos ir funkcionavimo visuomenėje istorija, skaitytojo intencijos kūrinio atžvilgiu ir pan. Vienos lit-ros teorijos linksta griežtai atskirti tekstą kaip uždarą, savus dėsnius turinčią sistemą, nuo to, kas yra už tos sistemos ribų (Naujoji kritika, struktūralizmas, poststruktūralizmas, semiotika); kitos, atvirkščiai, kūrinį linkusios aptarti būtent susiejant jį su Δ (psichoanalitinė, genetinė kritika, literatūros sociologija). Naujausiose komunikacijos teorijose linkstama griežtai nebeatskirti teksto ir Δ, pastarąjį laikant pranešimo (teksto) dalimi.

Kontrafakcija (lot. *contrafactio* – klastojimas): 1. sąmoningai neteisingas knygos išleidimo vietas, laiko arba autorystės nurodymas, norint nuo cenzūros nuslėpti tikruosius faktus. Pirmoji žinoma liet. knygos Δ – LDK evangelikų reformatų *Knyga nabažnytės krikščioniškos* – 1684 išspausdinta pakartotinai Karaliaučiuje, nurodant pirmojo leidimo datą (1653) dėl sustiprėjusio katalikų Bažnyčios draudimo. Daug kontrafakcinių knygų išėjo liet. spaudos draudimo laikotarpiu (1864–1904), kuriose, klaidinant carinę

cenzūrą, buvo neteisingai nurodomi leidimo metai ir spausdinimo vietos.

2. autorinių teisių pažeidimas – veikalo perspausdinimas ir platinimas be autoriaus žinios ir sutikimo.

Laikas, vaizduojamojo pasaulio matmuo, apibūdinantis personažų išsidėstymą laiko atžvilgiu: kokio nors veiksmo pradžios, tęstinumo ir pabaigos nuorodos tekste; pasakojimo Δ – santykiai tarp įvykių istorijoje ir jų papasakojimo tekste: pateiktų įvykių tvarka, trukmė (greitis) ir dažnis.

Skiriamas papasakotos istorijos Δ ir pasakojimo Δ. Paprastai epiniuose kūrinuose pasakojama būtuojų laiku apie tai, kas jau įvyko. Vidinio monologo romanuose esama bandymų papasakoti esamuojų laiku tai, kas vyksta tarsi dabar. Kartais (dienoraštyje ar kitur) įvykių pasakojimo Δ gali būti apibrėžtas. Δ, kaip kūrinio tema, aiškinamas arba kaip kaita (linijinis), arba kaip pasikartojimai (ciklinis). Manoma, kad lietuvių poezijoje linijinio laiko sampratą įtvirtino Maironis. Metų arba paros Δ gali simbolizuoti žmogaus gyvenimo tarpsnius (gyvenimo rytas, rauduo). Svarbus pasakotojo ir veikėjo santykis su praeitimi, dabartimi ir ateitimi, atminties ir užmaršties problemos.

Įvykių pateikimo tvarka nustatoma lyginant įvykių seką papasakotoje istorijoje ir jos pasakojime: gali būti „užbėgama įvykiams už akių“ ir papasakojamas vėlesnis įvykis (prospekcija) ir gali būti papasakojamas ankstesnis įvykis (retrospekcija). Tradicinė proza stengiasi palaikyti įvykių nuoseklumą, chronologijos įspūdį. Pasakojimas pagreitėja arba sulėtėja priklausomai nuo to, kiek nesutampa įvykių ir jų pasakojimo trukmė: pasakojimas greitas tada, kai įvykiai tik nurodomi, trumpai aptariami, o lėtas – kai įvykiai išsamiai pateikiami. Sulėtėjęs pasakojimo tempas išryškina svarbesnes istorijos dalis. Pasikartojantys įvykiai istorijoje gali būti nekartojami jos pasakojime, ir atvirkščiai – tai įvykių dažnumo problema. Modernioje prozoje svarbu ne palaikyti Δ nuoseklumo įspūdį, o sukurti subjektyvų jo išgyvenimą.

Laiškas, raštiškas, dažniausiai privatus, kreipimasis į konkretų adresatą. Šalia privataus Δ egzistuoja kitos Δ formos: politinis įsakymas arba kreipimasis, adresuotas kokioms nors visuomenės grupėms, ganytojiškas Δ (vyskupo kreipimasis į parapijiečius), atviras Δ (viešas kreipimasis į konkretų adresatą, norint atkreipti visuomenės dėmesį į jame keliamas problemas). Δ forma yra plačiai naudojama įvairių laikotarpių ir žanrų raštijoje. Δ forma sukurta lit-ra vadinama epistolografine (lot. *epistula* – laiškas). Epistolografija taip pat vadinama Δ rašymo teorija, susiformavusi jau Antikoje, iki pat XVIII a. pab. Europoje, taip pat ir LDK, buvusi mokyklinių retorikos studijų dalis. Antikiniai, ypač sen. Romos (Platono, Cicerono, Epikūro) Δ žymiai paveikė tolesnę Δ teoriją ir praktiką. Δ forma vartota ir Biblijoje, Naujajame Testamente (Apaštalu laiškai), ji buvo mėgstama

daugelio Viduramžių autorių (šv. Augustinas). Ypačingą vietą Δ užėmė XVI–XIX a. Europos lit-ros istorijoje. Žymūs Δ rašytojai buvo F. Rablė (Rabelais), B. Paskalis (Pascal), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), D. Didro (Diderot), Volteras (Voltaire) Prancūzijoje, Dž. Lokas (Locke) Anglijoje, J. V. Gėtė (Goethe), F. Šileris (Schiller), T. Manas (Mann) Vokietijoje, I. Turgenovas, F. Dostojevskis Rusijoje ir kt. Δ forma lit-roje ypač išpopuliarėjo XVIII a. (pvz., J. V. Gėtės romanas *Jaunojo Verterio kančios* parašytas laišku forma). Δ rašymo teorijos elementai buvo svarbus pagrindas XVIII a. Europoje išplisusiai periodinei publicistikai – laikraščiams ir žurnalams (Lietuvoje nuo 1790).

Δ yra ankstyviausi Lietuvos rašto paminklai. Lietuvos karalius Mindaugas XIII a. įkūrė valstybės raštinę, iš kurios siuntė laiškus popiežiumi bei rašė donacinius (dovanojimo) aktus Vokiečių ordinui. Yra išlikę šeši Didžiojo kunigaikščio Gedimino lotyniškų Δ, rašytų 1323–1324 Vilniuje, nuorašai, adresuoti popiežiumi Jonui XXII bei Vokietijos miestams. Žinoma ir daugiau Viduramžių reikšmingų politinio pobūdžio Δ (pvz., 1416 žemaičių laiškas-skundas Konstanco bažnytiniam susirinkimui). Renesanso humanistai sukūrė ir vystė naujas Δ rašymo tradicijas, paremtas humanistine iškalba, pasaulėžiūros elementų deklaracija, autobiografinių detalių gausa. Viešo Δ. forma buvo parašytas pirmasis Lietuvos protestantų manifestas – A. Kulviečio *Tikėjimo išpažinimas* (1543). Daugybė išlikusių Renesanso, Baroko ir vėlesnių epochų Δ (pvz., M. Mažvydo 13 lotyniškų Δ (liet. 1974), gausi LDK didikų Radvilų korespondencija, karaliaus Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės Δ (liet. 2001) yra reikšmingi ne tik kaip LDK raštijos palikimas, bet ir kaip svarbūs, dažnai vieninteliai, istoriniai šaltiniai ir dokumentai. Δ rašymo tradicija lietuvių k. susiformavo XIX a. pr., kada eiliuotus Δ ėmė rašyti žemaičiai A. Klementas, D. Poška, S. Valiūnas. Susirašinėjimas laiškais išplito tarp XIX a. pr. rašytojų ir inteligentų (Žemaitės, P. Višinskio, Šatrijos Raganos, J. Biliūno ir kt.). Δ laikomi savita ir vertinga rašytojų kūrybinio palikimo dalimi ir leidžiami atskiromis knygomis (Šatrijos Raganos *Laiškai*, 1986; J. Lindės-Dobilo *Laiškai*, 1999; Vaižganto *Laiškai Klimams*, 1998, J. Aisčio *Laiškai 1929–1973*, 2004).

Lietuvos tarpukario lit-roje Δ tapo ir grožinės lit-ros žanrine forma (T. Tilvyčio romanas *Ministerijos Rožė*, 1931, parašytas mašininkės laišku forma). Gana dažna Δ forma ir šiuolaikinėje lit-roje (E. Liegutės pjesė *Povilas ir Marija*, 1983, sukurta iš P. Višinskio ir Šatrijos Raganos laišku; R. Gavelio romanas *Jauno žmogaus memuarai*, 1991).

Literatūrinė spauda

Aidai, kultūrinis lietuvių išėivijos žurnalas, atstovavęs krikščioniškajai pasaulėžiūrai, ėjęs 1944–1991. Pradėtas leisti Miunchene: du pirmieji numeriai – rotatoriumi, vėliau spaustuvėje. Spausdintas keliuose Vokietijos miestuose, redagavo K. Bradūnas, J. Grinius, P. Jurkus, nuo 1949 leido JAV lietuviai pranciškonai

Kennebunkporte, vėliau – Bruklina. Amerikoje 1950–1964 žurn. redagavo A. Vaičiulaitis, 1965–1980 – dr. J. Girnius, nuo 1980 – poetas pranciškonas L. Andriekus. Žurn. struktūra beveik nesikeitė, tematika buvo labai universali, tačiau vyravo str. visuomenės gyvenimo, grožinės literatūros, meno, religijos klausimai. Kiekviename numeryje (per metus išėidavo 10) buvo publikuojama grožinė lit-ra – pripažintų lietuvių literatūros meistrų ir pradedančiųjų kūriniai. Nuo 7 deš. pab. pradėta spausdinti ir okupuotos Lietuvos poetų kūriniai (A. Baltakio, S. Gedos, J. Juškaičio, M. Martinaičio, Eug. Matuzevičiaus, J. Vaičiūnaitės, R. Mikutavičiaus). Publikuota daugelio iškilių išėivijos prozininkų (V. Krėvės, M. Katiliškio, L. Dovydėno, A. Vaičiulaičio ir kt.) kūryba, iš Lietuvos pasirodė J. Apučio, J. Grušo, R. Lankausko, J. Mikelinško tekstai. Paskelbta vienaveiksmių pjesių ar jų ištraukų (V. Alanto, F. Kiršos, K. Ostrausko, B. Pūkelevičiūtės), keletas daugiaveiksmių pjesių (J. Griniaus, A. Landsbergio, V. Mykolaičio-Putino, A. Škėmos, A. Sluckaitės-Jurašienės). Išspausdinti net 150 poetų, 61 prozininko ir 13 dramaturgų kūriniai. Kritikos baruvos darbuosvi J. Girnius, L. Andriekus, A. Baronas. Nemaža vietos skirta užsienio lit-rai: su ispaniškai kalbančių šalių lit-ra supažindindavo B. Cipliauskaitė ir P. Gaučys, apie vokiečių, anglų ir italų lit-rą daugiausia rašė Alf. Šešplaukis. Atgimimo metais žurnalas sustojė ėjęs, nuo 1992 Vilniuje leidžiamas jungtinis žurn. Naujasis židinys–Aidai.

Akiračiai, kultūrinis, visuomeninis ir politinis liberalios pakraipos išėivijos mėnraštis, ėjęs 1968–2005 iš pradžių Čikagoje, nuo 2005 vasario 16 iki 2010 balandžio – Kaune. JAV leidinį tvarkė redakcinė kolegija: K. Drunga, L. Mockūnas, Z. Rekašius, T. Remeikis, J. Šmulskštys, V. Zalatorius ir kt. Čikagoje išėjo 365 mėnraščio numeriai, kuriuose išspausdinta 4060 publikacijų įvairiausiomis temomis. Bendradarbiavo skirtingų ideologinių srovių ir įsitikinimų žmonės, skelbė neretai kontroversines mintis, tačiau ieškoję optimalių būdų palaikyti išėivijos ryšius su Lietuva. Kaune leidinį faktiškai redaguoja E. Aleksandravičius.

Ateitis, moksleivių ateitininkų katalikiškas mėnesinis žurnalas. Pradėtas leisti kaip žurn. *Dragija* priedas, 1913–1940 ėjo kaip savarankiškas mėnraštis Kaune. Redagavo P. Dovydaitis, K. Kecioris – Zupka, K. Bradūnas ir kt. Pirmus kūriniai čia paskelbė V. Mykolaitis-Putinas, S. Nėris, J. Paukštėlis ir kt. 1946–1949 leistas karo pabėgėlių stovyklose Vokietijoje, 1950–1994 Niujorke ir Čikagoje. Redagavo V. Žvirgzdys (tikr. Vardys), P. Jurkus, J. Petrėnas, K. Trimakas, D. Bindokienė, kt. Žurnale buvo publikuojama jaunųjų literatų kūryba, vėliau ne vienas jų tapo žymiu rašytoju.

Aušrinė, liberaliosios krypties žurnalas moksleivijai, pradėjęs eiti 1910 kaip laikr. *Lietuvos žinios* priedas. Redagavo Maskvos, nuo 1914 – Peterburgo aukštųjų

mokyklų studentai lietuviai. Iniciatoriai – studentas teisininkas, perspektyvus lit-ros kritikas (vėliau tapęs politiku) S. Šilingas, pasaulėžiūros gaires braižė studentas filosofas R. Bytautas. Žurn. epigrafas – Maironio žodžiai: „Į darbą, broliai, vyrs į vyrą, / Šarvuoti mokslu įstabiui! / Paimsme arklą, knygą, lyrą / Ir eisme Lietuvos keliu“, reiškę žurnalo programą (demokratizmas, nepartiškumas, tautiškumas). Δ skatino jaunimą imtis visuomeninės veiklos, lavintis kuopelėse: studijuoti gimtąją kalbą, istoriją, lit-rą, rinkti tautosaką. Ryškiausi Δ literatai – Z. Gaidamavičius-Gėlė ir A. Žukauskas-Vienušis. Bendradarbiau B. Sruoga, K. Binkis, I. Šeinius ir kt. Iki I pasaulinio karo išleista 31 numeris, dalis jų turėjo priedus, pvz., *Vasaros darbai* (spausdino moksleivių surinktą tautosaką). Karo metu žurn. nebuvo leidžiamas. 1917 Voroneže išspausdinti dar 5 numeriai. 1919–1926 Δ leidžiama Marijampolėje, vėliau Kaune jau kaip aušrininkų organizacijos – socialistinės moksleivijos leidinys. Bendradarbiau aušrininkai K. Boruta, K. Jakubėnas, V. Montvila, kt.

Gabija, pirmasis literatūros almanachas, pasirodęs Krokuvėje (Lenkija) 1907 J. A. Herbačiausko pastangomis ir skirtas A. Baranauskui atminti. Pratarmėje J. Basanavičius pasakoja apie savo draugystę su Baranausku, jo pažiūras, vidinį poeto ir kunigo konfliktą. Spausdinami straipsniai ir eilėraščiai, skirti Baranauskui, ir jaunų literatų kūryba. Δ autoriai – A. Jakštas, K. Sakalauskas-Vanagėlis, M. Gustaitis, Jovaras ir kt. Ypač svarbūs S. Kymantaitis (eil. „Vėlė – kibirkštėlė“, grotieskiškas prozos vaizdelis) ir J. A. Herbačiausko (metaforiškas etiudas „Genijaus meilė“, rafinuota misterija „Lietuvos griuvėsių himnas“) kūriniai. Ši kūryba liudijo naujų kelių ieškojimus – modernistinių krypčių (neoromantizmo, impresionizmo, simbolizmo) pradžių lietuvių lit-roje.

Granitas, vienkartinis lit-ros almanachas. Pasirodė 1930 Kaune, redagavo J. Keliuotis, grįžęs iš Paryžiaus ir nusiteikęs ugdyti modernią lit-rą. Straipsnyje „Poezijos meno problema“ teigė, kad leidinys bus modernus, nes „konservatyvizmo kelias tinka tik lepšiams ir tinginiams“, ir laikysis „didžiųjų katalikybės principų“. Subūrė jaunus kūrėjus, publikavo B. Brazdžionio, S. Anglickio, S. Nėries, P. Orintaitės, A. Dičpetrio ir kt. eil., A. Vaičiulaičio, J. Banaičio, A. Briedžio prozą, J. Griniaus str. „Romantizmas ir moderniosios literatūros srovės“. Almanachas pažindino ir su moderniąja Vakarų lit-ra, spausdino Š. Georgės (S. George), F. Werfelio (Werfel), R. M. Rilksės, O. Milašiaus, P. Klodelio (Claudel) kūrinių vertimų, J. Keliuotio str. „Moderninės prancūzų literatūros estetika“. Δ skelbtą meno atnaujinimo programą vėliau plėtojo žurn. Naujoji romuva, vadovaujamas to paties red. Keliuotio.

Keturi vėjai, 3 deš. avangardistinis lit-ros sąjūdis ir jo leistas to paties pavadinimo žurnalas. Sąjūdžio pra-

džia – apie 1922, kai išėjo vienkartinis leidinys *Keturių vėjų pranašas* su programiniu K. Binkio eil. „Salem aleikum“ ir manifestiniu *Keturių vėjų* kurijos pareiškimu. Savotišką manifesto vaidmenį atliko ir Binkio eil. rink. *Šimtas pavasarių* (1923, 2 leid. 1926). Nuo 1922 Binkis, sąjūdžio vadovas, ėmė organizuoti ir jaunųjų menininkų pirmadienines sueigas, vadinamuosius „paldieninkus“. Žurnalas leistas 1924–1928, išėjo 4 nr. Redagavo J. Petrėnas (J. Tarulio slp. pasirašinęs žymiausias keturvėjininkų prozininkas), sąjūdyje dalyvavo S. Šemerys-Šmerauskas, J. Tysliava, J. Žlabys-Žengė, T. Tilvytis, A. Rimydis, A. Šimėnas, J. Švais-tas, A. Gričius, paskutiniame numeryje debiutavo B. Raila ir kt. Keturvėjininkai taip pat rengė lit-ros vakarus, radijo valandėles.

Δ sąjūdyje jungėsi kelių avangardistinių krypčių – ekspresionizmo, futurizmo, dadaizmo – bruožai. Akivaizdi orientacija į pasaulinę kultūrą. Svarbiausias keturvėjininkų bruožas – radikaliai polemiskas santykis su lit-ros tradicija, pirmiausia – tautiniu romantizmu, simbolizmu. Δ nusigrėžė nuo lietuvių lit-roje dominavusio kaimo, gamtos poetizavimo. Propagavo „miestietiškas“ vertybes. Žavėjosi techniniu progresu, masinės komunikacijos priemonėmis (kūrė „radijo poemas“, į laikraštį žiūrėjo kaip į knygos modelį). Bandė peizažą pakeisti urbanistiniu vaizdu. Miestietišką orientaciją derino su tautosakos ir K. Donelaičio, A. Strazdo sodrios, tiesmukos valsietiškos kalbos tradicija. Tačiau pro deklaruojamą miestietiškomą keturvėjininkų kūryboje dažnai tebe-matyti kaimietiška patirtis (pvz., Binkio eil.). Δ kūrė akcijos, dinamizmo, tempo kultą, jausmingą lyrikos sentimentalumą siūlė keisti juslingumo poetizavimu. Lietuvių lit-ros raidai svarbus Δ siūlytas poetinės kalbos traktavimas: deklaruojamas laisvas, amatiniškiškas santykis su žodžiu (j žodį žiūrima kaip į daiktą), demonstruota eilėraščio „padarymo“ technika. Eksperimentuota garsu, gramatika, eilėraščio grafiniu pavidalu. Mėgstamas kalambūras, ironija, groteskas. Iš kalbos dalių keturvėjininkai dažniausiai vartojo veiksmažodį, retai emociškai neutralų.

1927 Lietuvos u-te buvo suorganizuotas literatūrinis Δ teismas, nuteisęs juos „sunkiems literatūros darbams“. Toks dėmesys buvo savotiškas Δ pripažinimas. Δ, pirmasis organizuotas lietuvių lit-ros sąjūdis, reikšmingas ne tik sukurtais tekstais, bet, svarbiausia, polemine dvasia, iškelto poreikiu atnaujinti literatūrą, meno autonomiškumo teigimu. Δ pėdsakas akivaizdus visoje iki 1940 kurtoje lit-roje – jų siūlytos stilistikos rasime net visai kitos pakraipos autorių, pvz., B. Brazdžionio, J. Aisčio, poezijoje. Δ programos aidų galima pastebėti ir vėlesnių kartų avangardistiškai nusiteikusių poetų kūryboje (ryškiausias pavyzdys – almanachas *Svetimī*, 1994).

Kūryba, iliustruotas lit-ros, kultūros ir meno žurnalas, leistas sudėtingu karo metu – 1943 (Nr. 1) ir 1944 (Nr. 1–5), iš viso 6 numeriai. Redaktoriai S. Leskaitis (1 nr.) ir J. Keliuotis (kitų). Bendra-

darbiavo žinomi ir dar tik pradedantys rašytojai, kritikai, žurnalistai. Žurnalas spausdino poeziją – originalią (V. Mykolaičio-Putino, J. Baltrušaičio, J. Aisčio, H. Nagio ir kt.) ir verstinę (R. M. Rilke, F. Helderlino (Hölderlin), O. Milašiaus ir kt.), prozą (Alb. Vaitkaus – būsimoji M. Katiliškio ir kt.), dramą, kritikos str. (M. Indriliūno, B. Krivicko ir kt.), kultūrinio gyvenimo apžvalgas, recenzijas, tautosakos, kalbos, istorijos problemoms skirtus str.

Literatūros lankai, 1952–1959 neperiodiškai (dėl finansinių nesklandumų) Buenos Airėse (Argentina) leistas lit-ros žurnalas; išėjo aštuoni numeriai. Redagavo K. Bradūnas. Bendradarbiavo J. Girmius, A. J. Greimas, V. Janavičius, J. Kaupas, A. Landsbergis, A. Maceina, A. Mackus, K. Ostrauskas, A. Nyka-Niliūnas, A. Škėma ir kt. Tai poetų žemininkų spaudos tribūna, spausdino jų kūrybą, ypač stipri buvo lit-ros kritika, daug pasaulinės lit-ros vertimų. Deklaravo atvirumą Vakarų Europos kultūrai, atsisakė atviro patriotizmo deklaravimo, nelaiškė savęs atskira srove, teigė, jog reikia remtis atskirų žmonių kūrybinu nusiteikimu. Δ programinis siekis buvo laisva kūryba, lit-ros meniškumas, mąstymo kultūra.

Metmenys, nuo 1959 iki 2006 JAV leistas liberalaus išėivijos sparno kultūrinis žurnalas. Leidėjas – *Am & M Publications*, išeidavo du kartus per metus. (1996) Žurnalą redagavo jo iniciatorius V. Kavolis iki pat savo mirties (1996), nuo 1997 (72 Nr.) – V. Kelertienė ir R. Šilbajoris. Δ programa išdėstyta 1 nr.: nesiangažuoti niekam, tik pačiai kultūrai, siekti integralumo visų krypčių kultūrinių ir visuomeninių vertybių atžvilgiu, skatinti lietuvių kūrybines pastangas bei kritišką žvilgsniu komentuoti lietuvių gyvenimą. Spausdinami str. iš įvairių humanitarinių ir socialinių mokslų sričių, originalioji poezija, proza, dramaturgija, pasaulinės lit-ros vertimai, abiejose Atlanto pusėse išeinančių knygų recenzijos, dailės kūrinių reprodukcijos. Kadangi dauguma bendradarbių yra Santaros-Šviesos federacijos, skelbusios šūkį „veidu į Lietuvą“, nariai, jame nuolat apžvelgiamas Lietuvos kultūrinis gyvenimas, spausdinama Lietuvoje gyvenančių autorių kūryba. Jos ėmė daugėti braškant „geležinei uždangai“ – apie 1986–1987. Nors žurn. orientuotas į lietuvišką medžiagą, jame jaučiamas vakarietiškas akademinis teorinis kontekstas, kurį priartino pasaulyje pripažintų mokslininkų – kultūros sociologo V. Kavolio, mitologijos tyrinėtojos M. Gimbutienės, filosofo A. Mickūno, semiotiko A. J. Greimo publikacijos, lit-ros tyrinėtojų V. Kelertienės, R. Šilbajorio, I. Maziliauskienės ir kt. autorių darbai.

Naujoji Romuva, savaitinis iliustruotas kultūros žurnalas, leistas dideliu (iki 5 tūkst.) tiražu Kaune 1931–1940. Redaktorius ir ideologas – žurnalistas J. Keliuotis. Δ propagavo neokatalikybės, sintetiško – tautiško ir drauge universalaus – meno idėjas, vakarietišką kultūros orientaciją. Leidinyje buvo spausdinamos

žymiausių modernių Vakarų dailininkų (P. Sezano (Cezanne), V. van Gogo (Gogh), P. Pikaso (Picasso), taip pat jaunų Lietuvos menininkų (A. Gudaičio, J. Mikėno, V. Vizgirdos) darbų reprodukcijos; palaikomos Lietuvos dailininkų pastangos atsinaujinti (1932 publikuotas ARS grupės manifestas). Daug pasaulinės poezijos ir prozos vertimų (F. Kafkos, Dž. Džoiso (Joyce), M. Prusto (Proust), P. Valeri (Valéry)). Žurn. bendradarbiavo žymiausi tarpukario intelektualai – S. Šalkauskis, A. Maceina, J. Aistis, J. Miltinis, kūrybinį kelią pradėjo M. Katiliškis, K. Bradūnas, H. Nagys ir kt. 1940 Lietuvą okupavus sovietams Δ uždaryta, žurnalas atnaujintas 1994 (red. V. Daunys, nuo 1996 – A. Juozaitis, nuo 2000 – A. Konickis).

Pirmasai baras, literatūros almanachas, išėjęs 1915 Vilniuje viena knyga. Redagavo S. Šilingas, medžiagą jam telkė I. Šeinius ir R. Bytautas, bendradarbiavo V. Bičiūnas, K. Binkis, M. Biržiška, S. Kymantaitė-Čiurlionienė, V. Krėvė, A. Lastas, B. Sruoga, iliustravo dailininkas A. Varnas. Δ išspausdinta beveik pusė šimto eilėraščių, du stambūs prozos kūriniai, kelios impresijos, trys ilgi str. apie literatūrą. Almanache, atmetus realizmą, buvo atstovaujama neoromantišiam modernizmui – tai deklaruojama str., atsispindi kūriniuose. 1916 Petrograde buvo rengiama spaudai antroji knyga, tačiau ji neišėjo.

Pjūvis, lit-ros žurnalas, leistas Kaune 1929–1931. Išėjo 3 nr. Redaktorius, leidėjas, daugumos programinių str. autorius – P. Juodelis. Bendradarbiavo M. Miškinis, V. Katilius, J. Tumėnas ir kt.; spausdinta J. Kossu-Aleksandriškio (būsimoji J. Aisčio), F. Kiršos, A. Miškinio ir kt. autorių poezija. Žurn. turėjo paantraštę „Laikraštis einamiesiems kultūros ir meno klausimams“, buvo skirtas ne tik pačiai kūrybai, bet daugiau kūrybos paskirties, jos situacijos apmąstymui, jame buvo apžvelgiamos Lietuvos ir užsienio lit-ros naujienos. Pjūvininkai atmetė ir formalizmą (pagrindiniai lietuvių formalistai – keturvėjininkai jiems nepriimtini ir dėl materialistinės kūrybos sampratos), ir pasenusiu laikomą tautinį romantizmą. Propagavo idėjas ir formos sintezę, atvirumą pasauliui. Drauge su *Naująja Romuva* Δ formavo 4 deš. lit-ros estetinę programą, davė impulsą vadinamajai antrajai neoromantizmo bangai.

Trečias frontas, avangardistinės pakraipos žurnalas, 1930–1931 leistas kairiosios politinės orientacijos rašytojų Kaune. Išėjo 5 numeriai, po to cenzūra žurnalą uždraudė. Leidinio iniciatorius K. Boruta, redagavo A. Venclova, redakcijos kolektyvas – J. Šimkus, B. Raila, P. Cvirka, K. Korsakas, V. Drazdauskas ir kt. Sensacija tapo 5-ame nr. išspausdintas S. Nėries pareiškimas apie įsijungimą į kairiųjų gretas (jį parašė patys trečiafrontininkai), ir keli jos „proletariniai“ eilėraščiai. Δ programos pagrindą bent iš pradžių sudarė aktyvizmas, berno kultas ir naujas literatūros metodas – realizmo, ekspresionizmo ir futurizmo

derinys (manifestas „Mes pasiryžom“, Nr. 1). Trečiafrontininkai skelbėsi esantys trečioji lietuvių lit-ros karta, ateinanti po romantikų simbolistų ir keturvėjininkų. Tačiau daug kuo tęsė Keturių vėjų pradėtą liniją: kalbėjo kolektyvo vardu, sąmoningai siekė šokiruoti publiką (miesčionis, kaip jie teigė), demonstravo poetinius eksperimentus. Tačiau daug ryškesnis jų politinis angažavimasis, ypač paskutiniuose numeruose, kur stiprėja orientacija į proletarinės literatūros kūrimą (Korsako-Radžvilo str. „Tendencija ir literatūra“, Nr. 4; kompiliacinis A. Ragailos (Railos) str. „Proletarinės literatūros prasidejimas“, Nr. 5). Žurnale publikuota originalioji poezija ir proza, kritikos str., vertimai. Iškelta Baltijos šalių artimesnio bendradarbiavimo idėja (artimiausi ryšiai buvo palaikomi su latviais, spausdinami jų rašytojų vertimai), bandyta įstoti į Tarptautinį revoliucinių rašytojų susivienijimą. Tarybiniais metais Δ traktuotas kaip revoliucinis, išreiškęs pagrindinę prieškarinio kūrėjų liniją. Dauguma buvusių trečiafrontininkų tapo oficialiais sovietiniais rašytojais, tik Raila buvo pasukęs dešinėn ir pasitraukė į Vakarus, o maištingasis Boruta negalėjo susitaikyti su ideologine prieda ir pokaryje pateko į sovietų kalėjimą.

Vaivorykštė, pirmasis lietuvių lit-ros ir dailės žurnalas, leistas 1913–1914 Vilniuje, išėjo 5 nr., vadinti knygomis. Redagavo L. Gira. Δ sutelkė įvairių kartų ir skirtingų ideologinių įsitikinimų kūrėjus. Dalyvavo vyresnieji (Maironis, Vaižgantas, M. Gustaitis), atsiskleidė jauni poetai B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, K. Binkis, F. Kirša. Programiniai reikalavimai – atriboti lit-rą nuo lig tol vyravusio visuomeniškumo, toleruoti įvairias lit-ros kryptis, vertinti tik meniškumo požiūriu (praktiškai nuosekluo pritrūkdavo). Δ spausdino poeziją, prozą, lit-ros kritiką, vertimus. Poezijoje atsiskleidė pomaironinis lyrikos formavimosi procesas, nauji formos ieškojimai. Prozoje šalia realistinių Vaižganto „Aukštaičių vaizdėlių“ vyravo neoromantizmo, impresionizmo tendencijos (V. Krėvės orientalistiniai kūriniai, I. Šeinius apysakos). Lit-ros kritikoje ryškiausias buvo E. Radzikausko slp. pasirašinėjęs L. Gira.

Židinys, kultūrinis ir visuomeninis žurnalas, leistas Kaune 1924–1940 Ateitininkų federacijos. Redagavo V. Mykolaitis-Putinas (iki 1932), S. Šalkauskis (1932–1934), I. Skrupskelis (1939–1940). Nors žurnalas atstovavo katalikiškajam kultūriniam sparnui, tačiau atsiribojo nuo dogmatizmo, jame buvo stipri demokratijos dvasia. Buvo spausdinami straipsniai iš įvairių kultūros sričių – filosofijos, sociologijos, literatūros, lingvistikos, apžvelgiamos naujos knygos, kultūrinis, politinis, ekonominis gyvenimas. Bendradarbiavo daug žinomų rašytojų (V. Mykolaitis-Putinas, V. Krėvė, J. Tumas-Vaižgantas, S. Nėris, J. Grušas, B. Brazdžionis, A. Vaičiulaitis, J. Girmius ir kt.). Estetinės minties istorijai reikšmingos 1926–1927 vykusios diskusijos: A. Jakšto ir V. Mykolaičio-Putino apie

meno prigimtį ir paskirtį, Vaižganto ir Putino – apie romantizmą lietuvių lit-roje. 1991 žurnalo leidimas atnaujintas – pasirodė *Naujasis židinys*. Prisijungus JAV ėjusiam žurnalui *Aidai*, *Katalikų pasaulis* leidžia jungtinį *Naujasis židinys–Aidai*. Publikuojami straipsniai kultūros, religijos, visuomeninio gyvenimo temomis, recenzuojamos ir apžvelgiamos naujos knygos.

Literatūros kryptis, tam tikrame lit-ros raidos tarpsnyje dėsningai susiformavusi giminųjų dvasių ir estetinių reiškinių visuma, kūrybos bruožų bendrumas.

Lit-ros raida skirstoma pagal epochas (Antikos, Viduramžių, Renesanso, Baroko), o XVIII, XIX, XX a., kai lit-ra vis labiau įgyja specifinių dėsningumų, – pagal atsirandančias lit-ros kryptis (klasicizmo, romantizmo, realizmo, neoromantizmo, modernizmo, postmodernizmo). Pirmasis skirstymas yra istoriniu požiūriu, o antrasis, vėlesnių laikų, – ne tik istoriniu, bet labiau tipologiniu, t. y. pagal susidariusį meninio vaizdavimo būdą, pagal kūriniuose įsivyravusius estetinius bendrumus. Δ susiformuoja tam tikros filosofijos pagrindu ir, veikiant įvairioms sąlygoms bei aplinkybėms, išplinta daugelyje šalių, įdiegia iš principo kitą nei lig tol literatūrinę kultūrą (kitoks žmogaus ir pasaulio suvokimas, naujos estetinės pažiūros, savita poetika). Nebūtinai Δ yra epochinė, kartais įsitvirtina tik keliems dešimtmečiams. Dažnai kelios Δ susipina to paties autoriaus kūryboje ar net konkrečiame kūrinyje. Skirtingose šalyse Δ dar įgauna tautinių ypatumų. Po kurio laiko jų estetiniai principai pasensta ir nyksta ar palaipsniui transformuojasi į kitas Δ. Lietuvių lit-roje kai kurios jų (pvz., klasicizmas, natūralizmas, impresionizmas) reikšėsi ne kaip savarankiškos kryptys, o tik tam tikrais savo ypatumais, atgarsiais. Δ pažinimas leidžia atskirą reiškinį vertinti kaip bendresnės europinės visumos dalį, tipologiškai gretinti, suvokti atramas ir sąsajas. Bet kūrybos rezultatą lemia talentas, o ne priklausymas Δ. Lit-ros kryptis kartais vadinama lit-ros srove.

Literatūros srovė, lit-ros krypties viduje funkcionuojanti smulkesnė atšaka (kūrėjų grupės susitelkimas ir veržlesnis savitesnių estetinių principų demonstravimas). Kartais viena kryptis aprėpia daug įvairių srovių: XX a. pr. viena po kitos atsiradusios futurizmo, ekspresionizmo, dadaizmo, konstruktyvizmo, imažizmo, siurrealizmo srovės priklauso tai pačiai modernizmo (konkrečiau – avangardizmo) krypčiai.

Terminas Δ kartais vartojamas vietoj literatūros krypties.

Lyrika, sen. Graikijoje Δ vadintos dainos, atliekamos pritarian muzikiniu instrumentu – lyra. Šiuo metu terminas vartojamas visų pirma vienai iš lit-ros rūšių (greta dramos ir epikos) įvardinti, taip pat kaip poezijos (eiliuotai parašytų kūrinių) sinonimas. Δ kūrinys paprastai yra nedidelės apimties, jame domi-

nuoja subjektyvūs jausmai, apmąstymai. Jie gali būti reiškiami tiesiogiai, kaip kalbančiojo asmens (lyrinio „aš“) monologas, arba netiesiogiai. Pastaruoju atveju Δ kūrinys gali turėti epikos (pasakojimas, aprašymas) ar dramos (dialogas) elementų; tuomet lyrinis subjektas panašus į pasakojimo veikėją, pasakotoją ar dialogo partnerį.

Δ dažniausiai rašoma eilėmis, nors ne visi eiliuoti kūriniai laikytini Δ (pvz., poetinės dramos, senovėje rašyti filosofiniai ar moksliniai traktatai). Iš kitų litros rūšių Δ išsiskiria ypatinga kalbos organizacija. Joje dominuoja poetinė kalbos funkcija – skaitytojo dėmesys kreipiamas ne į tekstą perduodamą informaciją apie išorinį pasaulį, bet į patį tekstą, vidinius jo ryšius. Įvairūs kalbos lygmenys – sintaksė, semantika, fonetika čia glaudžiai susiję. Labai svarbi fonetinė, muzikinė kalbos pusė – Δ sąmoningai siekiama muzikalumo (kai kurių literatūrinių sąjūdžių, pvz., simbolizmo, – pabrėžtinai); garsas atkuria teksto nuotaiką, sukuria specifinę intonaciją, dalyvauja reikšmės formavimesi (ištakose Δ buvo itin glaudžiai susijusi su muzika).

Δ išsivystė iš religinio ritualo, kuriame pynėsi žodis, muzika, šokis. Δ pradžia galima laikyti piramidėse rastus senovės Egipto tekstus (III–II a. pr. Kr.). Laidotuvių giesmėse, karalių pašlovinimuose, meilės dainose esama elegijos, odės, meilės Δ užuomazgų. Iš ritualo kilo ir senovės graikų (Sapfo, Alkajo) bei romėnų (Katulo, Ovidijaus, Vergilijaus) Δ. Viduriniais amžiais Δ (dažniausiai kuriama lotyniškai) buvo stipriai susijusi su religine tradicija, joje ryškiai senovės žydų (Senojo Testamento), graikų poetikos įtaka. Tuo pačiu metu Rytuose (Kinijoje, Japonijoje) formavosi savita Δ mokykla. Kuriama visais laikais, Δ ypač buvo išpopuliarinta romantikų XIX a.

Δ galima klasifikuoti pagal tematiką (filosofinė, religinė, meilės, gamtinė), subjekto raišką (išpažintinė, meditacinė, manifestinė, aprašomoji), žanrus (elegija, odė, eilėraštis ir kt.).

• **Lyrinis subjektas**, arba lyrinis „aš“, ir kūrinio autorius nėra tas pats. Δ – tai meninė konstrukcija, reikšminis ir kompozicinis lyrikos centras, balsas, kuriam autorius „patiki“ savo mintis ir idėjas. Lyrikoje labiau nei kitose litros rūšyse parodoma pati sakymo, kalbėjimo situacija (aš – čia – dabar), kurios aktyvūs pradai ir yra Δ. Jo raiška priklauso nuo daugelio aspektų – literatūrinės tradicijos, žanro, individualaus autoriaus pasirinkimo ir kt. Pz., romantizmas įtvirtino išpažintinę lyriką, kurioje dominuoja intymus kalbėjimas pirmu asmeniu, neretai pabrėžiama asmeninė patirtis ar net pateikiamos konkrečios biografijos detalės. Tokiu atveju labiausiai ir kyla pagunda tapatinti Δ ir teksto autorių. Moderniojoje poezijoje distancija tarp autoriaus ir Δ ryškesnė, – Δ konstruojamas kaip kaukė ar vaidmuo (J. Degutytės „Antigonė“, M. Martinaičio „Kukučio baladės“), tampa poetinio pasakojimo dalyviu (A. Nykos-Niliūno „Orfėjaus medis“) ar tiesiog pasakotoju (H. Radausko poezija). Δ gali reikštis ir kaip kelių balsų, kelių vaidmenų jun-

gins (V.P. Bložės lyrika), kaip į konkretų adresatą (pvz., skaitytoją) besikreipiantis pranešėjas (J. Baltrušaičio, B. Brazdžionio kūryba).

• **Lyrizmas**, grupė bruožų, tradiciškai laikomų būdingais lyrikai. Δ bruožai gali pasireikšti ir kitose litros rūšyse (dramoje, epikoje) – išpažinties struktūra, pasakojimas pirmuoju asmeniu, pasakojimo subjektyvumas, emocionalumas ar pakilumas, vaizdinga, turtinga tropų kalba, muzikalumas ir kt.

• **Daina**, rašytinės lyrikos žanras, dažnai besiremiantis dainuojamosios tautosakos stilistika (pvz., Just. Marcinkevičiaus „Oi, užkliokit vartelius“). Tokios Δ neretai sulaukia muzikinės interpretacijos. Kartais tokia literatūrinė, autorinė Δ ir suvokiama kaip folkloro kūrinys. Moderniojoje poezijoje Δ gali būti pavadintas eilėraštis, modeliuojantis lyrinio subjekto ar personažo išsakykamo situaciją, tačiau nei stilistiškai, nei kompoziciškai nesusijęs su tautosaka (pvz., A. Nykos-Niliūno „Mergaitės daina“).

• **Sonetas**, kanoniškos strofinės sandaros ir kanoniško rimavimo 14 eilučių eilėraštis, kurį sudaro du ketureiliai ir du trieiliai (itališkasis, arba Petrarkos (Petrarca) Δ), arba trys ketureiliai ir dveilias (angliškas, arba Šekspyro (Shakespeare) Δ). Ketureiliai paprastai būna aprašomieji, arba pasakojamieji, o trieiliai ir dveilias – apibendrinamojo, filosofinio pobūdžio. Δ susiformavo XIII a. italų poezijoje, manoma, veikiant arabų ir provansalų poezijos žanrams. Klasikinį itališką Δ sudaro du gaubiamojo rimo ketureiliai (arba katrenai) (ABBA ABBA) ir du trieiliai (tercenai) (CDC DCD arba CDE CDE). Šekspyro įtvirtintas Δ variantas: trys kryžminio rimo ketureiliai (ABAB CDCD EFEF) ir gretutinio rimo dveilias (GG). Atgijęs romantizmo laikais, Δ iki šiol lieka viena populiariausių kanoninių eilėraščio formų. Lietuvių litroje itališko tipo Δ gausu V. Mačernio kūryboje (keturių dalių ciklas „Metai“). Angliško Δ kanonu parašyti V. Mykolaičio-Putino „Sonetai“ 15 Δ ciklas vadinamas *sonetų vainiku*, kurio kiekvienas Δ pradedamas prieš jį einančiojo baigiamąją eilutę, o paskutinis Δ (magistralas) sudarytas iš visų sonetų paskutinių pirmųjų eilučių (A. A. Jonyno, A. Marčėno sonetų vainikai).

• **Odė**, iškilmingas aukštojo stiliaus kūrinys, šlovinąs žymų asmenį, įvykį ar idėją. Sen. Graikijoje – chorinė šlovinančio ar gedulingo pobūdžio giesmė. Vienas iš Δ žanro kanonizuotojų – graikų poetas Pindaras (V a. pr. Kr.). Romėnų poetas Horacijus (I a. pr. Kr.) įtvirtino Δ kaip grynai literatūrinį žanrą, atskyręs jį nuo muzikos. Ypač populiari Δ tapo XVI–XVII a. prancūzų (P. de Ronsaro (Ronsard), F. Malerbo (Malherbe), N. Bualo (Boileau), sukūrusio ir šio žanro teoriją), anglų, vokiečių, ispanų, lenkų ir kt. litrose. Šio klasicizmo itin pamėgto žanro nevengė ir romantikai – vienos žymiausių Δ pasaulinėje literatūroje yra F. Šilerio (Schiler) „Odė džiaugsmui“ (ją L. van Bethovenas panaudojo IX simfonijos finale), A. Mickevičiaus „Odė jaunystei“. Lietuvių litroje klasicistinės Δ pa-

vyzdžiu galima laikyti A. Strazdo „Giesmę Rygos miestui pagerbti“, romantinės – S. Stanevičiaus „Slovė žemaičių“. Modifikuotas Δ žanras išliko ir moderniojoje poezijoje (pvz., lenkų poetės V. Šimborskos (Szymborska) „Ode Kasandrai“, T. Venclovos „Ode miestui“).

Manierizmas, lit-ros stilius arba srovė. Samprata nėra vienareikšmė ir nusistovėjusi. Bendriausia prasme Δ , kaip stilistinių ir idėjinių meninės raiškos priemonių visuma, priešinamas klasicistiniams stiliui. Δ būdingas sąlygiškumas, siekis kurti nerealaus, kito pasaulio įvaizdį, subjektyvumas, rafinuotumas. Δ atsirado XVI a. pab., kai prasidėjo renesansinių idealų krizė, plėtojosi veikiamas Baroko meno koncepcijų. Kartais Δ laikomas net atskira lit-ros epocha tarp Renesanso ir Baroko, siejamas su konceptizmu, kultizmo, marinizmo literatūrinėmis srovėmis, kartais – tapatinamas su pačiu Baroku. Iš esmės Δ teorijos šalininkai manieristais dažniausiai laiko Baroko, pradėdant pačiu ankstyviausiu laikotarpiu, lit-ros teoretikus ir poetus (pvz., italų mokslininką E. Tesaurą, lietuvių ir lenkų lit-ros teoretiką M. K. Sarbievijų, italų poetus T. Tassą, G. Mariną, ispanų rašytoją M. de Servantesą (Cervantes) ir kt.). Kartais Δ traktuojamas kaip dekadentinė bet kurios kultūrinės epochos pabaigos raiška. Δ koncepcija dažnai vertinama kritiškai ir yra pripažįstama tik kai kurių šalių literatūrologinės tradicijos.

Metafora, kalbos figūra, kurioje vienas dalykas aprašomas kito dalyko terminais. Δ paprastai sudaro žodžių junginys, kurio bent vienas narys, atsidūręs netipišrame sau kontekste, įgauna naują, perkeltinę reikšmę (pvz., karštas pienas – tiesioginė reikšmė; karštas jausmas – perkeltinė reikšmė). Ši figūra grindžiama asociatyviu dviejų reiškinų (labai dažnai – gamtos ir žmogaus) ryšiu, dviejų reiškinų panašumu, ir iš to sekančia galimybe vienam žodžiui pakeisti kitą. Pvz., atšiaurus, piktas žvilgsnis asocijuojasi su ledo šalčiu (abu reiškiniai sietų nemalonus pojūtis su jais susidūrus, ir tokį žvilgsnį mes pavadiname lediniu žvilgsniu). Palyginime ryšys tarp dviejų reiškinų yra eksplicitinis, akivaizdus (pvz., „žvilgsnis šaltas kaip ledas“), o Δ – implicitinis, numanomas. Δ yra bene labiausiai paplitęs kalbinės raiškos būdas, toks dažnas, kad kasdienėje kalboje jo beveik nepastebime (pvz., laikrodis eina, širdis kala). Jau nuo Antikos metaforiškumas laikomas esmine poetinės kalbos ypatybe. Šis teiginys dar kartą buvo aktualizotas XX a. 6 deš. rusų formalisto R. Jakobsono. Jis Δ išskyrė kaip dominuojančią poezijoje, o metonimiją – prozoje. Skirtingai nuo kasdienės šnekamosios kalbos, poezijoje Δ būna neįprastos, naujos, netikėtos, jos aktyviai dalyvauja atskiro žodžio, frazės ir viso teksto reikšmės formavimosi procese. Eilėraštyje Δ dažnai būna viena nuo kitos sunkiai atskiriamos, susilieja viena su kita ir sudaro vientisą teksto audinį, pvz., H. Radausko eilėraštyje:

Pablyškęs vakaras, pavirsdamas į miglą,
Iš tylinčio dangaus pro žalsvą lapų stiklą
Į sodą sunkiasi, šlamėdamas žolėį,
Kur verkiančioj šviesoj balčiausi gyvuliai,
Palikę pasakas, klajoja realybėj,
Bijodami, kad tuoj dangaus skliautai beribiai
Užges ir kailiai jų putodami ištirps,
Ir rankos dieviškos jiems vilnų nenukirps.

Stilistika skiria Δ rūšis, tačiau jų ribos nėra visai aiškios ir griežtos.

- **Animizacija**, viena labiausiai paplitusių Δ rūšių. Tai gyvo daikto savybių suteikimas negyviems daiktams, reiškiniams ar abstrakčioms sąvokoms (pvz., Maironio „Užmigo žemė. Tik dangaus / Negęsta akys sidabrinės [...]“). Animizacijos atmainomis galima laikyti antropomorfizaciją, personifikaciją ir prozopopėją.

- **Antropomorfizacija**, žmogiškų savybių suteikimas negyviems daiktams, reiškiniams ar pan. (pvz., J. Aiščio „Atėjo vakaras, suraukęs antakius [...]“).

- **Katachrezė**, žodžių, siejančių objektyviai nesuderinamas tikrovės sritis, gretinimas (S. Gedos „Be žado šlama žydintis akmuo“).

- **Oksimoronas**, dviejų žodžių, kurių reikšmės neigia viena kitą, sugretinimas (pvz., Just. Marcinkevičiaus „šviečia akla tamsa“).

- **Personifikacija**, arba įsameninimas, dažnai laiko animizacijos sinonimu. Kartais teigiama, kad personifikacija nuo animizacijos skiriasi didesniu sąlygiškumu – tai sąvokų, idėjų vaizdavimas, suteikiant jiems gyvų daiktų ypatybes (pvz., H. Radausko „Purpuriniai išsiskleidė metai – / Sidabrinų erdvių augalai“).

- **Prozopopėja**, žodžiai, suteikiami daiktams, reiškiniams ar personifikuotoms sąvokoms (pvz., V. Kudirkos „Užgaudė varpas liepimu aiškiausiu, / Tartum įsiai žmogaus lūpas gavo, / Kelkite, kelkite, kelkite [...]“).

- **Sinestezija**, skirtingų pojūčių pateikimas viename metaforiniame junginyje. Sinestezijos pavyzdžių gausu H. Radausko poezijoje (pvz., „Vanduo apsi- rengė melodija kuklia, / Pabudusi šviesa į šaltą srovę metės“).

Metonimija, daikto ar reiškinio pavadinimo pakeitimas kito daikto ar reiškinio pavadinimu, kai abu jie tarpusavyje yra susiję gretimumo ryšiu. Taip knygą pakeičia jos autorius (skaitau *Maironį*), daiktą pakeičia medžiaga, iš kurios jis padarytas (žvanga geležis), žmonės – jų gyvenamoji vieta (visas *kaimas* jau buvo atsikėlęs), padarinys pavartojamas vietoj priežasties (gražiai *duonelė* auga). Esama nuomonės, kad Δ būdingesnė prozeinei kalbai.

• **Antonomazija**, metonimijos atvejis, kai tikrinis vardas vartojamas bendrine prasme, pvz.:

Negrįš *odisėjai*, šį kartą atgal nebegriš...
Penelopės nelauks su verpstėm –
 pro vienodą ratelio dūzgėjimą.
 (J. Degutytė)

• **Hiperbolė**, vaizduojamo daikto ar reiškinio, kurios nors ypatybės padidinimas, pvz., pasakyme *mirti iš juoko*, patarlėje *geras artojas ir žąsiniu paaria*. Δ dažnai sudaro ne atskira frazė, o didesnė teksto atkarpa (pvz., dvariškių puotos aprašymas K. Doneičio *Metuose*).

• **Litotė**, kurios nors daikto ar reiškinio savybės sumažinimas, pvz., posakiuose *šaukšte prigerti*, *mažesnis už aguonos grūdą* ir pan.

Hiperbolė ir litotė metonimijai skiriamos gana sąlygiškai – jos yra tarpinėje pozicijoje tarp metaforos ir metonimijos, o kai kurių teoretikų net skiriamos metaforos grupei.

• **Sinekdocha**, metonimijos rūšis, pagrįsta kiekybiniu principu – vienaskaita vartojama vietoje daugiskaitos, dalis vietoje visumos, pvz., apie alų sakoma *gardi putelė*. Dažnas Δ atvejis – kai žmogaus kūno dalys (širdis, krūtinė, akys) vartojamos vietoje visos žmogiškos būtybės (pvz., Maironio eil. „Nuo Birutės kalno“: „Ar tą galią suteik, ko ta trokšta širdis“).

Mitas, (gr. *mythos* – žodis, sakmė, padavimas), pasakojimas apie praeitį, alegoriškai ir simboliškai aiškinantis kokių nors reikšmių prasmę. Paties Δ kilmė dažniausiai tiksliai nežinoma. Δ pateikia kieno nors, dažniausiai pasaulio, dievų, žmonių, tautų ir valstybių atsiradimo, istorijos pradžios versiją. Δ herojai dažniausiai yra dieviškos arba nepaprastų galių turinčios asmenybės. Δ tikslas – pateikti vienokią ar kitokią pasaulio sampratą, rasti realybės prasmę, pagrįsti kasdieniškojo ir transcendentinio pasaulio ryšį, motyvuoti žmonių veiklos, papročių, ritualų priežastis. Δ susiformavimas neatsiejamas nuo žodinės kultūros. Lit-roje Δ įgauna daugiau retorinių elementų variacijų, gali būti net parodijuojamas. Δ sąvokos turinys ir prasmė yra istoriškai kintantys. Klasikiniai senieji tautų Δ, neatsiejami nuo magijos ir kulto, iš esmės skiriasi nuo vad. modernių visuomenių Δ – sunkiai kontroliuojamų masinių „nuomonių“, formuojamų daugelio veiksmų. Δ elementų turi XX a. ideologinės sistemos – fašizmas, komunizmas. Δ gali būti paneigtas elitinių visuomenės grupių (demitologizacija). Δ tyrimu užsiima įvairios mokslo šakos – etnologija, religijotyra, sociologija, kultūros istorija. Atskira mokslo šaka – *mitologija* – tyrinėja senųjų tradicinių Δ sklaidą tautosakoje. Lietuvių mitologijos rekonstrukcijos metodologiją sukūrė A. J. Greimas (stud. *Apie dievus ir žmones*, 1979; *Tautos atminties beiėškant*, 1990), senovės baltų mitologiją ir religiją tyrinėjo G. Beres-

nevičius, N. Vėlius. Su Δ susiję įvairūs pasakojamosios tautosakos žanrai – sakmės (etiologinės – apie pirmųjų žmonių, gyvūnų, augalų sukūrimą; mitologinės – apie mitinių būtybių atsiradimą ir veiklą), padavimai, stebuklinės pasakos. Mitinės mąstysenos fragmentai atsiveria ir dainuojamojoje tautosakoje, ypač seniausiose apeiginėse dainose, bei smulkiojoje tautosakoje (dažniausiai – keiksmuose, užkalbėjimuose).

Δ literatūroje reiškiasi tiek kaip senųjų archainių Δ panaudojimas, interpretavimas kokiame nors kūrinyje, tiek kaip vidinė pačios lit-ros, kuriančios mitologizacinį procesą, tendencija. Lit-ros ir Δ sąsajos yra glaudžios, o jų sąveikos procesas – labai sudėtingas. Lit-ra gimsta iš Δ, kuomet šis nustoja būti sakralinis, tikėjimo objektas ir įgyja moralinę, pažintinę, estetinę vertę. Tautosakinė ir rašytinė lit-ra gausiai naudoja Δ detales ir formas sykiu perkurdama ir transformuodama pirmąjį Δ, kurį rekonstruoti dažnai sudėtinga. Mus pasiekusi senoji mitologija yra jau literatūrinių interpretacijų, racionalizacijos rezultatas.

Lietuvių Δ reliktai aptinkami įvairiuose senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose. Vienas seniausių – Sovijaus Δ, užrašytas Jono Malalos kronikoje (1261). Svarbūs Lietuvos Δ, užfiksuoti metraščiuose: tai Δ apie lietuvių kilmę iš romėnų – vadinamoji Palemono legenda, užrašyta platesniajame metraščių sąvade (XVI a. pr.). Δ apie Šventaragį ir kiti Lietuvos metraščiuose, istoriniuose veikaluose užrašyti Δ buvo ypatingai svarbūs valstybės kūrimo ir stiprinimo ideologijai, pilietiškumo ir tautiškumo ugdymui, turėjo reikšmės atremiant imperialistinę užsienio valstybių politiką. Grožinėje Lietuvos lit-roje, pradedant XVI a. lotyniškais tekstais, Δ buvo ir tebėra plačiai parafrazuojami (pvz., Antikos Δ detalės J. Vaičiūnaitės, T. Venclovos, K. Platelio poezijoje arba liet. Δ simbolika pagrįsti S. Gedos, M. Martinaičio poezijos tekstai).

Modernizmas (pranc. *moderne*, vok. *die Moderne* – šiuolaikinis, šiuolaikiškas), nuo XIX a. pab. iki XX a. vidurio Europoje ir Amerikoje vyravusių lit-ros stilių ir estetikos teorijų kompleksiška visuma, kuriai priklauso gausūs ir įvairūs skirtingų tautų literatūriniai judėjimai, siekę įtvirtinti radikalias estetines naujoves, atsiskirti nuo ankstesnių literatūrinių kūrybos normų, transformuoti arba atmesti visas ligtolines tradicijas. Estetinio modernumo ir literatūrinio modernizmo samprata Vakarų Europoje ypač išplito apie 1890 ir pirmiausia buvo siejama su skandinavų rašytojų H. Ibseno, A. Strindbergo, K. Hamsuno, belgų poeto ir dramaturgo M. Meterlino (Maeterlinck), amerikiečių poeto V. Vitmeno (Whitman) kūryba, filosofų F. Nyčės (Nietzsche) ir S. Kirkegoro (Kierkegaard) idėjomis. Tačiau modernizmo raida prasidėjo anksčiau iki šio prozeržio. Jau XIX a. viduryje, kai Europą ir JAV, ypač didžiuosius miestus, ėmė ypač smarkiai keisti technikos progresas ir socialiniai poslinkiai (moderniosios buržuazijos kilimas), o mokslą

ir religiją sukretė Č. Darvino (Darwin) atrasti gamtos evoliucijos dėsniai, tokie autoriai kaip prancūzų poetas Š. Bodleras (Baudelaire) ar amerikiečių rašytojas E. A. Po (Poe) deklaravo, kad modernus gyvenimas reikalauja pereiti nuo klasikinės grožio sampratos ir sustingusių senųjų literatūros formų prie eksperimentinių paieškų, kaip išreikšti radikalai kintančią žmogaus sąmonę ir tikrovę. Modernizmo raida – tai viena po kitos kilusių literatūrinių krypčių, grupių, programų, kurios dažnai konkuravo tarpusavyje skirtingomis idėjomis, seka. Apytikslis laikotarpis tarp 1890 ir 1910, kai kur – iki I pasaulinio karo pradžios, laikomas ankstyvojo modernizmo etapu. Jam priskiriami tokie judėjimai kaip simbolizmas, dekadentizmas, impresionizmas, neoromantizmas, ankstyvieji ekspresionizmo kūriniai, įvairiais aspektais tebesusiję su romantizmo ir romantinio idealizmo tradicija, tačiau vis sudėtingiau reaguojantys į patiriamą kalbos, asmens, visuomenės ir pasaulėžiūros krizę. Laikotarpis iki II pasaulinio karo laikomas brandžiojo modernizmo periodu. Tuo metu pasirodo svarbiausi modernizmo, kaip elitinio, „aukštojo“ lit-ros stiliaus, kūriniai – Dž. Džoiso (Joyce) *Ulisas*, R. M. Rilke's *Duino elegijos*, T. S. Elioto *Bevaisė žemė* ar T. Manno *Užburtas kalnas*. Kita vertus, susiformuoja ryški atsvara „aukštajam modernizmui“ – tai literatūrinio avangardo kryptys: italų ir rusų futurizmas, vokiečių ekspresionizmas, dadaizmas, siurrealizmas, kurios literatūrą suvokė ne kaip elitinį meną, o kaip atvirą visuomenės normų ir skaitytojo mąstysenos provokaciją. Svarbiausios XX a. 5 ir 6 deš. modernizmo kryptys – egzistencializmas, absurdo teatras, JAV bytnikų kartos lit-ra – liudijo vis gilesnį Vakarų kultūros ir pačios moderniosios lit-ros vertybių perkainojimą po II pasaulinio karo ir atsivėrusios žmogaus egzistencinės tuštumos problemą. Tokie pokario rašytojai kaip S. Beketas (Beckett) ar Dž. Keruakas (Kerouac) jau laikomi modernizmo ir jį palaipsniui keičiančio postmodernizmo ribos autoriais. Nepaisant šių pokyčių, modernizmo estetika iki pat šių dienų išlieka tarp esminių dabartinės lit-ros stiliaus atramų.

Neinforminė poetinė leksika, žodžių grupės, vartojamos grožinėje lit-roje teksto ekspresijai stiprinti, istoriniam, socialiniam koloritui pabrėžti ir pan.

- **Archaizmai**, pasenę, iš aktyvios vartosenos pasitraukę žodžiai ar jų gramatinės formos. Δ gali būti vartojami kaip priemonės istorinei aplinkai atkurti (pvz., tokių Δ gausu V. Krėvės, A. Vienuolio prozoje), kaip estetinį efektą, archaiškumo įspūdį kuriantis faktorius (pvz., „dovis“, „orė“, „todrin“ ir kt. Δ J. Baltrušaičio poezijoje).

- **Neologizmai** arba **naujadarai**, naujai sudaryti žodžiai, kurių tikslas lit-roje – raiškiai apibūdinti daiktą ar reiškinį, o neretai – tiesiog „sužaisti“ kalba. Δ gausu B. Sruogos poezijoje ir prozoje (pvz., „naktumas“, „mušeikizmas“), Alb. Žukausko eilėraš-

čiuose (pvz., „būviabūvis“). Δ ypač dažni avangardizmo, ekspresionizmo stilistikos kūrinuose, pvz., P. Morkūno eilėrašty „šaipėrantas“ sudaro beveik vieni Δ („žiemarės šaltupiu paližęs / važiuokliauju pasidanguravęs“).

- **Barbarizmai**, svetimų kalbų žodžiai, bendrinėje kalboje turintys savo atitikmenis (pvz., „svietas“ – pasaulis, „kupčius“ – pirkėjas). Δ dažni poetinėse stilizacijose, literatūrinėse aliuzijose, pvz., M. Martinaičio eilėraštyje aliuziškai atkuriama A. Vienažindžio poezijos atmosfera: „Sudiev lelija / dangaus baltoji / lenciūgai skamba – jau smertis stoja.“

- **Dialektizmai** arba **tarmybės**, kurios nors tarmės žodžiai, gramatinės formos ar sintaksinės konstrukcijos, vartojami grožinėje lit-roje. Iki lietuvių kalbos sunorminimo daugelis rašytojų kūrė gimtąją tarmę (pvz., Žemaitė – žemaičių, A. Strazdas, A. Baranauskas – rytų aukštaičių). Vėliau tarmybės vartotos (ir vartojamos) labiau stilistiniam efektui išgauti. Δ gausu Alb. Žukausko poezijoje. Jų esama S. Gedos, M. Martinaičio eilėraščiuose, J. Apučio ir kt. autorių prozoje. V. Braziūnas išleido aukštaičių (šiaurės panevėžiškių) tarmę parašytą poezijos knygą *Saula prė laidos* (2008).

- **Žargonizmai**, **slengas**, šnekamosios, kasdieninės kalbos žodžiai ar kalbėjimo maniera, kuri paplitusi tam tikrose socialinėse, profesinėse grupėse (pvz., jaunimo, kalinių, menininkų bohemos slengas, medikų žargonas). Δ elementų gausu J. Ivanauskaitės, R. Gavelio ir kt. autorių prozoje.

Neoklasicizmas, konservatyvioji XX a. literatūrinio modernizmo tendencija, būdinga nemažai daliai klasikinio („aukštojo“) modernizmo autorių. Neoklasicistai, pesimistiškai vertindami moderniąją epochą kaip vertybių krizės laiką, atsigręžia į lit-ros tradiciją, jų suvokia kaip autoritetą, atramą ir pavyzdį kurti aukštos vertės menui šiuolaikiniame pasaulyje. Kūryba išsiskiria dėmesiu praeities kultūros epochoms – ne tik Antikai ar Klasicizmui, bet ir Viduramžiams, Renesansui, Barokui, literatūros klasiškai ir kultūrinei atminčiai plačiąja prasme. Naujai suaktualinami praeities epochų stiliai, lit-ros motyvai, siužetai, filosofinės ar religinės idėjos, perimami ir naujai pritaikomi tradicinės lit-ros žanrai (pvz., antikinė elegija ar sonetas). Individualus kūrėjo talentas suvokiamas kaip tradicijos tąsa ir jos transformavimas (T. S. Eliotas), todėl iš kūrėjo (bei skaitytojo) reikalaujama didelės literatūrinės erudicijos, meno kaip aukštos meistrystės, kurios reikia išmokti, suvokimo. Vertinant lit-rą ir visuomenę laikomasi hierarchijos ir elitiškumo principo, priešinamasi populiarizmui kultūrai ir avangardui kaip chaotiškam menui. Lit-roje siekiama klasikinės pušiausvyros – grožio ir tiesos vienovės, poetinio vaizdo objektyvumo, techninės disciplinos, intensyvios kūrybinės savirefleksijos. Poezijos kūrinys turįs būti

toks pat meistriškas, įtemptas, sudėtingas ir paveikus kaip didieji Europos muzikos šedevrai ar gotikinė architektūra (O. Mandelštam, E. Paundas (Pound)). Svarbiausia – kūryboje siekti viršlaikinio ir viršasmėninio estetinio idealo, nors moderniojoje epochoje toks tikslas pačių neoklasicistų dažnai vertinamas pesimistiškai. Neoklasicistų visuomeninės pažiūros dažnai – konservatyvios.

Δ ryškiai realizuotas XX a. anglų, vokiečių, graikų, Vidurio ir Rytų Europos tautų, rusų poezijoje. Svarbiausi neoklasicistiniai poezijos sąjūdžiai – XX a. 2 deš. anglų imažizmas ir su juo susijusi E. Paundo, T. S. Elioto kūryba bei rusų akmeizmas (A. Achmatova, O. Mandelštam, N. Gumiliovas). Lietuvoje Δ tendencija išryškėjo XX a. 4 deš. – H. Radausko kūryboje (susipynusi su estetizmu), V. Mačernio, A. Nykos-Niliūno, B. Krivicko poezijoje (sujungta su egzistencializmo filosofija). Vėliau lietuvių Δ savitai atstovauja atskiri poetai – visų pirma T. Venclova, K. Platelis, V. Daunys, jo problematika išlieka svarbi A. Marčėnui.

Neoromantizmas (naujasis romantizmas), diskutuotinas terminas, ne visose lit-ros istorijose vienodai paplitęs, taikomas 1890–1920 antipozityvistinėms kryptims, pasisakiusioms prieš racionalizmą ir natūralizmą. Juo nusakomas lit-ros sugrįžimas su nauja realizmo ir modernizmo patirtimi „prie dvasios“ – romantinio vaizdavimo būdo, romantizmo kūrybos ir estetikos.

Vakarų Europos lit-rose, kuriose modernizmas formavosi ne tik kaip antirealizmas, bet ir kaip antiromantizmas, Δ kūryba aiškiau atsiskyrė nuo modernistų. Tokio tipo Δ labiausiai pasireiškė Anglijoje (R. Kiplingo, Dž. Konrado (Conrad), R. L. Stivensono (Stevenson), G. K. Čestertono (Chesteron) kūryboje); Prancūzijoje – suklestėjusiam herojinės dramos žanre, ypač E. Rostando kūryboje. Vokiečių lit-roje Δ ryšys su modernizmu (simbolizmu, impresionizmu) daug glaudesnis, jam priskiriami kai kurie Š. Georgės (George), H. Hofmanstalo (Hofmannsthal), G. Hauptmanno kūriniai.

Rytų ir kitose Europos lit-rose, kuriose modernizmo pradžia sutapo su tautų nacionaliniu ir kultūriniu išsilaisvinimu (įgavusiu „Jaunosios Lenkijos“, „Jaunosios Švedijos“, „Jaunosios Suomijos“, „Jaunosios Estijos“ ir pan. kultūrinių sąjūdžių išraišką) ir kur vėl aktualus tapo kūrybos sąlytis su folkloru, modernizmas buvo suprastas ir perimtas kaip romantizmo tąsa, arba *romantizmo atnaujinimas*. Tokiose lit-rose Δ tipologiškai sunkiai atskiriamas nuo modernistinės kūrybos. Δ jose susiformavo kaip stipriai romantizuotas modernizmas, konfrontuojantis su formalistinėmis estetinėmis tendencijomis. Tokios kūrybos ryškiausiai reprezentantais laikomi: S. Wyspianskis, J. Kasprovičius (Kasprowicz), K. Tetmajeris, V. B. Jeitšas (Yeats), M. Meterlinkas (Maeterlinck), O. Milašius (Milosz), S. Lagerliof (Lagerlöf), H. Ibsenas, K. Hamsunas, D. Merežkovskis, K. Balmontas, K. Skalbė, J. Jaunsudrabinis, G. Garsija Lorka, J. R. Chimene-

zas (Jimenez), A. Mačadas (Machado), Dž. Londonas (London), A. Birsas (Bierce) ir kt.

Lietuvoje Δ pasireiškė antruoju stipriai suromantinto modernizmo tipologiniu variantu, prasidėjusiu su J. A. Herbačiausko ir S. Kymantaitės-Čiurlionienės publikacijomis Gabijoje (1907), suklestėjusiu visoje XX a. I pusėje, kol ji išstūmė sustiprėjusi antiromantinė avangardo kūryba (1922), „grynąjį meną“ teigianti estetika ir po krašto okupacijos ideologine prievarta diegtas socrealizmas.

Neoromantinė kūryba – simbiozinis romantizmo ir modernizmo (realizmas čia egzistuoja tik kaip papildomas, foninis vaizdavimo būdas) tipologinis reiškinys, susiformavęs jų sąlyčio riboje ir nė viena neapibrėžiamas. Pamažu rašytojams vis drąsiau perimant modernistinės kūrybos nuostatas, kito ir tipologinių pradų santykis neoromantinėje kūryboje, todėl išskirtini trys jo raidos etapai, atstovaujami trijų rašytojų kartų: 1) modernistinis romantizmas – J. A. Herbačiauskas, S. Kymantaitė-Čiurlionienė, Vydūnas, V. Krėvė, L. Gira, J. Tumas-Vaižgantas, Šatrijos Ragana; 2) romantiškas modernizmas (simbolizmas, impresionizmas) – B. Sruoga, F. Kirša, V. Mykolaitis-Putinas, I. Šeinius, J. Lindė-Dobilas; 3) romantiškas post-avangardizmas – B. Brazdžionis, J. Aistis, A. Miškinis, K. Boruta, iš dalies S. Nėris.

Neoromantinėje kritikoje ir estetikoje pirmą kartą lietuviškai buvo reflektuota kūrybos esmės, estetinio vertingumo ir nacionalinio savitumo problemos.

Neoromantinė kūryba – bene didžiausias lietuvių lit-ros klasikos šaltinis, sugestionavęs mitą apie lietuvius kaip lyrikų tautą ir davęs nacionalinio charakterio – intuityvisto ir mistiko – meninį portretą. Δ – tai kosminio vizionizmo ir dainiškos lyrikos, poetinės istorinės dramos, kaimiškos, padavimų prozos suklestėjimo metas. Jai būdinga lyrizmas, gamtos poetizacija, folkloro stilizacija, psichologinės meilės jausmo atodangos, transcendentinės pasaulėjautos, prigimties balso ir grožio, neatsiejamo nuo dvasingumo, manifestacijos bei laisvos meninės formos, improvizacijos, spontaniško intuityvumo, melodinio, muzikinio prado akcentavimas.

Novelė (it. *novella* – naujiena), grožinės prozos žanras. Neilgas kūrinys, kuriam būdinga griežtesnė nei apsakymo struktūra, dažn. dramatiška, staigi atomazga, netikėtas posūkis. Kai kurie lit-ros tyrinėtojai Δ ir apsakymo terminus vartoja sinonistiškai, kiti novelę laiko apsakymo atmaina. Nacionalinėse lit-rose termino reikšmė nevienoda: vokiečiai skiria novelę (*Novelle*) nuo apsakymo (*Kurzgeschichte*), prancūzų *nouvelle* panaši į apsakymą (kaip ir *récit*), rusai skiria apsaką (*povest'*), apsakymą (*rasskaz*), novele (*novella*) vadina labai trumpą apsakymo formą, lenkai t.p. skiria apsakymą (*opowiadanie*) ir novelę (*nowela*). Anglų k. terminas *novella* vartojamas retai, dažn. Δ neskiriama nuo apsakymo (*short story*).

Δ pavadinimo etimologija liudija, kad Δ pradžioje reiškę pasakojimą apie naujus įvykius, kuriuos žmo-

nės perpasakodavo pasilinksminti ar pamokyti. Novelių ciklų užuomazgos įžvelgiamos *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakojimuose (anksčiausi variantai arabų k. iš ~IX a., pirmasis vertimas į europiečių – pranc. kalbą – 1704). Europos tradicijoje Δ ištakos siejamos su trumpais pasakojamaisiais žanrais – pasakomis, anekdotais, pamokslų intarpais. Renesanso laikotarpiu Europoje suklestėjo pramogai skirti pasaulietinių pasakojimų rinkiniai (italo Dž. Bokačo (Boccaccio) *Dekameronas*, par. 1349–1353, išl. 1471, prancūzės Margaritos Navarietės (Marguerite de Navarre) *Heptameronas*, 1558–1559, anglo Dž. Čoseerio (Chaucer) *Kentenberio pasakojimai*, par. ~1387–1400, išsp. 1478) ir praktiniai rinkiniai kunigams. Šalia egzistavo ir kiti iš vid. amžių lit-ros atėję panašūs žanrai – fablijo, *švankas*. Renesanso novelei būdinga šios epochos lit-ros bruožai: vitališkumas, neretai pereinantis į nešvankumą, optimizmas. Galutinai Δ žanro kanonai susiklostė XIII a. pab. – XIX a. pr.; Δ buvo labai populiarūs Vokietijoje (K. Brentano (Brentan), L. J. fon Arnim (von Arnim). Kūrinio ilgis – nuo kelių iki kelių šimtų puslapių, fabulos centre paprastai buvo vienas paslaptingas įvykis ar konfliktas, vedantis į nelauktą posūkį ir logišką, bet netikėtą pabaigą. Romantikai suteikė novelei filosofinį, mistinį pobūdį (J. L. Tykas (Tieck), E. T. A. Hofmanas (Hoffmann), E. A. Po (Poe)). XIX a. su realizmo lit-ra susiformavo ir realistinė Δ, labiau pabrėžianti racionalius socialinius, moralinius aspektus (G. de Mopasanas (Maupassant), A. Čechovas).

Lietuvių lit-roje Δ užuomazgų įžvelgiama XIX a. vid. didaktinėje prozoje. Δ terminas pradėtas vartoti XIX a. pab. Aiškesnius bruožus įgijo atsiradus liet. periodikai, kurioje spausdinta trumpoji proza. XX a. pr. Δ terminą bandė apibrėžti K. Bizauskas, J. Brazaitis, V. Mykolaitis-Putinas ir kiti. Pirmasis Δ formą išstobulino J. Savickis (rink. *Ties aukštu sostu* 1928). Brandžia novelistika išsiskiria XX a. 4 deš. (P. Cvirka, J. Grušas ir kt.), išėivijos autoriai (A. Škėma, A. Landsbergis, B. Pūkelevičiūtė). Δ suklestėjo Lietuvoje XX a. 7–9 deš. (intelektuali R. Lankausko, J. Mikelinško, I. Mero kūryba). Stiprėjo lyrinė tradicija (R. Granauskas, J. Aputis, B. Radzevičius), ironiška pasaulėjauta (S. Šaltenis), pasaulio iracionalumo, paslapties pojūtis (S. T. Kondrotas, 10 deš. J. Skablauskaitė). Trumpos Δ meistrė – B. Vilimaitė. XXI a. Δ žanro kūriniių parašė D. Kalinauskaitė ir kiti.

Parabolė (gr. *parabolē* – palyginimas), trumpas lit-ros, dažniausiai prozos, kūrinys, kurio turinys šalia konkrečios prasmės apibendrina žmonijos egzistencijos, religijos, moralės vertybines problemas. Δ artima pasakėčiai, tačiau skiriasi nuo jos meninio pasakojimo įtikinamumu ir antropomorfizavimo atsisakymu. Analogijos, konkretų žmogaus poelgį komentuojančios universaliu aspektu, suteikia Δ ypatingos sugestijos.

Nuo seno Δ vaidina išskirtinį vaidmenį senųjų religinių sistemų – sufizmo (islamo misticizmo), zen

Budizmo, žydų egzegetinės lit-ros ir kt. tekstuose. Klasikinės Vakarų kultūros Δ, esančios Naujajame Testamente (pvz., evangelinės Δ apie sėjėją, apie rauges ir kt.) iliustruoja daugiareikšmes, savotiškai užkoduotas krikščionybės tiesas, kurių interpretacija paremta visa vėlesnė krikščioniškoji lit-ra. Platūs Δ komentarai randami ir senojoje lietuvių lit-je (pvz., K. Sirvydo *Punktuose sakymų* (1621) apmąstymai apie laisvą žmogaus valią, paremti Naujojo Testamento Δ apie darbą Kristaus vynuogyne ir užmokestį už tai). XIX–XX a. lit-roje Δ išplinta įvairiuose žanruose ir karštais tampa pagrindiniu viso kūrinio meninės tiesos konstravimo principu (pvz., B. Brechto, S. Mrożeko dramos).

Δ vaizduoja istorinį praeities arba esamąjį laiką, daugiau ar mažiau susijusį su konkrečiais įvykiais ir vietomis, tačiau joje akcentuojamos nepriklausomos nuo laiko ir vietos idėjos. Tai gali būti moralinių vertybių akcentai (pvz., V. Krėvės *Indas, kuriame karalius laiko geriausią savo vyną*), žmogaus ir pasaulio santykio apibendrinimas (vienatvės svetimame ir priešiškaime pasaulyje išraiška F. Kafkos romane *Procesas*), žmogaus prigimties analizė H. Hesės (Hesse) romanuose (*Stepių vilkas, Narcizas ir auksaburnis*).

Pasakojimas (naracija), įvykio arba įvykių pateikimas (žodžiu, raštu, vaizdu ar kitaip). Įvykis reiškia pradinės situacijos įveikimą ar būsenos pakeitimą į jai priešingą būseną: įprasta, kad Δ prasideda trūkumo konstatavimu ir pasibaigia jo pašalinimu. Ši sąvoka vartojama nevienareikšmiai, nes ji gali reikšti ir papasakotus įvykius (istoriją, kas yra papasakota), ir įvykius pateikiantį tekstą (pasakotojo kalbos formą šalia aprašymo ir samprotavimo), ir patį pasakojimo aktą (naraciją, kaip papasakojama). Visos šios trys reikšmės yra viena su kita susijusios: naracija įsteigia sykiu ir istoriją, ir pasakojimo tekstą, kurių santykis primena turinio ir raiškos santykį. Kai kuriems teoretikams (A. J. Greimui) Δ plačiąja prasme yra ne tik tai įvykių jungimas, būdingas tam tikriems tekstams, bet ir reikšmės apskritai sukūrimo principas, visuotinis reiškinys.

Δ gali būti būdingas ne tik prozeiškai kalbai, bet ir eiliuotai. Aristotelis „Poetikoje“ mokė nuosekliai išdėstyti įvykius dramoje, neiškreipti natūralios įvykių eigos. Buvo siūloma imti pasakoti nuo ekspozicijos, veiksmo užuomazgos, pateikti veiksmo vystymą iki kulminacijos ir atomazgos. Klasikinis Δ yra nuoseklus (vadovaujamas fabula, įvykiai bandomi pateikti pagal priežasties ir pasekmės santykį, chronologiškai). Modernusis Δ nepaiso fabulos logikos, nuoseklumo išdėstant įvykius, išryškindamas veikėjo dvasios būsenas ir išgyvenimus, problemų svarstymą. Klasikinis Δ yra nuotykių Δ, o modernusis tampa Δ nuotykiu.

Pasakotojas (naratorius) – pasakojantis subjektas, istorijos sakytojas. Jis yra atsakingas už informacijos reguliavimą tekste, siūlo tam tikrą požiūrį į pasakojamus įvykius. Grožiniame tekste Δ nėra tapa-

tus autoriui: net ir pirmojo asmens pasakojimuose Δ yra vaizduojamo pasaulio dalis, autoriaus vaizduotės tvarinys. Δ figūros ryškumas dažniausiai priklauso nuo to, ar tekste yra išryškinta pati pasakojimo situacija (Δ ir jo adresato santykis, pasakojimo aplinkybės), pvz., J. Biliūno prozoje Δ yra labiau pastebimas nei Žemaitės prozoje, nes aiškesnė pasakojimo situacija. Viename kūrinyje gali susitikti skirtingo lygmens Δ : apie vieną Δ gali papasakoti kitas Δ (J. Biliūno „Vagis“). Δ gali būti daugiau ar mažiau juntamas tekste, patikimas arba nepatikimas, anonimiškas arba įvardytas, „objektyvus“ (kalbantis trečiuoju asmeniu) arba „subjektyvus“ (kalbantis pirmuoju asmeniu), susijęs arba nesusijęs su pasakojama istorija, vienvaldis arba demokratiškas, žodį suteikiantis personažui, kitam pasakotojui. Polifoniniame (daugiabalsiame) pasakojime Δ ir personažo požiūriai išsiskiria, bet yra vienodai svarbūs (F. Dostojevskio *Nusikaltimas ir bausmė*, V. Folknerio (Faulkner) *Kai aš gulėjau mirties patale*).

Literatūroje dažniausiai pasakojama būtuojų laiku apie tai, kas įvyko anksčiau (vėlesnis pasakojimas), o rečiausiai – būsimoju laiku apie tai, kas dar bus (ankstesnis pasakojimas), kaip pranašysčių tekstuose. Gali būti pasakojama esamuojų laiku apie tai, kas tuo pat metu vyksta (lygiagretus pasakojimas), kaip vidinio monologo romanuose, reportažuose. Dažnai tekste yra derinami skirtingi pasakojimo tipai (įterptinis pasakojimas): vėlesnis pasakojimas derinamas su lygiagrečiuoju dienoraščio arba laiško formos kūrinuose.

Δ santykis su savo paties papasakota istorija gali būti dvejopas: arba jis joje nedalyvauja (Žemaitės prozoje, kurioje pasakojama trečiuoju asmeniu), arba dalyvauja (J. Biliūno prozoje, kurioje pasakojama pirmuoju asmeniu) ir prisiima pagrindinio arba šalutinio veikėjo vaidmenį. Pagrindinė Δ funkcija yra pasakoti, pateikti įvykius, tačiau tuo pat metu jis gali atlikti ir kitokias funkcijas: metapasakojimo (paaiškinti savo pasakojimo tvarką, pasirinktą stilių), bendravimo (kreiptis į adresatą), liudijimo (įrodinėti, kad istorija yra tikra, atskleisti savo santykį su ja), imtis didaktikos, ideologinės funkcijos (pateikti istorijos ir personažų vertinimą, moralą). Δ savo požiūrį į istoriją perteikia tiesiogiai, ją pakomentuodamas, arba netiesiogiai: jo nuomonę ir simpatijas išduoda personažo apibūdinimas, padidintas dėmesys tam tikriems personažams ir įvykiams, komentarai užsidėjus personažo kaukę, ironija, emociniai ir vertinamieji epitetai ir pan.

Δ nebūtinai sutampa su aplinkos stebėtoju (J. Biliūno „Brisiaus galas“). Pagal Δ užimamą poziciją stebėjime skiriami trys žiūros taškai: nulinis (visažinis Δ , žinantis daugiau nei personažas, pvz., Žemaitės pasakotojas), vidinis (pateikiama tik tokia informacija, kurią galėtų žinoti personažas, Δ žino tiek, kiek žino personažas, pvz., J. Biliūno Δ) ir išorinis (personažo matymas tik iš šalies, nesisistengiant įžvelgti jo vidaus, kai Δ atrodo žinantis mažiau nei personažas, pvz., E.

Hemingvėjaus proza). Modernioje prozoje gali būti pasakojama ir antruoju asmeniu pabrėžiant vidinį konfliktą arba Δ artimumą personažui (R. Granausko *Jaučio aukojimas*).

XIX–XX a. sandūroje Europoje modernėjantis pasakojimas išpopuliarino prozoje subjektyvų Δ , pirmojo asmens pasakojimą ir dar daugiau dėmesio skyrė personažo būsenoms. Lietuvių lit-roje subjektyvus pasakojimo pradininkais laikomi Šatrijos Ragana ir J. Biliūnas.

Personažas (veikėjas), kūrinio vaizduojamo pasaulio būtybė. Lit-roje gali būti vaizduojamas veikiantis, galvojantis ir jaučiantis ne tik žmogus, bet ir gyvūnas, daiktas ar reiškiny. Kūrinyje pasirodo ir mitologiniai, istoriniai veikėjai. Δ yra skaitytojo vaizduotės padarinys, todėl netapatintinas su kūrinio autoriumi. Ši „popierinė būtybė“ yra būtina pasakotojo pasakojamos istorijos dalis. Δ skaitytojui gali kelti simpatiją arba antipatiją, įkūnyti visuomenės lūkesčius, vertybes ir pats daryti jai poveikį.

Pasakotojas Δ pristato savo vardą, jį pristato kiti Δ arba jis pats prisistato. Kūrinyje esama tiesioginių (vardai, portretas, biografija) ir netiesioginių (emocinė reakcija, poelgiai) Δ buvimo ženklų: O. Balzako (Balzac) ir E. Zolia (Zola) Δ tenka žymiai daugiau tiesioginių ženklų nei G. Flobero (Flaubert) ir G. de Mopasano (Maupassant) Δ . Vienu ar kitu būdu Δ priskirtas teminis vaidmuo apibendrina jo atliekamus veiksmus: karalius, piemuo, našlaitė ir pan. Intriguojai netikėti teminiai vaidmeniai poelgiai: karalius persirengia elgeta, piemuo neišeina ganyti ir pan. Δ gali aiškiai įkūnyti kokią nors idėją, savybę (simboliški veikėjų vardai V. Kudirkos satyroje) arba gali būti sunkiau apibūdinamas ir nuspėjamas, net suskaidytas į prieštarigus balsus.

Δ prozos kūrinyje paprastai nėra vieniši, jie sudaro tam tikrą sistemą. Tik toje sistemoje, nuolat lyginant yra suvokiami jų teminiai vaidmenys, mokėjimas arba galėjimas veikti, būti, kalbėti ir pan. Neigiami Δ kontrastuoja su teigiamais (M. Valančiaus didaktinė proza). Pagrindinį Δ padeda atpažinti šalutiniai (mažiau svarbūs pasakojimui) arba epizodiniai (tik viename kitame epizode pasirodantys) Δ . Vieni yra pasyvūs, patiriantys veiksmą, kiti – aktyvūs, veikiantys. Skiriami taip pat daugiau ar mažiau tikroviški Δ . Turintis aiškių individualių bruožų Δ kartais vadinamas charakteriu. Charakteriu gali būti laikoma ir pati Δ psichologijos ir elgesio skiriamųjų bruožų visuma. Charakteriai gali būti statiški, nesikeičiantys (paprastai nuotykių, riterių romanų herojai) arba dinamiški, dėl vienokių ar kitokių priežasčių patiriantys kaitą. Renesanso epochoje Δ įgyja daugiau individualių bruožų, bet dar iki Apšvietos ir Romantizmo laikmečio daugiau dėmesio pasakojimuose skiriama ne charakterio, o veiksmo kūrimui. Charakterio kūrimas tapo itin svarbus XIX a. realistinėje prozoje. Realistinis (O. Balzako (Balzac), Č. Dikensio (Dickens) ir kt.) Δ turi ne tik vardą ir pavardę, profesiją, kilmę, bet

ir įpročius bei priklausomybę tam tikram visuomenės sluoksniui atspindinčią išorę, kalbą, charakterio bruožus (tipiškas veikėjas tipiškoje situacijoje). XX a. vis dažniau pasigirsta raginimų nuversti Δ nuo pje-destalo, ant kurio jį užkėlė XIX a. romanistai, atsisa-kyti tipiško Δ jungo, paneigti tariamą Δ tikroviškumą, vientisumą ir jo aiškią psichologiją. Modernioje prozoje išorinį veikėjų susidūrimą keičia veikėjo vidinis konfliktas, o vaizduojamasis pasaulis gali būti patei-kiamas per tokio veikėjo sąmonę. Kartais (prancūzų „naujajame romane“) iš personažo telieka tik į aplin-ką reaguojanti jo sąmonė.

Poema, ilgą laiką taip buvo vadinamas bet koks didesnės apimties poezijos kūrinys, šiuo metu Δ laikomas stambiausias poezijos žanras, kuriame su-sipina epa, dramos ir lyrikos bruožai. Δ išsivystė iš herojinio epa ir kartais suvokiama kaip jo sinonimas. Jai būdingi epa bruožai – beasmenis pasakojimas, ryški sužetinė linija, išvystyti charakteriai (A. Mic-kevičiaus *Grażina*), draminė kompozicija (Just. Marcinkevičiaus *Heroika*, arba *Prometėja pasmerkimas*); romantizmas į dramą įvedė lyrinį elementą – lyrinio subjekto emocijų raišką, fragmentišką kompozici-ją ir pan. Δ pobūdis, struktūra, stilistinės ypatybės priklauso nuo epochos, literatūrinės krypties, au-toriaus individualybės (pvz., Klasicizmo epochoje populiaru didaktinė, aprašomoji Δ, simbolizmo es-tetika pastebima V. Mykolaičio-Putino Δ *Vergas*). XX a. Δ, be žanrinės sintezės, būdinga sudėtinga vaizdų struktūra, filosofiniai, istoriniai apibendri-nimai (T. S. Elioto *Bevaisė žemė*, Č. Milošo (Miłosz) *Kur saulė pateka ir kur nusileidžia*). Δ – K. Donelaičio *Metais* – prasidėjo lietuvių grožinė lit-tūra. Aprašo-mosios klasicistinės Δ bruožų ir romantinio lyrizmo esama A. Baranausko *Anykščių šilelyje*, epa ir lyrikos sintezė pastebima Maironio *Jaunojoje Lietuvoje*. Δ tebėra populiaru tarp šiuolaikinių lietuvių poetų (Δ parašė K. Bradūnas, S. Gedas, V. Bložė, G. Cieškaitė ir kt.). Just. Marcinkevičius, daugelio Δ autorius (*Sie-na*, *Donelaitis*, *Pažinimo medis*, *Devyni broliai* ir kt.), Δ pavadino „žanrų žanru“, kuris savo išraiškos įvai-rove prilygsta simfoniniam orkestrui.

Poetika, seniausia lit-ros teorijos šaka, kurios tyri-nėjimo objektu tradiciškai laikomos lit-ros formos. Tokios poetikos ištakos – graikų filosofų Platono ir Aristotelio veikaluose. Tačiau šiuolaikiniai lit-ros teo-retikai pabrėžia, kad šis poetikos apibrėžimas yra nepakankamas, kadangi bet kuri poetika svarsto ir li-teratūriškumo, arba lit-ros specifškumo, ir lit-ros bei tikrovės santykio klausimus. Šie du aspektai ryškūs jau seniausioje žinomoje sisteminėje Aristotelio *Po-etikoje* (mimezės ir katarsio sąvokos), nors laikoma, kad svarbiausia vieta jiems tenka XX a. poetikos ty-rinėjimuose (struktūralizmas, semiotika). Pagal tai, kuriems literatūrinių formų ar paties literatūriškumo klausimo aspektams skiriamas didžiausias dėmesys, galima išskirti keletą poetikos tipų. Bene žinomiau-

sia iš jų – vadinamoji *normatyvinė* poetika, kuri sie-kė suformuoti poezijos meno taisykles ir pagal jas bandė nustatyti kūrinio vertę. Tokios yra, pavyzdžiui, Horacijaus (I a. pr. Kr.) ir N. Bualo (Boileau) (1674) poetikos (abi vadinasi *Poezijos menas*). Kita rūšis – *aprašomoji* poetika, kurioje, kaip jau rodo pats pavadinimas, aprašomos literatūrinių tekstų ar jų grupių formos ypatumai. Istorinė poetika tyrinėja literatū-rinių formų formavimąsi, raidą, istorinį kitimą. Nuo XX a. poetikos tyrinėjimai vystėsi dviem kryptim. Pirmoji kryptis išlaikė vadinamąjį metadiskursyvinį, arba teorinį, pagrindą ir savo tyrinėjimus vienai ar kitaip siejo su R. Jakobsono iškelto klausimu „Kas žodinį pranešimą daro literatūros kūrinium?“ bei reikš-mės problema. Pastarojo tipo tyrinėjimams priklaus-o įvairių lit-ros teorijos krypčių (struktūralizmo, semiotikos, mitografinės kritikos, teminės kritikos, iš dalies psichoanalitinės kritikos) bandymai svars-tyti poetikos klausimus. Antroji kryptis – konkrečių kūrinų poetikos tyrinėjimai, poetiką suprantant kaip vidinės kūrinio sandaros (struktūros, kompozicijos, įvaizdžių sistemos ir pan.) analizę, aiškinimą, pade-dantį atskleisti, kuo vienas kūrinys skiriasi nuo kito. Būtent šiuo aspektu galima kalbėti, pavyzdžiui, apie K. Donelaičio *Metų* ar S. T. Kondroto *Žalčio žvilgsnio* poetiką. Tarpiniu variantu galima laikyti konkrečių lit-ros krypčių, literatūrinių epochų (pavyzdžiui, roman-tizmo), konkrečių žanrų (A. Zalatorius *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*), tekstų grupės ir pan. po-etikos tyrinėjimus.

Poezija, eiliuota kalba parašyti lit-ros kūriniai; vie-nas iš pagrindinių (greta prozos) kalbos organiza-vimo būdų, kuriam būdinga ritminė struktūra. Iki Naujųjų amžių Δ apskritai buvo vadinamas žodžio menas. Eiliuota kalba buvo privaloma įvairioms lit-ros rūšims – ne tik lyrikai, bet ir epui, tragedijai, ko-medijai. Kai proza tapo pripažinta kaip atskira lit-ros rūšis, Δ terminas pradėtas vartoti dažniausiai kaip lyrikos sinonimas. Tačiau Δ yra platesnės reikšmės nei lyrika – Δ priskiriama poema, kurioje, be lyriniių, esama draminių bei epinių elementų.

Postmodernizmas, bendro pobūdžio terminas, vartojamas kalbant apie šiuolaikinę visuomenę, kul-tūrą, meną, lit-rą, architektūrą. Chronologiškai eina po modernizmo, tačiau dėl Δ santykio su moderniz-mu esama labai įvairių nuomonių. Diskutuojant apie Δ sampratą, viskas lieka kontroversiška: ar tai yra pe-riodas, ar srovė, ar bendras kultūros „būvis“; kada jis prasidėjo, baigėsi ar tęsėsi ir t. t. Δ terminas pir-mą k. pavartotas 1947 kalbant apie architektūrą. Lit-ros kritikos pradėtas vartoti XX a. 6 deš., norint at-skirti pokarinę eksperimentinę S. Beketo (Beckett), Ch. L. Borcheso (Borges), Dž. Barto (Barth), D. Bartel-mo (Barthelme), T. Pinčono (Pynchon) ir kitų kūrybą nuo aukštojo modernizmo klasikų.

Bendrijų postmodernizmo teorijų yra labai daug; ke-lios įtakingiausios: Ž. F. Liotaro (Lyotard), Fr. Džeimso-

no (Jameson) ir Ž. Bodrijaro (Baudrillardo). Liotaras teigia, kad Δ atspindi ne(pasi)tikėjamą didžiaisiais progreso, apšvietos ir žmonijos išlaisvinimo naratyvais, tarnavusiais tam, kad įteisintų moderniąją kultūrą. Sudedamosios postmodernizmo savybės yra kultūros „negilumas“, pagrįstas simuliacija ir įvaidžių cirkuliacija; istorijos pojūčio silpnėjimas, „šizofreniškas“ nerišlumas, padrikumas ir sustiprinta koliažo forma; naujas „didingumo“ patyrimas, tapatinamas ne su gamta, o su technologija; naujas architektūrinės erdvės, vadinamosios „hipererdvės“, patyrimas. Δ technologija, priešingai nei modernistinėje gamybos paradigmoje, orientuota į atgaminimą, perdirbimą. Ž. Bodrijaras šiuolaikinę Vakarų civilizaciją apibūdina kaip simbolių laiką, kai ženklas nebeturi jokio ryšio su realybe, o nurodo tik į save patį. Tai „virtuali tikrovė“ arba „hiperrealybė“, kuri yra savo pačios atvaizdas. Tai tampa įmanoma tada, kai realybės vietą užima medija. Δ pereinama prie kasdienio gyvenimo estetikos, ir meno spektras labai praplečia. Vietoje užgimstančio kūrybinio akto yra intertekstai, surinkti iš nesuskaičiuojamų kultūros tekstų. Pasak Č. Dženko (Jencks), Δ charakterizuoja „dvigubas kodavimas“: kūriniai komunikuoja dviem skirtingais lygmenimis – ir masėms, ir žinovui, pvz., U. Eko romanai yra tuo pat metu ir populiarūs, ir avangardiniai. Postmodernus pasakojimas, anot L. Hatčeno (Hutcheon), – tai „istoriografinė metafikcija“: pvz., Dž. Faulzo (Fowleso) *Prancūzų leitenanto moteris*, U. Eko *Rožės vardas*, E. L. Doktorou (Doctorow) *Regtėimas*, S. Rušdi (Rushdie) *Vidurnakčio vaikai*, M. Ivaškevičiaus *Madagaskaras*, G. Beresnevičiaus *Paruzija*, aiškiai, eiliniam skaitytojui prieinamais būdais pasakoja istorijos versijas, bet tuo pat metu šie tekstai kritiškai ir ironiškai reflektuoja jų atliekamą istorinės rekonstrukcijos veiksmą. Priešingai negu modernistai, kurie siekė kurti kažką nauja, postmodernistai dirba su kultūros duotybėmis, kuičiasi kultūros palėpėse, kur suverstos praeityje naudotos priemonės, stiliai, žanrai, tekstai, juos perdirbdami parodijos, pastišo ir kitais būdais. Daugelį postmodernių technikų, kurios atrodo labai novatoriškos, galima rasti ankstesnėse meno epochose. Postmodernioje lit-roje išlieka tai, ką iki kraštutinumo įvairiais eksperimentiniais rašymo būdais pasiekė modernistai, bet modernistiniai bruožai čia pajungti kitai dominantei: modernistai tyrinėjo suvokimo ir pažinimo, perspektyvos, subjektyvaus laiko patyrimo, žinių cirkuliacijos ir patikimumo problemas (klausė „Ką galiu sužinoti apie save ir pasaulį?“), o postmodernistai tiria fiktyvumo, būties būdų ir jų skirtumų problemas, pasaulių prigimtį ir pliuralumą, tai, kaip tokie pasauliai sukuriami ir suardomi (klausia „Kas yra pasaulis?“, „Kas padaro pasaulį realų?“, „Ar yra skirtumas tarp tekstinų pasaulių egzistencijos ir pasaulių, kuriuose gyvenu, o gal visi pasauliai sukurti kalbos?“). Modernizmas rėmėsi aiškiu skirtumu tarp subjekto ir objekto, o Δ riba tarp subjekto ir objekto tampa nebeaiški.

Fantazija, absurdiškumas, pastišas, parodija, intertekstualumas, neužbaigtumas ir tradicinės naratyvo struktūros laužymas būdingi daugeliui postmodernių tekstų, kuriuos XX a. II p. parašė: Lotynų Amerikoje Ch. L. Borchesas (Borges), A. Karpentjeras (Carpentier), Ž. Amandas (Amado), K. Fuentesas (Fuentes), Ch. Kortasaras (Cortázar), M. V. Ljosa (Llosa), G. Garsija Markesas (García Márquez), K. Lispektor (Lispector), I. Aljendi (Allende); Kanadoje – M. Atvud (Atwood); JAV – V. Nabokovas, Dž. Bartas (Barth), T. Pinčonas (Pynchon); Europoje – S. Rušdis (Rushdie), I. Kalvinas (Calvino), U. Eko (Eco), M. Kundera, M. Pavičius (Pavič), Dž. Faulzas (Fowles), M. Biutoras (Butor), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet), M. Diuras (Duras), G. Grasas (Grass), A. Desaji (Desai); Pietų Afrikoje – N. Gordimer ir Dž. M. Kutsė (Coetze); Lietuvoje – M. Ivaškevičius, H. Kunčius, R. Šerelytė, poetai E. Ališanka, N. Abrutytė, G. Grajauskas, S. Parulskis.

Potekstė, netiesioginių kalbos reikšmių lygmuo, kurį sakymo subjektas (adresantas) siekia pranešti, įteigti suvokėjui (skaitytojui, adresatui); paslėpta, bet numanoma, lengviau ar sunkiau atpažįstama, tikroji sakinio, teksto prasmė. Δ sukuriama, naudojant perkeltines reikšmes turinčias stilistines figūras (tropus, ironiją ir kt.) bei pateikiant tam tikras nuorodas, užuominas, aluzijas; gali būti konkreti, atspindinti dalyko vertinimą, neišsakytą nuomonę, bei platesnė, apimanti idėjų sklaidą. Lit-roje naudojama, siekiant išvengti politinės cenzūros draudimų, nenorint tiesiogiai pažeisti papročių, moralės, etiketo normų, taip pat stilistiniais sumetimais; dažniausiai sutinkama vadinamoje Ezopo kalboje, perteikiant užslėptas prasmes, idėjas, kurių neleidžia skleisti totalitarinės valdžios. Δ pavyzdžių galima rasti V. Kudirkos satyrose ir publicistikoje, taip pat XX a. pab. kūriniuose (Just. Marcinkevičiaus, K. Sajos, V. Žilinskaitės, V. Bložės, T. Venclovos, M. Martinaičio ir kt. tekstai).

Pozityvizmas, XIX–XX a. filosofijos srovė, taip pat ir lit-ros kryptis. Filosofijoje Δ susiformavimas siejamas su prancūzų filosofo ir sociologo O. Komto (Comte), taip pat anglų filosofų J. S. Milio (Mill) ir H. Spenserio (Spencer) vardais. Δ vystėsi tuo pačiu metu kaip ir romantizmas ir tapo svarbiu XIX–XX a. intelektualiosios minties ir mokslo idėjiniu pamatu. Populiariausias Δ nuostatos skelbė visuomenės gyvenimo racionalizacijos, gamtos ir žmogaus prigimties dėsnių tapatumo idėjas, išskėlė mokslo, kaip vienintelio patikimo pažinimo šaltinio, vertę, absoliutinio praktinę veiklą ir kritiškai vertino religiją. Komto veikalai *Pozityvistinės filosofijos kursas* (t. 1–6, 1830–1842) ir *Pozityvistinės praktikos sistema* (t. 1–4, 1851–1854) skatino visuomenės reformų būtinybę ir mokslinio, faktais paremto pasaulio pažinimo siekius. Mokslą Komtas padalijo į abstraktųjį, analizuojantį daiktų procesus (pvz., matematika, fizika, biologija, sociologija) ir konkretųjį, analizuojantį pačius daiktus (pvz., zoologija, mineralogija). Milis

iškėlė empirikos svarbą, teigdamas, kad pažinimas neįmanomas be įrodymų (*Logikos sistema*, 1843), o etikos srityje vadovavosi utilitarizmo idėja, neigiančia nepriklausomos, individualios veiklos rezultatus, kurie netarnauja bendram visuomenės labui (*Utilitarizmas*, 1863). Spenseris, remdamasis Č. Darvino (Darwin) gamtos mokslų atradimais, suformavo visuotinę evoliucijos teoriją (*Sintetinės filosofijos sistema*, 1862–1896).

Δ idėjos turėjo įtakos naujiems istorijos, kultūros ir meno raidos tyrimams. Visoms mokslo sritims siūlomais universaliais empirinio tyrimo ir jo rezultatų apibendrinimo Δ metodais rėmėsi H. T. Baklio (Buckle) pozityvistinės istoriografijos studija *Anglijos civilizacijos istorija* (1857–1861) arba prancūzų kultūros ir lit-ros istoriko I. A. Tenos (H. A. Taine) darbai *Anglų literatūros istorija* (1863–1874) ir *Meno filosofija* (1865–1868). Tenos veikalai XIX a. 7–8 deš. paskatino natūralizmo srovės prancūzų lit-roje susiformavimą. Žymiausias jos atstovas – prancūzų rašytojas E. Zolia (É. Zola), parašęs ir programinį natūralizmo lit-ros teorijos veikalą *Ekspimentinis romanas* (1879). Siūlydamas natūralizmo, kaip tiksliai atvaizduojančio tikrovę lit-roje, principo taikymą, Zolia sukritikavo realistinį vaizdavimo būdą, anot jo – iškreipiantį tikrovę asmeninėmis filosofinėmis, moralinėmis ir pan. nuostatomis. Propaguojama determinizmo, vieno dai valdančio gamtą ir žmogų, idėja, absoliutinama biologinė žmogaus samprata, lit-roje skatinama vaizduoti žmogaus ir socialinės aplinkos santykius bei biologinės žmogaus prigimties nulemtus psichofiziolginius procesus.

Dėl ypatingos XIX a. politinės padėties, Lietuvoje Δ idėjų raiška buvo glaudžiai susijusi su revoliucine-demokratine mintimi, pradėjusia reikštis dar prieš 1863 m. sukilimą, bei švietėjiškais valstybingumo atgavimo projektais (M. Akelaitis, J. Šliūpas). Neturėdamas sąlygų reikštis laisvai, Δ Lietuvoje visų pirma paskatino formuoti savitą kultūrinio darbo koncepciją. Δ idėjos veikė V. Kudirką, susipažinusį su lenkų pozityvistais Varšuvoje, kur 1888 buvo įsteigta „Lietuvos“ draugija, ir reikėsi jo redaguojamame žurnale *Varpas* (pirmas numeris – 1889). Δ mintis veikė ir XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių moterų prozininkių – Šatrijos Raganos, G. Petkevičaitės-Bitės, Žemaitės, Lazdynų Pelėdos kūrybą.

Proza (lot. *prosa* – nevaržoma (kalba)): 1. neeiluota, įrimuotus, ritmingus, intonacinius vienetus neskaidoma kalba; sąvoka vartojama kaip priešprieša eiliuotai kalbai, poezijai, dainoms. Sąranga ir raiška imituojama pagal šnekamąją ir kasdienišką, buitinę kalbą, dažniausiai naudojama pasakojant, aprašant, taip pat – monologuose ir dialoguose; joje vyrauja referencinė, komunikacinė ir pažintinė funkcijos, priešinga negu eiluotoje kalboje, kur svarbiausia – estetinė funkcija. Grožinėje lit-roje daugiausia naudojama epiniuose, pasakojamuosiuose (narciniuose) žanruose – novelėje, apsakyme, apsakijoje, romane ir kt.

2. terminu Δ paprastai vadinama neeiluotos, pasakojamosios lit-ros visuma, vartojama sinonimiškai su sąvoka beletristika.

Retorika (gr. *rhētorikḗ téchnē* – iškalbos menas), įtikinamos komunikacijos teorija; iškalbos arba įtikinimo menas. Susiformavo dar Antikoje, sustiprėjus Atėnų demokratijai (V a. pr. Kr.). Vėliau ji buvo tobulinama Romoje. Aristotelis, Ciceronas ir Kvintiljanas – žymiausi Antikos retorikai. Iškalbos taisyklės turėjo padėti oratoriui paveikti klausytoją, įrodyti tai, kas nėra akivaizdu. Iš oratoriaus buvo reikalaujama mokyti, teikti malonumą ir jaudinti. Stilius siekė taisyklingumo, grynumo, aiškumo, paprastumo, glaustumo, tinkamumo ir gražumo. Romoje buvo išskirti trys kalbos stiliai, kurių derėjo nepainioti: aukštasis, vidurinis ir žemasis. Oratoriaus iškalba galėjo būti trijų rūšių: proginė (giriamaoji arba peikiamaoji kalba), politinė arba samprotavimo (įtikinėjimo arba atkalbinėjimo kalba) ir teisinė (kaltinimo arba teisinimo kalba).

Klasikinę Δ (nuo Antikos laikų iki XIX a.) sudaro penkios dalys: medžiagos radimas, jos išdėstymas, tinkamas žodžių parinkimas, kalbos įsiminimas ir jos įtaigus pasakymas. Daugiausiai dėmesio buvo skiriama žodinei išraiškai. Šia Δ dalimi pasiremia poetikos ir literatūros teorijos kūrėjai. Žodinė išraiškos teorija retorikoje – tai mokymas apie žodžių atrinkimą, apie žodžių jungimą ir apie figūras.

XVIII a. pabaigoje Europoje išryškėja nepasitikėjimas Δ, kuri suvokiama kaip svetima filosofijai. Pasibaigia retorinė žodžio kultūra. XIX a. pab. atsisakinėjama mokyti Δ. Norima ne sekti Antikos pavyzdžiais, o juos peržengti, siekti originalumo, visiškai naujos išraiškos. XX a. vid. Δ naujai susidomi kalbininkai ir lit-ros tyrinėtojai, suvokę formos svarbą kūriniui. Kyla „naujosios retorikos“ sąjūdis, kuris siekia atnaujinti Δ ir išplėsti jos taikymą. Figūrų imama ieškoti ne tik kalboje, bet ir dailėje, muzikoje, kine ir kitur. Δ duoda postūmį šiuolaikinės reklamos, politinės propagandos ir viešųjų ryšių teorijoms. Δ, besidominčia oratoriaus menu, taip pat remiasi poetika, kuri domisi poeto (kūrėjo) menu. Δ tradicija iki šiol išlieka svarbi Vakarų kultūros dalis.

Lietuvių lit-roje retorinės kultūros pėdsakų gausu per visą XIX a. Joje ryškus siekis vesti, įspėti, pamokyti, nustatyti aiškias gėrio ir blogio ribas, sekti Antikos pavyzdžiais. Rašytojas dažnai siekia paveikti skaitytoją kurdamas oratorinės kalbos įspūdį, reikalaujamas žodžio ir veiksmo vienovės, pasišventimo visuomenei. Lit-ra tuomet yra arti sakinės kalbos, pamokslų. Δ Lietuvoje mokoma nuo pat pirmųjų viešųjų mokyklų XIV–XV a. Ji juntama jau XIV a. didžiojo kunigaikščio Gedimino laiškuose, kuriuose siekta įtikinti Europą, kad Lietuva jai yra atvira. Ji buvo dėstoma senajame Vilniaus universitete. Iškalbos ugdymo elementų esama ir šiuolaikinėse mokyklose. Dėl Δ poveikio Lietuvoje įsitvirtino klasikiniai Europos lit-ros žanrai: epigrama, odė, panegirika, elegija, literatūrinis laiškas ir kt.

Romanas (lot. *romanus* – romėnų, romaniškas, susijęs su antikinė ir Viduramžių Romos kultūra, menu), epikos žanras, pasakojamasis (dažniausiai – prozos) kūrinys. Jo struktūrą sudaro daugelis lygmenų, kuriuos į tam tikrą visumą susaisto pasakojimas (naraacija, diskursas), kompozicija, personažai, vaizdavimo objektas (tema), idėjos (problematika). Δ skiriasi nuo kitų epinių pasakojimo (naraacijų) žanrų (apsakymo, novelės, apysakos) ilgesne apimtimi, platesne vaizduojama medžiaga, labiau išplėtotą, neretai – daugiašakė fabula (siužetu). Kūrinio vientisumą, rišlumą dažniausiai užtikrina pasakotojas, kuris tarsi stebi, vertina, komentuoja vaizduojamus reiškinius, įvykius, personažus, situacijas ir pan. iš tam tikros perspektyvos, žiūros taško. Δ istorijoje išsikristalizavo labai daug įvairių pasakotojo tipų: viena vertus, jis gali išreikšti ar imituoti autoriaus požiūrį (vadina-masis „aš“ tipo pasakotojas, kai kalbama pirmuoju asmeniu), kita vertus – savęs nerodyti, kurti įspūdį, tarytum viskas klostosi savaime (trečiojo asmens pasakojimas, menamoji kalba, įvairios vidinio monolo-goto atmainos, sąmonės srautas ir kt.). Δ skirstomas į žanrines formas arba tipus, dažniausiai remiantis: 1) vyraujančia tematika, vaizduojamais reiškiniais (bui-tinis, socialinis, filosofinis, psichologinis, nuotykių, istorinis, fantastinis Δ); 2) priklausomybe epochai (Baroko, klasicistinis, sentimentalizmo, romantizmo ir pan. Δ); 3) priklausomybe meninei srovei (realis-tinis, natūralistinis, modernistinis, ekspresionistinis, magiškojo realizmo, naujasis (prancūzų), postmo-dernistinis ir pan. Δ); 4) vaizdavimo būdais (satyrinis, lyrinis, epistolinis (laiškų) ir pan. Δ); 5) pasakojimo tipais (objektyvistinis, subjektyvusis, vidinio monolo-goto, sąmonės srauto Δ). Klasifikacijos principai dažnai kryžiuojami, tad vieną ir tą patį kūrinį galima apibū-dinti keliais aspektais, pvz., *modernistinis-psichologi-nis-vidinio monologo Δ*.

Formavosi Antikos, Viduramžių, Renesanso, Apšvie-tos epochose paplitusių liaudies pasakojimų, anek-dotų, sujungtų į platesnius ciklus pamatu (Apolėjaus (Appuleius) *Metamorfozės*, arba *Aukso asilas*, Longo Dafnis ir Chlojė, Dž. Bokačo (Boccaccio) *Dekameronas*) ir pasiekė šedevrų lygmenį (M. de Servanteso (Cervantes) *Don Kichotas*, F. Rable (Rabelais) *Gargantua ir Pantagruelis*, D. Defo (Defoe) *Robinzonas Kruzas*, Dž. Svifto (Swift) *Guliverio kelionės*); ilgainiui (ypač XIX ir XX a.) tapo pagrindiniu, populiariausiu epikos žanru. Tarp garsiausių XIX a. Δ kūrėjų daž-niausiai minimi: sentimentalistai L. Sternas (Sterne), S. Ričardsonas (Richardson), Ž. Ž. Ruso (Rousseau), realistai Stendalis (Stendhal), O. de Balzakas (de Bal-zac), G. Floberas (Flaubert), Č. Dikensas (Dickens), V. Tekerėjus (Thackeray), N. Gogolis, L. Tolstojus, F. Dostojevskis, A. Čechovas, B. Prusas, natūralis-tai E. Zolia, G. de Mopasanas (Maupassant). XX a. Δ raiška tapo itin daugiašakė, greta gausių moder-nizmo atmainų pynėsi įvairios neorealizmo, psicho-logizmo, ekspresionizmo konvencijos, įtakingi tapo atskirų regionų (iberoamerikiečių magiškas rea-

lizmas, prancūzų naujasis romanas), vėliau – post-modernizmo ir kt. variantai. Tarp žymiausių roma-nistų nurodomi: M. Prustas (Proust), Dž. Džoisas (Joyce), Dž. Dos Pasosas (Passos), R. Muzilis, F. Kaf-ka, H. Hesė (Hesse), T. Manas (Mann), V. Folkneris (Faulkner), E. Hemingvėjus (Hemingway), Dž. Lon-donas (London), V. Vulf (Woolf), A. Malro (Mal-raux), A. Židas (Gide), A. Kamiu (Camus), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet), K. Simon (Simon), A. Haksliis (Huxley), Dž. Orvelas (Orwell), S. Belou (Bellow), K. Abė (Abe), Y. Kavabata, M. Bulgakovas, M. Šolo-chovas, A. Solženycinas, M. Vargas Ljosa (Vargas Llo-sa), Ch. Kortasaras (Cortazar), G. Garsija Markesas (Garcia Marquez), U. Eko (Eco), K. Vonegutis (Von-negut), Dž. Bartas (Barth), T. Pinčonas (Pynchon). Lietuvių Δ pradmenys – pasakojamoji tautosaka, XIX a. proza, ypač apysakos (pvz., J. S. Dovydaičio *Šiaulėniškis senelis*, M. Valančiaus *Palangos Juzė*); žanro formavimuisi įtakos turėjo kaimynų (lenkų, rusų, vokiečių) autorių kūriniai. Pirmieji Δ atspindėjo XX a. pr. lietuvių tautos siekius, idėjas: kėlė tautinį są-moningumą, patriotišką didžiavimąsi garbinga istori-ja (V. Pietario *Algimantas*, 1904), realistiškai vaizda-vo bendruomenės gyvenimą, socialinius konfliktus, kaimo ir miesto etines sandūras (Lazdynų Pelėdos *Klaida*, 1909), analitiškai narstė psichologinius ir moralinius reiškinius (J. Lindės-Dobilo *Blūdas*, 1912), taip pat gvildeno kūrybos, estetikos problemati-ką, impresionistiškai piešė erotinius išgyvenimus (I. Šeinius *Kuprelis*, 1913). Kitu raidos etapu (apie 1918–1940 m.) plėtėsi Δ tematikos diapazonas, meni-nių priemonių repertuaras, tapo įvairesni ir labiau modernūs vaizdavimo būdai; kūrinų gausa išsiskyrė 3 deš. vidury (1935–1936 pasirodė 45 Δ). Epinę tau-tos gyvenimo panoramą, atgimimo siekius parodė ir nacionalinio charakterio slėpinis gvildeno J. Tu-mas-Vaižgantas *Pragiedručiuose* (1918–1920). Tuo laikotarpiu dominavo realizmo konvencija, dažniau-siai buvo vaizduojamas kaimo, miestiečių, tarnauto-jų ir inteligentų gyvenimas, socialiniai ir moraliniai aspektai; šiai krypčiai atstovauja A. Vienuolio *Prieš dieną* (1925), Vaižganto *Šeimos vėžiai* (1929), J. Grušo *Karjeristai* (1935), P. Cvirkos *Žemė maitintoja* (1935), L. Dovydeno *Broliai Domeikos* (1936), Jono Marcin-kevičiaus *Benjaminas Kordušas* (1937), V. Mykolaičio-Putino *Krizė* (1937), P. Orintaitės *Daubiškės intelligen-tai* (1937), J. Jankaus dilogija *Egzaminai, Be krantų* (1938), I. Simonaitytės *Vilius Karalius* (t. 1, 1939), J. Paukštelio *Pirmieji metai* (1936), *Kaimynai* (1939) ir kt. Lygia greta plėtotos ir kitos žanrinės formos. Istorinio Δ kūrėjai daugiausia telkėsi į Lietuvos di-džiojo kunigaikščio Vytauto laikus, vaizdavo did-vyriškas kovas už tautos likimą, knygnešių žygius: V. Andriukaičio *Audra Žemaičiuose* (1930), A. Vienuolio *Kryžkelės* (1932), F. Neveravičiaus *Blaškomos liepsnos* (1936), K. Puidos *Magnus Dux* (1936), J. Marcinke-vičiaus *Kražių skerdynės* (1938). Meninių aukštumų pa-siekė psichologinis Δ, atskleidęs vidinius personažo potyrius, meilės išgyvenimų niuansus: V. Mykolaičio-

Putino *Altorių šešėly* (1933), A. Vaičiulaičio *Valentina* (1936). Savitą šeimyninės kronikos Δ tipą sukūrė I. Simonaitytė, vaizdavusi Prūsų Lietuvos žmonių likimus (*Aukštųjų Šimonių likimas*, 1935); originalų groteskinį kūrinių parašė I. Šeinius (*Siegfried Immerselbe atsijaušina*, 1934). Populiariausias to meto detektyvinio, bulvarinio Δ autorius – J. Pilyponis (*Kelionė aplink Lietuvą per 80 dienų*, 1928; *Amžinas žydas Kaune*, 1934; *Kaukolė žalsvame čemodane*, 1934). Satyrinius Δ kūrė P. Cvirka (*Frank Kruk*, 1934), T. Tilvytis (*Kelionė aplink stalą*, 1936).

Po 1940 ir pokario laikotarpiu, primetus Lietuvai sovietinį režimą, Δ raida tapo nenuosekli, daugeliu atvejų priklausoma nuo politinės konjunktūros, ideologinių veiksnių. Į vakarus pasitraukus per pusę rašytojų, liet. lit-ra tarsi suskilo į dvi šakas – buvo kuriama ir Lietuvoje, ir užsienyje.

Išėivijos romanistai, gyvenę žodžio laisvės sąlygomis, gvildeno egzistencines individo problemas, nostalgiška ir neretai idealizuodami, žvelgė į praeitį, vaizdavo skausmingą kaimietiškos ir urbanistinės kultūros sandūrį, apmąstė pragaištingą totalitarizmo poveikį žmogaus sąmonei. Tarp iškiliausių išėivijos Δ: V. Ramono *Kryžiai* (1947), J. Jankaus *Naktis ant morų* (1948) ir *Anapus rytojaus* (1978), M. Katiliškio *Užuovėja* (1952) ir *Miškais ateina duodu* (1957), B. Pūkelevičiūtės *Aštuoni lapai* (1956); vienas garsiausių lietuvių Δ, parašytas vidinio monologo forma, – A. Škėmos *Balta drobulė* (1958), taip pat A. Barono *Lieptai ir bedugnės* (1961), Alb. Baranausko *Rudenys ir pavasariai* (1975–1978), E. Cinzo *Raudonojo arklio vasara* (1975), *Mona* (1981), Šventojo *Petro šūnynas* (1984). Įdomių Δ parašė K. Barėnas, V. Alantas, K. Almenas, J. Gliauda, A. Kairys ir kt. Originaliu diskurso segmentavimu ir introspektivya psichologine analize išsiskiria nuo 1972 m. Izraelyje gyvenančio I. Mero kūriniai – *Lygiosios trunks akimirka* (1972), *Striptizas, arba Paryžius-Roma-Paryžius* (1976), *Sara* (1982).

Kitaip klostėsi Lietuvoje gyvenančių ir sovietinės ideologijos sukuriu blaškomu romanistų kūryba. Ankstyvaisiais pokario metais, išskyrus meistriskai sukurtus, talentinguosius K. Borutos *Baltaragio malūną* (1945) ir B. Sruogos *Dievų mišką* (paraš. 1946, išl. 1957), vyravo vadinamojo socialistinio realizmo dogmoms ir vadinamajam *klasiniam* požiūriui paklūstantys Δ: A. Gudaičio-Guzevičiaus *Kalvio Ignoto teisybė* (1948–1949), J. Usačiovo *Nemunos lauzia ledus* (1956), Alf. Bieliausko *Rožės žydi raudonai* (1959). Tik nuo 6 deš. pab. liet. Δ ėmė laisvėti, į jo kūrėjus gretas įsiliejo nauja karta, drąsesnė ir imlesnė pasaulio lit-ros patirčiai. Dėl stilistikos turtingumo ir lankstumo, pasakojimo moderniško (formavosi vadinamasis vidinio monologo Δ), dėl autentiškų personažų išgyvenimų aukščiau vertintini J. Baltušio *Parduotos vasaros* (2 t., 1957), V. Sirijos Giros *Štai ir viskas* (1963), M. Sluckio *Laiptai į dangų* (1963), *Adomo obuolys* (1966), *Uostas mano – neramus* (1968), *Saulė vakarop* (1976), Alf. Bieliausko *Kauno romanas* (1966). Tarp skaitytojų populiarūs buvo

tarybinės tikrovės sutrikimus, konfliktus atviriau rodantys, taip pat II pasaulinio karo, pokario įvykių dramatiškumą autentiškiau vaizduojantys Δ: J. Avyžiaus *Chameleono spalvos* (1979), *Degimai* (1982), *Sodybų tuštėjimo metas* (1970–1989), V. Bubnio *Alkana žemė* (1971), *Po vasaros dangum* (1973), *Nesėtų rugių žydėjimas* (1976), J. Baltušio (*Sakmė apie Juzą*, 1979), atskiri A. Zurbos, R. Kašausko, P. Treinio, V. Petkevičiaus, Sirijos Giros kūriniai. Išaugęs pasakojimo technikos, stiliaus, struktūros modeliavimo, personažų vaizdavimo lygis vis dėlto negalėjo pridenkti semantikos ir idėjų schematiškumo ir tendencingumo. Palyginti retai rodomas laisvos dvasios žmogus, dažniau – personažas, kurio elgseną ir mąstyseną determinuoja komunistinė ideologija; buvo diegiamas socializmo santvarkos pranašumo ir valdžios teisingumo mitas.

Ilgainiui, pradėdant 9 deš., šie stereotipai pradėti laužyti, iškeliant kitokio tipo personažus arba tiesiog renkant ne skatinamą *aktualiąją* visuomeninę problematiką, bet įvairesnę, *neangažuotą* tematiką. Imta dažniau vaizduoti politinių įvykių, brutaliais tikrovės laužomus likimus, asmeninius psichologinius išgyvenimus, daugiaprasmius šeimos santykius, menininko, kūrėjo brendimą ir jo dvasios būsenas; reikšmingu Δ raiškos baru tapo tautos istorijos mįslės ir lemtingi praeities vingiai, taip pat – Lietuvos partizanų kovos, antisovietinė rezistencija, trėmimai į Sibirą. Tuo atžvilgiu labiausiai vertintini J. Mikelinsko *Genys yra margas* (1976) ir *Už horizonto laisvė* (1978), R. Lankausko *Vidury didelio lauko...* (1962), *Projektas* (1986), *Užkeiktas miestas* (1990), *Piligrimas* (1995), R. Šavelio *Dievo avinėlis* (1974), B. Radzevičiaus *Priešaušrio vieškeliai* (1979–1985), V. Bubnio *Piemenėlių mišios* (1988), *Atleisk mūsų kaltes* (1989), *Teatsiveria tavo akys* 1993, R. Gudaičio *Metaforų medžiotojai* (1987), S. Šaltenio *Kalės vaikai* (1990), V. Juknaitės *Šermenys* (1990), J. Ivanauskaitės *Mėnulio vaikai* (1988), *Pragaro sodai* (1992), *Ragana ir lietus* (1993), V. Martinkaus *Medžioklė draustinyje* (1983).

Vidiniai meniniai žanro struktūros pokyčiai (pasakojimo formų lankstumas, polifoniškas vaizdavimas, intertekstinis postmodernusis diskursas) bei išorinių sąlygų permainos (minties išlaisvėjimas, atviras santykis su pasauline lit-ra, o labiausiai – atkurta Lietuvos nepriklausomybė, savos valstybės tęstinumo atstatymas) lėmė naują, šiuolaikinį Δ etapą. Jį jau žymi ir anksčiau pasirodę novatoriški mitografiškieji S. T. Kondroto Δ (*Žalčio žvilgsnis*, 1981; *Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą*, 1985), intelektualieji, daugiaplaniai R. Gavelio Δ (*Vilniaus pokeris*, 1989; *Vilniaus džiazas*, 1993; *Paskutinioji žemės žmonių karta*, 1995; *Septyni savižudybės būdai*, 1999; *Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste*, 2002), lyriniai, kupini stilizacijų J. Kunčino Δ (*Tūla*, 1997; *Blanchissieris, arba Žvėrynas-Užupis*, 1997; *Kasdien į karą*, 2000). Užmoju išsiskiria originalūs daugiaplaniai emociniai, o vėliau – istoriosofiniai P. Dirgėlos Δ: *Šalavijų kalnas* (1977), *Pogodalis* (1978), *Joldijos jūra* (1987–1988), *Anciliaus ežeras*

(1991), keturtomis Δ ciklas *Karalystė* (1997–2004). Dabartinio Δ erdvė itin plati, joje telpa tradiciniai epiniai ir lyriniai baladiški, avangardistiniai postmodernūs ir psichologiniai kūriniai. Tarp populiariausių ir kritikos labiausiai vertinamų autorių: R. Granauskas (*Duburys*, 2003), L. Gutauskas (*Vilko dantų karoliai*, 3 t., 1991–1997), E. Ignatavičius (*Kiparisų tamsa*, 2005), V. Bubnys (*Balandžio plastėjime*, 2002), S. Parulskis (*Trys sekundės dangaus*, 2002), M. Ivaškevičius (*Žalė*, 2002), H. Kunčius (*Nepasigailėti Dušanskio*, 2006), J. Skablauskaitė (*Mėnesienos skalikas*, 2004), R. Šerelytė (*Vardas tamsoje*, 2004), L. S. Černiauskaitė (*Kvėpavimas į marmurą*, 2006), G. Aleksa (*Ėriukas stiklo rage*, 2003), V. Rožukas (*Bitlų eros hieroglifas*, 1990; *Mosada*, 1996). Labai pagausėjo populiarių, detektyvinio pobūdžio, taip pat masinei auditorijai skirtų, erotiniais išgyvenimais paremtų vadinamųjų „meilės“ Δ . Šiuolaikiniam etapui būdinga tai, kad Δ daugeliu atvejų tapo preke, o jo meninę vertę dažnai nustelbia populiarumo ir perkamumo siekiai.

Sąmonės srautas, arba **vidinis monologas**. Moderniai prozai būdinga literatūrinė technika, kuria atskleidžiama daugialypė personažo sąmonėje vykstanti minčių ir jausmų eiga. Jam būdingas nenuoseklumas, peršokimas nuo vienos minties prie kitos, įvairių patirties plotmių (nuo filosofinės iki pačios kasdieniškiausios) sumaišymas. Minčių eigos natūralumui pabrėžti neretai atsisakoma skyrybos ženklų, laužoma sintaksė ir pan. Sąmonės srautas žymi požiūrio taško kitimą pasakojime. Klasikinėje realistinėje prozoje visai žinios pasakojimas savo personažo minčių eigą aprašo tarsi stebėdamas iš šalies, o sąmonės srauto atveju tarsi persikeliamas į paties personažo sąmonę. Šios technikos užuomazgų galima rasti L. Sterno romane *Tristramas Šendis* (1760–1767), giminingi sąmonės srautui yra F. Dostojevskio (XIX a.) herojų pokalbiai su savim. Ši literatūrinė technika įsivirtino XX a. prozoje. Bene ryškiausias jos vartojimo pavyzdys – Dž. Džoiso (Joyce) romanas *Ulisas* (1922), beveik ištiesai parašytas kaip personažų vidiniai monologai (vienas iš jų – Molės Blum – tęsiasi per keliasdešimt puslapių ir turi tik vieną skyrybos ženklą). Sąmonės srautas būdingas M. Prusto (Proust), V. Vulf (Woolf), V. Folknerio (Foukner) ir daugelio kitų žymių XX a. prozininkų kūrybai. Lietuvių lit-roje sąmonės srautas pasirodė XX a. II p., pirmiausia išsivijęs rašytojų kūryboje – A. Škėmos romane *Balta drobulė* ir apsakymuose, A. Landsbergio, kiek vėliau – Lietuvoje savo kūrybinį kelią pradėjusio I. Mero prozoje. 7 deš. sąmonės srautas išpopuliarėjo Lietuvoje rašiusių prozininkų (Alf. Bieliausko, M. Sluckio) kūryboje, kuri 1968 sukėlė diskusiją apie vadinamąją vidinio monologo prozą.

Sarkazmas (gr. *sarkasmos* < *sarkazo* – draskau mėsa), pikta, ironiška pašaipa, kilusi iš nusivylimo, apmaudo ir pagiežos, dažniausiai atmiešta skausminga refleksija dėl likimo, aplinkybių ar kitų žmonių

nulemtų sunkių, nepelnytų išgyvenimų (*O kaip gerai, vaikuti, kad susilaužei koją!; Kaip tau / man pasisekė, kad susirgai / susirgau nepagydoma liga...*). Sarkazmas sukuriama priešinant diametriškai skirtingas emocijas, nuostatas, kartėlį pridengiant tariamu džiaugsmu, kraštutinį nusivylimą – apsimestiniu linksnumu, bejėgiškumą – iškentėta stiprybe. Naudojama kaip retorikos ir stiliaus priemonė, siekiant kuo įtaigiau išreikšti savo išgyvenimus, priblokšti adresatą, sumenkinti, sumažinti patirtus smūgius. Lit-roje priskirtinas satyrinio vaizdavimo repertuarui, naudojamas vaizduojant aštrius konfliktus tarp individo ir aplinkos, gilias egzistencines kolizijas. Būdingas Juvenalio, F. Rablė (Rabelais), Dž. Svifto, Voltero, N. Gogolio, M. Saltykovo-Ščedrino, F. Kafkos, Dž. Orvelo, K. Voneguto, S. Beketo kūriniams. Iš lietuvių autorių sarkazmą naudojo V. Kudirka, I. Šeinius, B. Sruoga (ypač *Dievų miške*), taip pat K. Saja, J. Glinskis, V. Žilinskaitė, J. Erlickas, J. Gimberis ir kt.

Satyra (lot. *satira*, senesnis variantas *satura* – malkalynė, maišalynė), lit-ros kūrinys ar vaizdavimo būdas, atskleidžiantis ir išjuokiantis aprašomojo (asmens, gyvenimo būdo, politinės sistemos, vienkio ar kitokių pažiūrų ir pan) silpnynes, trūkumus. Lit-roje galima kalbėti apie satyrinį vaizdavimo būdą, kuriam būdingas kandus, aštrus, net tendencingas humoras, paradoksas, kuris remiasi neatitikimu tarp to, kaip išjuokiamas objektas atrodo, ir to, kas jis yra iš tikrųjų, tarp realybės ir idealo. Satyra pasižymi atvirai ironiška kalbančiojo pozicija, išjuokiamas objektas (konkrečios silpnybės, tam tikros situacijos) yra nesunkiai atpažįstamas arba net įvardijamas. Satyra, nukreipta prieš konkrečius asmenis, vadinama paskvilium. Europos literatūrinėje tradicijoje Δ susiformavo kaip tam tikro socialinio komentario forma ir reikšėsi dramoje (graikų komedijų autorius Aristofanas) bei poezijoje. Senovės romėnų lit-roje Δ ir buvo vadinamas trumpas eiliuotas lyrinis-epinis kūrinys; žinomiausi tokių satyrų autoriai – Horacijus ir Juvenalis. Antikinės Δ žanro tradicija atgimė Klasicizmo epochoje (satyrą yra parašęs ir Klasicizmo poetikos kūrėjas N. Bualo). Atskirai kalbama apie vadinamąją *menipietišką* Δ . Jos pradininkas – III a. prieš Kr. gyvenęs graikų filosofas kinikas Menipapas. Menipietiška Δ neturi griežtų žanrinių rėmų, joje dera proza ir eilės, rimta ir komiška, natūralistiniai ir fantastiniai elementai. Klasikiniuose tokios Δ pavyzdžiu laikomas I a. po Kr. gyvenusio romėnų rašytojo romanas Petronijaus *Satyrikonas*. Menipietiškos satyros bruožų turi garsūs Renesanso ir Apšviestos epochų romanai: F. Rablė (Rabelais) *Gargantua ir Pantagriuelis*, Dž. Svifto (Swift) *Guliverio kelionės*, M. de Servanteso (Cervantes) *Don Kichotas*. Tačiau dažniausiai Δ terminas vartojamas jau nesiejant jo su viena ar kita antikine tradicija.

Tarp garsiausių pasaulinės lit-ros satyrų – Nyderlandų humanisto E. Roterdamičio *Pagiriamasis žodis kvailybei* (XVI a.). Satyrinėmis galima laikyti prancū-

zų klasicisto Ž. B. Moljero (Mollière)dramas, kurių jau pavadinimai rodo, kokios silpnybės išjuokiamos (*Tartufas, arba Apgavikas, Šykštuolis*). Iš XX a. pažymėtinos anglų rašytojo Dž. Orvelo (Orwell) politinės Δ (*Gyviųjų ūkis, 1984-iejai*), satyrinis rusų rašytojo M. Bulgakovo romanas *Šuns širdis*.

Lietuvių Δ pradininku laikomas V. Kudirka (*Viršinininkai, Lietuvos tilto atsiminimai*), satyrinio vaidavimo bruožų esama Žemaitės kūriniuose (Vingių Jono portretas aps. „Marti“), taip pat K. Sajos dramose; Δ rinkinį yra išleidusi V. Žilinskaitė, satyrinių eilėraščių yra parašęs V. Šimkus. Vienas ryškiausių satyrinės poezijos kūrėjų šiuolaikinėje lietuvių lit-roje yra J. Erlickas.

Sentimentalizmas (pranc. *sentimente* – jausmas), XVIII a. vid. – XIX a. pr. Europos lit-ros, dailės ir visuomeninės minties srovė (terminas kildinamas iš L. Sterno romano *Sentimentali kelionė po Italiją ir Prancūziją* (1768) pavadinimo). Sentimentalizmas atsirado kaip reakcija prieš Klasicizmo normatyvinę estetiką ir Apšvietos racionalumą. Dažnai laikomas pastarosios atšaka, nes pritarė daugeliui jos visuomeninių idėjų. Rėmėsi Ž. Ž. Ruso (Rousseau) doktrina apie prigimtinių žmogaus gerumą, kurį žaloja civilizacijos poveikis, atitolimas nuo gamtos. Sentimentalistai iškėlė jausmą aukščiaiu proto ir jausmų analizę pavertė meninio vaidavimo objektu. Poetizavo nekilmingų luomų žmones, meilę, tyrumą, jautrumą gamtai ir menui, siekė emociškai paveikti skaitytoją. Pagrindiniai žanrai: aprašomoji poema, idilė, elegija, psichologinis romanas, komedija ir drama. Reikšmingiausi pavyzdžiai: Ž. Ž. Ruso *Naujoji Eloiza* (1761), S. Ričardsono (Richardson) *Pamela* (1740), N. Karamzino *Vargšė Liza* (1792). Sentimentalizmas reiškėsi prancūzų, vokiečių, lenkų, anglų lit-rose; pastarajai būdingesni ironijos ir humoro pradai. Lietuvoje sentimentalizmo bruožų pastebima XIX a. pr. rašytojų A. Klemento, D. Poškos, A. Strazdo kūryboje.

Sentimentalizmas buvo artimas Audros ir veržimosi lit-rai (J. V. Gėtės (Goethe) *Jaunojo Verterio kančios*, 1744); daugelį sentimentalizmo elementų perėmė romantizmas (kartais sentimentalizmas priskiriamas preromantizmui).

Simbolizmas (pranc. *symbolisme* < gr. *symbolon* – ženklas, simbolis), lit-ros srovė, susiformavusi Prancūzijoje XIX a. pab. Δ atsirado kaip reakcija į natūralizmą ir realizmą. Protestuodami prieš šioms kryptims būdingą tikrovės imitavimą, simbolistai kūrė užuominų, subjektyvių nuotaikų kalbą, kurios centras buvo simbolis. Jis buvo suvokiamas kaip žodžiu išreikštas dvasinio pasaulio materialus atitikmuo. Simbolizmo supratimui programinis yra Š. Bodlero (Baudelaire), laikomo vienu iš Δ pirmtakų, eilėraštis „Atitikmenys“. Simbolistai domėjosi menų sintezės idėja, ypač kalbos muzikinėmis galiybėmis (P. Verleno (P. Verlaine) šūkis „Visų pirma muzikos!“); jie išpopuliarino laisvasias eiles, eilėraščių proza, eilėraščių ciklo kompoziciją. Simbolistai įve-

dė į poeziją miesto temą, o drauge su ja ir vidinių prieštaravimų draskomą žmogų. Ryškiausi simbolistai – pranc. poetai Bodleras, Verlenas, A. Rembo (Rimbaud), Ž. Lafargas (Laforgue), S. Malarmė (Mallarmé), prancūziškai rašęs belgų dramaturgas M. Meterlinkas (Maeterlinck), prozininkas Ž. K. Hiuismansas (Huysmans). Simbolizmas populiarius buvo Lotynų Amerikos lit-rose. Jo įtaka jaučiama ir XX a. pr. – P. Valeri (Valery), R. M. Rilksės (Rilke), V. B. Jeitso (Yeats), T. S. Elioto kūryboje.

Lietuvių lit-rai didesnę įtaką darė rusų Δ , susiformavęs kiek vėliau už prancūzų. Pagrindinės abiejų didžiųjų šios srovės atšakų nuostatos panašios, tačiau rusų Δ itin stiprus filosofinis pradai, veikiamas V. Solovjovo mokymo apie pasaulinę dvasią. Poetinė kalba abstraktesnė, linkstama ne tiek į žmogaus sielos, kiek į kosmoso sąrangos ir žmogaus vietos joje analizę. Išskiriamos trys rusų simbolizmo bangos. Pirmajai priklausė N. Minskis, D. Merežkovskis, Z. Gippius, antrajai – V. Briusovas, K. Balmontas, F. Sologubas, trečiajai, susiformavusiai XX a. pr. – A. Blokas, A. Belas, J. Baltrušaitis. Pastarojo asmenybės ir rusiškoji kūryba itin svarbi lietuvių Δ formavimuisi. Lietuvoje simbolizmas nesudarė vientiso judėjimo ir atėjo kiek pavėlavęs – chronologiškai jo pradžia sutampa su leidiniu Vaivorykštė (1914), Pirmasai baras (1915) pasirodymu, o pabaiga – su V. Mykolaičio-Putino eilėraščių rinkiniu *Tarp dviejų aušrų* (1921). Tačiau Δ ženklų – realizmo atmetimą, naujos pasaulėjautos ir estetikos siekį – galima pastebėti jau J. A. Herbačiausko *Erškėčių vainike* (1908) ir S. Čiurlionienės-Kymantaitės *Lietuvoje* (1910). Ryškiausi lietuvių simbolistinės poezijos kūrėjai nuo tautinės problematikos atsigręžę į individą, siekė atskleisti dramatišką dualistinę žmogaus prigimtį ir jos ryšį su kosmoso sąranga (Mykolaitis-Putinas) ar ekspresyviai išreikšti „širdies gelmes“ (B. Sruoga). Pirmuoju atveju svarbi filosofinė problematika, išryškėja pastovūs simboliai (viršūnės–gelmės), antruoju atveju kuriamas fragmentiškas impresionistinio vaizdo eilėraščių, kurio simbolika išreiškia momento nuotaiką. Iš chronologinės sekos iškrinta lietuviškoji J. Baltrušaičio kūryba (1942 pasirodė eil. rink. *Ašarų vainikas* 1 d.). Baltrušaitis tarp lietuvių simbolistų unikalus harmoningu pasaulio suvokimu, cikliška laiko samprata. Kai kurių poetų kūryboje simbolistiniais įvaizdžiais propaguojami tautiniai idealai ar reiškiamas perdėm abstraktus filosofinis turinys (M. Gustaitis, M. Vaitkus, F. Kirša). Simbolizmo įtaka pastebima E. Stepnaitičio, A. Lasto, P. Vaičiūno, K. Inčiūros, J. Tysliavos, S. Nėries, L. Skabeikos poezijoje.

Sintaksinė poetinė figūra, tam tikra sintaksinė konstrukcija, vartojama kalbos raiškumui, poetiniam efektui pasiekti. Tokį efektą gali kurti viso teksto sintaksinė organizacija, pvz., skrybros ženklų atsisakymas moderniojoje poezijoje ar prozoje (Dž. Džoiso (Joyce) *Ulise Molės Blum monologas* tęsiasi keliasdešimt puslapių ir turi tik vieną skrybros žen-

klą; R. Granausko apys. *Jaučio aukojimas* sudaryta tik iš trijų sakinių) arba nebaigti sakiniai, sukuriantys užuominą, potekstę. Išskiriamos ir atskiros sintaksinės figūros, kurių pagrindinės yra šios:

• **Pakartojimas**, atskirų žodžių, frazių ar sakinių kartojimas, atliekantis emocinio pabrėžimo, semantinio išryškavimo funkciją, pvz.:

*Vis gaudžia ir gaudžia, vis dunda ir dunda,
Ir didina, daugina dovaną duotą...* (J. Baltrušaitis)

• **Anafora**, žodžių ar jų junginių pakartojimas sakinių, eilučių, posmų pradžioje, pvz.:

*Kiekvienas augalas į saulę stiebias,
Kiekvienas gyvis ją pajusti geidžia.* (V. Mykolaitis-Putinas)

• **Epifora**, žodžių ar jų junginių pakartojimas sakinio, eilutės ar posmo pabaigoje, pvz.:

*Tai buvo septintą valandą ryto,
lygiai septintą valandą ryto
ir nelygiai septintą valandą ryto,
lygiai nelygų rytą
ir lygiai septintą valandą ryto.* (A. Mackus)

• **Paralelizmas**, simetriškai išdėstytos vienodos ar panašios sintaksinės struktūros, kuriomis sugretinami skirtingi reiškiniai. Vienas dažniausių paralelizmų litroje – žmogaus būsenos ir gamtos sugretinimas, pvz.: *Neužmigdys naktis žvaigždės,
Nenumarins širdis troškimų.* (Maironis)

• **Antitezė**, paralelizmo atvejis, kai gretinamieji nariai turi priešingą reikšmę, pvz., antiteziškas yra M. Martinaičio poezijos rinkinio *Akių tamsoj, širdies švieso* pavadinimas, antiteze grįstas V. Mykolaičio-Putino eilėraščių ciklas *Viršūnės ir gelmės*.

• **Inversija**, įprastinės žodžių tvarkos pakeitimas sakinyje, siekiant pabrėžti kurią nors jo dalį. Inversijų gausu V. Krėvės *Dainavos šalies senų žmonių padavimuose*, J. Bilūno prozoje („Atėjo ruduo, liūdnas, nelaimingas“).

• **Anakolutas**, sintaksinė figūra, kai žodžiai ar sakinių atkarpos tarpusavyje derinami semantiškai, o ne sintaksiškai. Rašytinėje kalboje, grožinėje lit-j ši figūra vartojama šnekamosios kalbos, laisvos minties įspūdių sukurti: *Stela, ir tą pavasarį buvo Stela, cigaretės apskrudintas staliukas.* (B. Radzevičius)

• **Perkėlimas** (anžambemas, pranc. *enjambement*), sintaktinių intonacinių vienetų (sakinių, frazių) ir metroritminių vienetų (eilutės, strofos) nesutapimas. Šią figūrą mėgsta avangardistinės pakraipos poetai. Dažna ji, pvz., J. Juškaičio kūryboje: *Aš toks erškėtis... širdžia skaudančia
Tu kaip tylą dabar nelaukus
Palik išgirsti visą raudančią
Jo ateitį. Paglostyk plaukus...*

• **Elipsė**, kurios nors sakinio dalies (dažniausiai veiksnio ar tarinio) praleidimas, pvz.:

Nuo tavo rankų – meilė ir švelnumas.

Nuo vyturio pilkų sparnų – aušra. (Just. Marcinkevičius)

• **Asindetonas**, stilistiškai motyvuotas sakinio dalių arba sakinių jungimas be jungtukų: *dabar vėlu, aš grįžau atgal, išspjoviau mirtį šikšnosparnio pavidalu, ji neša tau mano laiką, aš dėl tavęs visko atsisakiau.* (V. P. Bložė)

• **Polisindetonas**, sakinio dalių arba sakinių jungimas su pabrėžtinai daug jungtukų, pvz.:

*Ir aš nenoriu matyt
egzilo tuštėjančių rankų,
ir aš nenoriu matyt
jų finalinio šauksmo krypties.
Ir aš nenoriu matyt
baimės, kur būta drąsumo,
ir aš nenoriu matyt
triumfuojančios meistro mirties.* (A. Mackus)

• **Parataksė**, sujungiamųjų sakinių dominavimas tekste.

• **Hipotaksė**, prijungiamųjų sakinių dominavimas tekste.

• **Retorinis klausimas**, nereikalaujantis atsakymo, emocingą teigimą ar neigimą reiškiantis klausiamasis sakinytis, pvz.:

*Vasaros, kodėl taip ilgai einat, kol ateinat
Ir kodėl taip greit, taip greit prabėgat?* (J. Juškaitis)

• **Retorinis sušukimas**, šaukiamasis sakinytis, emocingas, pabrėžiantis teigiamą mintį, parodantis subjekto poziciją. Dažniausiai toks sušukimas reiškiamas kreipiniu, pvz.:

*Pilie! Tu tiek amžių praleidai garsiai,
Ir tiek mums davei milžinų.* (Maironis)

• **Laipsniavimas**, vienaarūšių sakinio dalių arba vienaarūšių sakinių išvardijimas, kai išskaičiuojamos sąvokos eina silpnėjančia arba stiprėjančia tvarka, pvz.:

*Kur jūs paukščiai, paukšteliai, paukštytės,
Katrų čiulbančių taip ramu klausytis.* (A. Baranauskas).

Siurrealizmas (pranc. *surréalisme* – viršrealizmas), avangardistinė lit-ros ir meno kryptis, gyvavusi Europoje (visų pirma Prancūzijoje) tarp I ir II pasaulinių karų. Išsivystė iš kiek ankstesnio dadaizmo. Pagrindinės Δ manifestų (*Siurrealizmo manifestas*, 1924; *Kitas siurrealizmo manifestas*, 1929) ir kūrybos idėjos – pasipriešinimas racionalistiniam pasaulio supratimui, asmenybės unifikuojančiam civilizacijos paveldui, pašmonės ir vaizduotės sureikšminimas (ryški Z. Froido (Freud) psichoanalizės įtaka). Δ tikslas, anot A. Bretono (H. Breton), vieno iš šios krypties programos autorių, yra „svaiginančių nusileidimų“ į save išlaisvinti psichikos galias, sujungti įprastinį pasaulio suvokimą ir pašmonės pasaulį „absoliučioje realybėje“, t. y. viršrealybėje. Siurrealistus itin domi-

no sapno, haliucinacijos logika (ar nelogiškumas), tarpinės būsenos tarp miego ir budravimo, kurios „ištraukia“ iš vaizduotės netikėčiausius, neįmanomus pagal racionalistinį supratimą pavidalus. Mėgstamas automatinis rašymas, groteskas, parodija, juodasis humoras, bjaurumo ir siaubo estetika, netikėti žodžių ir vaizdo plotmių sugretinimai. Kai kuriais atžvilgiais (žavėjimasis vizija, sapnu, vaizdinis teksto tirštumas) Δ ištakas galima įžvelgti Baroko ir romantizmo tradicijose. Svarbiausi Δ atstovai – pranc. poetai A. Bretonas (Breton), P. Eliuaras (Eluard), L. Aragonas (Aragon). Δ ryškus dailėje (S. Dali, M. Ernstas (Ernst), kine (manifestiniu laikomas rež. L. Bunjuelio (Buñuel) fimas *Andalūzijos šuo*, 1929). Siurrealizmui kaip organizuotam sąjūdžiui nustojus gyvuoti, dar ilgai buvo jautiama jo įtaka – ypač dramoje ir prozoje (nors Δ susiformavo poezijoje). Δ bruožų esama A. Arto (Artaud), S. Beketo (Becket), Ž. Ženė (J. Genet) ir kt. absurdo teatro kūrėjų dramose, pranc. Naujojo romano (N. Sarot (Sarraut), A. Rob-Grijė (Robbe-Grillet) kūryboje. Siurrealizmo terminas iki šiol plačiai vartojamas ne tiek kryptčiai, kiek šios krypties atstovų pasiūlytam pasaulio supratimui ir jo vaizdavimo būdai nusakyti. Apie Δ lietuvių lit-roje galima kalbėti būtent šiuo aspektu. Jo bruožų esama A. Škėmos, I. Mero, A. Landsbergio, J. Ivanauskaitės, V. P. Bložės, S. Gedos, M. Martinaičio, H. Radausko ir kt. kūryboje.

Socialistinis realizmas, oficiali sovietinės lit-ros doktrina, paskelbta 1934 m. I sovietinių rašytojų suvažiavime. Nors iš dalies rėmėsi klasikinio realizmo vaizdavimo principais, ja buvo siekiama lit-rą unifikuoti, pajungti propagandiniams tikslams. Δ doktrina skelbė socialistinį realizmą pagrindiniu sovietinės grožinės lit-ros metodu ir reikalavo, kad rašytojas, kaip buvo teigiama, „teisingai, istoriškai konkrečiai vaizduotų revoliucingai besiplėtojančią tikrovę“. Be to, lit-ra privalanti idėjiškai formuoti ir auklėti lojalius socializmui žmones, komunizmo statytojus. Pavyzdiniu Δ kūriniu laikomas M. Gorkio romanas *Motina* (1906), nors ir parašytas dar prieš paskelbiant doktriną. Lietuviškai Δ principai pirmą kartą išdėstyti Maskvoje leistame žurnale *Priekalas* 1934. Lietuviškojo Δ klasika laikytini J. Baltušio pjesė *Gieda gaideiliai*, A. Vienuolio romanas *Puodžiūnkiemis*, T. Tilvyčio poema *Usnynė*, kuriuose kuriami suprimityvinti išnaudotojų ir išnaudojamųjų portretai (vienai perdėm idealizuoti, kiti sukarikatūrinti), vaizduojama nesutaikoma klasių kova, brėžiama neišvengiama socialistinės pertvarkos perspektyva. Panašių bruožų turi daugelis pirmaisiais pokario dešimtmečiais Lietuvoje parašytų kūrinių. Laikui bėgant, Δ reikalavimai švelnėjo, jo samprata plėtėsi, kol galų gale paskutiniaisiais Sovietų Sąjungos gyvavimo dešimtmečiais ši sąvoka tapo neaiški. Δ doktrina buvo taikoma ne tik lit-rai, bet ir kitoms meno rūšims, o ją atitinkantys kūriniai artimi sukurtiems pagal hitlerinio herojinio realizmo principus, taigi galima kalbėti apie totalita-

rinių šalių oficialiojo meno panašumus. Socialistinio realizmo klišės parodijuoja taip vadinamas socartas, viena postmodernistinių meno krypčių.

Stilius (lot. *stilus* – rašymo pagaliukas, rašysena):

1. kalbos raiškos sistema lit-ros kūrinyje, priklausanti nuo individualaus kalbinės medžiagos vartojimo, atrankos, interpretacijos ir konstrukcijos, taip pat – tikslo ir funkcijų. Kartais išskiriamas platesnių lit-ros kategorijų stiliai: epochos (Klasicizmo, Baroko, Romantizmo, modernizmo ir kt.) bei srovės (ekspresionizmo, impresionizmo, siurrealizmo ir kt.); tačiau dažniausiai kalbama apie individualų autoriaus stilių, kurį labiausiai lemia konkretaus autoriaus talentas, jo gebėjimai pasinaudoti bendrinės kalbos ištekliais, kūrybiškumas parenkant tinkamiausius, tiksliausius ir vaizdingiausius žodžių derinius, kad galėtų įtaigiai aprašyti vaizduojamą objektą. Stilius priklauso ir nuo lit-ros žanro: epika labiausiai remiasi pasakojimu bei išoriniais veiksmo, situacijų, personažų aprašymais, metonimiška vaizduosena, tuo tarpu lyrikoje pirmenybė teikiama metaforai, perkeltinėms reikšmėms, fonetinėms žodžio ypatybėms (kartais vadinamoms *garsaraščiu*). Stilius laikomas vienu iš pagrindinių lit-ros, suvokiamas kaip *kalbos menas*, meniškumo ir vertės kriterijų. Tarp žymiausių stiliaus meistrų paprastai minimi lietuvių lit-ros klasikai – K. Donelaitis, A. Baranauskas, V. Krėvė, Vaižgantas, B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, P. Cvirka, A. Vaičiulaitis, J. Aistis, H. Radauskas, M. Kailiškis ir kt.

2. kalbos vartojimo būdas visose kalbinės veiklos sferose – kasdienėje šnekoje, publicistikos, mokslo veikaluose, oficialiuose raštuose ir pan. Stiliaus sąvoka taip pat vartojama meno kūrinių (tapybos, skulptūros, muzikos, architektūros ir kt.), mados ir pan. individualioms raiškos sistemoms apibūdinti. Pagal vartojimo tikslingumą išskiriami funkciniai stiliai: meninis beletristinis, publicistinis, mokslinis, oficialusis dalykinis, buitinis ir kt.

Stilizacija, sąmoningas žinomo kūrinio, tam tikro žanro, formos, literatūrinės srovės ar epochos stiliaus, tam tikro kalbos būdo pamėgdžiojimas. Stilizacija gali apimti visą kūrinį (V. Krėvės *Dainavos šalies senų žmonių padavimai*) ar kai kuriuos kūrinio fragmentus (J. Marcinkevičiaus dramoje *Mindaugas* Juodojo ir Baltojo metraštininkų kalba primena senųjų metraščių stilių). Lietuvių lit-roje vienas pagrindinių stilizacijos šaltinių ir modelių yra tautosaka – liaudies dainos poetika imituojama pasitelkiant tam tikrą leksiką (deminutyvus, epitetus), sintaksines priemones ir kompozicinius principus (pakartojimus, paralelizmus), eilėdarą (sintaksinę-intonacinę). Tokios stilizacijos pradininku lietuvių lit-roje laikomas L. Gira, jos esama daugelio rašytojų kūryboje iki pat šių dienų (A. Miškinio, S. Nėries, K. Bradūno, M. Martinaičio, S. Gedos ir daugelio kt.). Kitas dažnai imituojamas stilius – Bib-

lijos, religinių raštų (tokios stilizacijos pavyzdžių rastume Bradūno, A. Škėmos, A. Mackaus ir kt. autorių kūryboje). Romantizmo epochos poetinį stilių imituoja H. Radauskas eil. „Juk tai romantika“. Esama keleto Δ atmainų, kurias vieną nuo kitos ne visada lengva atskirti.

- **Parodija**, labiausiai paplitusi stilizacijos atmaina, kurioje dažniausiai pamėgdžiojamas kito kūrinio stilius, idėjos, autoriaus pažiūros ar pan. ir išryškinamos juokingosios pusės. Tai daroma dažniausiai iki karikatūriškumo padidinant kai kuriuos kūrinio bruožus, stiliaus ypatybes (pvz., parodistai dar labiau pailgina ilgus parodijuojamo kūrinio sakinius, sentimentalų stilių padaro dar sentimentalesnį ir pan.). Poezijoje Δ įsitvirtino dar Antikos kultūroje, jos objektas buvo ne tik literatūra, bet ir religiniai ritualai, visuomenės papročiai. Senovės Graikijoje vadinamieji aukštieji žanrai turėjo savo parodijinius atitikmenis (pvz., Aristofano komedijos parodijavo Aischilo ir Euripido tragedijų stilių). Svarbus vaidmuo Δ teko Viduramžiais ir ypač Renesanso epochoje (pvz., ispanų rašytojas M. de Servantesas (Cervantes) *Don Kichote* parodijavo visą Viduramžių nuotykių romano tradiciją, prancūzų rašytojas F. Rable (Rabelais) *Gargantiua ir Pantagriuelyje* – scholastiką). Vienas žymiausių Apšvietos epochos parodistų – prancūzų filosofas ir rašytojas Volteras (Voltaire). Δ išliko populiarūs iki šių dienų. Lietuvių lit-roje Δ buvo pamėgę avangardinės pakraipos rašytojai (K. Binkio eilėraščių ciklas *Penki pavasariai*, T. Tilvyčio kn. 3 *grenadieriai*, 1926), vėliau – Vl. Šimkus (*Bitės pabėgėlės*, 1973). Ne tik literatūrinės klišės, bet ir laikraščių stilių, politinį diskursą šmaikščiai parodijuoja J. Erlickas. Δ objektas gali būti ne tik konkretus kūrinys ar autorius, bet ir literatūrinė kryptis, tradicija (pvz., H. Radausko poezijoje parodijuojama romantizmo poetika), tam tikri literatūrinės technikos, kompoziciniai ypatumai ir pan.

- **Travestija**, parodijos atmaina, kai rimtas kūrinys pašaipiai parafrazuojamas – išlaikomi pagrindiniai kompoziciniai bei tematiniai imituojamo kūrinio elementai, tačiau stilius smarkiai pakeičiamas: dažniausiai vadinamasis aukštasis stilius pakeičiamas žemuuju, patetiškas, deklaratyvus kalbėjimas – buitisku ar net vulgariu. Tokio antikinės dramos imitavimo pavyzdžiu galėtų būti J. Marcinkevičiaus poema *Heroica*, arba *Prometėjo pasmerkimas*.

- **Pastišas**, stilizacijos atmaina, kai mėgdžiojama konkretaus kūrinio, autoriaus ar lit-ros srovės stilistinė maniera. Iš pirmo žvilgsnio pastišas gali pasirodyti panašus į parodiją, bet jis kuriamas kaip literatūrinis žaidimas, pokštas, nesiekiant išjuokti mėgdžiojamo kūrinio ar lit-ros reiškinių. Tokio pastišo pavyzdžiu galėtų būti V. Šimkaus eil. „Vasaros idilė“, kuriame imituojama A. Strazdo „Pasterkos, arba piemenų giesmės“ stilistika. Pastišas, kartais apibūdinamas kaip šaltas, beaistris mėgdžiojimas, būdingas post-

modernistinei lit-rai; tokio Δ pavyzdžių yra K. Ostausko dramose.

Tropas, perkeltine reikšme vartojamas žodis ar žodžių junginys; retorinė kalbos figūra. Perkeltinės reikšmės elementas pakeičiamas kitu, semantiškai artimu, tačiau esamame kontekste neįprastu. Prisklausomai nuo Δ rūšies, šis perkėlimas gali remtis dviejų dalykų panašumu (metafora) arba gretimumo ryšiais (metonimija) – metaforos ir metonimijos grupės sudaro Δ daugumą. Δ priskiriamos ir kai kurios kitos figūros.

- **epitetai**, vaizdingas kokios nors daikto, reiškinių ar veiksmo ypatybės įvardijimas, pvz., aukso svajonė, ugninės žaros ir pan.

- **palyginimas**, panašumu paremtas dviejų daiktų arba reiškinių sugretinimas, pvz., „Pro aukštus vartus / Ateinu / Kaip viešnia... (J. Degutyte); Laumė juostą pakabina / Kaip vainiką – danguje (H. Radauskas).

- **perifrazė**, daikto ar reiškinių netiesioginis įvardijimas, nusakymas kitais žodžiais, pvz., akis – regėjimo organas. S. Nėries eilėraštyje perifrastiškai įvardijamas Kaunas: „Kur baltas miestas / Kur Nemunėlis“. Perifrazė buvo mėgstama klasicizmo poetikoje (pvz., gausios perifrastinės valstiečio charakteristikos D. Poškos *Mužike Žemaičių ir Lietuvos*).

- **eufemizmas**, nemalonios ar nepadorios prasmės žodžių pakeitimas kitais, neutraliais, pvz., vietoj „numirė“ sakoma „pasitraukė“, „išėjo“ ir pan.

Žanras, grupė lit-ros kūrinių, kuriuose pasikartoja panaši tematika, problematika ir jų pateikimo būdas – struktūra, kompozicija, formalios teksto organizavimo savybės. Visa tai gali būti traktuojama kaip žanrinės taisyklės, normos. Δ yra viena pagrindinių sąvokų, kuria remiasi lit-ros tekstų klasifikacija, ir drauge viena esminių lit-ros mokslo problemų. Δ yra glaudžiai susijęs su lit-ros rūšimi ir yra jos sąlygojamas (pvz., epo žanrai – romanas, novelė, apysaka, lyrikos – sonetas, elegija, odė, dramos – tragedija, komedija). Δ įvairiais laikotarpiais suprantamas skirtingai, jį nevienodai traktuoja įvairios lit-ros teorijos mokyklos. Klasicizmas labai sureiškšmino Δ kategoriją. Romantikai, siekę kūrinių individualizacijos, ėmėsi Δ maišyti, nutrynė griežtas jų ribas. Modernizmo iškelta individualios genijaus raiškos idėja buvo nesuderinama su žanriniais šablonais. Visa XX a. ir XXI a. lit-ra Δ linkusi traktuoti gana laisvai. Naujai Δ žiūrėjo modernios lit-ros teorijos. Formalizmas siejo Δ su komunikacijos situacija – t. y. santykiu tarp rašytojo ir skaitytojo. Struktūralistai žanrinę normą traktuoja kaip vieną iš dinaminių struktūros veiksnių, lemiančių lit-ros procesą, – Δ atstovauja bendrai tendencijai, kurią atskiras kūrinys siekia įveikti. Panašiai Δ žiūri semiotika. Pz., rusų literatūrologas ir kultūros tyrinėtojas J. Lotmanas Δ laiko tipologi-

niu kriterijumi. Pagal jį skiria lit-os epochas, sroves, tipus, orientuotus į tapatybę (t. y. siekiančius atitikti Δ reikalavimus) ir orientuotus į skirtybę (šiuo atveju Δ tėra kliūtis, kurią reikia įveikti ieškant naujų meninių formų). Įtakingą Δ teoriją sukūrė rusų lit-ros tyrinėtojas M. Bachtinas, vienas žymiausių romano Δ tyrinėtojų, – jis kalba apie Δ kaip apie pačios lit-ros pradžią siekiančią kultūrinę atmintį. Lietuvių literatūrologijoje daugiausia dėmesio skiriama prozos žanrams (pvz., A. Zalatorius *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*, 1971; A. Kalėdos *Romano struktūros metmenys*, 1996; J. Sprindytės *Lietuvių apysaka*, 1996).

Žemė, naujosios lietuvių poezijos antologija, išleista Los Andžele (JAV) 1951. Antol. publikuota J. Kėkšto, K. Bradūno, A. Nykos-Niliūno, H. Nagio, V. Mačernio poezija bei įvadinis J. Girmiaus straipsnis „Žmogaus prasmės žemėje poezija“. Straipsnis turi paantraštę „Trečiajai mūsų poezijos kartai atėjus“ ir traktuoja žemėninkus kaip generaciją, kuriančią nei subjektyvią (kaip neoromantikai), nei objektyvią (t. y. idėjinę, visuomeninę), o labiau į bendruosius žmogaus rūpesčius įsižiūrinčią filosofinę poeziją. Į kultūrinę recepciją žemėninkai (jie vadinami ir lankininkais – nuo žurnalo *Literatūros lankai* pavadinimo) įėjo kaip viena karta, kurios atstovus sieja bendras likimas. Kaip menininkai jie pradėjo formuotis dar Nepriklausomoje Lietuvoje (čia pradėjo studijuoti ar baigė studijas, paskelbė pirmąsias publikacijas), tačiau visu kūrybiniu pajėgumu išsiskleidė jau išėivijoje (pirmosios šios kartos atstovų knygos spausdinamos jau Vokietijoje). Tiesa, tai tik apibendrintas istorinės situacijos modelis – V. Mačernis žuvo Lietuvoje 1944, kiek kitoks ir J. Kėkšto, kalėjusio Lenkijos ir sovietiniame kalėjimuose, emigracijai pasirinkusio kitą žemyną, likimas. Tačiau labiau nei gimimo laikas ar istorinė patirtis žemėninkus siejo santykis su ta patirtimi: tremtį jie priėmė kaip egzistencinį išbandymą. Kūryboje jis nevirsta retorišku prarastos žemės apdainavimu ar asmeninio skausmo išsakymu. Netektis transformuojama į būtines prasmės ieškojimą, išreikiama skirtinga poetine maniera (nuo gana tradicinio K. Bradūno eilėraščių, išsakančio pamatinį žmogaus artumo žemę krikščioniškos ir pagoniškos mitologijos simboliais, iki intelektualios vakarietiškos kultūros patirtį sugėrusios A. Nykos-Niliūno kūrybos). Žemėninkai apskritai lit-ros kūrinių traktavo visų pirma kaip estetinę vertybę, orientavo lietuvių literatūrą į vakarietiškos tradicijos liniją, „kitaip tariant, nenormalioje padėtyje išimtinio istorijos momentu buvo užsiangažuota visuotinės, menu išsakomos civilizacijos srovės tęstinumui. Pavertgą kraštą apleidusius

pabėgėlių sauja apsisprendė elgtis kaip tauta, turinti savo kultūrą ir vidinę laisvę, kitų tautų tarpe, o ne kaip mobilizuoti kareiviai, tėvynės laisvės vardan savąją uždarę į ateities kraičio skrynią“ (R. Šilbajoris). Žemės idėjų ir estetinių orientacijų tąsa buvo *Literatūros lankų* žurnalas.

Žodžių žaismas, dažniausiai panašiai skambančių, bet skirtingas reikšmės turinčių žodžių sugretinimas, sukuriantis reikšmės dviprasmiškumą, neretai sukeliantis komišką efektą. Δ dažniausiai pasitaiko poezijoje, jį ypač mėgsta avangardistinės pakraipos rašytojai. Stilistika ir retorika skiria daugelį Δ rūšių.

- **Kalambūras**, panašaus skambėjimo, humoristinio ar satyrinio pobūdžio žodžių sugretinimas. Kaip ir kitas žodžių žaismo rūšis, Δ mėgo keturvėjininkai; pvz., K. Binkis varijuoja „Laisvės alėjos“ pavadinimą: „į laisvę alėjų“, „varva laisvės aliejum“; sugretina 'kompromisą' ir 'kompresą' – „kompromisų kloti kompresus“.
- **Ekvivokacija**, arba **dviprasmybė**, daugiareikšmė frazė ar pasakymas, kuris remiasi panašiu į kitus pasakymus skambesiu ar galimybe jį perskaityti keliais būdais; pvz., A. Rimydžio „Aš Vargo Mistros [vargamistros] vaikas“, J. Žlabio-Žengės „Mes pajūry išbriodom klaipią pėdą“ [Klaidpėdą].
- **Anagrama**, visos ar kai kurios žodžio, frazės ar pasakymo raidės, sukeistai kartojamos kitame žodyje, frazėje ar sakinyje. Δ buvo vartojama jau senojoje poezijoje: svarbus žodis, dažniausiai dievybės vardas, tekste ne tik tiesiogiai minimas, bet ir „paslepiamas“ fonetiniuose teksto sąskambiuose. Ši priemonė vartota ir Viduramžių poezijoje, pvz., prancūzų poetas F. Vijonas (Villon) savo eilėraščiuose tokiu būdu užšifravo autobiografinės nuorodas. Knygoje *Avangardizmo sūkurys* D. Striogaitė pateikia K. Binkio versto E. Potjė (Pottier) „Internacionalo“ I strofoje paslėptos Δ perskaitymą („Kiek remis / Plikus / Ura į / Mitingus, / Ura!“).
- **Metagrama**, pirmų raidžių ar skiemenų sukeitimas greta esančiuose žodžiuose, pvz., šalta balta – balta šalta. Δ vadinama ir žaisminga žodžių eilė, kai prie kiekvieno žodžio pridedama po raidę, pvz., aro-varo-svaro.
- **Paronomazija**, panašiai skambančių žodžių sugretinimas, norint išryškinti jų reikšmių artimumą ar tolimumą, pvz., V. Mykolaičio-Putino eilėraštitis „Vasaris“ grindžiamas „vasario“ ir „vasaros“ gretinimu. Δ dažniausiai yra kalambūro pagrindas.

Laiko juosta

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1304		Dantė Aligjeris pradeda kurti <i>Dieviškąją komediją</i> (išleista 1472)	Lietuvą valdo didysis kunigaikštis Vytenis, viešpatauja 1295–1316	Šventąją Romos imperiją valdo Albertas I Habsburgas, viešpatauja 1298–1308
1349		Džovani Bokačas sukuria <i>Dekameroną</i> (1349–1353)	Romos popiežius pažada Lietuvos kunigaikščiui Kęstučiui karūną	Europą siaubia maro epidemija (1347–1350)
1370		Frančeskas Petrarka sukuria poezijos rinkinį <i>Kanconjerė</i>	Algirdas ir Kęstutis surengia žygius prieš Kryžiuočių ordiną ir Maskvą	Romos popiežiumi tampa Grigalius XI (1370–1378)
1420	Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas laiške Romos imperatoriui Žigmantui aiškina, kad lietuviai ir žemaičiai yra vienos kalbos ir tautos žmonės	Filipas Bruneleskis suprojektuoja Florencijos katedrą	Popiežius Martynas V įsteigia Žemaičių vyskupystę	
1440			Kazimieras Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1492	
1446	Sudaromas Trumpasis Lietuvos metraščių sąvadas			
1450		Johanas Gutenbergas išspausdina pirmąsias knygas		
1453			Lietuvos seimas Vilniuje svarsto, kaip nuo Lenkijos apginti Voluinę	Turkai užima Konstantinopolį, žlunga Bizantijos imperija
1462				Maskvos Didžiąją Kunigaikštystę pradeda valdyti Jonas III, pasiskelbęs visos Rusijos patvaldžiu, valdo iki 1505
1479				Susikuria Ispanijos valstybė
1480				Maskvos Didžioji Kunigaikštystė išsilaisvina iš totorių
apie 1485		Sandras Botičelis nutapo paveikslą <i>Veneros gimimas</i>		
1489		Išleidžiamas Fransua Vijono poezijos rinkinys <i>Didysis testamentas</i>		
1492	Vilniuje vėl įsikuria didžiojo kunigaikščio dvaras		Aleksandras Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1506	Kolumbas atranda Ameriką
1497		Leonardas da Vinčis nutapo <i>Paskutinę vakarienę</i>		Vaskas da Gama atranda kelią į Indiją (1497–1498) Portugalai pasiekia Rytų Afriką
1500			Maskva mūšyje prie Vedrošos pirmą kartą įveikia Lietuvos kariuomenę	
1501	Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro pasiuntinys Erazmas Vitelijus Romoje popiežiui Aleksandriui VI pasako kalbą, aukštinančią Lietuvą, lietuvių tautą ir Vytautą	Erazmas Roterdamielis parašo <i>Pagiriamąjį žodį kvailybei</i>		
1502		Leonardas da Vinčis nutapo <i>Moną Lizą</i>		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1504		Albrechtas Diureris sukuria graviūrą <i>Adomas ir Ieva</i>		
1506			Žygimantas Senasis Jogailaitis išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, valdo iki 1548	
1507	Dominikonai Vilniuje atidaro aukštesniąją mokyklą, kurioje pirmą kartą Lietuvoje pradėta mokyti filosofijos ir teologijos		Maskva pradeda karą prieš LDK, kuris su pertraukomis tęsiasi 30 metų	
1508				Henrikas VIII tampa Anglijos karaliumi
Apie 1511	Sudaromas Vidurinis Lietuvos metraščių sąvadas (apie 1511–1518)			
1512			Oršos kautynėse Lietuvos kariuomenė sutriuškina Maskvos kariuomenę	
1513		Nikolas Makiavelis parašo veikalą <i>Valdovas</i> (išleistas 1532)		
1517		Martynas Liuteris Vitenberge paskelbia garsiąsias 95 tezes, prasideda reformacijos sąjūdis		
1519	Sudaromas Platusis Lietuvos metraščių sąvadas, vadinamas Bychovco kronika (apie 1519–1525)	Rafaelis Santis nutapo paveikslą <i>Leonas X ir du kardinolai</i>		Hernanui Kortesui vadovaujant pradedamas Amerikos užkariavimas Pirmoji kelionė aplink pasaulį, kuriai vadovavo Fernardas Magelanas (1519–1521)
1522	Pranciškus Skorina savo įkurtoje Vilniaus spaustuvėje išspausdina pirmą LDK knygą <i>Mažoji kelionių knygelė</i>			
1523	Mikalojus Husovianas Krokuvoje išleidžia <i>Giesmę apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę</i>			
1525				Albrechtas Brandenburgietis prisiekia Žygimantui Senajam ir skiriamas Prūsijos valdovu: Prūsija tampa pasaulietine kunigaikštyste
1527				Karolio V kariuomenė užima Romą
1529	Priimamas Pirmasis Lietuvos Statutas		Žygimantas Augustas paskelbiamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, vėliau karūnuojamas Lenkijos karaliumi, valdo 1548–1572	
1530				Prasideda katalikų ir protestantų kovos Vokietijoje, tęsiasi iki 1555
1532		Fransua Rablé išleidžia romaną <i>Pantagriuelis</i> (kitos dalys išleidžiamos 1534, 1546, 1552)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1533				Maskvos valdovu tampa Jonas IV Žiaurusis, valdė iki 1584
1534		Martynas Liuteris išleidžia Bibliją vokiečių kalba Fransua Rablé išleidžia romaną <i>Gargantua</i>	Lietuvos karas su Maskva, Lietuva sulaiko Maskvos veržimąsi į tolimesnes Dniepro sritis (1534–1537)	Henrikas VIII tampa Bažnyčios vadovu, įkuria anglikonų bažnyčia
1536		Kalvinas išleidžia veikalą <i>Krikščionių tikėjimo pamokymas</i> Mikelandželas Buonarotis Vatikano Siksto koplyčioje pradeda tapyti <i>Paskutinį teismą</i>		
1539				Viler Kotrė ediktu prancūzų kalba tampa oficialia Prancūzijos kalba
1540				Ignacas Lojola įkuria Jėzuitų ordiną
1541	Abraomas Kulvietis įsteigia pirmąją pasaulietišką kolegiją Vilniuje			
1542				Romoje įsteigiama šventoji oficija – aukščiausiasis apeliacinis teismaserezijų klausimais
1543	Abraomas Kulvietis parašo laišką Bonai Sforcai – <i>Tikėjimo išpažinimą</i> – pirmą reformacijos tekstą Lietuvoje	Išleidžiamas Mikalojaus Koperniko veikalas <i>Apie dangaus sferų sukimąsi</i>		
1544	Žygimantas Augustas įsiskuria Vilniuje ir čia atkuria valdovo dvarą su turtinga biblioteka	Įkuriamas Karaliaučiaus universitetas		
1545				Prasideda Tridento bažnytinis susirinkimas (1545–1563)
1547	Karaliaučiuje išleidžiama pirmoji lietuviška knyga – Martyno Mažvydo <i>Katekizmas</i>			Maskvoje Jonas IV Žiaurusis pasiskelbia „visos Rusijos caru“
1549	Martynas Mažvydas išleidžia knygą <i>Giesmė šv. Ambraziejaus bei Augustino</i>	Joachimas Diu Belė išleidžia veikalą <i>Prancūzų kalbos gynimas ir pašlovinimas, kuriame ragina rašyti ne lotynų, bet tautine kalba</i>		
1550	Mykolas Lietuvis parašo politinį traktatą <i>Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius</i> (išleistas Bazelyje 1615)		Barbora Radvilaitė karūnuojama Lenkijos karaliene	
1553	Mikalojus Radvilas Juodasis Lietuvos Brastoje (dabartinėje Baltarusijoje) įkuria pirmąją lotyniškojo šrifto spaustuve		M. Radvilas Juodasis pereina į reformaciją, Lietuvoje ima kurtis protestantų bažnyčios	
1555				Pasirašoma Augsburgio taikos sutartis, baigiasi katalikų ir protestantų kovos Vokietijoje
1557			Paskelbiamas „valakų įstatymas“: žemės ūkyje įvedama valakų sistema	Šventoji oficija paskelbia pirmąjį indeksą – uždraustų knygų sąrašą

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1558				Jonas IV įsiveržia į Livoniją: prasideda Livonijos karas Elžbieta I vainikuojama Anglijos karaliene (1558–1603)
1559	Mažvydas išleidžia pirmąją lietuvišką agendą – krikšto apeigų knygą <i>Forma krikštymo</i>		Pasirašoma LDK ir Livonijos sutartis	
1560	Augustinas Rotundas įteikia lotyniškai parašytos Lietuvos istorijos rankraštį LDK kancleriui M. Radvilui Juodajam			
1561			Lietuva prisijungia Livoniją	
1562			Prasideda Lietuvos ir Maskvos karas dėl Livonijos, tęsiasi iki 1583	Religiniai karai Prancūzijoje (1562–1598)
1563	Išverčiama į lenkų kalbą ir išspausdinama pirmoji Lietuvos Biblija, vadinamoji Brastos arba Radvilų Biblija Petras Roizijus Krokovoje išleidžia Lietuvos teismų <i>sprendimus</i>		Maskvos kariuomenė užima Polocką LDK seimas įteisinga krikščioniškas religijas išpažįstančių piliečių lygiateisiškumą	
1564	Augustinas Rotundas išleidžia publicistinį kūrinį <i>Lenko pasikalbėjimas su Lietuviu</i>		Lietuvos kariuomenė pasiekia pergalę prieš Maskvą Ulos mūšyje Lietuvoje įvedami bajorų renkami teismai	
1566	Priimamas Antrasis Lietuvos Statutas Baltramiejus Vilentas išleidžia pirmojo lietuviško giesmyno <i>Giesmės Krikščioniškos I dalį</i> , kurią parengė M. Mažvydas		Lietuvoje įteisinama bajoriškoji demokratija – seimeliai ir jų renkamas seimas	Prasideda Nyderlandų revoliucija (1566–1579)
1569	Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus pakviesti Lietuvoje įsukuria jėzuitai Pirmasis Lietuvoje spektaklis – Stefano Tucio komedija „Heraklis“, ji buvo parodyta per Vilniaus jėzuitų kolegijos atidarymo iškilmes		Liubline sudaryta Lietuvos ir Lenkijos unija: sukuriama Abiejų Tautų Respublika (ATR) Lietuva netenka Palenkės, Voluinės, Podolės ir Kijevo	
1570	Įkurta Vilniaus jėzuitų kolegija Pastatytas pirmasis Lietuvoje mokyklinis spektaklis – Stepono Tučio komedija <i>Herkulis (Hercules)</i> , suvaidinta per Vilniaus jėzuitų kolegijos atidarymo iškilmes			
1572	Andrius Volanas paskelbia veikalą <i>Apie politinę arba pilietinę laisvę</i>		Miršta Žygimantas Augustas, paskutinis LDK valdovas Jogailaitis	Prasideda ginkluotos katalikų ir hugenotų kovos Prancūzijoje (1572–1598), šv. Baltramiejaus naktis Paryžiuje
1573		Džakomas dela Porta suprojektuoja Romos Jėzaus bažnyčią	Henrikas Valua išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1574	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1576	Augustinas Rotundas įteikia Steponui Batorui Lietuvos kunigaikščių istorijos santrauką		Steponas Batoras išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1586	
1579	Įkuriamas Vilniaus universitetas		Steponas Batoras žygiuoja prieš Maskvą ir susigrąžina Polocką	Susikuria Olandijos valstybė
1580	Polocke įkuriama jėzuitų kolegija	Mišelis de Montenis publikuoja pirmąsias <i>Esé</i> knygas		
1581			Įkuriamas Vyriausiasis Lietuvos Tribunalas	
1582	Motiejus Strijkovskis Karaliaučiuje išleidžia <i>Lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusijos kroniką</i> – pirmąją spausdintą Lietuvos istoriją Jėzuitų kolegija įsteigiama Rygoje		Baigiasi Livonijos karas	
1584	Pradėta statyti pirmoji barokinė Lietuvos šventovė – Šv. Mikalojaus bažnyčia Nesvyžiuje (baigta 1593)	Džordanas Brunas paskelbia veikalą <i>Apie begalybę, visatą ir pasaulius</i>		Miršta Jonas IV Žiaurusis, Maskvos valstybėje prasideda sumaištis, kuri tęsiasi iki Mykolo Romanovo valdymo pradžios
1585	Paulius Oderbornas Vitenberge išleidžia pirmąją Lietuvoje parašytą biografinę apybraižą <i>Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas</i>			
1588	Priimamas Trečiasis Lietuvos Statutas		Lietuva pripažįsta Žygimantą Vazą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, jis ATR valdo iki 1632	Ispanų „Nenugalimos armados“ sutriuškinimas ir Anglijos jūrinės galios suklestėjimas
1590	Jonas Bretkūnas baigia į lietuvių kalbą versti visą Bibliją (liko rankraščių)			
1591	Karaliaučiuje išspausdinamas pirmas lietuviškų pamokslų rinkinys – Jono Bretkūno <i>Postilė</i>			
1592	Jonas Radvanas Vilniuje išleidžia pirmąjį Lietuvos herojinį epą <i>Radviliada</i>			
1595	Mikalojus Daukša Vilniuje išleidžia lietuvišką <i>Katekizmą</i>			
1598				Pasirašomas Nanto ediktas, kuriuo hugenotams suteikiama tikėjimo laisvė (atšauktas 1685)
1599	Mikalojus Daukša Vilniuje išleidžia <i>Postilę su Prkalba į malonųjų skaitytoją</i>			
1600		Viljamas Šekspyras sukuria <i>Hamletą</i>		Džordanas Brunas už ereziją Romoje sudeginamas ant laužo
1601	Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis Braunsberge išleidžia knygą <i>Kelionė į Jeruzalę</i>			
1602			Karalaitis Kazimieras paskelbiamas šventuoju	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1604	Pradedama statyti Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia – pirmoji barokinė Vilniaus šventovė (baigta 1618) Vilniuje išleidžiamas Šventojo Kazimiero teatras			
1605	Laurencijus Bojeris Vilniuje išleidžia herojinę poemą <i>Karolomachija</i>	Migelis de Servantesas išleidžia <i>Don Kichoto I</i> dalį (II d. 1615 m.)	Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė sutriuškina švedus prie Salaspilio (Kirchholmo)	
1606			Bajorų maištas prieš Žygimantą Vazą (1606–1608)	
1607		Pastatyta pirmoji opera – Kludijaus Monteverdžio <i>Orfėjas</i>		Įkurta pirmoji anglų kolonija Amerikos žemyne – Virdžinija
1609		Lope de Vegas paskelbia traktatą <i>Naujas menas komedijoms mūsų laikais kurti</i>	ATR kariuomenė užima Maskvą (1609–1611)	
1610	Petras Skarga publikuoja <i>Pamokslus Seimui</i>			Prancūzijos karaliumi tampa Liudvikas XIII (1610–1643)
1611			ATR kariuomenė iš Maskvos atsiima Smolenską	Gustavas Adolfas tampa Švedijos valdovu (1611–1632)
1613	Mikalojus Kristupas Radvilas Našlaitėlis Amsterdame išspausdina pirmąjį Lietuvoje dailininko Tomo Makovskio nubraižytą LDK žemėlapi, pagal kurį vėliau braižomi Lietuvos žemėlapiai pasaulio atlasuose iki XVIII a. II pusės			Rusijos valdovu išrenkamas Mykolas Romanovas
1616	Įsteigiama jėzuitų kolegija Kražiuose			
1618	Martynas Smigleckis išleidžia logikos vadovėlį			Prasideda Trisdešimties metų karas (1618–1648)
1619	Meletijus Smotrickis Vievyje išleidžia pirmąją <i>Slavų gramatiką</i>			
1620	Konstantinas Sirvydas Vilniuje išleidžia pirmąjį lietuvių kalbos žodyną	Frensis Beikonas paskelbia <i>Naująjį organoną</i> ir <i>Didįjį mokslų atnaujinimą</i>		
1621			Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė mūšyje prie Chotino nugalė turkus Švedai užima Rygą	
1622		Rubensas nutapo <i>Marijos de Mediči istoriją</i>		
1625	Kelne išleidžiamas Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus pirmasis poezijos rinkinys <i>Trys lyrinių eilėraščių knygos</i>		Švedų kariuomenė užima Biržų pilį	Angliją pradeda valdyti Karolis I (1625–1649)
1627	M. K. Sarbievijus baigia rašyti poetikos traktatą <i>Apie aštrų ir šmaikštų stilių</i>			
1628	Amsterdame publikuojami Samuelio Pšipkovskio <i>Samprotavimai apie bažnytinę taiką ir santarvę</i>			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1629	Konstantinas Sirvydas Vilniuje išleidžia pamokslų rinkinio <i>Punktai sakymų I dalį</i> (II d. išleista 1644)			
1630		Rubensas nutapo <i>Taikos palaimos alegoriją</i>		
1632			Vladislovas Vaza išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1648	
1632	Amsterdame išeina ketvirtasis M. K. Sarbievijaus poezijos leidimas, kuriam antraštinį puslapį nupiešė Rubensas	Gallilėjas Galilėjus išleidžia <i>Dialogą apie dvi svarbiausias pasaulio sistemas</i>	Maskva pradeda karą dėl Smolensko. Polianovkos taikos sutartimi (1634) Maskva atsisako pretenzijų į Livoniją, Smolenską pripažįsta Lietuvai	
1635	Vladislovas Vaza Vilniaus Žemutinėje pilyje įsteigia profesionalų operos teatrą	Pedro Kalderonas sukuria dramą <i>Gyvenimas – tai sapnas</i> Kardinolas Rišeljė įkuria Prancūzijos akademiją		
1636	Vilniaus Žemutinėje pilyje pastatyta pirmoji opera – Marko Skakio <i>Elenos pagrobimas</i> Vilniuje baigta statyti Šv. Kazimiero koplyčia			
1637		Renė Dekartas parašo <i>Samprotavimą apie metodą</i> Pastatyta Pjero Kornelio tragikomedija <i>Sidas</i> Pirmasis muzikinis teatras įkuriamas Venecijoje		
1640				Prasideda Anglijos revoliucija, tęsiasi iki 1649
1642		Rembrantas nutapo <i>Nakties sargybą</i>		
1643		Evandželista Toričelis išranda gyvsidabrio barometrą		
1645	Žygimantas Liauksminas Vilniuje išleidžia Retorikos meno taisykles			
1647		Džiovanis Lorencas Berninis sukuria skulptūrų grupę Šv. Teresės regėjimas		
1648			Jonas Kazimieras Vaza išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1668	
1648			Prasideda Bagdono Chmelnickio vadovaujamas kazokų sukilimas, tęsiasi iki 1654	Baigiasi Trisdešimties metų karas
1649	Jėzuitai įsteigia mokyklą Kaune, kuri 1653 tampa kolegija			Anglijos karaliui Karoliui I įvykdoma mirties bausmė
1650	Albertas Vijūkas-Kojalavičius Gdanske išleidžia <i>Lietuvos istorijos I dalį</i> (II d. publikuojama Antverpene 1669) Kazimieras Semenavičius Amsterdame išleidžia <i>Didįjį artilerijos meną</i>			

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1653	Danielius Kleinas Karaliaučiuje išleidžia pirmąją lietuvių kalbos gramatiką Kėdainiuose išleidžiama <i>Knyga nobažnystės krikščioniškos</i>			
1654			Prasideda Maskvos invazija į Lietuvą	
1655			Maskvos ir kazokų kariuomenė pirmą kartą užima LDK sostinę Vilnių Prasideda Švedijos invazija, kuri tęsiasi iki 1660 Kėdainiuose Lietuvos bajorija sudaro uniją su Švedija	
1656		Blezas Paskalis sukuria filosofinius <i>Laiškus provincialui</i> (1656–1657)		Prasideda Švedijos ir Maskvos karas
1660	Samuelis Boguslovas Chilinskis Londone pradeda spausdinti lietuvišką Bibliją, bet darbo nebaigia		Sudaroma Olyvos taikos sutartis tarp ATR ir Švedijos, prasideda 40 metų taikos su Švedija laikotarpis	Anglijoje restauruojama monarchija
1661			Per 1654–1661 karą, marą ir badą Lietuva netenka pusės gyventojų	Prancūziją pradeda valdyti Liudvikas XIV (1661–1715)
1664		Moljeras sukuria komediją <i>Tartiufas</i> , kuri po premjeros uždraudžiama (draudimas atšauktas 1669)		
1666	Danielius Kleinas Karaliaučiuje išleidžia giesmyną <i>Naujos giesmių knygos</i>	Izaokas Niutonas atranda visuotinės traukos dėsnį		
1667	Žygimantas Liauksminas išleidžia vadovėlį <i>Muzikos teorija ir praktika</i>	Džonas Miltonas išleidžia poemą <i>Prarastasis rojus</i>	Sudaroma Andrusavo taika tarp ATR ir Maskvos, kuriai atitenka Kijevas ir dalis Ukrainos Mykolas Kazimieras Pacas tampa LDK didžiuoju etmonu	
1668		Moljeras sukuria komediją <i>Šykštuolis</i>	Valdovas Jonas Kazimieras Vaza atsako sosto	
1669			ATR valdovu išrenkamas Mykolas Kaributas Višnioveckis, valdo iki 1673	
1670		Baruchas Spinoza išleidžia <i>Teologijos ir politikos traktatą</i>		
1673			ATR kariuomenė Chotino mūšyje nugalė turkus. ATR seimas nutarė kas trečią seimą šaukti Lietuvos Gardine	
1674		Nikolas Bualo išleidžia <i>Poezijos meną</i> Žanas Rasinus sukuria tragediją <i>Ifigenija</i>	ATR valdovu išrenkamas Jonas Sobieskis, valdo iki 1696	
1681	Baigta statyti Vilniaus Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia (pradėta 1668)			
1682		Pastatyti barokiniai Versalio rūmai		
1683			Jono Sobieskio vadovaujama kariuomenė įveikia turkus ir apgina Vieną	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1687		Izaokas Niutonas paskelbia <i>Matematinis gamtos filosofijos pagrindus</i>		
1688				Anglijos „šlovingoji revoliucija“ – įsigali konstitucinė monarchija
1689				Petras I tampa Rusijos caru
1690	Motiejus Pretorijus baigia rašyti <i>Prūsijos grožybes, arba Prūsijos teatrą</i>	Džonas Lokas išleidžia veikalą <i>Žmogaus proto apybraiža</i>		
1697			Augustas II Saksas išrenkamas ATR valdovu, valdo 1697–1704 ir 1710–1733	
1700			Valkininkų kautynėse LDK bajorai sumuša Sapiegų kariuomenę	Prasideda Šiaurės karas (1700–1721)
1701	Karaliaučiuje pirmą kartą išleidžiamas Naujasis Testamentas lietuvių kalba		Augustas II Saksas įtraukia Lietuvą ir Lenkiją į Šiaurės karą	Frydrichas I Karaliaučiuje vainikuojamas Prūsijos karaliumi – Prūsija tampa karalyste Prasideda Ispanijos įpėdinystės karas, trukęs iki 1713
1703			Rusijos kariuomenė su Augusto II Sakso pritarimu užima Vilnių ir didelę dalį Lietuvos	
1704		Gotfrydas Vilhelmas Leibnicas paskelbia veikalą <i>Naujos apybraižos apie žmogaus protą</i>	ATR seimas vietoj atstatyto Augusto II Sakso karaliumi išrenka švedų remiamą Stanislovą Leščinskį	
1706	Jonas Šulcas išleidžia į lietuvių kalbą išverstas Ezopo <i>pasakėčias</i> Mykolas Merlinas išleidžia knygą <i>Pagrindinis lietuvių kalbos principas</i> Jokūbas Perkūnas parašo J. Šulco <i>Ezopo pasakėčių įvertinimą – pirmąją recenziją</i>		Augustas II Saksas atsisako sosto, pripažįsta valdovu Stanislovą Leščinskį	
1707				Anglija su Škotija įjungiamos į Jungtinę Karalystę
1709	Stanislovas Antanas Ščiuka išleidžia veikalą <i>Lenkijos užtemimas</i>	B. Kristoforis išranda fortepijoną	Prūsų Lietuvoje nuo maro (1709–1711) miršta pusė gyventojų, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje – trečdalis	Rusijos kariuomenė nugalė Karolio XII vadovaujamą švedų kariuomenę prie Poltavos
1710			Augustas II Saksas, remiamas Rusijos kariuomenės, seimo vėl pripažįstamas ATR valdovu	
1717			„Nebylusis“ ATR seimas	
1718	Karaliaučiaus universitete pradeda veikti Lietuvių kalbos seminaras	G. Farenheitas pagamina gyvsidabrio termometrą		
1719		Danielius Defo išleidžia <i>Robinsoną Kruzą</i>		
1721				Baigiasi Šiaurės karas Petras I pasiskelbia Rusijos imperatoriumi

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1726	Vilniuje įsteigiama vienuolių pijorų mokykla	Džonatanas Sviftas išleidžia <i>Guliverio keliones</i> Antonijus Vivaldis sukuria keturių koncertų ciklą <i>Metų laikai</i>		
1727		Johanas Sebastianas Bachas sukuria <i>Pasiją pagal šv. Matą</i>		
1730		Džeimsas Tomsonas išleidžia poemą <i>Metų laikai</i>		
1732		Volteras išleidžia tragediją <i>Zaira</i>		
1733			Augustas III Saksas išrenkamas ATR valdovu, valdo iki 1763	Prasideda ATR įpėdinystės karas, kuriame Saksonija, Austrija, Rusija kovoja prieš Prancūziją, Ispaniją, Sardiniją, Prūsiją, Bavariją
1735	Karaliaučiuje pirmą kartą išleidžiama visa Biblija lietuvių kalba Vilniuje pradedami spausdinti Jono Pašakauskio rengiami <i>Politiniai kalendoriai</i>			Prasideda Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1739
1740	Jėzuitai Vilniuje įsteigia mokyklą didikų vaikams (nuo 1751 pavadintą Kilmingųjų kolegija). Motiejus Dogelis imasi Vilniaus pijorų mokyklą pertvarkyti į Kilmingųjų kolegiją	Deividas Hjumus išleidžia veikalą <i>Traktatas apie žmogaus prigimtį</i>		Prūsiją pradeda valdyti karalius Frydrichas II, vadinamas Didžiuoju, valdė iki 1786 Austriją pradeda valdyti Marija Teresė, valdė iki 1780
1747	Pilypas Ruigys išleidžia <i>Lietuvių –vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyną</i> bei <i>Lietuvių kalbos kilmės, esmės ir būdo tyrinėjimą</i> , kuriame paskelbia pirmuosius spausdintus lietuvių tautosakos tekstus – tris lietuvių liaudies dainas Pauliaus Frydrichas Ruigys išleidžia veikalą <i>Lietuvių kalbos gramatikos pradmenys</i> Nesvyžiuje įsteigta Riterių akademija – pirmoji aukštoji karo mokykla Lietuvoje			
1748	Vilniaus Baroko architektūrinės mokyklos kūrėjas Jonas Kristupas Glaubicas baigė rekonstruoti Vilniaus Šv. Jono bažnyčią Mykolo Kazimiero Radvilo Žuvelės dvare Nesvyžiuje įsteigiamas teatras (veikė iki 1807), kuriame vaidinamos Pranciškos Uršulės Radvilienės sukurtos dramos (išleistos 1754)	Šarlis Monteskjė išleidžia traktatą <i>Apie įstatymų dvasią</i>		
1751		Denisui Didro vadovaujant pradedama leisti <i>Enciklopedija, arba Aiškinamasis mokslų, menų ir amatų žodynas</i> (1751–1780 išleidžiami 35 tomai)		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1753	Jkuriama Vilniaus universiteto astronomijos observatorija Mykolas Olševskis išleidžia religinių skaitinių knygą <i>Broma atverta ing viečnastj</i> Vilniuje lenkų kalba išleidžiama Voltero drama <i>Zaira</i>			
1755	Antanas Skorulskis Vilniuje išleidžia <i>Filosofijos apybraižas</i> Karaliaučiuje išeina antras lietuviškos Biblijos leidimas			Lisabonoje įvyksta žemės drebėjimas
1756				Prūsijos karalius Frydrichas II užpuola Saksoniją – Europoje kyla Septynerių metų karas (1756–1763)
1758	Motiejus Dogelis išleidžia <i>Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diplomatijos kodekso I dalį</i> (IV d. – 1764, V d. – 1759)			
1759	Vilniuje išleidžiamas lietuvių kalbos vadovėlis (iki 1800 pasirodo apie 20 leidimų)	Volteras išleidžia filosofinį romaną <i>Kandidas, arba Optimizmas</i>		
1760	Vilniuje pradedamas leisti pirmasis LDK laikraštis – <i>Lietuvos pasiuntinys</i> (lenk. <i>Kurier Litewski</i>) ir jo priedai <i>Literatūros žinios</i> bei <i>Užsienio žinios</i> Pranciškus Paprockis Vilniuje išleidžia istorijos ir geografijos vadovėlį <i>Namų žinios apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę su šios tautos istorija</i>			
1762		Žanas Žakas Ruso išleidžia romaną <i>Emilis, arba apie auklėjimą</i>		Kotryna II tampa Rusijos imperatore, valdo iki 1796
1764			Stanislovas Augustas Poniatovskis išrenkamas ATR valdovu, atsisako sosto 1795	
1766	Karolis Virvičius išleidžia <i>Racionaliąją visuotinės istorijos santrauką</i> (I–II d. 1766–1771)			
1767			Radome ATR bajorai sudaro konfederaciją	
1768			Sudaroma prieš karalių ir Rusijos savivalę nukreipta Baro konfederacija Rusija, Prūsija Austrija įsiveržia į ATR	Džeimsas Kukas atranda Australijos žemyną (1768–1771) Prasideda Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1774

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1769	Kazimieras Narbutas išleidžia <i>Logiką, arba Samprotavimo ir sprendimo mokslą</i>	Džeimsas Vatas užpatentuoja garo mašinos išradimą	Paulius Ksaveras Brastauskis įkuria Paulavos Respubliką	
Apie 1770		Johanas Volfgangas Gėtė pradeda rašyti <i>Faustą</i> (I dalis išleista 1808, II dalis – 1832)		
1772		Žanas Žakas Ruso parašo <i>Svarstymus apie Lenkijos valdžią ir apie jos reformų projektą</i> (išleisti 1782)	Pirmasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas	
1773	Įkuriamas Edukacinė komisija, kurios pirmininku išrenkamas Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis			Popiežius panaikina jėzuitų ordiną (vėl atkuriamas 1814)
1774	Adolfas Kamenskis išleidžia <i>Piliečių edukaciją</i> Antanas Tyzenhauzas Gardine įkuria teatrą ir baudžiauninkų vaikų muzikos mokyklą, joje mokoma kalbų, menų, matematikos	Johanas Volfgangas Gėtė parašo <i>Jaunojo Verterio kančias</i> Džošuas Reinoldsas nutapa <i>Jozefo Barečio portretą</i>		
1775	Kristijonas Donelaitis baigia rašyti <i>Metus</i> (1765–1775)			Kyla Šiaurės Amerikos kolonijų karas dėl Nepriklausomybės (1775–1783)
1776		Adamas Smitas paskelbia traktatą <i>Tautų gerovė</i>		Priimama Amerikos Nepriklausomybės deklaracija, sukuriamos Jungtinės Amerikos Valstijos
1778	Slanime įkuriamas <i>Vaikų baleto departamentas</i> (veikė 17 metų), kur baudžiauninkų vaikai mokosi šokio, skaityti, rašyti	Johanas Herderis išleidžia knygą <i>Tautų dainos</i> (1 t. – 1778, 2 t. – 1779), kurioje tarp 162 įvairių tautų dainų paskelbia 8 lietuvių liaudies dainas		
1780	Mykolas Kazimieras Oginskis Slanime pastato modernius, didžiąjai barokinei operai ir baletams atlikti pritaikytus <i>Naujuosius operos namus</i>			Vokietijos imperatoriumi ir Austrijos valdovu tampa Juozapas II, valdo iki 1790
1781		Imanuelis Kantas išleidžia <i>Grynojo proto kritiką</i>		
1782	Pagal Lauryno Gucevičiaus projektą pradedama rekonstruoti Vilniaus katedra, po trejų metų – ir Vilniaus rotušė	Johanas Volfgangas Gėtė sukuria dramą <i>Žvejė</i> , kurioje panaudojo vestuvinę lietuvių liaudies dainą Pradedama dalimis leisti Ž. Ž. Ruso <i>Išpažintis</i> (1782–1789)		
1784		I. Kantas paskelbia straipsnį <i>Atsakymas į klausimą „Kas yra Švietimas?“</i>		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1785	Išleistas Jeronimo Stroinovskio veikalas <i>Prigimtinės, politinės teisės, politinės ekonomijos ir tarptautinės teisės mokslas</i> Vilniuje pradeda veikti pirmas Lietuvoje profesionalus dramos ir muzikinis miesto teatras	Frydrichas Šileris sukuria <i>Odę džiaugsmui</i>		Anglas Edmundas Kartraitas išrado mechaninę verpimo mašiną
1786	Išleistas Pilypo Nerijaus Golianskio veikalas <i>Apie iškalbą ir poeziją</i> Išleista Juozapo Kazimiero Kosakauskio apysaka <i>Kunigas klebonas</i> Išleista Pauliaus Ksavero Brastauskio apysaka <i>Valstietė</i>			
1787		Volfgangas Amadėjus Mocartas sukuria operą <i>Don Žuanas</i>		JAV priimama pirmoji pasaulyje konstitucija Kyla Rusijos karas su Osmanų imperija, tęsiasi iki 1792
1788		Išleistas Imanuelio Kanto etikai skirtas veikalas <i>Praktinio proto kritika</i>	Pradedama dirbti ATR Ketverių metų seimas (1788–1792)	
1789		Išleistas Viljamo Bleiko eilėraščių rinkinys <i>Nežinojimo ir patirties dainos</i>	Išvesta Rusijos kariuomenė Sudaryta valstybės reformų komisija	Paryžiuje paimama Bastilija Priimama Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija Džordžas Vašingtonas išrenkamas pirmuoju JAV Prezidentu
1790		Išleistas Imanuelio Kanto estetikai skirtas veikalas <i>Sprendimo galios kritika</i>		
1791	Gotfrydas Ostermejeris parengia <i>Naująją lietuvių kalbos gramatiką</i> , kurioje pateikia ir eilivimo teorijos dalį		Gegužės 3 d. ATR seimas priima pirmąją konstituciją Europoje	Priimta Prancūzijos konstitucija Paskelbtas JAV Teisių bilis
1792			Rusija užpuola Abiejų Tautų Respubliką Sudaroma Rusijos remiama Targovicos konfederacija	Prancūzija paskelbiama respublika
1793	Vilniaus universitete įkuriama architektūros katedra, kuriai vadovauja Laurynas Gucevičius	Išleistas Imanuelio Kanto veikalas <i>Religija vien tik proto ribose</i>	Antrasis ATR padalijimas, kuriam priverstas pritarti Gardine posėdžiavęs ATR seimas	Liudviko XVI giljotinavimas
1794	Lietuvių ir lenkų kalbomis išleistas Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus gedulinis pamokslas, skirtas žuvusiems sukilėliams atminti	Viljamas Bleikas sukuria graviūrą <i>Pradžių pradžia</i> , kuria iliustruoja savo poemą <i>Europa. Pranašystė</i> Italų fizikas Aleksandras Volta išranda pirmąjį galvaninį (elektros) elementą	Kyla Tado Kosciuškos vadovaujamas nacionalinio sukilimo karas prieš Rusiją, Prūsiją, Austriją Lietuvių Tautos Aukščiausioji Taryba paskelbia Lietuvių tautos sukilimo aktą	
1795		Išleista Frydricho Šilerio knyga <i>Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą</i>	Trečiasis ATR padalijimas Žydams uždraudžiama verstis žemdirbyste Stanislovas Augustas Poniatovskis atsisako sosto	
1796				Rusijos imperatoriumi tampa Pavelas I (1796–1801)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1798		Išleistas bendras Viljamo Vordsvorto ir Samuelio Teiloro Koldridžo poezijos rinkinys <i>Lyrinės baladės</i>	Franciskas Goja sukuria grafikos ciklą <i>Kapričiai</i> (1796–1798) Jozefas Haidnas sukuria oratoriją <i>Pasaulio sukūrimas</i>	Anglų gydytojas Edvardas Dženeris pradeda skiepyti nuo raupų
1799	Stanislovas Bonifacas Jundžilas parašo veikalą <i>Taikomoji botanika</i>			Prancūzijoje į valdžią ateina Napoleonas
1800	Išleina Kristijono Gotlybo Milkaus žodynas ir gramatika. Pratarinė <i>Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynui</i> parašė Imanuelis Kantas	Išleistas Novalio rinkinys <i>Himnai nakčiai</i> Išleistas antrasis Viljamo Vordsvorto <i>Lyrinių baladžių</i> leidimas su pratarne, tapusia anglų romantinės poezijos programiniu tekstu	Įvedamas Rusijoje galiojęs senasis – Julijaus – kalendorius; Užnemunėje lieka galioti Grigaliaus kalendorius	Italų fizikas Aleksandras Volta išranda nuolatinės elektros srovės šaltinį
1801		Frydrichas Šileris parašo dramą <i>Orleano mergelė</i>	Lietuvos gubernija suskirstoma į Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijas, kurias kontroliuoti pavedama Vilniuje įsikūrusiam Lietuvos generalgubernatoriui	Rusijos imperatoriumi tampa Aleksandras I (1801–1825)
1802	Vilniaus miesto teatre pastatoma Volfgango Amadėjaus Mocarto opera <i>Užburtoji fleita</i>	Georgas Frydrichas Grotedefandas iššifruoja Babilono dantiraščius		Johanas Vilhelmas Riteris atranda ultravioletinius spindulius
1803			Vilniaus universitetas pertvarkytas į Vilniaus imperatoriškąjį universitetą	
1804		Frydrichas Šileris sukuria dramą <i>Vilhelmas Telis</i> Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Trečiąją („Herojinę“) simfoniją</i>		Prancūzija paskelbiama imperija, Napoleonas Bonapartas – imperatoriumi Napoleonu I Anglų technikas Ričardas Trevitikas sukonstruoja pirmąjį garvežį Žmonių populiacija pasaulyje išauga iki 1 milijardo
1805		Frydrichas Šileris kuria paskutinę dramą <i>Demetrijus</i> , kurioje vaizduoja ir LDK kanclerį Leoną Sapiegą		Trafalgaro ir Austerlico mūšiai
1806				Prancūzijos–Prūsijos karas Robertas Fultonas sukonstravo garlaivį
1807		Išleistas Džordžo Bairono poezijos rinkinys <i>Laisvos valandos</i> Išleistas Hėgelio veikalas <i>Dvasios fenomenologija</i>	Po Napoleono I pergalės prieš Prūsiją ir Rusiją įkuriama Varšuvos kunigaikštystė, į kurią įeina ir Užnemunė; įvedus Napoleono kodeksą, valstiečiai, nors ir netampa savo valdomos žemės savininkais, gauna asmens laisvę	Tilžės taikos sutartis, pasirašyta Napoleono I ir Aleksandro I, prie sutarties buvo priversta prisidėti Prūsija Varšuvos kunigaikštystės įkūrimas
1808	Varšuvoje išleistas Ksavero Bogušo veikalas <i>Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę</i> (lenkų k.)	Išleista Johano Volfgango Gėtės <i>Fausto I dalis</i> Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Penktąją („Likimo“) simfoniją</i> (1804–1808)		Anglų mokslininkas Džonas Daltonas įrodo, kad medžiagos susideda iš atomų
1809	Karaliaučiuje išleistas Liudviko Rėzos poezijos rinkinys <i>Prutena</i> (l d., vok. k.)	Išleistas Žano Baptisto Lamarko veikalas <i>Zoologijos filosofija</i> , kuriame išdėstyta gyvosios gamtos evoliucijos teorija		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1810	Parašytas Dionizo Poškos literatūrinis laiškas <i>Pas kunigą Ksaverą Bohušą, lietuvių, ir Jokymą Lelewelį, mozūrą</i> Apie 1810–1811 Dionizas Poška sukūrė eilėraščių Mano darželis		Vilniaus universitete įkuriama muzikologijos katedra (pirmoji Europoje) Mykolo Kleopo Oginskio memorandumas Rusijos carui dėl LDK atkūrimo	Simono Bolivarо žygiai Lotynų Amerikoje (tęsiasi iki 1830)
1812	Dionizas Poška išskobtame ažuole Baublyje įrengia senienų muziejų	Išleistas pirmasis Brolių Grimų pasakų rinkinys <i>Vaikų ir namų pasakos</i> (3 t. 1812–1822)	Žygio į Rusiją metu Napoleono I kariuomenė užima Lietuvą Rusijos kariuomenė įveikia Napoleono I kariuomenę, Lietuva atitenka Rusijai	Napoleono I žygis į Rusiją
1813		Išleistas Džeinės Ostin romanai <i>Protas ir jausmai</i>	Caras Aleksandras I Vilniuje pasirašo manifestą apie pergalingą karo su Napoleonu pabaigą	Leipcigo mūšis, kuriame įveikta Napoleono I armija
1814	Išleistas Antano Strazdo poezijos rinkinys <i>Giesmės šviesios ir šventos</i>	Išleista Ernsto Teodoro Amadėjaus Hofmano pasakų knyga <i>Aukso puodas</i>		Kroviniams gabenti imamas naudoti garinis lokomotyvas (sukonstruotas anglų išradėjo Džordžo Stefensono)
1815	Apie 1815–1825 Dionizas Poška sukuria poemą <i>Mužikas žemaičių ir Lietuvos</i> (publikuota 1886 <i>Aušroje</i>)		Vienos kongreso nutarimu iš didžiosios dalies Varšuvos kunigaikštystės žemių, taip pat ir Užnemunės, sudaroma Lenkijos karalystė	Vaterlo kautynės, Napoleono valdymo žlugimas
1816	Vilniuje pradedamas leisti Nenaudėlių draugijos satyrinis laikraštis <i>Gatvės žinios</i> (lenk. <i>Wiadomości Brukowe</i>), leidžiama iki 1822			
1817	Įkuriama Filomatų draugija – Vilniaus universiteto studentų organizacija	Išleista Džordžo Bairono dramatinė poema <i>Manfredas</i> Išleistas Hėgelio veikalas <i>Filosofijos mokslų enciklopedija</i>	Slaptų organizacijų (filaretų, filomanų, šubravcų, masonų) veiklos pradžia	
1818	Išleistas Liudviko Rėzos parengtas pirmasis Kristijono Donelaičio <i>Metų</i> leidimas	Išleistas Merės Šeli romanai <i>Frankenšteinas, arba Naujasis Prometėjas</i>		
1819		Išleistas Arturo Šopenhauerio veikalas <i>Pasaulis kaip valia ir vaizdinys</i> Teodoras Žeriko nutapo <i>Medūzos plaustą</i>	Nuo Lietuvos Vilniaus gubernijos atskiriamas ir prie Kuršo gubernijos prijungiamas siauras Lietuvos pajūrio ruožas – Palangos–Šventosios apylinkės	
1820	Adomas Mickevičius Kaune sukuria <i>Odę jaunystei</i> Filomatai įkuria Filaretų ir Spindulingųjų draugijas	Išleista Aleksandro Puškino poema <i>Ruslanas ir Liudmila</i>		Fabianas fon Belingshauzenas ir Michailas Lazarevas atranda Antarktidą
1821		Išleista Džordžo Bairono misterija <i>Kainas</i>		Prasidėjo Graikų nepriklausomybės karas (iki 1832)
1822	Vilniuje išleista Adomo Mickevičiaus knyga <i>Poezija</i> (I t.) Simonas Daukantas parašo pirmąją Lietuvos istoriją lietuvių kalba <i>Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių</i> (išleista 1929) Kazimieras Kontrimas parengia lietuvių kalbos katedros įsteigimo Vilniaus universitete projektą		Visoje Rusijoje uždraudžiama masonų veikla Vilniuje veikia žemaičių studentų būrelis, kuris pradeda programinį lietuviybės puoselėjimo ir kėlimo į viešąjį visuomenės gyvenimą darbą	Prancūzų fizikas ir matematikas Amperas atranda molekulinis srautus Brazilija tapo nepriklausoma nuo Portugalijos

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1823	Vilniuje išleista Adomo Mickevičiaus knyga <i>Poezija</i> (II t.), kurioje paskelbtos dramos <i>Vėlinės II</i> ir IV dalys ir poetinė apysaka <i>Gražina</i> Simonas Stanevičius parašo odę <i>Šlovė žemaičių</i> , parengia ir išleidžia M. Daukšos <i>Postilės</i> ištraukas su „Prakalba į malonųjį skaitytoją“ Apie 1823 sukurta Silvestro Valiūno romantinė baladė „Birutė“		Mažojoje Lietuvoje leidžiamas pirmasis lietuviškas periodinis leidinys – <i>Nusidavimai Dievo karalystėje</i> Uždraudžiama Filomatų ir Filaretų draugijų veikla	JAV paskelbė Monro doktriną („Amerika – amerikiečiams“)
1824	Janas Čečiotas parašo eilėraščių knygą <i>Giesmelės apie senovės lietuvius</i> (lenkų k.) Liudvikas Rėza rinkinyje <i>Aisopas, arba Pasakos</i> paskelbia Kristijono Donelaičio pasakėčias	Liudvikas van Bethovenas sukuria <i>Devintąją („Džiaugsmo“)</i> simfoniją (1822–1824)		
1825	Išleistas Liudviko Rėzos parengtas lietuvių liaudies dainų rinkinys <i>Dainos, oder litauische Volkslieder</i> , poezijos rinkinys <i>Prutena</i> (II d. vok. k.) Dionizas Poška pradėjo sudarinti trikalbį lenkų–lotynų–lietuvių žodyną (liko nebaigtas)			Dekabristų sukilimas Rusijoje Anglijoje nutiesiama pirmoji pasaulyje geležinkelio linija, skirta keleiviams vežti
1826	Maskvoje išleistas Adomo Mickevičiaus rinkinys <i>Sonetai</i> , kuriame paskelbtas ciklas „Krymo sonetai“	Žozefas Niseforas Njepsas padaro pirmąją fotografiją		
1827		Išleista Henriko Heinės poezijos knyga <i>Dainų knyga</i> Išleista Džakomo Kazanovos memuarų knyga <i>Mano gyvenimo istorija</i> (parašyta 1789–1798)		
1828	Peterburge išleista Adomo Mickevičiaus poema <i>Konradas Valenrodas</i>		Vilniaus universitetas kreipiasi į Rusijos švietimo ministeriją, prašydamas leisti įsteigti universitete lietuvių kalbos katedrą, tačiau prašymas nepatenkinamas	
1829	Išleista Simono Stanevičiaus knyga <i>Šešios pasakos Simono Stanevičės, žemaičio, ir antros šešios Krizo Donelaičio, lietuvininko prūso</i> , parengtas pirmasis Lietuvoje dainų rinkinys <i>Dainos žemaičių</i> (1833 išleistos dainų natos – <i>Pažymės žemaitiškos gaidos, pridėtinos prie Dainų žemaičių</i>), atnaujinta XVIII a. lietuvių kalbos gramatika <i>Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos, arba žemaitiškos</i> Išleista Juliaus Slovackio drama <i>Mindaugas</i> (lenkų k.)	Išleistas pirmasis Honoré de Balzako epopėjos „Žmogiškoji komedija“ romanas <i>Šuanai</i>		Graikai išsivaduoja iš Osmanų imperijos
1830		Išleistas Stendalio romanas <i>Raudona ir juoda</i> Viktoras Hugo parašo pjesę <i>Ernani</i> , laikomą Romantizmo manifestu Eženas Delakrua nutapo paveikslą <i>Laisvė, vedanti liaudį į barikadas</i>	Lietuvos ir Lenkijos sukilimas prieš Rusiją (prieš caro valdžią) (1830–1831)	Revoliucijos Prancūzijoje (Liepos revoliucija), Belgijoje, Italijoje Iš Nyderlandų karalystės išsivadavo Belgija

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1831		Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Paryžiaus katedra</i>		Anglų mokslininkas Michaelis Faradėjus sukuria elektros srovę Pirmasis darbininkų sukilimas Europoje (Lione)
1832	Uždaromas Vilniaus universitetas	Adomas Mickevičius Dresdene parašo <i>Vėlinių</i> III dalį Išleista Johano Volfgango Gėtės <i>Fausto</i> II dalis	Įstaigose įvedama rusų kalba	
1833		Išleistas Aleksandro Puškino eilių romanas <i>Eugenijus Oneginas</i> (dalimis buvo publikuotas 1825–1832)		Paskelbtas vergijos panaikinimas visoje Britų imperijoje Amerikiečių tapytojas ir išradėjas Samuelis Morzė sukonstruoja telegrafo aparatą (patentuotas 1838)
1834	Paryžiuje išleista Adomo Mickevičiaus poema <i>Ponas Tadas</i>	Išleistas Onorės de Balzako romanas <i>Tėvas Gorijo</i>		Oficiali Ispanų inkvizicijos pabaiga
1835	Teodoras Narbutas pradeda leisti <i>Lietuvių tautos istoriją</i> (t. 1–9; baigta leisti 1841)	Suomijoje išleista Elijo Lionroto <i>Kalevala</i>		
1836		Išleistas Čarlzo Dikenso romanas <i>Pomirtiniai Pikviko klubo užrašai</i> Išleistas Aleksandro Puškino romanas <i>Kapitono duktė</i> , pradėdąs rusų realistinės prozos aukso amžių		
1837	Apie 1837 m. Simonas Daukantas baigė rašyti <i>Istoriją žemaitišką</i> (I t. išleistas 1893, II t. – 1897, pavadinimu <i>Lietuvos istorija</i>) Liudvikas Adomas Jucevičius išvertė pirmąją ištrauką iš Adomo Mickevičiaus <i>Vėlinių</i> (ištrauka iš ketvirtosios dalies)			Samuelis Morzė pademonstruoja elektrinį telegrafą
1838		Išleistas Čarlzo Dikenso romanas <i>Oliveris Tvistas</i>		Čartistų judėjimo Didžiojoje Britanijoje pradžia
1839		Luij Dageras išrado praktinį fotografavimo būdą (dagerotipą)	Vilniuje įvykdoma mirties bausmė Jaunosios Lenkijos emisarui Simonui Konarskiui, telkusiam anticarinį pagrindį Lietuvoje	Likviduojama Unitų bažnyčia – unitai prievarta grąžinami rusų Stačiatikių bažnyčiai
1840	Vilniuje išleista pirmoji Juozapo Ignoto Kraševskio herojinio-mitologinio epo <i>Anafielas</i> dalis „Vitolio rauda“ Išleistas Liudviko Adomo Jucevičiaus etnografinis veikalas <i>Žemaitijos bruožai</i> (lenkų k.) Išleista Juozapo Silvestro Dovydaičio didaktinė apysaka <i>Šiaulėniškis senelis</i> (I–III d. 1840–1864)	Išleistas Edgardo Alano Po apsakymų rinkinys <i>Groteskai ir Arabeskos</i> Išleistas Michailo Lermontovo romanas <i>Mūsų laikų herojus</i>	Priimamas valstybinių valstiečių reformos įstatymas (Lenkijos Karalystėje negaliojo), numatęs lažo pakeitimą činčū, valstiečių lokalinės savivaldos įvedimą Lietuvos vardas išbraukiamas iš Vilniaus ir Gardino gubernijų pavadinimų Panaikinamas Lietuvos Statuto galiojimas, Vakarų krašto teismuose įvedama Rusijos teisė	
1841	Juozapas Ignacas Kraševskis Vilniuje pradeda leisti žurnalą <i>Athenaeum</i> (iki 1851)		Vidaus reikalų ministerija leidžia steigti lietuviškas elementarias mokyklėles prie žemaičių vyskupystės bažnyčių, kartu įpareigodama mokyti jose ir rusiškos abėcėlės Sekuliarizuojamos (konfiskuotos) Katalikų bažnyčios žemės (iki 1842)	Narkozės išradimas

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1842	Išleista Liudviko Adomo Jucevičiaus knyga <i>Žemaitijos prisiminimai</i> (lenkų k.)	Išspausdinta Nikolajaus Gogolio apysaka <i>Apsiaustas</i>	Iš 7 Vilniaus gubernijos apskričių sudaroma Kauno gubernija. Prie Vilniaus gubernijos prijungiamos Lydos, Vileikos ir Dysnos apskritys 1842–1844 – Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija perkeliama į Peterburgą	D. Britanijoje uždrausta moterims dirbti kasyklose
1844		Dalimis publikuojamas Aleksandro Diuma romanus <i>Trys muškietininkai</i>		JAV perduodama pirmoji telegrama
1845	Išleista pirmoji lietuvių kultūros istorija – Simono Daukanto veikalas <i>Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių</i>	Išleistas Edgaro Alano Po rinkinys <i>Varnas ir kiti eilėraščiai</i>		
1846	Simonas Daukantas parengė liaudies dainų rinkinį <i>Dainės žemaičių</i> Išleistas Simono Daukanto verstas Fedro pasakėčių rinkinys <i>Pasakos Fedro</i> Išleista Liudviko Adomo Jucevičiaus knyga <i>Lietuva. Jos senovės paminklai, buitis ir papročiai</i> (lenkų k.)		Laurynas Ivinskis pradeda leisti <i>Kalendorių, arba Metskaitlių ūkiškąjį</i> (iki 1878)	
1847	Išleistas Juozapo Ignoto Kraševskio veikalas <i>Lietuva</i> (II d. 1856; lenkų k.) Kanutas Ruseckas nutapo paveikslą <i>Lietuvaitė su verbomis</i>	Išleistas Emilės Brontės romanus <i>Vėtrų kalnas</i> Išleistas Šarlotės Brontės romanus <i>Džeinė Eir</i>	1847–1849 – Vilniuje veikia Lietuvos jaunimo brolybės sąjunga – slapta lenkų–litvinų organizacija, puoselėjusi naujo sukilimo planus	D. Britanijoje priimtas įstatymas dėl dešimties valandų darbo dienos moterims ir vaikams iki 18 metų
1848	Išleistas Motiejaus Valančiaus istoriografinis veikalas <i>Žemaičių vyskupystė</i>	Išleistas Karlo Markso ir Frydricho Engelso <i>Komunistų partijos manifestas</i> Išleistas Aleksandro Diuma (sūnaus) romanus <i>Dama su kamelijomis</i>		Įvesta visuotinė vyrų rinkimų teisė Prancūzijoje ir Šveicarijoje Europoje kyla revoliucijų banga, vadinamasis Tautų pavasaris Prasidėjo Kalifornijos aukso karštligė (truko iki 1855)
1849		Baigtas leisti šešių tomų Ogiusto Konto (Comte) veikalas <i>Pozityviosios filosofijos kursas</i> Estijoje išleidžiama <i>Kalevala</i>		
1850	Motiejus Valančius tampa Žemaičių (Telšių) vyskupu	Išleista Viljamo Vordsvorto knyga <i>Preliudai</i>		
1851	Išleistas Georgo Neselmano <i>Lietuvių kalbos žodynas</i>	Išleistas Hermano Melvilio romanus <i>Mobis Dikas</i> Londone vyksta pirmoji pasaulinė paroda		
1852		Išleistas Harietos Bičer-Stou romanus <i>Dėdės Tomo trobelė</i>		
1853		Pastatyta Džiuzepės Verdžio opera <i>Traviata</i>	Išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokoslės kelionių knyga <i>Iškylos po andainykštes mano apylinkes</i>	Prasidėjo Krymo karas (iki 1856) Išrastas aspirinas
1854	Lvove išleista Vladislovo Sirokoslės poema <i>Margiris</i>	Išleista Henrio Deivido Toro knyga <i>Voldenas, arba Gyvenimas miške</i>	Pirmųjų garlaivių Nemune navigacija Lietuvoje nutiesiama pirmoji telegrafo linija	
1855	Vilniuje įkurta mokslinė humanitarinė draugija Archeologijos komisija	Išleistas Volto Vītmeno poezijos rinkinys <i>Žolės lapai</i>		„Liberalusis atšilimas“ caro valdžios politikoje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1856	Augustas Šleicheris išleidžia pirmąją mokslinę lietuvių kalbos gramatiką		Išleistas pirmasis turistinis vadovas po Vilnių – Adomo Honorijaus Kirkoro <i>Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes</i>	
1857	Antanas Baranauskas parašo <i>Dainų dainelę</i> (publikuota 1883 <i>Aušroje</i>) Vilniuje atidarytas Senienų muziejus	Estijoje pradėtas leisti Frydricho Reinholdo Kroicvaldo <i>Kalevo sūnus</i> (baigta leisti 1861) Išleistas Šarlio Bodlero poezijos rinkinys <i>Blogio gėlės (Piktybės gėlės)</i> Išleistas Gustavo Flobero romanas <i>Madam Bovari</i>	Išleista Liudviko Kondratavičiaus-Vladislovo Sirokomlės kelionių knyga <i>Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą</i> (1857–1860)	Prasideda pirmoji pasaulinė ekonominė krizė Prancūzų mikrobiologas Luji Pasteras duoda pradžią bakteriologijai
1858	Karolina Praniauskaitė išleidžia eilėraščių rinkinį <i>Dainelės</i> (lenkų k.) Motiejus Valančius Vilniuje išleidžia hagiografinės prozos knygą <i>Živatai šventųjų</i>		Vyskupo Motiejus Valančiaus dėka pradėtos steigti blaivybės brolijos (blaivybės sąjūdis Lietuvoje, uždraustas 1864)	Indija tampa D. Britanijos kolonija
1859	Antanas Baranauskas parašo poetas <i>Anykščių šilelis</i> (1858–1859; 1860–1861 išspausdinta Lauryno Ivinskio kalendoriuose <i>Metų skaitlius ūkiniškias</i>), <i>Kelionė Petaburkan</i> (1858–1859) ir <i>Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva</i>	Išleistas Ivano Turgenevo romanas <i>Bajorų gūžta</i> Čarlzas Darvinas išleidžia veikalą <i>Apie rūšių kilmę</i>		Pradedamas kasti Sueco kanalas
1861		Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Pažemintieji ir nuskriaustieji</i> Išleistas vokiečių mokslininko Jahano Jakobo Bachofeno veikalas <i>Motinių teisė</i> , išskėles mintį apie matriarchatą	Carinėje Rusijoje panaikinama baudžiava Patriotinės manifestacijos su Lenkijos ir Lietuvos valstybingumo šūkiomis (kovo-rugpjūčio mėn.)	Prasideda pilietinis karas Jungtinėse Amerikos Valstijose (iki 1865) Įkuriamas Italijos karalystė Luji Pasteras atranda mikrobų
1862		Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Vargdieniai</i>	Per Lietuvą baigtas tiesti geležinkelis, jungęs Peterburgą su Varšuva	
1863		Eduardas Manė nutapo paveikslą <i>Pusryčiai ant žolės</i>	Lietuvos ir Lenkijos sukilimas prieš carinę Rusiją (1863–1864) Vilniaus generalgubernatoriumi paskirtas Michailas Muravjovas	Londone atidaromas pirmasis metro
1864		Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Užrašai iš pogrindžio</i>	Uždrausta lietuviška spauda lotyniškais rašmenimis Muravjovas uždraudžia visas nevaldiškas mokyklas Iš Varnių į Kauną perkeliama Žemaičių (Telšių) vyskupystės kurija	Londone įkurtas <i>Pirmasis Internacionalas</i>
1865		Pradėtas publikuoti Levo Tolstojaus romanas <i>Karas ir taika</i> (baigta publikuoti 1869) Eduardas Manė nutapo <i>Olimpiją</i> Išleista Luiso Kerolio apysaka <i>Alisa stebuklų šalyje</i>	Motiejus Valančius per kunigus imasi atsakomųjų veiksmų prieš rusinimo politiką: ragina liaudį nesiduoti pritraukiamai į stačiatikybę, boikotuoti kirilica parašytas lietuviškas knygas, steigti lietuviškas mokyklas	JAV uždraudžiama vergija
1866		Polis Verlenas išleidžia pirmąjį eilių rinkinį <i>Saturniški eilėraščiai</i> Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Nusikaltimas ir baismė</i>	Veiveriuose įsteigiami pedagoginiai kursai Užnemunės pradžios mokyklų mokytojams ruošti (nuo 1872 – mokytojų seminarija)	Suomijoje prasideda badmetis – paskutinis natūralių priežasčių sukeltas badas Europoje (iki 1868)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1867	Atidaroma Vilniaus viešoji biblioteka 1867–1870 – Motiejaus Valančiaus iniciatyva Rytprūsiuose sukuriama lietuviškos spaudos tradiciniu raidynu leidimo ir nelegalaus jos platinimo Lietuvoje sistema	Išleista Henriko Ibseno drama <i>Peras Giuntas</i> Išleistas Karlo Markso veikalas <i>Kapitalas</i> (I t.)	Iš Varšuvos generalgubernatoriui pavaldžios Augustavo gubernijos šiaurinių apskričių sudaroma Suvalkų gubernija: nuo šiol Užnemunė dažniausiai vadinama Suvalkijos vardu	JAV iš Rusijos nusipirko Aliaską Austrijos–Vengrijos imperijos sukūrimas Alfredas Nobelis išrado dinamitą Meidzi revoliucija Japonijoje
1868	Išleista Motiejaus Valančiaus <i>Vaikų knygelė ir Paaugusių žmonių knygelė</i>	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Idiotas</i> Išleistas Andrėjaus Pumpuro <i>Lačplėsis</i>	Prasideda masinė ekonominė emigracija iš Lietuvos į Jungtines Amerikos Valstijas	
1869	Išleista Motiejaus Valančiaus apysaka <i>Palangos Juzė</i>	Išleista Prospero Merimė apysaka <i>Lokys</i> („Lokis“) Išleistas Polio Verleno rinkinys <i>Galantiškos šventės</i> Išleistas Viktoro Hugo romanas <i>Žmogus, kuris juokiasi</i> Tarptautinė dailės paroda Miunchene. Pirmasis didelis realistų pasiekimas		Dmitrijus Mendelejevas sudaro periodinę cheminių elementų sistemą Atidaromas Sueco kanalas
1870		Henrichas Šlymanas suranda Troją		Italijos suvienijimas Prasidėjo Prancūzijos–Prūsijos karas (iki 1871)
1871	Išleista Konstantino Tiškevičiaus knyga <i>Neris ir jos krantai</i>	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Demonai</i>	1871–1873 – nutiesiamas Liepojos–Romnų geležinkelis	Vokietijos suvienijimas Kancleriu tampa Otas fon Bismarkas Antrasis reichas (iki 1918)
1872	Motiejus Valančius parašo prozos rinkinį <i>Pasakojimas Antano tretininko</i> (išleista 1891)	Išleista Luiso Kerolio apysaka <i>Alisa Veidrožio karalystėje</i> Išleistas Frydricho Nyčės veikalas <i>Tragedijos gimimas iš muzikos dvasios</i> Klodus Mone nutapo paveikslą <i>Įspūdis: saulėtekis</i> (iš šio paveikslo pavadinimo kilo impresionizmo terminas)		Įvyksta pirmosios oficialios tarptautinės futbolo varžybos tarp Škotijos ir Anglijos
1873		Pradedamas publikuoti Levo Tolstojaus romanas <i>Ana Karenina</i> (baigta publikuoti 1877)	Baigiamas tiesti Liepojos–Romnų geležinkelis	Prasideda Ilgoji depresija – pasaulinė ekonomikos krizė, labiausiai palietusi Europą ir JAV (iki 1896)
1874		Paryžiuje surengta pirmoji impresionistų tapybos paroda	Rekrūtų prievolė pakeičiama visuotine karo prievole	
1875	Baigiamas leisti Jono Kazimiero Vilčinskio <i>Vilniaus albumas</i> (pradėtas 1842)	Išleistas Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Jaunuolis</i> Išleistas Žiulio Verno romanas <i>Paslaptingoji sala</i>		
1876		Ogiustas Renuaras nutapo paveikslą <i>Šokiai „Moulin de la Galette“</i>	Įsigalioja 1870 metų Miestų įstatymas Vilniaus ir Kauno gubernijose: miesto dūmą pradedama rinkti ne luominiu, o turto cenzo pagrindu	Vokiečių inžinierius N. Otas sukuria automobilinio variklio prototipą A. G. Belas (JAV) užpatentuoja telefoną
1879	Mažajoje Lietuvoje įkuriama Lietuvių literatūros draugija (veikia iki 1923)	Pradedamas publikuoti Fiodoro Dostojevskio romanas <i>Broliai Karamazovai</i> (baigta publikuoti 1880)		Dvilypė sąjunga Iš Osmanų imperijos išsivadavo Rumunija, Serbija, Juodkalnija (1878)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1880	Išleistas Antano Juškos rinkinio <i>Lietuviškos dainos</i> I tomas (3 t.: 1880–1883)	Ogiustas Rodenas sukuria skulptūrą <i>Mąstytojas</i>		Prasidėjo pirmasis Būry karas (iki 1881)
1881		Išleistas Polio Verleno poezijos rinkinys <i>Branda</i>		Rusijos imperatoriui tampa Aleksandras III
1882	Varšuvoje išleistas Juozapo Ignoto Kraševskio istorinis romanas <i>Kunigas</i> (lenkų k.), turėjęs didelės įtakos lietuvių Romantizmui		Lietuvoje nutiesta pirmoji telefono linija (nuo Kretingos per Plungę iki Rietavo)	Tarp Vokietijos, Austrijos-Vengrijos ir Italijos sudaroma <i>Trilypė sąjunga</i> Tomas Edisonas išranda apšvietimui pritaikytą elektros lemputę
1883	Prūsijoje pradedamas leisti pirmasis lietuviškas Didžiąjai Lietuvai skirtas laikraštis <i>Aušra</i> (ėjo iki 1886)	Publikuotas Antono Čechovo apsakymas <i>Storasis ir plonasis</i>	Nutiesta pirmoji telefono linija Lietuvoje Pagalvės mokestis pakeičiamas žemės mokesčiu	
1885	Tilžėje įkurta Lietuvių kultūros draugija „Birutė“ (veikė iki 1914)	Baigtas publikuoti Frydricho Nyčės veikalas <i>Taip kalbėjo Zaratustra</i> (dalimis publikuotas nuo 1883)		Luji Pasteras išranda skiepus
1886		Išleistas Frydricho Nyčės veikalas <i>Anapus gėrio ir blogio</i> Žanas Moreasas žurnale <i>Figaro</i> išspausdina simbolizmo manifestą	Dėl ideologinių nesutarimų tarp konservatyviai katalikiškai ir liberaliai nusiteikusių inteligentų bei dėl to iškilusių finansinių sunkumų nustojo eiti <i>Aušra</i>	Karlas Bencas ir Gotlybas Daimleris sukuria pirmuosius benzinu varomus automobilius Tomas Edisonas išranda garsą atkuriantį prietaisą – fonografą
1888	Vincas Kudirka įkūrė Varšuvos lietuvių studentų draugiją „Lietuva“	Išleistas Gi de Mopasano romanas <i>Pjeras ir Žanas</i>		
1889	Prūsijoje pradedamas leisti laikraštis <i>Varpas</i> (ėjo iki 1905)	Išleistas Henri Bergsono traktatas <i>Laikas ir laisvoji valia</i>		Prancūzas G. Eifelis sukonstravo aukščiausią Paryžiaus bokštą
1890	Tilžėje pradedamas leisti laikraštis <i>Žemaičių ir Lietuvos apžvalga</i> (ėjo iki 1896)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Badas</i> Išleistas Moriso Meterlinko simbolistinės pjesės <i>Nekviestoji viešnia</i> ir <i>Aklieji</i>	1890–1914 – masinės lietuvių migracijos į JAV, Rusijos imperijos miestus metas	Pirmasis dangoraižis Čikagoje
1891				Džeimsas Neismitas išrado krepšinį
1892		Išleistas Oskaro Vaildo romanas <i>Doriano Grėjaus portretas</i> Išleistas Artūro Konano Doilio novelių ciklas <i>Šerloko Holmsa nuotykių</i>	Oginskių dvare Rietave pastatyta pirmoji Lietuvoje elektrinė	
1893		Edvardas Munkas nutapo paveikslą <i>Šauksmas</i>	Kražių skerdynės. Caro valdžia brutaliai susidoroja su žmonėmis, pasipriešinusiais valdžios ketinimui uždaryti Kražių vienuolyno bažnyčią	Naujojoje Zelandijoje moterims pirmą kartą pasaulyje suteikta visuotinė balsavimo teisė
1894	Išleistas Antano Vienažindžio poezijos rinkinys <i>Dainos lietuvininko Žemaičiuose</i> <i>Varpe</i> išspausdinta Džordžo Bairono misterija <i>Kainas</i> (vertė Vincas Kudirka)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Panas</i> Išleistas kolektyvinis rinkinys <i>Rusų simbolistai</i> (su Valerijaus Briusovo įvadu)		Rusijos imperatoriui tampa Nikolajus II Tomas Alva Edisonas išranda kinematoskopą ir nufilmuoja pirmuosius filmus

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1895	Tilžėje išleistas Maironio poezijos rinkinys <i>Pavasario balsai</i> , poema <i>Tarp skausmų į garbę</i> ir operos libretas <i>Kamė išganymas?</i> Tilžėje išleista Vilkutaičio-Keturakio komedija <i>Amerika pirtyje</i> Varpe išleista Vinco Kudirkos satyra <i>Viršinininkai</i> Išleistas Žemaitės apsakymas <i>Rudens vakaras</i> Įsteigta Tilžės lietuvių giedotojų draugija (veikė iki 1935)	Paryžiuje, Grand cafe kavinės rūsyje, parodytas pirmasis viešas kino seansas		Guljemas Markonis užpatentuoja bevielį radijo ryšį Vokiečių fizikas Vilhelmas Konradas Rentgenas atranda spindulius, vėliau pavadintus jo vardu
1896	Varpe publikuota Vinco Kudirkos satyra <i>Lietuvos tilto atsiminimai</i> Tilžėje pradėtas leisti laikraštis <i>Tėvynės sargas</i> (ėjo iki 1904)	Išleistas Henriko Senkevičiaus romanas <i>Quo vadis</i> Išleista Antono Čechovo drama <i>Žuvėdra</i>	Įkuriama Lietuvos socialdemokratų partija – pirmoji politinė partija Lietuvoje Paryžiuje įsisteigia lietuvių draugija <i>Želmuo</i> Lietuvoje užregistruotas pirmasis automobilis	Atėnuose įvyksta pirmosios modernios olimpinės žaidynės
1897	Varpe publikuota Vinco Kudirkos satyra <i>Cenzūros klausimas</i> Varpe publikuota Adomo Asnyko drama <i>Kęstutis</i> (vertė Vincas Kudirka) Lietuvoje (Vilniuje) įvyko pirmasis viešas kino seansas	Išleistas Herberto Georgo Velso fantastinis romanas <i>Nematomas žmogus</i>	Atšaukiamas draudimas statyti naujas katalikų bažnyčias	
1898	Varpe išspausdinta Vinco Kudirkos <i>Tautiška giesmė</i> , teorinis traktatas <i>Tiesos eilėms rašyti</i> , satyra <i>Vilkai</i> Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas rinkinys <i>Lietuviškos pasakos</i> (II t. – 1902)	Išleistas Knuto Hamsuno romanas <i>Viktorija</i> Išleistas Herberto Velso fantastinis romanas <i>Pasaulių karas</i> Išleistas Antono Čechovo apsakymas <i>Žmogus futliare</i>		Marija ir Pjeras Kiuri nustato radioaktyviuosius elementus – radį ir polonį
1899	Išleistas Žemaitės apsakymų rinkinys <i>Paveikslai</i> (I ir II d.) Išleistas Vinco Kudirkos eilėraščių rinkinys <i>Laisvos valandos</i> Varpe išspausdintas Adomo Mickevičiaus dramos <i>Vėlinės</i> III d. trijų scenų vertimas (vertė Vincas Kudirka) Lietuvoje (Palangoje) lietuvių kalba viešai suvaidintas pirmasis spektaklis „Amerika pirtyje“	Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Sapnų aiškinimas</i> Edgaras Dega nutapo paveikslą <i>Žydrosios šokėjos</i>		Prasidėjo Antrasis Būrų karas (iki 1902)
1900	Išleista Žemaitės knyga <i>Paveikslai</i> (III d.) Išleistas Adomo Mickevičiaus <i>Vėlinių</i> III dalies pirmos, antros ir septintos scenos vertimas (vertė Vincas Kudirka) Varpe publikuota Juliaus Slovackio drama <i>Mindaugis</i> (vertė Vincas Kudirka) Tilžėje pradėdamas leisti laikraštis <i>Žinyčia</i> (ėjo iki 1902)	Išleistas Teodoro Draizerio romanas <i>Sesuo Keri</i> Išleistas Lymano Franko Baumo romanas vaikams <i>Ozo šalies stebukladarys</i> Anglų archeologas Artūras Džonas Evansas Kretos saloje atidengia vadinamąją Mino civilizaciją, klestėjusią 2600–1100 m. pr. Kr. Paryžiuje vyksta Pasaulinė paroda	Lietuvos ekspozicija Pasaulinėje parodoje Paryžiuje, kur parodyta lietuvių etnografinė buitis ir spauda Išspausdintas lietuviškas žemėlapis	Įkuriama Anglijos leiboristų partija
1901	Mikalojus Konstantinas Čiurlionis sukūrė simfoninę poemą <i>Miške</i> (1900–1901) Tilžėje išleista Jono Jablonskio <i>Lietuviškos kalbos gramatika</i>	Paskirtos pirmosios Nobelio premijos		

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1902	Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas dainų rinkinys <i>Ožkabalių dainos</i>	Išleista Rainerio Marijos Rilke's poezijos knyga <i>Vaizdų knyga</i>	Įkurta Lietuvių demokratų partija (LDP), puoselėjanti nepriklausomos Lietuvos valstybės etnografinės ribose idealą	Australijoje moterims suteikta visuotinė balsavimo teisė
1903	Išleistas Jono Basanavičiaus sudarytas pasakojamosios tautosakos rinkinys <i>Iš gyvenimo vėlių bei velnių ir Lietuviškos pasakos įvairios</i> Išleista Šatrijos Raganos apysaka <i>Viktutė</i> Čiurlionis nutapo ciklą <i>Laidotuvių simfonija</i>	Išleista Antono Čechovo drama <i>Vyšnių sodas</i> Išleistas Levo Šestovo traktatas <i>Dostojevskis ir Nyčė</i> Tarptautinė Georgo Melieso filmo <i>Kelionė į Mėnulį</i> sėkmė		Vilberis ir Orvilis Raitai pakyla pirmuoju lėktuvu
1904	Išleistas Vinco Pietario romanas <i>Algimantas</i> Išleista Maironio poema <i>Nuo Birutės kalno</i> (lenkų k.) Vilniuje pradedamas leisti pirmasis lietuvių dienraštis <i>Vilniaus žinios</i> (ėjo iki 1909)	Išleistas Luidžio Pirandelo romanas <i>Velionis Matija Paskalis</i> Išleistas Džeko Londono romanas <i>Jūrų vilkas</i>	Spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimas (gegužės 7 d.)	Prasidėjo Rusijos–Japonijos karas (baigėsi 1905)
1905	Išleistas atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas	Išleistas vienas žymiausių simbolizmo kūrinių – Moriso Meterlino pjesė <i>Mėlynoji paukštė</i>	Didysis Vilniaus Seimas (gruodžio 4–5 d.) Gegužės 14 d. caras pasirašo įsaką, kuriuo leidžiama Vakarų gubernijų mokyklose mokytį lietuvių ir lenkų kalbų	Prasidėjo Rusijos revoliucija (tęsėsi iki 1907) Albertas Einšteinas paskelbė reliatyvumo teoriją
1906	Išleisti Jono Biliūno apsakymų rinkiniai <i>Įvairūs apsakymėliai</i> ir <i>Lazda. Ubagas. Svečiai. Brisiaus galas</i> Vilniuje įvyko pirmosios lietuviškos operos <i>Birutė</i> premjera Vilniuje atidaryta pirmoji lietuvių dailės paroda	Išleistas Džeko Londono romanas <i>Baltoji iltis</i> Išleistas Aptono Sinklerio romanas <i>Džiunglės</i>	Kovo 17 d. caras pasirašo įsaką, leidžiantį kurti profesines sąjungas ir draugijas	Sušauktas Rusijos parlamentas – Dūma Pradėta Piotro Stolypino reforma
1907	Išspausdinta Jono Biliūno <i>Liūdna pasaka</i> Išleista Maironio poema <i>Jaunoji Lietuva</i> Išleistas pirmasis lietuvių literatūros almanachas <i>Gabija</i> Vincas Krėvė pradeda rašyti veikalą <i>Dangaus ir žemės sūnūs</i> (išsp. 1949, 1961)	Išleistas Maksimo Gorkio romanas <i>Motina</i> Išleistas Henri Bergsono veikalas <i>Kūrybinė evoliucija</i> Pablo Pikasas nutapo paveikslą <i>Avinjono merginos</i> , laikomą viena iš pirmųjų kubistinių kompozicijų	Įvyko Pirmasis Lietuvos moterų suvažiavimas Kaune Įkurtos Lietuvių mokslo draugija, Lietuvių dailės draugija, įvairios lietuvių švietimo draugijos Lietuvių mokslo draugija pradėjo leisti mokslo leidinių seriją <i>Lietuvių tauta</i> (ėjo iki 1936) Vilniuje pradėtas leisti visuomenės, politikos ir kultūros laikraštis <i>Viltis</i> (ėjo iki 1915)	Anglijos–Rusijos kompromisas Susiformuoja Antantės blokas (Trilypė santarvė)
1908	Kazimieras Būga išleidžia veikalą <i>Aistiški studijai</i>	Pirmą kartą išleistas Frydricho Nyčės esė rinkinys <i>Ecce Homo</i>	Įsteigiama Lietuvių katalikų moterų draugija	Iš Osmanų imperijos išsivadavo Bulgarija
1909	Išleista Maironio poema <i>Raseinių Magdė</i> Išspausdintas Vinco Krėvės apsakymas <i>Bobulės vargai</i> , padavimas <i>Milžinkapis</i>	Išleistas Džeko Londono romanas <i>Martinus Idenas</i> Filipas Tomazas Marinėtis paskelbė pirmąjį futurizmo manifestą	Įsteigtos <i>Lietuvos žinios</i>	
1910	Išleistas Vinco Krėvės <i>Šarūnas</i> Išleidžiama Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės eseistikos knyga <i>Lietuvoje</i>	Išleistas Rainerio Marijos Rilke's romanas <i>Maltės Lauridso Brigės užrašai</i> Vasilijus Kandinskis nuleija pirmąją abstrakčią akvarelę	Lietuvių šviesuomenė pradėjo projektuoti <i>Lietuviškos enciklopedijos</i> leidimo idėją, kuri buvo įgyvendinta tik tarpukario metais Kaune įrengta pirmoji radijo stotis Lietuvoje	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1911	Išleista Vinco Krėvės drama <i>Šarūnas</i> Kazimieras Būga paskelbia studiją <i>Apie lietuvių asmens vardus</i> Išleistas Jurgio Baltrušaičio poezijos rinkinys <i>Žemės laiptai</i> (rusų k.)	Išleista Nikolajaus Berdiajevo knyga <i>Laisvės filosofija</i> Nikolajaus Gumilovo pastangomis rusų akmeistai įkuria „Poetų cechą“	Mirė Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, gimė Česlovas Milošas (Czesław Miłosz)	Roaldas Amundsenas su bendrakeleiviais pirmasis pasiekė Pietų ašigali Nuverčiamas paskutinis Kinijos imperatorius
1912	Išleista Vinco Krėvės knyga <i>Dainavos šalies senų žmonių padavimai</i> Išleistas Julijono Lindės-Dobilo romanas <i>Blūdas</i>	Išleistas psichologo Alfredo Adlerio traktatas <i>Apie neurotišką charakterį</i> Vokietijoje susikuria dailininkų ekspresionistų grupė <i>Mėlynasis raitelis</i>	Panaikinama Vilniaus generalgubernatoriaus institucija	Balkanų karai (iki 1913)
1913	Išleistas trečiasis papildytas ir atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas JAV Išleistas Igno Šeiniaus romanas <i>Kuprelis</i> Pradėtas leisti pirmasis lietuvių literatūros ir dailės žurnalas <i>Vaivorykštė</i> (ėjo iki 1914)	Išleistas pirmasis Marselio Prusto 7 romanų ciklo „Prarasto laiko beieškant“ romanas <i>Svano pusėje</i> (paskutinė dalis – 1927) Ekranuose pasirodo vienas populiariausių ankstyvųjų kino serialų – Lujji Fejado (Louis Feuillade) <i>Fantomas</i>	Įsikuria katalikiška Vilniaus gubernijos lietuvių švietimo draugija <i>Rytas</i>	Iš Osmanų imperijos išsivadavo Albanija
1914	Išspausdinamas Vaižganto apsakymas <i>Rimai ir Nerimai</i> Pradėtas leisti žurnalas <i>Aušrinė</i>	Džeimso Džoiso apsakymų rinkinys <i>Dubliniečiai</i> Pradeda filmuotis varjetė aktorius Čarlis Čaplinas Džovanis Pastronis sukuria filmą <i>Kabirija</i> – visų didžiųjų kino reginių prototipą	Lietuva tampa pafrontės zona Įsikuria Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti – labdaros organizacija, tapusi politiniu bei kultūriniu lietuvių visuomenės centru	Prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas (tęsėsi iki 1918) JAV įsikuria kino studijos „Paramount Pictures“ ir „Fox Films“
1915	Išleina literatūros almanachas <i>Pirmasai baras</i>	Išleista Franco Kafkos apysaka <i>Metamorfozė</i> Deividas Grifitas sukuria filmą <i>Tautos gimimas</i>	Okupuotoje teritorijoje 1915 m. rugsėjo 4 d. Vokietija įkūrė administracinį vienetą Oberostą, kurio teritorija priminė LDK erdvę Abiejų Tautų Respublikos žlugimo išvakarėse 1795 m.	Armėnų genocido Turkijoje pradžia (iki 1923) Italija įsitraukia į karą Antantės pusėje
1916	Vincas Krėvė parašo <i>Skirgailą</i> (rusų k.)	Išleistas Džeimso Džoiso romanas <i>Jauno menininko portretas</i> Išleistas Karlo Gustavo Jungo traktatas <i>Pasąmonės psichologija</i> (parašytas 1912)	Lietuvių konferencijos Berne ir Lozanoje	Verdeno mūšis
1917		Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Psichoanalizės įvadas. Paskaitos</i> Juariche Tristanas Tsara ir draugai išleidžia pirmąjį <i>Dada</i> žurnalą su manifestu	Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18–22 d. surengta lietuvių tautos atstovų konferencija, kurioje buvo deklaruotas Lietuvos atsiskyrimas nuo Rusijos ir savarankiškos valstybės kūrimas Gruodžio 11 d. deklaracija	JAV paskelbė karą Vokietijai Rusijoje prasideda pilietinis karas. Bolševikai užgrobia valdžią. Spalio revoliucija
1918	Vilniuje išleidžiamos dvi pirmosios Vaižganto <i>Pragiedrulių</i> dalys Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė Voroneže išleidžia <i>Lietuvių literatūros istorijos konspektą</i>	Išleistas Osvaldo Špenglerio veikalas <i>Europos saulėlydis</i> JAV pradėtos teikti Pulicerio premijos	Vasario 16 d. paskelbiama Lietuvos nepriklausomybė Lapkričio 11 d. suformuotas pirmasis Lietuvos ministrų kabinetas (vadovaujamas prof. Augustino Voldemaro)	Ispaniškojo gripo pandemija (per pusmetį mirė daugiau kaip 25 milijonai žmonių; tai maždaug tris kartus daugiau nei buvo Pirmojo pasaulinio karo aukų) Pilietinis karas Rusijoje (iki 1921)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1919	Kaune įkurtas Tautos teatras	Išleistas Somerseto Moemo romanas <i>Mėnulis ir skatikas</i> Abelio Ganco antikarinis filmas <i>Aš kaltinu</i>	Antanas Smetona išrenkamas Lietuvos prezidentu Moterims suteikta teisė balsuoti (moterys pirmą kartą balsavo 1920) Lietuvos kovos su bermontininkais Lietuvos–Lenkijos konfliktas	Pasirašyta Versalio taikos sutartis (birželio 28 d.), kuria galutinai užbaigtas Pirmasis pasaulinis karas Paryžiaus taikos konferencijoje įkuriamas Tautų Sąjunga Veimaro respublikos pradžia (iki 1933)
1920	Išleistas atnaujintas Maironio <i>Pavasario balsų</i> leidimas Išleistas Kazio Binkio poezijos rinkinys <i>Eilėraščiai</i> Pradėtas leisti literatūros ir kritikos žurnalas <i>Skaitymai</i> (ėjo iki 1923) Įkurtas pirmasis profesionalus lietuvių teatras – Dramos vaidykla	Išleista Džono Golsvorčio trilogija <i>Forsaitų saga</i> Roberto Vaino filmu <i>Daktaro Kaligario kabinetas</i> prasideda vokiečių kino ekspresionizmas	Suvalkų sutartis su Lenkija (spalio 7 d.) Vilnių ir Vilniaus kraštą užėmė Lenkijos kariuomenės generolo Liucijano Želigovskio vadovaujami daliniai Sovietų Rusija pripažino Lietuvos nepriklausomybę Lietuvoje įvyko pirmieji visuotiniai, lygūs, slapti ir tiesioginiai rinkimai į tautos atstovybę – Lietuvos steigiamąjį seimą Išrinktas Steigiamasis Seimas (iki 1922)	
1921	Išspausdinta Vaižganto apysaka <i>Dėdės ir dėdienės</i> Žemaitė parašo <i>Autobiografiją</i>	Išėjo Luidži Pirandelo pjesė <i>Šeši personažai ieško autoriaus</i> Išleistas Karlo Gustavo Jungo veikalas <i>Psichologiniai tipai</i>	Lietuva priimta į Tautų Sąjungą	NEP'o pradžia Rusijoje (iki 1929)
1922	Išleista Šatrijos Raganos apysaka <i>Senamė dvare</i> Išspausdintas avangardistinės kūrybos manifestas „Keturių vėjų pranašas“ Vilniuje išleista Vinco Krėvės drama <i>Skirgaila</i> (rusų k.) Kaune įkurtas Lietuvos universitetas (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) Kaune įkurtas pirmasis valstybinis teatras <i>Valstybės teatras</i>	Išleistas vienas garsiausių XX a. romanų Džeimso Džoiso <i>Ulisas</i> Išleista viena garsiausių XX a. poečių Tomo Sternso Elioto <i>Bevaisė žemė</i> Jaroslavas Hašekas rašo <i>Šauniojo kareivio Šveiko nuotykius pasauliniame kare</i> (knyga liko nebaigta) Pirmą kartą kino ekrane Frydricho Vilhelmo Murnau filme <i>Nosferatu</i> pasirodo personažas vampyras	Lenkijos seimas įjungia Vidurio Lietuvą į Lenkiją Prezidentu išrenkamas Antanas Stulginskis Priimta nuolatinė Lietuvos Konstitucija, kuri įteisino Lietuvoje demokratinę respubliką Lietuvos konstituciją įteisino visuotinį privalomą pradinį mokymą (įgyvendinta iki 1931) Priimtas Žemės reformos įstatymas (žemės gavo apie 65 000 Lietuvos bežemių ir mažžemių) Priimtas Piniginio vieneto įstatymas, litas tampa Lietuvos piniginiu vienetu	SSRS įkūrimas Italijoje į valdžią ateina fašistai ir B. Musolinis
1923	Išleistas Kazio Binkio poezijos rinkinys <i>100 pavasarių</i> Pradėtas leisti simbolistinės pakraipos literatūros, meno ir kritikos žurnalas <i>Gairės</i> (red. Kazys Puida)	Išleista Nikolajaus Berdiajevo knyga <i>Istorijos prasmė</i> Išleistas Ernsto Kasirerio veikalas <i>Simbolinių formų filosofija</i> I dalis (visos trys dalys baigtos leisti 1929) Išleistas Zigmundo Froido veikalas <i>Ego ir Id</i>	Klaipėdos krašto sukilimas. Prie Lietuvos prijungtas Klaipėdos kraštas Visuotinis Lietuvos gyventojų surašymas	Alaus pučas. Vokietijos nacionalsocialistinės darbininkų partijos nesėkmingas mėginimas užimti valdžią
1924	Kaune Valstybės teatre pastatyta Vinco Krėvės drama <i>Skirgaila</i> (rež. Borisas Dauguvietis) Pradėtas leisti kultūros žurnalas <i>Židinys</i> (ėjo iki 1940)	Išleistas Tomo Mano romanas <i>Užburtas kalnas</i> Andrė Bretonas publikuoja siurrealizmo manifestą	Lietuvos sportininkai pirmą sykį dalyvauja Vasaros olimpinėse žaidynėse Lietuvoje pirmą kartą surengta Dainų šventė	Prancūzijoje įvyksta pirmosios Žiemos olimpinės žaidynės

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1924	Išleistas pirmasis žurnalo <i>Keturi vėjai</i> numeris (ėjo iki 1928) Pradėtas leisti kultūros žurnalas <i>Židinys</i> (ėjo iki 1940) Išleistas Oskaro Milašiaus filosofinis traktatas „ <i>Ars Magna</i> “	Išleistas Tomo Mano romanas <i>Užburtas kalnas</i> André Bretonas publikuoja siurrealizmo manifestą	Paryžiuje pasirašoma konvencija dėl Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai Lietuvoje pirmą kartą surengta Dainų šventė	Vladimiro Lenino mirtis Stalino diktatūros pradžia (iki 1953) Danijoje moteris tapo ministrų kabineto nare
1925	Vincas Mykolaitis-Putinas sukuria dramą <i>Žiedas ir moteris</i> Kaune atidaryta Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslų galerija Holivude nufilmuotas vaidybinis filmas „ <i>Naktis Lietuvoje</i> “ iš knygnešių gyvenimo (rež. Pranas Valuskis)	Išleistas Franco Kafkos romanas <i>Procesas</i> Išleistas Žano Kokto pjesės <i>Karalius Oidipas, Orfėjas</i> Sergejaus Eizenšteino filmas „ <i>Šarvuotis, Potiomkinas</i> “ Čarlo Čaplino filmas <i>Aukso karštligė</i>	Vilniuje įkurtas JIVO (Žydų mokslo institutas) greit tapo stambiausia pasaulyje žydų mokslo įstaiga, jidiš mokslo centru	Lakarno paktas (Vokietija pripažįsta savo vakarines sienas)
1926	Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas <i>Kultūros filosofijos metmens</i> Moišė Kulbakas sukuria poemą <i>Vilnius</i> Petras Vaičiūnas sukuria komediją <i>Patriotai</i> Išleistas Oskaro Milašiaus filosofinis traktatas <i>Slėpiniai</i>	Išleistas Franco Kafkos romanas <i>Pilis</i> Išleistas Aleno Aleksanderio Milno <i>Mikė Pūkuotukas</i>	Lietuvos Respublikos prezidentu išrinktas Kazys Grinius Gruodžio 17 d. valstybės perversmas. Prasideda autoritarinis Antano Smetonos valdymas (iki 1940) Pradedamos transliuoti Kauno radiofono laidos	Suomijoje moteris tapo ministrų kabineto nare (poste išsilaiškė 20 metų)
1927	Išleistas Vinco Mykaloičio-Putinno poezijos rinkinys <i>Tarp dviejų aušrų</i> Išleistas pirmasis Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Anksti rytą</i> Išleistas Petro Tarulio novelių rinkinys <i>Mėlynos kelnės</i> Išėjo literatūros almanachas <i>Gubos</i>	Išleistas Hermano Hesės romanas <i>Stepių vilkas</i> Išleistas Martino Heidegerio veikalas <i>Būtis ir laikas</i> Išleistas psichologo Alfredo Adlerio veikalas <i>Žmonių pažinimas</i> Pirmasis Alfredo Hičkoko filmas „Nuomininkas“	1927 m. balandžio 12 d. Prezidentas Antanas Smetona paleido seimą (naujas seimas išrinktas 1936)	Fašistinėje Italijoje įteisinta korporacinė santvarka Charlesas Lindbergas lėktuvu perskrenda Atlanto vandenyną Pirmoji Kino akademijos apdovanojimų (būsimųjų „Oskarų“) ceremonija
1928	Išleistas Jurgio Savickio novelių rinkinys <i>Ties aukštu sostu</i> Išleistas Antano Miškinio poezijos rinkinys <i>Balta paukštė</i> Išleista Jurgio Savickio kelionių apybraiža <i>Atostogos</i> Kino filmas „Kareivis – Lietuvos gynėjas“ (operatorius Feognijus Dunajevus, statytojas Vladas Braziulevičius)	Išleistas Boriso Pasternako poezijos ciklas <i>Pradžios metas</i> Michailas Bulgakovas pradeda rašyti romaną <i>Meistras ir Margarita</i> (cenzūruota romano versija publikuota tik 1966–1967) Pirmasis garsinis filmas „Džiazo dainininkas“ (rež. Alanas Kroslandas)	Priimta nauja Konstitucija, kuri prezidentui suteikė plačius įgaliojimus Kaune atidarytas didžiausias 800 vietų kino teatras „Metropolitain“	Aleksandras Flemingas atrado peniciliną Pirmoji vieša televizijos transliacija
1929	Išleista Vaižganto apysaka <i>Išgama</i> ir romanas <i>Šeimos vėžiai</i> Pradėtas leisti literatūros žurnalas <i>Pjūvis</i> (orig. <i>Piūvis</i> ,ėjo iki 1930) Kaune Valstybės teatre pastatytas Vinco Krėvės <i>Šarūnas</i> (rež. Andrius Oleka-Žilinskas)	Išleistas Ericho Marijos Remarko romanas <i>Vakarų fronto nieko naujo</i> Išleistas Viljamo Folknerio romanas <i>Triukšmas ir įniršis</i> Išleistas Ernesto Hemingvėjaus romanas <i>Atsisveikinimas su ginklais</i> Pirmasis Luiso Buniuelio filmas „ <i>Andalūzijos šuo</i> “ (kartu su Salvadoru Dali) – kino siurrealizmo manifestas	Atentatas prieš tuometinį premjerą Augustiną Voldeмарą Pradėjo veikti centralizuotas Kauno miesto vandentiekis (projektas pradėtas įgyvendinti 1927) Kaune uždaryta „konkė“ – arklių traukiamas tramvajus	Didžioji depresija – pasaulinė ekonominė krizė (tęsėsi iki 1933) Masinės kolektyvizacijos pradžia SSRS
1930	Išleistas Petro Cvirkos apsakymų rinkinys <i>Saulėlydis Nykos valsčiuje</i> Pradėtas leisti kairiosios orientacijos rašytojų žurnalas <i>Trečias frontas</i> (ėjo iki 1931) Išleidžiamas literatūros almanachas <i>Granitas</i>	Išleista Roberto Miuzilio romano <i>Žmogus be savybių</i> pirmoji dalis (antroji 1932) Jozefas Sternbergas filme „ <i>Žydrasis angelas</i> “ pradeda Marlenos Ditrich mitą	Vytauto Didžiojo metai Įvestas privalomas pradinis mokymas Pradėjo veikti Petrašiūnų šiluminė elektrinė, kuri tapo pagrindine elektros energijos tiekėja Kauno miestui	SSRS įsteigiamas GULAC'as – Vyriausioji pataisos darbų lagerių valdyba Išrandama televizija

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1931	Pradėtas leisti savaitinis kultūros žurnalas <i>Naujoji Romuva</i> (ėjo iki 1940, atnaujintas – 1994) Kino komedija „Onytė ir Jonelis, arba Neljšk, kur nereikia“ (rež. Feognijus Dunajevas) Jurgis Savickis išleidžia albumą <i>Lietuvos menas</i> (švedų k.)	Išleistas Iljos Ilfo ir Jevgenijaus Petrovo satyrinis romanas <i>Aukso veršis</i> Južinas O'Nilas parašo tragediją <i>Elektrai skirta gedėti</i> Išleistas Migelio de Unamuno traktatas <i>Krikščionybės agonija</i>	Pradėta leisti Lietuvos enciklopedija (baigta 1966 m. Bostone, 37 tomai) Siekiant pagerinti susisiekimą, pastatytas Žaliakalnio funikulierius (keltuvai)	Japonijos agresyvios politikos prieš Kiniją pradžia Niujorke (JAV) oficialiai atidarytas aukščiausias pasaulio pastatas – 102 aukštų „Empire State Building“
1932	Išleistas Vinco Mykolaičio-Putino romanas <i>Altorių šešėly</i> (I ir II d., III d. – 1933) Išleista Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos knyga <i>Eilėraščiai</i> Išleista Antano Vaičiulaičio knyga <i>Vidudienis kaimo smuklėj</i> Išleistas Stasio Šalkauskio veikalas <i>Visuomeninis auklėjimas</i> Išleista Balio Sruogos drama <i>Milžino paunksmė</i> Kaune susikūrė modernistinių dailininkų grupė „Ars“	Išleistas Michailo Šolochovo romanas <i>Pakelta velėna</i> Išleistas Viljamo Folknerio romanas <i>Rugpjūčio šviesa</i> Žanas Kokto filmas „Poeto kraujas“	Kaune atidaryti Centrinio pašto rūmai Kaune Valstybės teatre sukurtas spektaklis – Viljamo Šekspyro <i>Hamletas</i> (rež. Michailas Cechovas) Išleistas Vydūno veikalas <i>Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių</i> (vok. k., liet. k. 2001).	Holodomoras Ukrainoje (iki 1933), jo metu mirė nuo 7 iki 10 mln. žmonių
1933	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys <i>Krintančios žvaigždės</i> Išleistas Antano Vaičiulaičio novelių rinkinys <i>Vidudienis kaimo smuklėj</i> Išleisti Stasio Šalkauskio veikalai <i>Lietuvių tauta ir jos ugdymas; Ateitininkų ideologija</i>	Meriano C. Kuperio ir Ernesto B. Šodsako filmas „King Kongas“	S. Darius ir S. Girėno skrydis per Atlantą (iš Niujorko į Kauną) Kaune įkurta muzikos konservatorija Pastatyti Kauno apskrities savivaldybės rūmai	Veimaro Respublika pertvarkyta į Trečiąjį Reichą (iki 1945) Įkurta pirmoji nacių koncentracijos stovykla Vokietijoje Pradėta įgyvendinti Franklino Ruzvelto antikrizinė programa „Naujasis kursas“, išvedęs JAV iš Didžiosios ekonomikos krizės
1934	Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus poezijos rinkinys <i>Imago mortis</i> Išleistas satyrinis Petro Cvirkos romanas <i>Frank Kruk</i> Išleistas Igno Šeiniaus mokslinis fantastinis satyrinis romanas <i>Siegfried Immerselbe atsijaunina</i> Išleista Jurgio Savickio kelionių apybraiža <i>Truputis Afrikos</i> , albumas <i>Lietuvos menas</i> (pranc. k.) Kaune Jaunųjų teatre pastatytas spektaklis pagal Balio Sruogos dramą <i>Milžino paunksmė</i> (rež. A. Oleka-Žilinskas)	Išleistas Francio Skoto Fitcdžeraldo romanas <i>Švelni naktis</i> Išleistas Henrio Milerio romanas <i>Vėžio atogrąža</i> Secilio deMilio epinis filmas „Kleopatra“	1934 m. pradžioje Lietuvos saugumas demaskavo Klaipėdos krašto nacių (Neumanno – Sasso byla) rengtą sukilimą, kurio siekta nuo Lietuvos atplėšti Klaipėdos kraštą. Suminti nacistinio pučo Klaipėdos krašte vadai Rugsėjo 12 d. Ženevoje pasirašyta Baltijos valstybių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) santarvės ir bendradarbiavimo sutartis Pradėta Žemaičių plento iš Kauno į Klaipėdą statyba	SSRS priimta į Tautų Sąjungą
1935	Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Per lūžtantį ledą</i> Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus rinkinys <i>Intymios giesmės, eseistikos knyga Dievai ir smūtkeliai</i> Išleistas Antano Miškinio poezijos rinkinys <i>Varnos prie plento</i> Išleistas Henriko Radausko pirmasis poezijos rinkinys <i>Fontanas</i> Išleistas Ievos Simonaitytės romanas <i>Aukštųjų Simonių likimas</i> Pradėtas kurti platus valstybinių viešųjų bibliotekų tinklas	Išleista Tomo Sternso Elioto poetinė drama <i>Žmogūdystė katedroje</i> Aleksandrijoje išleistas Konsantino Kavačio poezijos rinkinys <i>Priimata</i>	Mažonoje Lietuvoje uždrausta lietuviškų organizacijų veikla Suvalkijos ūkininkų streikas JAV lietuvis Feliksas Vaitkus pilotuodamas „Lituanika II“ perskrido Atlantą Klaipėdoje įkurtas Pedagoginis institutas Prof. Tado Ivanausko iniciatyva įkurta „Kauno zoologijos sodas“ akcinė bendrovė (1938 07 01 įvyko oficialus Kauno zoologijos sodas atidarymas) Įvyko pirmasis Pasaulio lietuvių kongresas	Italija okupavo Etiopiją (Abisiniją), 1935–1936 m.

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1936	Išleistas Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys <i>Ženklai ir stebuklai</i> Išleistas Antano Vaičiulaičio romanas <i>Valentina</i> Išleistas literatūros almanachas <i>Antrieji vainikai</i> (sud. Kazys Binkis)	Išleistas Margaretos Mitčel romanas <i>Vėtrų nublokšti</i> Išleista Federiko Garsijo Lorkos drama <i>Bernardos Albos namai</i> Čarlio Čaplino filmas „Naujieji laikai“	Uždraudžiamos opozicinės partijos Darbą pradėjo smetoniškasis IV Seimas Kaune atidarytas Maironio muziejus (1941 m. pavadintas Maironio lietuvių literatūros muziejumi) Išleista <i>Lietuvos istorija</i> (red. Adolfas Šapoka)	Italija ir Vokietija sudarė Berlyno ir Romos sąjį Piliietinis karas Ispanijoje (iki 1939 m.) „Didysis valymas“ SSRS (iki 1939 m.)
1937	Išleistas Jono Kossu-Aleksandravičiaus rinkinys <i>Užgesę chimeros akys</i> Išleista Antano Vaičiulaičio kelionių apybraiža <i>Nuo Sirakūzų lig šiaurės elnio</i> Dailininkas Stasys Ušinskas už lėles ir scenografiją spektakliui „Silvestras Dūdėlė“ Pasaulinėje parodoje Paryžiuje apdovanotas aukso medaliu Dailininkas Adomas Galdikas už scenografiją spektakliui pagal Vinco Krėvės <i>Šarūną</i> (rež. Andrius Oleka-Žilinskas) Pasaulinėje parodoje Paryžiuje apdovanotas aukso medaliu	Išleina Jasunari Kavabatos romanas <i>Sniegynų šalis</i> Pablas Pikaso nutapo „Gubernicą“ Salvadoras Dali nutapo „Narcizo metamorfozė“ ir „Degančių žirafą“ Volto Disnėjaus „Snieguolė ir septyni nyktukai“ – pirmasis spalvotas pilno metražo animacinis filmas Žano Renuaro filmas „Didžioji iliuzija“, uždraustas rodyti nacistinėje Vokietijoje	Lietuvos vyrų krepšinio rinktinė pirmąkart tampa Europos čempione (gegužės 7 d., Rygoje) Atidaryti reprezentaciniai Kauno karininkų ramovės rūmai Pastatytos Kauno Vytauto Didžiojo universiteto klinikos (1937–1939) Kauno Teologijos-filosofijos fakultetas Oskarui Milišui suteikė filosofijos daktaro garbės vardą	Paryžiuje vyksta Pasaulinė paroda
1938	Išleistas Salomėjos Nėries poezijos rinkinys <i>Diemedžių žydėsiu</i> Kaune Valstybės teatre pastatyta Kazio Binkio pjesė <i>Atžalnas</i> (rež. Borisas Dauguvietis) Paskutinė lietuviško kino premjera – marionetių filmas „Storulio sapnas“ (lėlės pagamintas Stasio Ušinsko), kurį nupirko JAV animacinių filmų bendrovė „Dalcompany“	Išleistas Žano Polio Sartro romanas <i>Šleikštulys</i> , laikytas kanoniniu egzistencializmo tekstu Išleistas Karlo Jasperso veikalas <i>Filosofija ir egzistencija</i> Išleistas Johano Huizingos traktatas <i>Homo ludens (Žaidžiantis žmogus)</i>	Priimta nauja Lietuvos Konstitucija, kuri valstybei suteikė išskirtinę teisę vadovauti švietimo sistemai Lenkijos ultimatas Lietuvai dėl diplomatinių santykių užmezgimo Pirmoji Lietuvos tautinė olimpiada Atidaryta pirmoji oro linija šalies viduje, sujungusi Kauną su kurortine Palanga	Austrijos anšliusas (kovo mėn.) „Miuncheno sąmokslas“ „Krištolinė naktis“ – žydų žudynės (lapkričio mėn.)
1939	Išleista Vinco Krėvės apysaka <i>Raganius</i> Išleistas Ievos Simonaitytės romanas <i>Vilius Karalius</i> (I dalis) Išleistas Bernardo Brazdžionio rinkinys <i>Kunigaikščių miestas</i> ir knyga vaikams <i>Meškiukas Rudnosiukas</i>	Išleistas Stefano Cveigo romanas <i>Širdies nerimas</i> Išleistas Džono Steinbeko romanas <i>Rūstybės kekės</i> Bertoldas Brechtas sukuria dramą <i>Motužė Kuraž ir jos vaikai</i> (pastatyta 1941) Viktoro Flemingo filmas „Vėjo nublokšti“	Išleistas Antano Smetonos Lituaništos institutas – Lietuvos istorijos, lietuvių kalbos ir tautosakos tyrimo įstaiga (1940 m. perkeltas į Vilnių). Vokietijos ultimatus Lietuvai (kovo 20 d.), kuriuo pareikalauta grąžinti Klaipėdos kraštą Vokietija aneksavo Klaipėdos kraštą Pagal sutartį su SSRS Lietuvai grąžintas Vilnius	Europos vyrų krepšinio čempionatas, surengtos gegužės 21–28 d. Lietuvoje (Kaune) Sudarytas Molotovo–Ribbentropo paktas (rugpjūčio 23 d.). Pagal jo slaptuosius protokolus Lietuva priskirta Vokietijos įtakos zonai Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas (rugsėjo 1 d.), iki 1945
1940	Ignas Šeinius Stokholme išleidžia dokumentinę apybraižą <i>Raudonasis tvanas</i> (švedų k.) Kazys Binkis parašo pjesę <i>Generalinė repeticija</i> (išleista 1958) Jurgis Savickis parengia ir išleidžia antologiją <i>Lietuvių novelė</i> (švedų k.) Išspausdinta Salomėjos Nėries <i>Poema apie Staliną</i>	Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys <i>Iš šešių knygų</i> Išleistas Ernesto Hemingvėjaus romanas <i>Kam skambina varpai</i> Čarlio Čaplino filmas „Didysis diktatorius“ Džono Fordo filmas „Pykčio kekės“	Sovietų Sąjunga Lietuvos valdžiai įteikė ultimatumą. SSRS okupuoja Lietuvą Sukurta Liaudies Seimas (parlamentą imituojanti institucija), kuris pirmąją savo darbo dieną 1940 m. liepos 21 d. paskelbė, jog Lietuvoje įvedamas sovietinis režimas, bei priėmė sprendimą kreiptis į Sovietų Sąjungą ir prašyti, jog Lietuvos sovietinė respublika būtų priimta į Sovietų Sąjungą Berlyne įkuriamas Lietuvių aktyvistų frontas (LAF, lapkričio 17 d.)	Katynės žudynės – masinės Lenkijos karininkų, policininkų, intelektualų ir civilių belaisvių (apie 22 000) žudynės, kurias įvykdė NKVD Vokiečiai užima Paryžių (birželio 14 d.) Prancūzijos kapituliacija (birželio 22 d.) SSRS okupuoja Baltijos šalis Londone įkurtas Laikinasis laisvųjų prancūzų nacionalinis komitetas, kuriam vadovavo generolas Š. de Golis

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1941	Išleista Salomėjos Nėries poezijos rinktinė Stasys Šalkauskis parašo politinės filosofijos projektą <i>Pilnutinė demokratija. Naujosios santvarkos metmens</i> (rankraštis)		Birželio 14–15 d. masiniai Lietuvos gyventojų trėmimai į Sibirą	Birželio 22 d. Vokietija pradėjo karą su Sovietų Sąjunga Japonija užpuola JAV karinę bazę Perle Harbore (gruodžio 7 d.). JAV įstoja į Antrąjį pasaulinį karą Pasirašyta Atlanto chartija Masinio žydų naikinimo pradžia
1942	Išleistas Jurgio Baltrušaičio lietuviškų eilėraščių rinkinys <i>Ašarų vainikas</i> (II dalis – 1967 m.) Išleistas Jono Aisčio poezijos rinkinys <i>Be tėvynės brangios</i>	Išleistas Albero Kamio romanas <i>Svetimas</i> , filosofinė esė <i>Sizifo mitas</i> Luchino Visconti filmas „Apšėstieji“	Po Laikinosios vyriausybės panaikinimo Kaune pradeda veikti vokiškai administracijai pavaldi lietuviška savivalda – generalinių tarėjų institucija	Antihitletinės koalicijos susiformavimas Venzės konferencija Staliningrado mušis (liepa–1943 m. vasaris)
1943	Maskvoje išleistas Salomėjos Nėries eilėraščių rinkinys <i>Dainuok, širdie, gyvenimą</i> Antanas Škėma parašė dramą <i>Julijana</i>	Išleistas Boriso Pasternako poezijos rinkinys <i>Ankstyvais traukiniais</i> Išleistas Hermano Hesės romanas <i>Stiklo karoliukų žaidimas</i>	Keršydami lietuvių tautai už SS legiono steigimo boikotą vokiečiai suėmė žymesnius visuomenės ir kultūros veikėjus ir išvežė į Štuthofio koncentracijos stovyklą	Teherano konferencija (lapkričio–gruodžio mėn.) Kursko mušis
1944	Išleistas Jurgio Baltrušaičio lietuviškų eilėraščių rinkinys <i>Aukuro dūmai</i>	Alberas Kamis sukūrė dramą <i>Kaligula</i> Išleista Džordžo Orvelo satyrinė sovietinio totalitarizmo alegorija <i>Gyvulių ūkis</i>	Lietuvos vietinės rinktinės įkūrimas (vadas gen. Povilas Plechavičius) SSRS reokupuoja Lietuvą Prasideda partizaninis karas su SSRS (iki 1953)	Desantas išsilaipina Normandijoje. JAV ir Didžioji Britanija atidaro II frontą Europoje
1945	Vincas Mykolaitis-Putinas sukūrė poemą <i>Vivos plango mortuos voco</i> Salomėja Nėris Maskvoje sudarė eilėraščių rinkinį <i>Prie didelio kelio</i> Maskvoje išleista Salomėjos Nėries eilėraščių rinktinė <i>Lakštingala negali nečiulbėti</i> Balys Sruoga parašė <i>Dievų mišką</i> (išspausdintas 1957) Išleista Kazio Borutos romanas <i>Baltaragio malūnas</i>	Roberto Rossellini filmas „Roma – atviras miestas“; italų neorealizmo pradžia Pirmasis Ingmaro Bergmano filmas „Krizė“	Lietuvos gyventojų masinių trėmimų į SSRS atnaujinimas (iki 1953 m.)	Jaltos konferencija (vasaris) Balandžio mėn. kapituliuo fašistinė Italija
1946	Išleistas debiutinis Alfonso Nykos-Niliūno poezijos rinkinys <i>Praradimo simfonijos</i> Išleista Salomėjos Nėries <i>Poezija</i> , pirmas tomas (lyrika ir poemos) DP stovyklose pradėtas leisti avangardinis kultūros žurnalas <i>Žvilgsniai</i> (iki 1948), redaktorius Jonas Mekas	Nobelio literatūros premija suteikta Hermanui Hesei Pirmasis kino festivalis Kanuose	Įkurtas Lietuvos valstybinis kūno kultūros institutas	A. Hitlerio mirtis (balandžio 30 d.) Vokietija pasirašo besąlyginės kapituliacijos aktą (gegužės 8 d.) JTO įkūrimas Potsdamo konferencija (liepa–rugpjūtis) JAV numeta atominės bombos ant Hirosimos ir Nagasakio (rugpjūčio 6 ir 9 d.) Japonijos kapituliacija (rugšėjo 2 d.) Niurnbergo procesas (lapkričio 20 d.–1946 m. spalio 1 d.) Prasideda Šaltasis karas (iki 1991 m.) Paryžiaus taikos konferencija
1947	Romoje išleistas Vytauto Mačernio <i>Vizijos</i> Tiubingene (Vokietija) išleistas Antano Škėmos novelių rinkinys <i>Nuodėguliai ir kibirkštys</i>	Išleistas Albero Kamio romanas <i>Maras</i>	Pinigių reforma „Žalgirio“ krepšininkai (klubas įkurtas 1944 m.) pirmą kartą tapo Sovietų Sąjungos čempionato, vykusio Tbilisyje, aukso medalių laimėtojai	Trumeno doktrina (kovo 12 d.) Maršalo planas JTO nutarimas dėl žydų ir arabų valstybės įkūrimo Palestinoje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1948	Ištremtas į Sibirą (iki 1956) Antanas Miškinis parašo <i>Psalmes</i> (išspausdintos 1989) Išleistas pomirtinis Jurgio Baltarušaičio poezijos rinkinys <i>Lelija ir pjautuvus</i>	Išleistas Paulio Celano rinkinys <i>Smėlis iš urnų</i> , kuriame išspausdintas vienas reikšmingiausių eilėraščių pokario Europoje „Mirties fuga“ A. Hitchcokas sukuria vieno kadro filmą „Virvė“	Didžiausia trėmimo operacija „Vesna“ Žemės ūkio kolektyvizacijos pradžia	Berlyno blokada (birželio 24 d.–1949 m. gegužės 12 d.). Vokietija padalijama į VFR ir VDR Įkurta Izraelio valstybė (gegužės 14 d.). Arabų ir Izraelio konflikto pradžia JTO Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (gruodžio 10 d.)
1949	Išleista Antano Vaičiulaičio knyga <i>Italijos vaizdai</i>	Alberas Kamiu sukūrė pjesę <i>Teisieji</i> Išleistas Simonos de Bovuar veikalas <i>Antroji lytis</i>	Partizanų vadai pasirašo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio deklaraciją (vasario 16 d.). Lietuvių chartijos paskelbimas Įvestas privalomas septynmetis mokymas	Įkurta NATO (balandžio 4 d.) SSRS išbandė atominę bombą Paskelbta Kinijos Liaudies Respublika (1949 spalio 1 d.) Korėjos karas (1950–1953)
1950	Čikagoje JAV išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Strėlė danguje</i> Dalia Grinkevičiūtė parašė <i>Atsiminimus</i> (surasti 1991, išleisti 1996) Čikagoje (JAV) išleista Juozo Lukšos-Daumanto knyga <i>Partizanai už geležinės uždangos</i> (vėliau <i>Partizanai</i> , Lietuvoje – 2005)	Išleista Eženo Jonesko anti-drama <i>Plikagalvė dainininkė</i>		
1951	Išleistas Jurgio Savickio novelių rinkinys <i>Raudoni batukai</i>	Išleista Albero Kamiu studija <i>Maištaujantis žmogus</i>	Įkurta JAV lietuvių bendruomenė	Pasirašyta anglies ir plieno bendrijos sukūrimo sutartis
1952	Pradėtas leisti svarbiausias išėivijos literatūrinis žurnalas <i>Literatūros laikai</i> (iki 1959 m.)	Išleista Samjuelio Beketo absurdo drama <i>Belaukiant Godo</i>		
1953		Išleista Ernesto Hemingvėjaus apysaka <i>Senis ir jūra</i>	Ginkluoto pasipriešinimo judėjimo pabaiga Romo Kalantos gimimo metai	Mirė Josifas Stalinas (1953 m. kovo 5 d.) Korėjos karas (iki 1953) Sukilimas Rytų Vokietijoje Atšilimas SSRS (iki 1964)
1954	Jonas Aistis JAV išleido knygą <i>Apie laiką ir žmones</i>	Išleistas Viljamo Goldingo romanas <i>Musių valdovas</i>		
1955	Čikagoje (JAV) išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Žiemos daina</i>	Borisas Pasternakas parašė romaną <i>Daktaras Živaga</i> (išleistas Italijoje 1957) Išleistas Vladimiro Nabokovo romanas <i>Lolita</i>	Suimtas paskutinis LLKS Tarybos prezidiumo narys A. Ramanauskas-Vanagas (spalio 12 d.; nužudytas 1957 m. lapkričio 29 d.) Antisovietinės demonstracijos per Vėlines (1955–1957 m.)	Įkurtas Varšuvos sutarties blokas (VSO)
1957	Išleistas Balio Sruogas <i>Dievų miškas</i>	Išleistas Boriso Pasternako romanas <i>Daktaras Živago</i> Nobelio literatūros premija suteikta Alberui Kamiui	Balandžio 30 d. transliuota pirmoji televizijos laida Lietuvoje	Įkurta Europos ekonominė bendrija (kovo 25 d.) SSRS paleido pirmą dirbtinį Žemės palydovą (spalio 4 d.)
1961	JAV Čikagoje išleista Vytauto Mačernio kūrybos rinktinė <i>Poezija</i> (Lietuvoje Mačernio poezija išleista 1970 – <i>Žmogaus apnuoginta širdis</i> , 1990 <i>Po ūkanotu nežinios dangum</i>)	Išleistas Boriso Pasternako poezijos rinkinys <i>Kai išsigiedryš</i> R. Vaiso (Wise) ir J. Robbinso miuziklas <i>Vestsaido istorija</i>		Pirmasis žmogaus skrydis į kosmosą (Jurijus Gagarinas; 1961 m. balandžio 12 d.)
1963	Išleistas Icchoko Mero romanas <i>Lygiosios trunka akimirka</i>	Išleistas pirmasis Bitlų (The Beatles) albumas, prasidėjo „bitlomanija“		JAV prezidento D. F. Kenedžio nužudymas (1963 m. lapkričio 22 d.)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1964	Išleista Kosto Ostrausko avangardinė drama <i>Gyveno kartą senelis ir senelė</i> (I dalis) Išleista Justino Marcinkevičiaus poema <i>Donelaitis</i> Čikagoje išleistas Juozo Girmiaus veikalas <i>Žmogus be Dievo</i>	Žanui Poliiui Sartrui suteikta Nobelio literatūros premija	Vilniuje prof. Algimantas Marcinkevičius atliko pirmąją Lietuvoje atvirą širdies operaciją	Vietnamo karas (iki 1975) Nušalintas nuo valdžios Nikita Chruščiovas, TSKP pirmuoju sekretoriumi tapo Leonidas Brežnevas
1965	Čikagoje išleistas Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Žaibai ir vėjai</i> Respublikinių leidyklų planai vėl tvirtinami Maskvoje Pradėtas rengti „Poezijos pavasaris“, almanachas <i>Poezijos pavasaris</i> Lietuvoje savaitę vieši Žanas Polis Sartras ir Simona de Bovuar Filmas „Niekas nenorėjo mirti“ (rež. Vytautas Žalakevičius)	Išleistas Anos Achmatovos poezijos rinkinys <i>Laiko tėkmė</i>	Pradėtos radijo transliacijos Lietuvoje užsieniui anglų kalba	„Sony“ Japonijos rinkai pristatė pirmuosius pasaulyje vaizdo magnetofonus
1966	Išleista Vinco Mykoliaičio-Putino poezijos knyga <i>Langas</i> Išleista Janinos Degutytės poezijos knyga <i>Šiaurės vasaros</i> Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos rinktinė <i>Bevardė šalis</i> Čikagoje išleista Juozo Girmiaus studija <i>Idealas ir laikas</i> Filmas „Jausmai“ (scenar. aut. Vytautas Žalakevičius, rež. Algirdas Dausa, Almantas Grikevičius)	Išleistas Johaneso Bobrovskio romanas <i>Lietuviški fortepionai</i> Išleista Tomo Stopardo tragiškomedija <i>Rozenkrancas ir Gildensternas mire</i> (1990 m. filmas, rež. Tomas Stopardas)	Parodytas pirmasis Valstybinio jaunimo teatro spektaklis <i>Romeo ir Džiuljeta</i> (rež. Aurelija Ragauskaitė)	Niujorke prasidėjo Pasaulio prekybos centro statybos (sunaikintas 2001 m. per teroristų išpuolį) Kinijoje prasidėjo Kultūrinė revoliucija (iki 1976)
1967	Išleista Sigito Gedos poema <i>Strazdas</i> Lietuvoje išleistas Jurgio Savickio <i>Novelės</i> Lietuvos valstybiniame akademiniame dramos teatre pastatyta Kazio Sajos trilogija <i>Oratorius. Maniakas. Pranašas Jona</i> (rež. Kazimiera Kymantaitė)	Kolumbijoje išleistas Gabrielio Garsijos Markeso romanas <i>Šimtas metų vienatvės</i> Išleistas Michailo Bulgakovo romanas <i>Meistras ir Margarita</i> (parašytas 1937) Išleista Makso Frišo pjesė <i>Biografija: vaidinimas</i>	Veiklą pradėjo Vilniaus kraštotyrininkų Romuvos klubas Hipių judėjimo Lietuvoje pradžia	San Franciske įvyko „Meilės vasaros“ („The Summer of Love“) festivalis, vadinamas hipių revoliucija
1968	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Po šiaurės herbais</i> Išleista Justino Marcinkevičiaus dviejų dalių drama-poema <i>Min-daugas</i> Kauno dramos teatre pastatytas Kazio Sajos groteskas <i>Mamutų medžioklė</i> (rež. Jonas Jurašas), išsp. 1969 Vilniaus dailės instituto Koridoriaus teatre pastatytas spektaklis pagal Arvydo Ambraso ir Regimanto Midvikio pjesę <i>Duobė</i> (teatras uždraustas 1970) Vilniaus universiteto Kiemo teatre pastatyta Vydūno tragedija <i>Pasaulio gaisras</i> (rež. Vladas Limantas)		Vilniaus universitete paskaitas skaito Marija Gimbutienė Vilniaus universitete paskaitas skaito Tartu semiotikos mokyklos įkūrėjas Jurijus Lotmanas JAV pradėtas leisti laikraštis <i>Akiračiai</i>	Prahos pavasaris Paryžiaus studentų maištas Studentų sukilimas Meksikoje
1969	Išleista antologija <i>XX a. Vakarų poetai</i> Išleista Bitės Vilimaitės novelių knyga <i>Baltos dėmės</i> Išleista Juozo Grušo novelių knyga <i>Rūstybės šviesa</i> Filmas „Gražuolė“ (rež. Arūnas Žebriūnas)	Vudstoko festivalis (JAV) Samjueliui Bektui suteikta Nobelio premija	Įregistruotas Romuvos kraštotyros klubas (KGB uždraustas 1971) Susikūrė roko grupės „Gėlių vaikai“, „Raganiai“	Paleistas pirmasis kompiuterių tinklas sujungė keturias mokslo įstaigas: Los Andželo universitetą, Stanfordo tyrimų institutą, Santa Barbaros ir Jutos universitetus JAV astronautai Neilas Armstrongas ir Edvinas Oldrinas tapo pirmaisiais žmonėmis, išsilaipinusiai mėnulyje

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1970	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Horizonte bėga šernai</i> Išleistas Donato Saukos veikalas <i>Tautosakos savitumas ir vertė</i> Kauno dramos teatre pastatyta Kazio Sajos pjesė <i>Šventėžeris</i> (rež. Jonas Jurašas) Sukurta „Panteistinė oratorija“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)	Iširo „Bitlų“ („The Beatles“) grupė Aleksandrui Solženicynui suteikta Nobelio literatūros premija	Žvejybinio laivo „Sovietskaja Litva“ radistas Simas Kudirka pabėgo iš laivo, nesėkmingai bandė siekti JAV politinio prieglobsčio, nuteistas 10 metų griežtojo režimo lagerio Mordovijoje Tėvas ir sūnus Pranas ir Algirdas Brazinskai užgrobė keletą lėktuvų An-24 ir privertė juos nusikrauti į Turkiją	Pradėti gaminti asmeniniai kompiuteriai SSRS įsisteigtas Andrejaus Sacharovo žmogaus teisių gynimo komitetas
1971	Išleista Justino Marcinkevičiaus drama <i>Katedra</i> Išleista Juozo Glinskio drama <i>Grasos namai</i> (Kauno dramos teatre past. 1970 m., rež. Jonas Vaitkus)	Išleistas Heinricho Biolio romanas <i>Grupinis portretas su dama</i> Brodvėje įvyko roko operos „Jėzus Kristus – superžvaigždė“ premjera	Jonas Laucė už „antitarybinių“ romano <i>Negandų metal</i> rankraštį, įteiktą leidyklai, nuteisiamas 2 metus kalėti (išsp. 1991)	Pradėtas internetinis Gutenbergio projektas – pirmoji elektroninių knygų biblioteka internete
1972	Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos knyga <i>Badmetis</i> Išleista Tomo Venclovos poezijos knyga <i>Kalbos ženklas</i> Išleista Sigitto Gedos poezijos knyga <i>26 rudens ir vasaros giesmės</i> Išleista Algimanto Mackaus eilėraščių knyga <i>Poezija</i> Juozas Grušas <i>Barbora Radvilaitė</i> (Kauno dramos teatras, rež. Jonas Jurašas)	Heinrichui Bioliui suteikta Nobelio literatūros premija	Kaune susidegino Romas Kalanta (gegužės 14 d.) Pradėta leisti <i>Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika</i> (red. kun. Sigitas Tamkevičius, nuo 1983 m. kun. Jonas Boruta)	JAV kariai pasitraukė iš Vietnamo
1973	Muzikinis filmas „Velnio nuotaka“ (rež. Arūnas Žebriūnas)	Pryžiuje išspausdinta Aleksandro Solženicyno knyga <i>Gulago archipelagas</i> (I tomas) Išleistas Kurto Voneguto romanas <i>Čempiono pusryčiai</i>	Prasideda Lietuvos intelektualų emigracijos banga. Emigruoja politologas, filosofas Aleksandras Štomas, prozininkas Icchokas Meras	Atidaromas Pasaulio prekybos centras Niujorke
1974	Dalia Grinkevičiūtė parašo antrąjį atsiminimų variantą ir perduoda Andrejui Sacharovui (rusų k. išsp. 1979 m. Paryžiuje)		Emigruoja režisierius Jonas Jurašas ir kritikė, vertėja Aušra Marija Sluckaitė	
1975	Išleista Romualdo Granausko novelių knyga <i>Duonos valgytojai</i> , apysaka <i>Jaučio aukojimas</i>	Išleistas Gabrielio Garsijos Markeso romanas <i>Patriarcho ruduo</i>		SSRS, kartu su 35 valstybėmis, pasirašė „Helsinkio baigiamąjį aktą“
1976	Pirmasis lietuviškas miuziklas „Ugnies medžioklė su varovais“ (Saulius Šaltenis, Leonidas Jacinevičius, komp. Giedrius Kuprevičius, rež. Dalia Tamulevičiūtė)		Emigruoja dailininkas Vladislavas Žilius Lapkričio 25 d. susikūrė Lietuvos Helsinkio grupė	
1977	Išleista Justino Marcinkevičiaus trijų dalių giesmė <i>Mažvydas</i> Išleista Marcelijaus Martinaičio knyga <i>Kukučio baladės</i> Išleista Sauliaus Šaltenio apysaka <i>Duokiškis</i>		Emigruoja poetas ir vertėjas Tomas Venclova	Pirmasis „Konkordo“ skrydis reguliaria linija Pradėjo veikti Černobylio atominė elektrinė (1986 m. įvyko Černobylio AE avarija)
1978	Čikagoje išleistas pomirtinis Henriko Radausko poezijos rinkinys <i>Eilėraščiai (1965–1970)</i> Filmas <i>Riešutų duona</i> (rež. Arūnas Žebriūnas) Sukurta oratorija „Paskutinės pagonių apeigos“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)	Išleistas Džono Irvingo romanas <i>Pasaulis pagal Garpą</i>	Birželio 14–15 d. įsteigta Lietuvos laisvės lyga, vadovaujama Antano Terlecko	Karolis J. Voityla išrinktas popiežiumi
1979	Išleista Algirdo Landsbergio novelių knyga <i>Muzika įžengiant į neregėtus miestus</i> Išleista pirmoji Juozo Erlicko humoreskų ir humoristinių eilėraščių knyga <i>Kodėl?</i>		Klaipėdoje atidarytas Lietuvos jūrų muziejus	Pirmasis Romos katalikų popiežiaus vizitas komunistų valdomoje šalyje. Jonas Paulius II aplankė gimtąją Lenkiją kaip popiežius Afganistano karas (iki 1989) Firma Sony išleido pirmąjį ausinuką („Walkman“)

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1980	Išleistas Juditos Vaičiūnaitės vienaveiksmių pjesių rinkinys <i>Pavasario fleita</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas spektaklis „Kvadratas“ (V. Jelisejeva, rež. Eimuntas Nekrošius)	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Rožės vardas</i> Česlovui Milošui suteikta Nobelio literatūros premija		Paskelbtas JAV gynybos planas „žvaigždžių karai“ Niujorke nušautas Džonas Lenonas
1981	Išleistas Sauliaus Tomo Kondroto romanas <i>Žalčio žvilgsnis</i> Opera-poema „Strazdas – žalias paukštis“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Bronius Kutavičius)			Pirmoji komercinė e knyga – žodynas (leidykla <i>Random House</i>)
1982	Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Po tylinčiom žvaigždėm</i> Išleista rinktinė <i>Lotynų Amerikos novelės</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas miuziklas „Meilė ir mirtis Veronoje“ (teksto aut. Sigitas Geda, komp. Kęstutis Antanėlis, rež. Eimuntas Nekrošius)	Niujorke įvyko Endriu Loido Vėberio miuziklo <i>Katės</i> premjera	Emigruoja dailininkas Algimantas Svėgžda	Pradėta kompaktinių plokštelių gamyba Pirmą kartą buvo panaudotas šypsenėlės simbolis „;-)“
1983	Išleista Sauliaus Šaltenio apsakymų knyga <i>Atminimo cukrus</i> Valstybiniame jaunimo teatre pastatytas spektaklis pagal Čingizo Aitmatovo romaną <i>Ilgą kaip šimtmečiai diena</i> (rež. Eimuntas Nekrošius) Filmas „Skrydis per Atlantą“ (rež. Raimondas Vabalas)		Pradeda veikti Ignalinos AE	JAV prezidentas Ronaldas Reiganas Baltuosiuose rūmuose priėmė 200 Amerikos lietuvių, latvių, estų delegaciją. Pasirašė Baltų laisvės dienos proklamaciją Stanislavas Petrovas patvirtino, kad kompiuterinės sistemos pranešimai apie paleidžiamas JAV balistines raketas yra klaidingi, užkirsdamas kelią galimam branduoliniam karui Pradėta vartoti sąvoka „internetas“
1984	Išleista Jono Strielkūno eilėraščių knyga <i>Varpo kėlimas</i> Išleista Justino Marcinkevičiaus dramatinė apysaka <i>Daukantas</i>	Išleistas postmodernistinis Milorado Pavičiaus romanas-žodynas <i>Chazarų žodynas</i> (liet. k. 2010 m.)		Pradėta „Apple Macintosh“ kompiuterių prekyba
1985	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Keleivio novelės</i> Išleistas Sauliaus Tomo Kondroto romanas <i>Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą</i> Petras Repšys Vilniaus universitete sukūrė freską <i>Metų laikai</i>		Vilniaus arkikatedroje atrastas auksakalstės meno lobynas	Michailas Gorbačiovas išrinktas SSKP generaliniu sekretoriumi „Perestoika“ („Pertvarka“) SSRS (iki 1991)
1986	Išleista Juozo Apučio novelių knyga <i>Gegužė ant nulūžusio beržo</i> Čikagoje išleista Vytauto Kavolio studija <i>Sąmoningumo trajektorijos: Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai</i>		Emigruoja prozininkas Saulius Tomas Kondrotas	Černobylio atominės elektrinės katastrofa
1987	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Žiemos lietus</i> Išleista Danutės Kalinauskaitės novelių knyga <i>Išėjusi šviesa</i>		Mitingas prie Adomo Mickevičiaus paminklo Vilniuje (rugpjūčio 23 d.) Pirmasis „Roko maršas per Lietuvą“	Privatus lėktuvas, pilotuojamas 19-mečio Mathias Rusto iš Vakarų Vokietijos, įskridęs į SSRS teritoriją, nusileidžia Maskvos Raudonojoje aikštėje
1988	Žurnale <i>Pergalė</i> išspausdinti Dailios Grinkevičiūtės prisiminimai <i>Lietuviai prie Laptevų jūros</i> Išleistas Jono Mikelinso romanas <i>Juodųjų eglė šalis</i> (par. 1967) Išleista Romualdo Granausko apysaka <i>Gyvenimas po klevu</i> Išleista pirmoji Aido Marčėno eilėraščių knyga <i>Suliny</i>	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Fuko švytuoklė</i>	Susikūrė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė (birželio 3 d.) Šimtatūkstantinis Sąjūdžio mitingas Vingio parke (rugpjūčio 23 d.) Susikūrė pirmasis nepriklausomas kultūros žurnalas <i>Sietynas</i> (ėjo iki 1991)	

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1989	Išleistas Intos tremtinių poezijos rinkinys <i>Benamiai</i> Išleista Juozo Apučio alegorinė apysaka <i>Skruzdėlynas Prūsijoje</i> Išleistas Ričardo Gavelio romanas <i>Vilniaus pokeris</i> Išleista Algirdo Juliaus Greimo darbų rinktinė <i>Semiotika</i> Į Lietuvą atvyksta Bernardas Brazdžionis	Išleista Salmono Ruščio (Salman Rushdie) knyga <i>Šėtoniškos eilės</i> Ajatola Chomeinis paskyrė 3 milijonų dolerių premiją už <i>Šėtoniškųjų eilių</i> autoriaus Salmono Ruščio mirtį	Baltijos kelias (rugpjūčio 23 d.); 2009 m. UNESCO įtraukas į „Pasaulio atminties“ sąrašą Atkurtas Vytauto Didžiojo universitetas LTSR Aukščiausioji Taryba paskelbė, kad 1940 Lietuvos prijungimas prie TSRS buvo neteisėtas	„Aksominė revoliucija“ Čekoslovakijoje Iš Afganistano išvesta sovietų kariuomenė Nugriauama Berlyno siena (Šaltojo karo pabaiga) Sovietų kariuomenės susidorojimas su nepriklausomybės reikalaujančiais demonstrantais Tbilisyje (Gruzija) SSRS liaudies deputatų suvažiavimas, remdamasis Aleksandro Jakovlevo komisijos išvadomis, pripažino Molotovo–Ribentropo pakto slaptuosius protokolus „teisiškai nepagrįstais ir negaliojančiais nuo jų pasirašymo momento“
1990	Išleista Vytauto P. Bložės poezijos knyga <i>Noktiurnai</i> Poezijos antologija <i>Tremtinio Lietuva</i> Leonardo Gutausko romanas <i>Vilko dantų karoliai</i> (I dalis) Filmas „Miškais ateina ruduo“ (rež. Raimondas Vabalas) Pradėtas rengti tarptautinis poezijos festivalis „Poetinis Druskininkų ruduo“		Į Lietuvą atvyko Sovietų Sąjungos vadovas Gorbačiovas. Vilniuje įvyko masiškiausias Sąjūdžio mitingas „Laisvė ir nepriklausomybė Lietuvai“ Paskelbtas nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimo aktas (kovo 11 d.)	Nepriklausomybę paskelbia Estija (kovo 30 d.) Nepriklausomybę paskelbia Latvija (gegužės 4 d.) Sukurtas pasaulinis interneto tinklas
1991	Išleista Tomo Venclovos poezijos knyga <i>Vilties formos</i> Išleistas Ričardo Gavelio romanas <i>Jauno žmogaus memuarai</i> Išleista Antano A. Jonyno eilėraščių knyga <i>Nakties traukinys</i> Išleista Sigito Gedos poezijos knyga <i>Septynių vasarų giesmės</i> Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Angelas</i> Čikagoje išleista Vytauto Kavolio studija <i>Epoch signatūros</i>	Lietuvių kalba išleistas Česlovo Milošo romanas <i>Isos slėnis</i> (par. 1954) Išleistas postmodernistinis Milorado Pavičiaus romanas <i>Vidinė vėjo pusė, arba romanas apie Herą ir Leandrą</i> (liet. k. 2006)	Ekonominė blokada Įvesti pinigų pakaitalai – talonai, kuriuose buvo pavaizduoti Lietuvos gyvūnai Sovietų kariuomenė puola televizijos bokštą, Lietuvos radiją ir televiziją (sausio 13 d.) Medininkų žudynės (liepos 31 d.) Lietuviško interneto gimimo diena – 1991 m. spalio 10 d. Įsteigtas Lietuvos mokslo ir studijų institucijų kompiuterių tinklas „Litnet“	SSRS suirimas Pučas Maskvoje (rugpjūčio mėn.) Atsistatydina Michailas Gorbačiovas Įkurta Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS) Jugoslavijos karai (iki 2001)
1992	Išleista Vytauto Kavolio studija <i>Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje</i>		Priimta nauja Lietuvos Respublikos Konstitucija	Mastrichte pasirašyta Europos Sąjungos (ES) steigimo sutartis JAV vykusioje parodoje „COMDEX“ IBM pristatė pirmąjį pasaulyje išmaniojo telefono prototipą
1993	Išleistas Jurgio Kunčino romanas <i>Tūla</i> Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Trečias brolis</i> Čikagoje išleista Liūnės Sutemos poezijos knyga <i>Graffiti</i> Išleistas Jurgos Ivanauskaitės romanas <i>Ragana ir lietus</i> Pradėta „Skomanto“ nuotykių kūrinių serija	Į lietuvių kalbą išverstas Milano Kunderos romanas <i>Nepakeliama būties lengvybė</i>	Iš Lietuvos išvesta Rusijos armija Įvedamas litas Lietuva tapo Europos Tarybos nare Popiežiaus Jono Pauliaus II viešnagė Lietuvoje (rugsėjo 4–8 d.) Jachta „Lietuva“ baigė pirmą Lietuvos buriavimo sporto istorijoje kelionę apie pasaulį	Konstitucinė krizė Rusijoje; prezidentas Borisas Jelcinas įsakė tankams šturmuoti parlamento rūmus
1994	Išleista Sigito Parulskio eilėraščių knyga <i>Mirusiųjų</i> Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Babilono atstatymas</i> Išleistas poezijos almanachas <i>Svetimi</i>		Išleista Vytauto Kavolio darbų rinktinė <i>Žmogus istorijoje</i> (<i>Žmogaus genezė; Nužemintųjų generacija; Sąmoningumo trajektorijos; Epochų signatūros</i>)	Karo Čečėnijoje pradžia Inauguruotas pirmasis juodaodis prezidentas Pietų Afrikos Respublikoje Nelsonas Mandela Pradėta prekyba išmaniaisiais telefonais

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
1995	Išleista Nijolės Miliauskaitės eilėraščių knyga <i>Uždraustas įeiti kambarys</i> Išleista Vandos Juknaitės apysaka <i>Stiklo šalis</i>		Seimas priėmė Valstybinės kalbos įstatymą Lietuva įteikė oficialų prašymą dėl narystės Europos Sąjungoje	Europos Sąjungos lyderiai numatomą įvesti bendrą valiutą pavadino euro vardu
1996	Išleista Vytauto P. Bložės poezijos knyga <i>Ruduo</i> Išleista Bitės Vilimaitės apsakymų knyga <i>Užpustytas traukinys</i> Išleista Juozo Erlicko Knyga Išleistas Marijos Gimbutienės veikalas <i>Senoji Europa</i>	Išleistas Alesandro Bariko (Alessandro Baricco) romanas <i>Šilkas</i> Vislavai Šymborskai suteikta Nobelio literatūros premija	Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra SSRS saugumo veikėjui Nachmanui Dušanskui iškelė baudžiamąją bylą (Izraelis atsisakė jį išduoti) Įrengtas pirmasis bankomatas Lietuvoje	Palestiniečiai pirmą kartą dalyvavo rinkimuose ir savo vadovu išsirinko Jasirą Arafatą (Yasser Arafat)
1997	Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Jotvingių mišios; Gedimino valstybės fragmentas</i> Išleista Donaldso Kajoko eilėraščių knyga <i>Meditacijos</i>	Išleista pirmoji Hario Poterio serijos knyga	Vilniaus apygardos teismas paskelbė nuosprendį pirmojoje genocido byloje trimis buvusiems „liaudies gynėjams“ už Gaidžių šeimos išžudymą 1945 m. Zarasų rajone, Salinių kaime	Škotijos mokslininkai klonavo pirmąjį žinduolį – avį Doli Kompiuteris pirmą kartą nugalėjo Garį Kasparovą – pasaulio šachmatų čempioną
1998	Išleista Sigito Gedos eilėraščių knyga <i>Skrynelė dvasioms pagauti</i> Išleista Jono Strielkūno poezijos knyga <i>Tamsos varpai, šviesos varpai</i> Išleista Romualdo Granausko apsakymų knyga <i>Gyvilėlių dainavimas</i> (parašytas apie 1968)	<i>Titanikas</i> tapo pirmuoju kino filmu, uždirbusiu 1 mlrd. JAV dolerių	Lietuva oficialiai tapo asocijuota Europos Sąjungos nare Dokumentinis videofilmas „Lietuvos Respublikos prezidentai. Antanas Smetona, Aleksandras Stulginskis. Kazys Grinius“ (rež. Rimtautas Šilinis) Lietuvos Seimas panaikino mirties bausmės taikymą Lietuvoje	Įkurta paieškos sistema „Google“ Pirmoji internetinė knygų skaityklė „Rocket ebook“ Pirmoji elektroninių knygų parduotuvė internete e-reader.com
1999	Išleista Gintaro Grajausko eilėraščių knyga <i>Kaulinė dūdelė</i> Išleistas Renatos Šerelytės romanas <i>Ledynmečio žvaigždės</i> Išleista Aido Marčėno ir Sigito Parulskio poezijos knyga <i>50 eilėraščių</i>	Išleista Salmono Rušdžio knyga <i>Žemė po jos kojomis</i> Lietuvių kalba Išleista Josifo Brodskio eilėraščių rinktinė <i>Vaizdas į jūrą</i>	Seimas pripažino Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaraciją valstybės teisės aktu. Ši Taryba ėmėsi vieningo vadovavimo visoms pasipriešinimo ir kovotojų struktūroms	
2000	Išleista Juditos Vaičiūnaitės poezijos knyga <i>Debesų arka</i> Išleista Romualdo Granausko prozos rinktinė <i>Su peteliške ant lūpų</i>	Lietuvių kalba išleista Chorche Luiso Borgeo knyga <i>Fikcijos</i> (par. 1944)	Įsigaliojo „Lustracijos įstatymas“ UNESCO į Pasaulio paveldo sąrašą įtraukė Kuršių neriją	Vladimiras Putinas išrinktas Rusijos prezidentu Pirmoji knyga tik elektroninėje versijoje – Stefano Kingo romanas <i>Jojant ant kulkos</i> (<i>Riding the Bullet</i>)
2001	Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Dėvėti</i> Išleistas Viktorijos Daujotytės veikalas <i>Parašyta moterų</i> Filmas „Vieni vieni“ (rež. Jonas Vaitkus)		Baigtas leisti <i>Lietuvių kalbos žodynas</i> (t. 1–20, 1941–2002)	„Al Kaeda“ surengė teroristų išpuolį Niujorke (rugsėjo 11 d.) Įkurta „Vikipedija“ anglų kalba Apple Computer pristatė pirmą iPod'ą
2002	Išleista Bitės Vilimaitės apsakymų rinktinė <i>Papartynų saulė</i> Išleista Vandos Juknaitės pokalbių, esė knyga <i>Išsiduosi. Balsu</i> Kolektyvinė esė rinktinė <i>Siužetą siūlau nušauti</i>			Įkaičių paėmimas Maskvos teatre
2003	Išleista Sigito Gedos knyga <i>Adolėlio kalendoriai: dienoraščiai, gyvavaizdžiai, užrašai, tyrinėjimai</i> Meno forto spektaklis – Kristijonas Donelaitis „Metai. Pavasario linksmybės. Rudenio gėrybės“ (rež. Eimuntas Nekrošius)	Išleistas Deno Brauno (Dan Brown) romanas <i>Da Vinčio kodas</i> (lietuvių kalba 2004) Lietuvių kalba išleistas Džeimso Džoišo romanas <i>Ulisas I</i> dalis (par. 1922)	Pradėtas Vikipedijos projektas lietuvių kalba (pirmasis straipsnis – kompiuteris)	„Rožinė revoliucija“ Gruzijoje Karo Irake pradžia
2004	Išleista Giedros Radvilavičiūtės esė knyga <i>Suplanuotos akimirkos</i> Išleista Mariaus Ivaškevičiaus pjesė <i>Madagaskaras</i> (pastatyta Vilniaus mažajame teatre, rež. Rimas Tuminas)	Lietuvių kalba išleista Knuto Skujenieko eilėraščių rinktinė <i>Aš esu toli viešėjęs</i>	Lietuva tapo ES (gegužės 1 d.) ir NATO nare Uždarytas 21 metus veikęs Ignalinos atominės elektrinės pirmasis blokas	Pradėjo veikti „Skype“ programa „Oranžinė revoliucija“ Ukrainoje Įkaičių paėmimas Beslano (Osetija) mokykloje (rugsėjo 1–3 d.) NASA Marso tyrimų aparatas „Spirit“ sėkmingai nusileidžia Marse

DATOS	LIETUVIŲ LITERATŪRA IR KULTŪRA	VAKARŲ EUROPOS, JAV LITERATŪRA IR KULTŪRA	LIETUVOS ISTORIJA	VAKARŲ EUROPOS IR PASAULIO ISTORIJA
2005	Išleista Justino Marcinkevičiaus poezijos rinktinė <i>Amžino rūpesčio pieva</i> Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių rinktinė <i>Karvedys pavargo nugalėti</i>	Išleista Stefano Grynblato (Stephen Greenblatt) studija <i>Vilas ir pasaulio valia arba Kaip Šekspyras tapo Šekspyru</i> (lietuvių k. 2007) Lietuvių kalba išleista Džeimso Džoiso <i>Ulisas II</i> dalis (par. 1922)		Vokiečių kardinolas Jozefas Radingeris išrinktas naujuoju popiežiumi ir pasirinko Benedikto XVI vardą
2006	Išleista Aido Marčėno poezijos knyga <i>Eilinė</i> Išleista Sigito Parulskio pjesių knyga <i>Trys pjesės, trumpos istorijos Sraigė su beisbolo lazda Meno forto spektaklis „Fautas“</i> (rež. Eimuntas Nekrošius)	Lietuvių kalba išleista Chorche Luiso Borgeso <i>Smėlio knyga</i> (<i>Alefas</i> , par. 1949). Lietuvių kalba taip pat išleista: <i>Broudzio pranešimas</i> (par. 1970), <i>Smėlio knyga</i> (1975), <i>Šekspyro atmintis</i> (1983)		SONY išleidžia savo pirmąją elektroninių knygų skaityklę „Sony Reader“ su e-popieriumi
2007	Išleista Vandos Juknaitės knyga <i>Tariamas iš tamsos: pokalbiai su vaikais</i> Išleista Gintaro Grajausko pjesių rinktinė <i>Mergaitė, kurios bijojo Dievas</i>			AMAZON pristato savo elektroninių knygų skaityklę „Kindle“
2008	Išleistas Renatos Šerelytės romanas <i>Mėlynbarzdžio vaikai</i> Išleista Danutės Kalinauskaitės novelių knyga <i>Niekada nežinai</i> Valstybiniame Jaunimo teatre pastatyta Petro Vaičiūno komedija <i>Patriotai</i> (rež. Jonas Vaitkus)			JAV prezidentu išrinktas Barakas Obama, pirmasis afroamerikietis, išrinktas į šį postą Pasaulinė finansų krizė Rinkoje pasirodė planšetiniai kompiuteriai
2009	Išleista Liūnės Sutemos poezijos rinktinė <i>Sugrįžau</i> Išleisti Marcelijaus Martinaičio biografiniai užrašai <i>Mes gyvenome</i> Išleistas Kristinos Sabaliauskaitės romanas <i>Silva Rerum</i>		Pirmajai kadencijai prisiekė prezidentė Dalia Grybauskaitė Prie Seimo vykęs mitingas, kuriame protestuota prieš valdžios taupymo planus, baigėsi riaušėmis Uždarytas antrasis (paskutinis) Ignalinos AE blokas	
2010	Išleista Giedros Radvilavičiūtės esė rinktinė <i>Šignakt aš miegosiu prie sienos</i> Išleista Tomo Venclovos poezijos rinktinė <i>Visi eilėraščiai</i> Išleistas Valdo Papievio romanas <i>Eiti</i>	Išleistas Umberto Eko romanas <i>Prahos kapinės</i>		Smolensko aviakatastrofa, nusinešusi Lenkijos aukštųjų pareigūnų gyvybes Statistikos duomenimis, pasaulyje veikia 255 mln. interneto svetainių, internetu naudojasi 1,97 mlrd. vartotojų
2011	Išleista Donaldo Kajoko eilėraščių knyga <i>Kurčiam asiliukui</i> Išleistas Romualdo Granausko novelių romanas <i>Trys vienvės</i>	JAV išleistas Rutos Sepetytės romanas <i>Tarp pilkų debesų</i> (lietuvių k. 2011) Česlovo Milošo metai	Lietuvos plačiajuostis internetas sparčiausias pasaulyje Pirmoji lietuviška interaktyvi elektroninė knyga – Jurgos Sakalauskaitės ir Donato Malinausko <i>Pelytė Smailytė ir gelbėtojai</i>	Žemės drebėjimas Japonijoje, atominė katastrofa Fukušimos AE
2012	Išleista atliekamosios poezijos knyga <i>Slemas Lietuvoje</i> Lietuvos nacionaliniame dramos teatre pastatyta Mariiaus Ivaškevičiaus pjesė <i>Išvarymas</i> (rež. Oskaras Koršunovas) Lietuvos nacionaliniame dramos teatre pastatyta Justino Marcinkevičiaus <i>Katedra</i> (rež. Oskaras Koršunovas)			Europos branduolinių mokslinių tyrimų organizacijos CERN mokslininkai paskelbė aptikę naują subatominę dalelę, kurios savybės atitinka Higgs bozoną – masę suteikiantį pagrindinį visatos statybinį elementą JT Generalinė Asamblėja pritarė, kad Palestiniai būtų suteiktas valstybės stebėtojos statusas